MARMATIA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE MARAMUREŞ

MARMATIA

9/1
ARHEOLOGIE

Baia Mare
2009

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor şef
Dan POP, secretar de redacție
Marius ARDELEANU
Raul CARDOŞ
Bogdan BOBÎNĂ

COLEGIUL ŞTIINȚIFIC:

Academician Alexandru VULPE
Dr. Nona PALINCAŞ, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, Bucureşti
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca

MARMATIA – publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş

Lucrările şi corespondența vor fi trimise la adresa:
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
cod: 430406; jud. Maramureş
Telefon / Fax: 0040-262-211924; 0040-262-211927
e-mail: muzeumm@yahoo.com
www.maramuresmuzeu.ro

Răspunderea pentru conținutul ştiințific al lucrărilor şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor

Tehnoredactare şi design copertă: SCREAM DESIGN SRL Baia Mare;
foto - Zamfir ŞOMCUTEAN
(vas din necropola tumulară de la Lăpuş)

Editor: Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
© Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş 2009

ISSN - 1582 - 9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS – SUMMARY – SOMMAIRE – INHALT

Bogdan BOBÎNĂ	Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind neoliticul din nord-vestul României (judeţul Maramureş) – The actual stage of Neolithic archaeological research in the North-West Romania (Maramureş county)	**7**
Jacek Chmielewski TOMASZ	Early Neolithic Chipped Stone Assemblage from Seini-Dagas, District of Maramureş, Romania - Ansamblul de pietre cioplite din neoliticul timpuriu de la Seini-Dagas, judeţul Maramureş, România	**23**
Carol KACSÓ	Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău - Bronzezeitliche Funde in Sarasău	**59**
Dan POP	Comments on the State of Research of Suciu de Sus culture and Lăpuş group	**101**
Marius ARDELEANU	Istoria timpurie a vandalilor. Surse literare antice şi realităţi arheologice - The early history of the Vandals. Ancient literar sources and archaeological facts	**147**
Alpár DOBOS, Vlad-Andrei LĂZĂRESCU	An unpublished fibula found in the area of Sic, County Cluj – O fibulă nepublicată descoperită în regiunea Sic, judeţul Cluj	**171**
Simina STANC	Studiul materialului faunistic provenit din aşezarea de la Lazuri – Lubi Tag (judeţul Satu Mare) - L'étude archéozoologique des restes provenant de l'établissement de Lazuri – Lubi Tag (le département de Satu Mare)	**183**
Raul CARDOŞ	Cahle descoperite la Casa Parohială Reformată din Baia Mare - Stove Tiles discovered at the Reformed Parish House from Baia Mare	**199**

Recenzii – Reviews - Besprehungen

Ioan STANCIU	Martin Kuna, Nad'a Profantová et al., *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách - The onset of the Early Middle Ages in Bohemia. Archaeological research at a large settlement site of the Prague-type culture at Roztoky*, Archeologický Ústav AV ČR Praha (Praha 2005).	**211**
Alexandru DRAGOMAN	Andrzej Kola, *Archeologia Zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie - The archaeology of the crime. Polish officers in the cemetery of NKVD victims in Charkov*, Toruń, 2005.	**217**
Prescurtări bibliografice		**222**

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind neoliticul din nord-vestul României (județul Maramureş)

BOGDAN BOBÎNĂ

Interesul pentru descoperirile neolitice şi eneolitice din această zonă s-a manifestat încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, din descrierea colecției lui Mihály de Apşa, aflăm despre un topor de piatră perforat, confecționat din trahit, descoperit în hotarul comunei Leordina în anul 1870. Autorul îl descrie într-o lucrare în limba maghiară, dedicată preistoriei Maramureşului, rămasă în manuscris[1]. Cercetările arheologice de suprafață întreprinse de R. Popa, în anul 1965, au dus la identificarea mai multor situri arheologice între care şi unul aparținând epocii neolitice şi anume cel de la „Şesul Mănăstirii", aflat între localitățile Rozavlea şi Strâmtura[2]. Tot în această perioadă, în colecțiile muzeului din Sighetu Marmației, au intrat piese descoperite întâmplător în localitățile Coştiui, Onceşti, Corneşti, Giuleşti şi Sighetu Maramației[3]. Mai multe cercetări de suprafață şi sondaje, au fost întreprinse între anii 1970-1990, de către Zoia Maxim, C. Kacsó, E. Comşa, I. Stanciu şi Georgeta M. Iuga, identificându-se şi niveluri de locuire aparținând epocii neolitice.

Pentru a fi obiectivi şi a cuprinde cât mai multă informație, am abordat stadiul actual al cercetărilor sub forma unui catalog, evidențiind astfel cunoştințele dar şi lacunele ce există în privința descoperirilor neolitice din județ. Punctele ce au constituit crearea acestuia au fost organizate astfel:

1. Localitatea. **2.** Punctul. **3**. Tipul cercetării. **4**. Autorul cercetării. **5**. Anul. **6.** Caracterul descoperirii. **7**. Descrierea topografică. **8**. Descrierea situației arheologice. **9**. Atribuirea culturală. **10**. Locul unde se păstrează materialul. **11**. Nr. inventar. **12**. - ; Inedit. **13**. Bibliografia.

La întocmirea acestui catalog am avut în vedere bibliografia apărută până în momentul actual, piesele inedite din descoperirile întâmplătoare şi materialele din colecțiile MJIA[4]. Nu am avut acces la materialele din colecțiile private şi astfel nici la informațiile privind caracterul descoperirilor.

Numerele de pe harta expusă în Planşa I, corespund numerelor de ordine a localităților din catalog.

1. Băița de Sub Codru – *Perii Dochii*

1. Băița de Sub Codru. **2**. Perii Dochii. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. Liviu Rogoz. **5**. –. **6**. Neprecizat. **7**. În apropiere de localitate, în punctul Perii Dochii, lângă cătunul Huta, au fost descoperite de L. Rogoz, 3 piese litice. **8**. Dintre cele trei, două sunt atribuite de Kacsó neoliticului. **9**. –. **10**.MJIA. **11**. 27912/27913. **12**. -. **13**. Kacsó 2004a, 77, 197, pl. IX,1; X, 7.

2. Bicaz – *Corbuțu*

1. Bicaz. **2.** Corbuțu. **3**. Sondaj. 4**.** I. Stanciu. **5**. 1990-1991. **6**. Aşezare. **7**. Punctul *Corbuțu* se află la 600 m sud - sud-vest de punctul *Igoaie*, este o terasă aproape orizontală, pe o

[1] I. Mihály de Apşa, *A történet clőtti Máramaros*. Manuscris în limba maghiară, *Colecția de documente dr. Mihály de Apşa* , dosar 16/1878, păstrat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Maramureş.

[2] R. Popa, *Țara Maramureşului în veacul al XIV-lea*. Bucureşti, 1970, 42

[3] M. Dăncuş, *Zona etnografică Maramureş*. Bucureşti, 1986, 14.

[4] Mulțumesc colegilor dr. C. Kacsó şi D. Pop pentru sprijinul acordat la întocmirea prezentului repertoriu.

https://biblioteca-digitala.ro

pantă a dealului Corbuțu, care coboară apoi abrupt spre sud-est şi mai lin spre vest. Dealul este mărginit spre vest de pârâul Ciurgău şi spre sud de Valea Grofoaii. **8**. În urma sondajului din 1991, în SIV a fost cercetată o locuință neolitică de mari dimensiuni, cu multe fragmente ceramice şi utilaj litic. Stratigrafia din SI-SIV se prezintă astfel: Sub stratul de pământ arat (grosime medie 0,25 m) apare un strat de pământ negru-castaniu (care, în capătul nordic al SIV ajunge până la -1,45 m), pigmentat în porțiunea superioară cu granule de lipitură arsă macerată; conține fragmente ceramice neolitice şi puține piese litice, materialele concentrându-se în porțiunea sa superioară (între -0,25 şi 0,45 m). Surprins aproximativ în aceeaşi linie în S I şi S III, stratul neolitic se adânceşte brusc în lutul galben-roşcat, înaintând apoi la o adâncime relativ constantă. Urmează un strat de pământ brun, amestecat cu lut galben-roşcat, lipsit de materiale arheologice (grosime medie 0,50 m). **9**. Materialul este atribuit neoliticului, fără să fie încadrat cultural. **10**. MJIA. **11**: 27831 – 27880. **12**. -. **13**. Stanciu 1992, 173, nr. 5B; Stanciu 1993, 266, pl. 4-5,2; Stanciu 1995, 141, nr. 7; Kacsó, Stanciu 1996.

3. Bicaz – *Igoaie*
1. Bicaz. **2**. Igoaie. **3**. Sondaj. **4**. I. Stanciu. **5**. 1990. **6**. Aşezare. **7**. Punctul *Igoaie* se află pe o terasă cu înclinație sudică, astăzi în parte împădurită, delimitată spre nord şi vest de dealurile Holmuri şi Corbuțu, iar spre est tăiată de valea unui torent. **8**. O secțiune deschisă pe o terasă cu înclinație sudică, materialul arheologic neolitic provine din SI, de la adâncimile de 0,5-1,15 m. **9.** Săpăturile au fost publicate de Zoia Maxim, fiind atribuite de cercetătoare neoliticului timpuriu, Starčevo-Criş IV, neoliticului târziu, şi sfârşitului neoliticului mijlociu – Pişcolt – posibil importuri Gilău şi Iclod – Petreşti. Tot Zoia Maxim menționează că materialul Starčevo-Criş de la *Igoaie* ar avea legătură cu aşezarea de la Homoroade din jud. Satu Mare. **10**. MJIA. **11**: 27607-27630; 27676-27678; 27743-27749. **12**. -. **13**. Bader 1968, 383-388; Kalmar 1991; Maxim 2003, 11; Maxim 2003, 7–18.

4. Bicaz – *Oarză*
1. Bicaz. **2**. Oarză. **3**. Sondaj. **4**. I. Stanciu. **5**. 1990-1991. **6**. Aşezare. **7**. Punctul *Oarză* este localizat pe o terasă joasă, cu o uşoară înclinație spre vest, ce mărgineşte spre sud-est *Râtul Grofoaii*, punctul *Oarză* se află la 700 m de punctul *Igoaie*. **8**. Situația stratigrafică din SIV/1991 este cea mai elocventă: 0 – 0,2 m, strat vegetal; 0,2 – 0,3 m, pământ castaniu cu materiale din epoca bronzului; 0.3 – 0, 65 m, strat negru-brun (deasupra sterilului) cu fragmente ceramice şi unelte din piatră din epoca neolitică. **9**. Neolitic. **10**. MJIA. **11**.–. **12**. -. **13**. Stanciu 1993, 261; Maxim 2003, 7.

5. Boiereni
1.Boiereni, oraş Târgu Lăpuş. **2**. Neprecizat. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4.** –. **5**.1941. **6**. Neprecizat. **7**. Neprecizat. **8.** – . **9**. Au fost descoperite mai multe fragmente preistorice. **10**. MJIA. **11**. – . **12**. -. **13**. Roska 1941, 51.

6. Budeşti
1. Budeşti. **2**. Neprecizat. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. – . **5**. – . **6**. Neprecizat. **7**. În raza localității Budeşti. **8**. Un topor de piatră neperforat. Piesa a fost achiziționată de la unul din localnicii comunei Budeşti, de către un colecționar din Borşa, la MJIA există doar fotografii ale piesei. **9**. După tipologie toporul aparține neoliticului. **10**. Colecție privată. **11**. – . **12**. Inedit. **13** inf. D. Pop .

7. Buşag – *Merişor*.
1. Buşag, oraş Tăuții Măgherăuş**. 2**. Merişor**. 3**. Cercetare de suprafață**. 4**. I. Stanciu**. 5**. octombrie 1989**. 6**. Neprecizat**. 7**. Localizat între localitățile Buşag şi Merişor**. 8**. Un

https://biblioteca-digitala.ro

fragment de topor de piatră şlefuit, de mari dimensiuni, lungimea 9,1 cm, nu se observă urme de perforare. **9**. Posibil neolitic**. 10**. MJIA**. 11**. –. **12**. Inedit. **13**. –.

8. Buşag – *Pe Tog*
1. Buşag, oraş Tăuţii Măgherăuş**. 2**. Pe Tog. **3**. Cercetare de suprafaţă. **4**. C. Kacsó, I. Stanciu (1994); D. Pop, R. Cardoş, Z. Şomcutean, D. Ghiman, I Stanciu (2007). **5**. 1994; 2007. **6**. Neprecizat. **7**. Localizat între localităţile Buşag şi Merişor. **8**. Două fragmente ceramice. **9**. Posibil neolitic. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. –.

9. Călineşti
1. Călineşti. **2**. –. **3**. Neprecizat. **4**. –. **5**. –. **6**. Neprecizat. **7**. În raza localităţii. **8.** Câteva piese litice ce s-au aflat în colecţia lui A. Görög din Baia Mare. **9**. Acestea au fost atribuite neoliticului mijlociu şi târziu, fără să fie încadrate cultural. **10**. – .**11**. –. **12**. -. **13**. Kacsó 1999, 56, 60, n. 15.

10. Cetăţele – *Dâmbu Florenilor*
1. Cetăţele, comuna Şişeşti. **2**. Dâmbu Florenilor. **3**. Descoperire întâmplătoare**. 4**. Piesa a fost găsită de un elev al şcolii din localitate. **5**. În jurul anilor ‘70 ai secolului XX**. 6**. Descoperire izolată**. 7**. Punctul se află la cca. 800 m sud-vest de centrul satului. 8. Un topor-ciocan perforat, din gresie cuarţitică foarte fină, din păcate puternic deteriorat la tăiş şi la ceafă (lung. 9,2 cm). **9**. Atribuit neoliticului**. 10**. Şcoala generală din localitatea Cetăţele. **11**. –. **12**. -. **13**. Kacsó 1999, 55, 60, pl. I,1.

11. Chiuzbaia – *Şeituţ*
1. Chiuzbaia, oraş Baia Sprie. **2**. Şeituţ. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. V. Belbe. **5**. Decembrie 2000. **6**. Neprecizat. **7**. În localitatea Chiuzbaia, la aproximativ 3 km est de centrul localităţii, într-o pădure de brad numită Şeituţ. **8**. Un topor perforat cu ceafa rotunjită (lung. 7,8 cm), confecţionat din andezit sticlos carbonizat. **9.** Neolitic. **10**. Piesa a fost donată la MJIA. **11**: 32342. **12** -. **13**. Kacsó 2003 b, p. 61.

12. Corni – *Trecători* (*Cornişor*)
1. Corni, comuna Bicaz. **2**. Trecători sau Cornişor. **3**. Descoperire întâmplătoare şi cercetare de suprafaţă. **4**. Tr. Rusu. **5**. În 2002 a fost întreprinsă o periegheză de către C. Kacsó, D. Pop şi Z. Şomcutean. **6.** Nu a putut fi identificată aşezarea. **7**. Punctul *Trecători* sau *Cornişor* este o terasă în parte împădurită ce se află între localităţile Corni şi Bicaz, la cca. 2 km de Oarţa de Sus, spre Corni. **8**. Dacă a existat o aşezare, e posibil ca aceasta să fi fost distrusă de drumul ce face legătura între cele două localităţi. **9**. Aici a fost descoperit un fragment ceramic aparţinând culturii Criş. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. –.

13. Corneşti
1. Corneşti, comuna Călineşti. **2**. Neprecizată. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. Neprecizat. **8**. Un fragment de daltă, descoperit în localitatea Corneşti. **9**. –. **10**. În colecţia Muzeului din Sighetu Marmaţiei. **11**. 4645. **12**. -. **13**. Dăncuş 1986, n. 2; Kacsó 1999, 55, pl. II, 7.

14. Coştiui
1. Coştiui, comuna Rona de Sus. **2.** Neprecizat. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Neprecizat. **7**. În raza localităţii Coştiui. **8**. A fost descoperit un topor perforat. **9**. Neolitic. **10**. În colecţia Muzeului din Sighetu Marmaţiei. **11**. 4641. **12.** -. **13**. Kacsó 1999, 55, 64, pl. III, 4.

15. Crăciuneşti – *Košare*

https://biblioteca-digitala.ro

1. Crăciuneşti. **2.** Košare. **3**. Cercetare de suprafaţă. **4**. –. **5**. 1972. **6**. Aşezare. **7**. În punctul *Košare* (pe terenurile ce au aparţinut, în 1972, lui M. Malarciuc şi N. Babineţ). **8**. Pe terasa înaltă din stânga Tisei, a fost identificată o aşezare neolitică, tot aici fiind descoperită şi o daltă. **9**. –. **10**. MJIA. **11**: 30917. **12**. -. **13**. Kacsó 1999, 55, pl. II,6; Kacsó 2004 a, pl. X,6.

16. Dobricu Lăpuşului
1. Dobricu Lăpuşului, oraş Târgu Lăpuş. 2**.** –. **3**. Cercetare de suprafaţă. **4**. M. Roska. **5**. –. **6**. O posibilă aşezare. **7**. În raza localităţii. **8**. Este amintită o locuire preistorică. **9**. –. **10**. –. **11**. –. **12**. -. **13**. Roska 1942, 145; Maxim 1999, 157.

17. Dumbrăviţa - ***Dealul Hijului***
1. Dumbrăviţa. **2**. Dealul Hijului. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. I. Morar şi elevii şcolii din localitate. **5**. 1981 sau 1982. **6**. Descoperire izolată **7**. În partea de nord-vest a localităţii, în stânga drumului Baia Mare – Dumbrăviţa, foarte aproape de clădirea Şcolii generale. **8**. A fost descoperit un topor plat, de andezit (lung. 9 cm), aparţinând epocii neolitice. Tot aici, într-un punct neprecizat din raza localităţii, a fost găsit, de elevii Şcolii generale, un topor perforat (lung. 12,1 cm), confecţionat din gresie foarte fină. **9**. –. **10**. Şcoala generală Dumbrăviţa şi MJIA. **11**: 4913. **12**. -. **13**. Kacsó 2003 b, 61; n 6.

18. Giuleşti – ***Gruiuţ***
1. Giuleşti. **2.** Gruiuţ. **3**. Cercetare de suprafaţă şi sondaj. **4**. –. **5**. –. **6**. Aşezare. **7**. Punctul se află pe o terasă din stânga râului Mara. **8**. Au fost identificate urmele unei aşezări aparţinând probabil neoliticului din care au fost recoltate, în urma unui mic sondaj de verificare, câteva fragmente ceramice, precum şi un fragment de topor de piatră perforat. **9**. –. **10**. În colecţia Muzeului din Sighetu Marmaţiei. **11**. 4644. **12**. -. **13**. Popa 1969; Popa, Zdroba 1969, 268; Kacsó 1999, 56, 64, pl. III,3; Maxim 1999, 161.

19. Glod - ***Faţa Comarnicelor***
1. Glod. **2**. Faţa Comarnicelor. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. Pe valea râului Slătioara. **8**. A fost descoperit un topor perforat (12,2 cm). **9**. Atribuit de către C. Kacsó neoliticului mijlociu sau târziu. **10**. MJIA. **11**. 236. **12**. -. **13**. Kacsó 1999, 55, pl. III,5; Kacsó 2004 a, 198, pl. XI, 4.

20. Năneşti
1. Năneşti. **2**. –. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. Tiberiu Circa. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. În apropiere de râul Iza, în raza localităţii Năneşti. **8**. Au fost descoperite câteva piese litice. Din relatările lui M. Dăncuş aceste piese provin dintr-un depozit. **9**. –. **10**. În colecţia Muzeului din Sighetu Marmaţiei. **11**. –. **12**. -. **13**. Dăncuş 1986**,** 13; Kacsó 1999, 62, pl. I, 4-9; pl. II, 1-5.

21. Lăpuş – ***Vârful Poienii***
1. Lăpuş. **2.** Vârful Poienii. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. C. Kacsó. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. Punctul este situat la nord-est de localitate. **8**. A fost descoperit, într-o poziţie secundară, un topor de piatră şlefuită, perforat (lung. 12,8 cm). **9**. –. **10**. MJIA. **11**:3325. **12**. -. **13**. Kacsó 1981, 7; Kacsó 2004 a, 198, pl. XI, 3.

22. Oarţa de Jos – ***Vâlceaua Rusului***
1. Oarţa de Jos. **2**. Vâlceaua Rusului. **3**. Cercetare de suprafaţă, sondaj. **4**. C. Kacsó şi E. Comşa. La săpătura din 1979 a participat şi Georgeta M. Iuga. **5**. În toamna anului 1970 a fost întreprinsă o cercetare de suprafaţă iar în 1971 un sondaj de control; în 1977 şi 1979 au urmat săpături de mai mare amploare. **6**. Aşezare. **7**. Punctul se află la 400 m nord de drumul ce uneşte localităţile Oarţa de Sus şi Bicaz, pe o terasă din partea stângă a văii Fânaţe. **8**. Aşezarea a fost identificată de către C. Kacsó în urma unei cercetări de

https://biblioteca-digitala.ro

suprafață. În urma săpăturilor întreprinse au fost surprinse mai multe nivele de locuire: neolitic şi epoca bronzului şi, fără a se detaşa într-un strat clar, în partea superioară au apărut fragmente ceramice din mileniul I e. n. Din păcate, stratul de cultură ce aparţine epocii neolitice a fost doar sesizat, dar nu şi cercetat, din cauza pânzei de apă freatică, care a apărut la o adâncime relativ mică, inundând secţiunile. Au fost recuperate câteva piese litice şi puţine fragmente ceramice, care nu permit însă încadrări culturale precise. **9**. –. **10**. MJIA. **11**.–. **12**. -. **13**. Kacsó 1980 b, 39; Stanciu 1992, 176, pl. 6, 13-16, pl. 7, 8; Kacsó 2004 a, 53.

23. Oarța de Sus – *Dealul Bobota*
1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos**. 2**. Dealul Bobota. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. C. Kacsó. **5**. –. **6**. Descoperire întâmplătoare. **7**. La nord-est de localitatea Oarța de Sus, în partea de sud a dealului *Bobota*. **8**. Au fost descoperite, de către C. Kacsó, câteva fragmente ceramice aparținând neoliticului şi epocii bronzului, şi un topor de piatră neolitic. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. -. **13**. Kacsó Repertoriu.

24. Oarța de Sus – *Fântâna lui Blaga*
1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos**. 2**. Fântâna lui Blaga. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. I. Stanciu. **5**. 1990. **6**. Neprecizat. **7**. –. **8**. În urma unei periegheze, în mai 1990, au fost descoperite câteva fragmente ceramice ce pot fi atribuite neoliticului. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. Kacsó Repertoriu.

25. Oarța de Sus – *Hagău*
1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. **2**. Hagău. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. 2003; 2009. **6**. Neprecizat. **7**. Punctul *Hagău*, se află la cca. 2,5 km de localitate, pe versantul estic al unui deal relativ înalt, mărginit de valea Bobota. **8.** Au fost descoperite în toamna anului 2003, de către elevii din localitate, câteva fragmente ceramice atipice neolitice, de culoare roşie, cu mâl şi cioburi pisate în pastă. În 2009, în urma unei cercetări de suprafață, a fost identificată aşezarea, fiind descoperite câteva fragmente ceramice şi o aşchie de obsidian. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. Kacsó Repertoriu.

26. Oarța de Sus – *Măgura*
1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos. **2**. Măgura. 3. Sondaje, Cercetări de suprafață. **4**. C. Kacsó şi E. Comşa (1969–1970); Georgeta M. Iuga (1985-1986). **5**. 1969–1970; 1985-1986. **6**. Aşezare cu mai multe nivele de locuire. **7**. Aflat în partea nord-vestică a localității Oarța de Sus, dealul Măgura are pante abrupte pe trei laturi şi o pantă sudică relativ lină, ce permite accesul cu uşurință dinspre sud - vest pe platforma de culme. **8**. Pe baza unei informații primite de la G. A. Bălan, a fost întreprinsă o cercetare de suprafață de către C. Kacsó, fiind descoperite numeroase materiale ceramice neolitice. În anii 1969–1970, cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate de C. Kacsó şi E. Comşa, a fost descoperit şi un nivel Tiszapolgár străpuns de un bordei aparținând culturii Coțofeni. Stratigrafia aşezării este simplă: stânca, constituită din şist cristalin, se află la mică adâncime, între 0,30 şi 0, 60 m, este suprapusă de un strat subțire de pământ, lipsit de materiale arheologice, de culoare verzuie, amestecat cu pietricele şi concrețiuni feruginoase, acesta fiind urmat de un strat de culoare cenuşie, cu o grosime variind între 0,15 şi 0,30 m, care conține depunerile arheologice, şi stratul vegetal în care sunt prezente vestigii arheologice răvăşite. Săpăturile au continuat şi în anii următori, ele fiind întreprinse de G. M. Iuga. În casetele C3 şi C4 din 1986 au apărut multe fragmente ceramice neolitice. **9**. În urma cercetării materialului litic, ce se afla în colecția şcolii din localitate, Zoia Maxim a atribuit câteva dintre piese neoliticului mijlociu, deşi nu ar fi exclus ca aceste piese să aparțină neoliticului târziu sau eneoliticului. **10**. MJIA **11**: 28372-28379; 28387; 28392; 28401-18418; 28439-28442; 28457; 28466; 28468-28473; 28479; 28487; 28517- 28531;

https://biblioteca-digitala.ro

28534-28542; 32337; 32342. **12**. -. **13**. Kacsó 1971, 370; Comşa, Kacsó 1973, 47; Kalmar 1981, 108; Stanciu 1992, 177; Pop 2000, 73; Kacsó 2004 a, 52, 197, pl. IX, 2.

27. Oarța de Sus – *Oul Făgetului*
1. Oarța de Sus, comuna Oarța de Jos**. 2.** Oul Făgetului. **3**. Sondaje şi săpături de mai mare amploare. **4**. C. Kacsó. **5**. 1977 – sondaj; 1987 – săpătură de mai mare amploare. **6**. Aşezare. **7**. La cca. 2,5 km sud-vest de Oarța de Sus, în zona colinară din dreaptă văii Făget, pe dealul Oul Făgetului. **8**. A fost descoperită de Tr. Rusu o întinsă staţiune locuită în mai multe etape: neolitic, perioada de tranziţie spre epoca bronzului, bronz târziu şi epoca romană. În anii 1977 şi 1987 au fost întreprinse cercetări arheologice de către C. Kacsó, situaţia stratigrafică prezentându-se astfel: stratul de lut galben, lipsit de urme arheologice, este suprapus de un strat de pământ de culoare cafeniu deschis cu grosimea de 0,20-0,30 m, în care sunt prezente, fără a fi clar separate, resturile neolitice, ele fiind acoperite de un strat de pământ cenuşiu, cu o grosime ce variază între 0,50 şi 0,70 m, cu vestigii din epoca bronzului; epoca romană este reprezentată doar de câteva fragmente ceramice de la vase cenuşii şi negricioase lucrate la roată. Din cauza materialului ceramic atipic din nivelul neolitic nu a putut fi precizată încadrarea culturală. **9**. –. **10**. MJIA. **11**: 26873-26882; 26885-26906; 27533-27540; 27545-27551. **12**. -. **13**. Kacsó 1980 b, 39 nr. 8b, fig. 2, 1-14; Kacsó 2004 b, 29.

28. Onceşti
1. Onceşti. **2**. –. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. În raza localităţii. **8**. A fost descoperit un topor de piatră perforat. **9.** –. **10**. MJIA. **11**: 4639. **12**. -. **13**. Kacsó 2008, 64, pl. III, 6.

29. Petrova – *Pe Mociarschi*
1. Petrova. **2**. Pe Mociarschi. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. Gr. Pălcuş. **5**. 2008. **6**. Neprecizat. **7**. Terasă în stânga văii Mociarschi, pe panta sudică a dealului Hera, în partea de nord-vest a localităţii. **8**. A fost descoperit un topor de piatră perforat, din gresie (lungimea de 7,1 cm). **9**. Toporul poate fi atribuit neoliticului. **10**. Piesa va rămâne în comuna Petrova. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. –.

30. Remetea Chioarului
1. Remetea Chioarului. **2**. –. **3**. Descoperire întâmplătoare şi cercetare de suprafaţă. **4**. C. Kacsó şi D. Pop. **5**. 2003. **6**. Descoperire izolată. **7**. În albia de pe malul stâng al râului Lăpuş. **8**. La Remetea Chioarului a fost descoperit, în anul 2003, un topor de piatră. Tot în acest an, a fost întreprinsă o periegheză de către C. Kacsó şi D. Pop, însă nu au fost descoperite alte vestigii arheologice. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. –.

31. Rozavlea – *Şesul Mănăstirii*
1. Rozavlea. **2**. Şesul Mănăstirii. **3**. Cercetare de suprafaţă. **4**. R. Popa. **5**. 1965. **6**. Aşezare. **7**. Pe terasa de pe malul stâng al râului Iza, între localităţile Rozavlea şi Strâmtura, în punctul numit Şesul Mânăstirii. **8**. În anul 1965, pe terasa de pe malul stâng al râului Iza, între localităţile Rozavlea şi Strâmtura, a fost descoperită o aşezare neolitică. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. -. **13**. Popa 1970, 42, Kacsó 1999, 55.

32. Săcel – *Moara Leiţului*
1. Săcel**. 2**. Moara Leiţului. **3**. Descoperire întâmplătoare**. 4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. –. **8**. La Săcel, în punctul Moara Leiţului, s-a descoperit o daltă atribuită de către C. Kacsó epocii neolitice. Piesa a fost donată de Zoia Maxim Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş. **9**. –. **10**. MJIA. **11**: 19342. **12**. -. **13**. Kacsó 1999, 56, pl. II, 8; Kacsó 2004 a, 197, pl. X, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

33. Sălnița - ***Cetățeaua***
1. Sălnița, comuna Vima Mică. **2**. Cetățeaua. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. G. Ferenczi. **5**. –. **6**. Aşezare. **7**. –. **8**. G. Ferenczi menționează descoperirea unor fragmente ceramice cu aspect preistoric, Zoia Maxim atribuind materialul unei locuiri neo-eneolitice. **9**. –. **10**. –. **11**. -. **12**. –. **13**. Ferenczi 1964, 44-46, Maxim 1999, 166.

34. Săsar – ***Dâmbu Morii***
1. Săsar, comuna Recea. **2**. Dâmbu Morii. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. D. Pop, R. Cardoş, Z. Şomcutean şi D. Ghiman. **5**. 2007. **6**. Aşezare. **7**. Punctul este localizat în partea de vest a terasei, la confluența râului Săsar cu Lăpuşul. **8**. În urma perieghezei din 2007 a fost descoperit un topor plat de piatră, care este posibil să aparțină epocii neolitice. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13** –.

35. Săpânța
1. Săpânța. **2**. –. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. În raza localității. **8**. Din localitatea Săpânța avem două fragmente de nuclee de obsidian cenuşiu translucid. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. 4914; 19346. **12**. -. **13**. Kacsó 1999, 55, 62, pl. I, 2-3.

36. Seini - ***Cazemata I***
1. Oraş Seini. **2**. Cazemata I. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. Z. Maxim (1984/1985); I. Emödi (1997); R. Cardoş, D. Ghiman, D. Pop, Z. Şomcutean (2007). **5**. 1984/1985; 1997; 2007. **6**. Aşezare. **7**. Punctul se află într-o zonă mai înaltă de pe valea Zugăului, la sud-vest de localitate. **8**. Aici au fost descoperite materiale aparținând neoliticului mijlociu şi anume grupului Pişcolt. **9**. Pişcolt. **10**. MJIA, MNIT. **11**. –. **12**. -. **13**. Kalmar 1984, 95; Kalmar 1985, 393; Kalmar 1988, 470; Maxim 2005, 143.

37. Seini – ***Cărămidărie***
1. Oraş Seini. **2**. Cărămidărie. **3**. Descoperire întâmplătoare, cercetare de suprafață. **4**. Zoia Maxim (1984/1985); I. Emödi (1997); I. Stanciu, R. Cardoş, D. Ghiman, D. Pop, Z. Şomcutean (2007). **5**. 1984/1985; 1997; 2007. **6**. Aşezare. **7**. Punctul se află într-o zonă mai înaltă de pe valea Zugăului, la sud vest de localitate, distanța dintre el şi punctul *Cazemata I* fiind de aproape 1000 m. **8**. Aici au fost descoperite materiale aparținând neoliticului mijlociu şi anume grupului Pişcolt. Materialele au fost donate de către V. Țînțaş Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei, în anul 1985. **9**. Pişcolt. **10**. MJIA, MNIT. **11**: MNIT: 87835-87858; 87968; 88650-88697; 88819-88979; 89052-89234; 91340-91348. **12**. -. **13**. Kalmar 1984, 95; Kalmar 1985, 393; Kalmar 1988, 470; Maxim 2005, 143.

38. Seini – ***Dagas***
1. Oraş Seini. **2**. Dagas. **3**. Cercetare de suprafață; săpătură preventivă. **4**. Cercetări de suprafață întreprinse de I. Stanciu; săpătură preventivă şi cercetare de suprafață (2007) – D. Pop, R. Cardoş, Z. Şomcutean, D. Ghiman. **5**. Cercetare de suprafață (1989; 2007); (2007) săpătură preventivă. **6**. Aşezare. **7**. La sud-vest de localitatea Seini, la cca. 500 m de râul Someş. **8.** În urma unei cercetări de suprafață din anul 1989 a fost identificată o aşezare cu mai multe nivele de locuire. În 2007, în urma cercetărilor arheologice preventive, a fost descoperită o groapă cu material ceramic, osteologic şi litic aparținând epocii neolitice. **9**. Materialele ceramice descoperite ar putea să aparțină culturii Criş târzii. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. Inedit. **13**. –.

39. Seini – ***Moşia Brazilor***
1. Oraş Seini. **2**. Moşia Brazilor[5]. **3**. Săpătură preventivă. **4**. L. Marta şi R. Gindele. **5**. 1998. **6**. Aşezare. **7**. Punctul Moşia Brazilor se află la un kilometru est de marginea

[5] Punctul a fost localizat greşit în hotarul comunei Apa, jud. Satu Mare (Marta, Gindele 1999, 267-273).

https://biblioteca-digitala.ro

comunei Apa (SM); zona are o poziție geografică deosebită, fiind mărginită la nord de un pârâu cu o vale mlăştinoasă, acesta având şi el o terasă înaltă, ce se varsă în Seinel la vest de Moşia Brazilor, dând zonei un aspect de promontoriu. **8**. În urma săpăturilor de salvare a fost descoperit şi un nivel de locuire aparținând neoliticului. Artefactele sunt reprezentate prin ceramică, un fragment de topor din piatră şlefuită neperforat, şi prin fragmente de obsidian şi silex (vârfuri, nuclee şi aşchii). Ca degresant al ceramicii a fost utilizat în special mâlul, de unde şi aspectul făinos al acesteia, de asemenea s-a putut observa prezența în pasta vaselor a unor pietricele sau a cioburilor pisate. Culoarea ceramicii este gălbuie, portocalie, roşcată, cărămizie şi mai rar, datorită arderii secundare, pe ea apar pete cenuşii. Autorii nu îşi exprimă părerea privind apartenența culturală a nivelului neolitic, totuşi îl atribuie neoliticului târziu. **9**. –. **10**. Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Satu Mare. **11**. –. **12**. -. **13**. Marta, Gindele 1999, 267-273.

40. Sighetu Marmației
1. Oraş Sighetu Marmației. **2**. –. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. În raza localității. **8**. În raza oraşului Sighetu Marmației s-au descoperit trei topoare perforate şi o daltă, toate piesele aparținând neoliticului. **9**. –. **10**. Muzeul din Sighetu Marmației. **11**: 4640, 4642, 4643, 817. **12**. -. **13**. Kacsó 2008, fig. II, 9-10; III, 1-2.

41. Suciu de Sus
1. Suciu de Sus. **2**. –. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. J. Temesváry. **5**. 1897. **6**. Aşezare. **7**. În raza localității. **8**. În localitatea Suciu de Sus, fără alte precizări topografice, J. Temesváry menționează existența unei aşezări neolitice. **9**. –. **10**. –. **11**. –. **12**. -. **13**. Temesváry 1897, 97; Kacsó 2003 a, 47.

42. Suciu de Sus - *Pleşa*
1. Suciu de Sus. **2**. Pleşa. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. D. Pop, Z. Şomcutean, Ioana Marchiş şi C. Kacsó. **5**. D. Pop, C Kacsó, Z. Şomcutean 2003; D. Pop, Z. Şomcutean, Ioana Marchiş 2008. **6**. Aşezare. **7**.Punctul *Pleşa* este localizat pe o terasă cu orientare nord-sud, în partea dreapta a văii Țibleş. **8**. A fost descoperit un fragment de topor de piatră şi câteva fragmente ceramice, în cadrul unei periegheze din anul 2003. O altă cercetare de suprafață a fost făcută în 2008, de specialiştii de la MJIA, fiind descoperite câteva fragmente ceramice neolitice atipice. **9**. –. **10**. MJIA. **11**. –. **12**. -. **13**. Kacsó 2003 a, 47.

43. Şişeşti
1. Şişeşti. **2**. –. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. –. **5**. –. **6**. Descoperire izolată. **7**. Neprecizat. **8**. A fost descoperit un topor–ciocan perforat, din gresie cuarțitică foarte fină, deteriorat pe toată lungimea uneia dintre laturile înguste, şi în porțiunea dinspre tăiş pe cealaltă latură (lung. 13 cm). **9**. –. **10**. Şcoala generală Şişeşti. **11**. –. **12**. -. **13**. Kacsó 2003 b, 57 pl. I, 2.

44. Tămăşeşti – *Dealul Țiganului*
1. Tămăşeşti, comuna Ariniş. **2**. Dealul Țiganului. **3**. Descoperire întâmplătoare. **4**. Iluț Grigore Vasile. **5**. 1965. **6**. Descoperire izolată. **7**. -. **8**. În punctul Dealul Țiganului, a fost descoperit un topor de piatră neolitic (lung. 8,2 cm), donat muzeului din Baia Mare în anul 1965 de Iluț Gr. Vasile. **9**. –. **10**. MJIA. 11: 19343. **12**. -. **13**. Kacsó 2004 a, 198, pl. XI, 2.

45. Trestia
1. Trestia, comuna Cerneşti. **2**. –. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. Roska. **5**. 1942. 6. Neprecizat. **7**. În hotarul localității. **8**. În hotarul localității Trestia s-au descoperit obiecte din calcedonie, probabil o locuire sau un atelier de prelucrare. **9**. –. **10**. –. **11**. –. **12**. -. **13**. Roska 1942, 141; Maxim 2000, 189.

https://biblioteca-digitala.ro

46. Valea Chioarului

1. Valea Chioarului. **2**. –. **3**. Cercetare de suprafață. **4**. Roska. **5**. 1942. **6**. Aşezare. **7**. Neprecizat. **8**. O altă locuire neo-eneolitică menționată de Roska este cea de la Valea Chioarului, unde au fost descoperite unelte din silex. **9**. –. **10**. MJIA. 11. –. **12**. -. **13**. Roska 1942, 141; Maxim 1999, 191.

47. Vălenii Şomcutei – *Ograda Budenilor*

1. Vălenii Şomcutei, comuna Şomcuta Mare. **2**. Ograda Budenilor. **3**. Cercetare de suprafață şi sondaj. **4**. C. Kacsó; I. Emödi, Georgeta M. Iuga. **5**. 1990; 1992. **6**. Aşezare. **7**. Pe malul stâng al pârâului Valea Rea, pe un teren plat, în locul numit Ograda Budenilor. **8**. În 1990, cu prilejul unei cercetări de suprafață în Peştera Valea Rea, C. Kacsó a identificat o aşezare pe malul stâng al Văii Rea, în centrul localității Vălenii Şomcutei. În vara anului 1992, Georgeta M. Iuga a întreprins aici un sondaj de verificare în cadrul căruia a apărut şi un nivel de locuire neolitic. **9**. –. **10**. MJIA. 11. – . **12**. -. **13**. Kacsó 2003 c, 118; Stanciu 1992, 182; Kacsó 2004 a, 71.

Din analiza statistică a repertoriului de mai sus, reiese că din cele 47 de puncte identificate, doar în 10 au fost efectuate săpături sistematice sau sondaje, iar dintre acestea, doar la 6 s-a reuşit o atribuire culturală a nivelului neolitic. Descoperirile întâmplătoare şi cele provenite din cercetări de suprafață sunt în număr de 36, mai problematice fiind piesele din colecția lui A. Görög, despre care nu putem afirma nimic cu certitudine.

Cele mai vechi mărturii neolitice aparțin fazei târzii a culturii Criş, în aşezările de la Seini „*Dagas*", Corni „*Trecători*" şi la Bicaz în punctul „*Igoaie*"[6]. Însă doar la *Igoaie* putem vorbi cu certitudine de o încadrare culturală. În urma săpăturilor efectuate în zonă, I. Stanciu afirmă că materialul neolitic, semnalat în cele trei puncte apropiate: „*Igoaie*", „*Oarză*" şi „*Corbuțu*", ar proveni din aceeaşi aşezare[7]. De la Corni „*Trecători*", avem un fragment ceramic adus la muzeu de Tr. Rusu dar, cu toate că au fost întreprinse numeroase cercetări de suprafață în zonă, aşezarea nu a putut fi identificată. Cât priveşte materialul de la Seini „*Dagas*", acesta este în curs de prelucrare. În timpul unei săpături preventive întreprinse aici în anul 2007, sub stratul de epoca bronzului, adică la – 0,55 m, s-a conturat un nivel neolitic cu grosimea de 20-25 cm, cu puține fragmente ceramice şi urme de chirpic. Cele mai multe fragmente ceramice şi piese litice provin dintr-o groapă neolitică, ce a fost străpunsă de una de epoca bronzului.

Nu este exclus ca acestei culturi să-i aparțină mai multe aşezări de pe valea Someşului sau din zona Codrului, însă datele de care dispunem în prezent nu ne permit o încadrare culturală precisă.

În mult mai multe aşezări au fost descoperite materiale ce pot fi atribuite grupului Pişcolt – la Bicaz „*Igoaie*", „*Oarză*" şi „*Corbuțu*"[8], Oarța de Sus „*Măgura*"[9], Seini „*Cazemata I*" şi „*Cărămidărie*"[10] şi la Seini „*Moşia Brazilor*"[11]. În primele două aşezări, Zoia Maxim identifică importuri de tip Gilău şi Iclod - Petreşti, aşezarea de la *Igoaie* fiind la granița dintre culturile Pişcolt şi Iclod şi purtând urmele aşezărilor periferice ale culturii[12]. Aşezarea de la Oarța de Sus „*Măgura*" este mai târzie decât celelalte.

În celelalte aşezări cercetate, datorită numărului redus al artefactelor descoperite sau a materialului atipic, nu s-a reuşit atribuirea culturală.

---

[6] Zoia Maxim, *Descoperiri neo-eneolitice la Bicaz „Igoaie"*, Marmatia 7/1, 2003, 17.

[7] *Ibidem*, 7.

[8] *Iidem*

[9] Zoia Kalmar, *Unelte de piatră şlefuită descoperite la Oarța de Sus*, Marmatia 5-6, 1979-1981, 108; C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004, 52.

[10] Zoia Kalmar, *Despre uneltele de piatră descoperite în județul Sălaj şi zonele învecinate*, ActaMP IX, 1984, 95. Zoia Maxim, *Din istoria oraşului Seini*, Marmatia 8/1, 2005, 143.

[11] L. Marta, R. Gindele, *Săpăturile de salvare de la Apa (județul Satu Mare) - Moşia Brazilor*, StCom Satu Mare XV-XVI, 1998-1999, 275.

[12] Zoia Maxim, *op. cit.*, 2003, 11

https://biblioteca-digitala.ro

*

În cele ce urmează voi prezenta un topor de piatră descoperit de Gr. Pălcuş în locul numit „*Pe Mociarschi*" în comuna Petrova[13], o terasă situată pe panta sudică a dealului Hera, în stânga văii Mociarschi. Este vorba de un topor-ciocan perforat (Pl. 2), din gresie cuarțitică, cu lungimea de 7,1 cm, lățimea maximă de 4,7 cm şi grosimea de 4,1 cm; piesa a fost perforată dintr-o singură parte, diametrul maxim al găurii de perforare fiind de 2,3 cm, iar cel minim de 2,05 cm. În partea proximală a piesei se observă o reascuțire a sa, prin cioplire, pentru refolosirea în urma unei fragmentări, prin urmare piesa a fost de mai mari dimensiuni în forma sa inițială. Materia primă din care este făcut toporul este o rocă des întâlnită în această zonă. După tipologie piesa poate fi atribuită neoliticului mijlociu, deşi, din cauză că toporul nu mai are aspectul inițial, ne este dificil să o atribuim cu certitudine.

[13] Pe această cale îi mulțumesc domnului dr. Ilie Gherheş, pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție piesa, pentru cercetare şi publicare.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

Bader 1968 — T. Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criş*, ActaMN 5, 1968, 383-388.

Comşa, Kacsó 1973 — E. Comşa, C. Kacsó, *Rezultatele sondajelor din complexul neolitic de la Oarța de Sus județul Maramureş (1970)*, Materiale 10, 1973, 47-51.

Dăncuş 1986 — M. Dăncuş, *Zona etnografică Maramureş,* Bucureşti, 1986.

Kacsó Repertoriu — C. Kacsó, *Repertoriul Arheologic al Județului Maramureş*. (în curs de publicare)

Kacsó 1971 — C. Kacsó, *Cronica Săpăturilor arheologice efectuate de muzeul Județean Maramureş în perioada 1968 – 1970,* Marmatia 2, 1971, 368 – 378.

Kacsó 1980a — C. Kacsó, *Raport asupra cercetărilor de la Oarța de Jos jud. Maramureş*, Materiale 14, Tulcea, 1980, 134-136.

Kacsó 1980b — C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în depresiunea Sălajului,* ActaMP 4, 1980, 37-44.

Kacsó 1981 — C. Kacsó, *Necropola tumulară de la Lăpuş*, Lucrare de doctorat, 1981.

Kacsó, Stanciu 1996 — C. Kacsó, I. Stanciu, *Bicaz, "Igoaie", jud. Maramureş*, în: Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992, Brăila, 1996, 13, no. 17.

Kacsó 1999 — C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului*, Angustia 4, 1999, 55-70.

Kacsó 2003a — C. Kacsó, *Contribuții la topografia arheologică a Depresiunii Lăpuşului. Descoperirile de la Suciu de Sus şi împrejurimi,* RevBistriței 17, 2003, 45-54.

Kacsó 2003b — C. Kacsó, *Descoperiri arheologice şi numismatice în zona Şişeşti*, în Şişeşti-Vatră Străbună, Ediția I, 17.08.2002, Baia Mare 2003, 56 – 61.

Kacsó 2003c — C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în Nordul Transilvaniei*, Marmatia 7/1, 105-182.

Kacsó 2004a — C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.

Kacsó 2004b — C. Kacsó, *Descoperiri Coțofeni la Oarța de Sus – Oul Făgetului*, RevBistriței XVIII, 2004, 29-37.

Kalmar 1981 — Zoia Kalmar, *Unelte de piatră şlefuită descoperite la Oarța de Sus*, Marmatia 5-6, 1979-1981, 107-110.

Kalmar 1984 — Zoia Kalmar, *Despre uneltele de piatră descoperite în județul Sălaj şi zonele învecinate*, ActaMP IX, 1984, 93-103.

Kalmar 1985 — Zoia Kalmar, *Materiale neo-eneolitice intrate în colecția Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei (I)*, ActaMN XXI, 1985, 391-403.

Kalmar 1988 — Zoia Kalmar, *Materiale neo-eneolitice intrate în colecția Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei (III)*, ActaMN XXIV-XXV, 1987-1988, 465-483

Kalmar 1991 — Zoia Kalmar, *Despre organizarea internă şi fluctuațiile etno-culturale din grupul Iclod*, ActaMP 14-15, 1990-1991, 37-42.

https://biblioteca-digitala.ro

Marta, Gindele 1999 — L. Marta, R. Gindele, *Săpăturile de salvare de la Apa (județul Satu Mare - Moşia Brazilor*, StCom Satu Mare XV-XVI, 1998-1999, 269-276.

Maxim 1999 — Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania, date arheologice şi matematico-statistice*. Cluj-Napoca, 1999.

Maxim 2003 — Zoia Maxim, *Descoperiri neo-eneolitice la Bicaz „Igoaie"*, Marmatia 7/1, 2003, 7 – 18.

Maxim 2005 — Zoia Maxim, *Din istoria oraşului Seini*, Marmatia 8/1, 2005, 143-152.

Mihály 1878 — I. Mihály de Apşa, *A történet clőtti Máramaros*. Manuscris în limba maghiară, *Colecția de documente dr. Mihály de Apşa*, dosar 16/1878, păstrat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Maramureş.

Pop 2000 — D. Pop, *Die Coțofeni Siedlung von Oarța de Sus Măgura*, Angustia 5, 2000, 73-84.

Popa 1969 — R. Popa, *Cnezatul Marei,* Baia Mare, 1969.

Popa 1970 — R. Popa, *Țara Maramureşului în veacul al XIV-lea,* Bucureşti, 1970.

Popa, Zdroba 1969 — R. Popa, M. Zdroba, *Ctitoria cnezilor giuleşteni. Un nou monument românesc din piatră în Maramureş*, SCIV 2, 1969, 267-286

Roska 1936 — M. Roska, *Adatok Erdély őskori kereskedelmi mivelődési és népvándorlási útjaihoz II – Beiträge zu den vorgeschichtlichen Handels – Kultur – und Völkerwanderungswegen Siebenbürgens II*, ArchÉrt 49, 1936, 72-83, 119-121.

Roska 1941 — M. Roska, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Koloszvár, 1941.

Roska 1942 — M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma. I. Őskor*, Kolozsvár, 1942.

Stanciu 1992 — I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. H. şi mileniul I d. H în județul Maramureş*, EphemNap 2, 1992, 169-189.

Stanciu 1993 — I.Stanciu, *Sondajele efectuate la Bicaz, jud. Maramureş (1990,1991)*, EphemNap 3, 1993, 261-272.

Stanciu 1995 — I. Stanciu, *Contribuții la cunoaşterea epocii romane în bazinul mijlociu şi inferior al râului Someş*, EphemNap 5, 1995, 139-180.

Temesváry 1897 — J. Temesváry, *Szolnokdobokamegyei leletek,* ArchÉrt 17, 1987, 97-107.

Bogdan BOBÎNĂ
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
jud. Maramureş, România
e-mail:bghbobina@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

The actual stage of Neolithic archaeological research in the North-West Romania (Maramureş county)

(Abstract)

Initially, due to limited bibliography on this subject, it was necessary a presentation of the actual state of research on the Neolithic age from Maramureş county. As I wanted to be objective and to include complete information, I approached these researches like a catalogue underlining, in this way, the gaps that exist on Neolithic findings in Maramureş County. I made the catalogue using the following structure:

1. The settlement. 2. The toponym. 3. The type of research. 4. The author of research. 5. The year. 6. The type of finding. 7. The topographic description. 8. The presentation of the archaeological situation 9. The affiliation to a Neolithic culture. 10. The place where the material is preserved. 11. The current number from inventory. 12. – or unpublished. 13. The reference list.

Analyzing this catalogue from the statistically point of view we determined the following: from 47 identified sites only 10 were carried out through systematic excavations or through small soundings, and from these 10 only 6 are attributed to the a Neolithic culture. The accidental findings and from fieldwalking are 37.

The earliest Neolithic findings are from the late phase of Cris culture in settlements like Seini "Dagas", Corni "Trecători" and in Bicaz "Igoaie". In many settlements was identified the group Pişcolt – like in Bicaz at the "Igoaie", in Oarța de Sus, Oarză and Corbuțu", Seini at "Cazemata I" and "Cărămidarie" and "Moşia Brazilor".

In the second part of this article there is a description of an axe, found by Gr.Pălcuş, in Petrova village, in the place called "The Mociarschi", a terrace on the south part of Hera hill, situated on the left side of Mociarschi valley. It is a stone perforated axe-hammer (Pl. II) having 7.1 cm length, 4.7cm width and 4.1 cm thick; the perforation was made from one side, the maximum diameter of the hole perforation is 2.3 cm and the minimum 2.05 cm.

As a result of fragmentation in one part this axe-hammer was reshaped, for reuse. The rock from which is made the axe-hammer is a common one in Maramureş county. Due its typology it may be attributed to the middle Neolithic, although the axe-hammer shape is not the initial one, so it is difficult to classify for sure.

Translated by ***Oana Leşiu***

https://biblioteca-digitala.ro

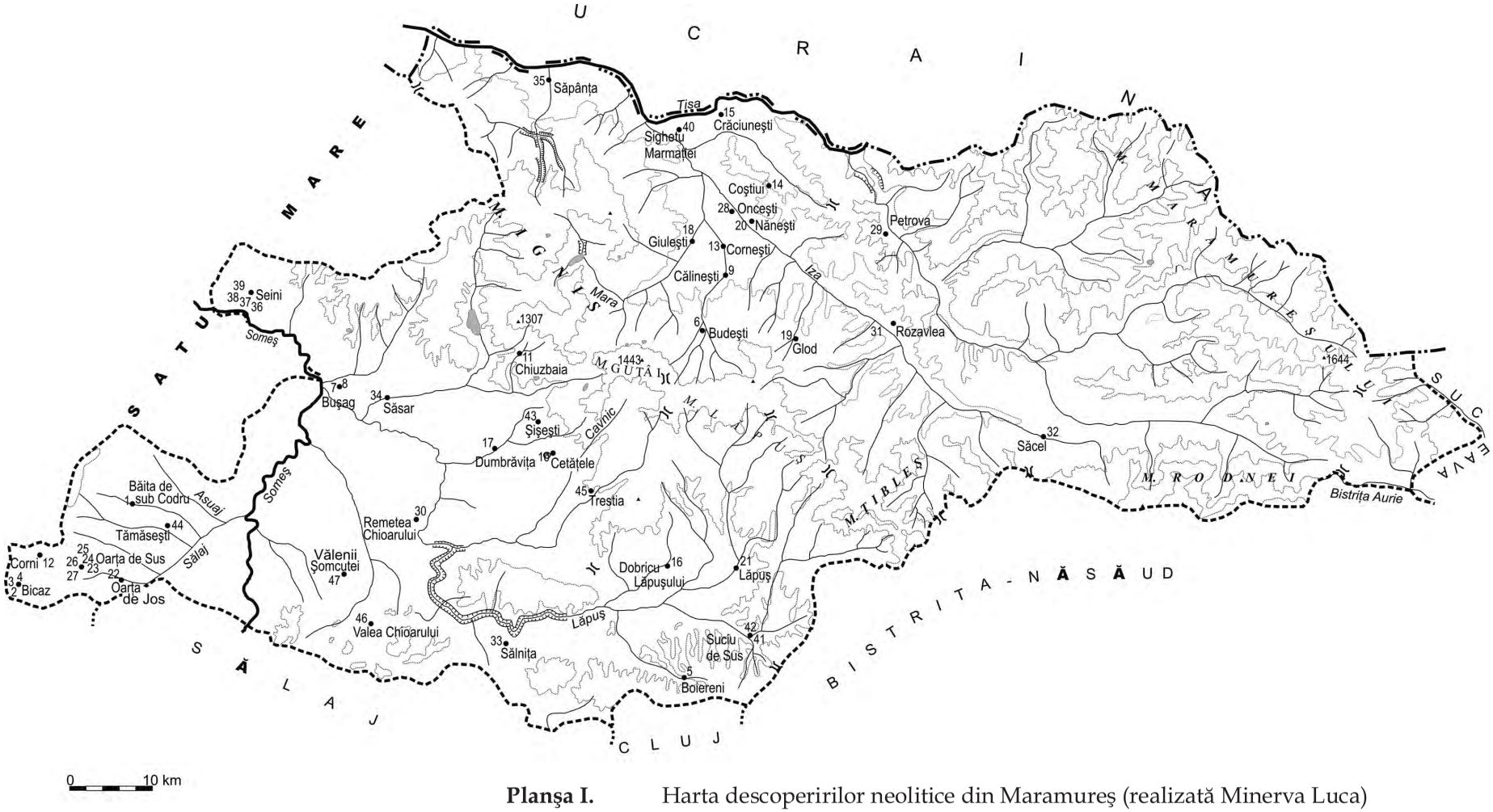

Planşa I. Harta descoperirilor neolitice din Maramureş (realizată Minerva Luca)
Neolithic findings from Maramures county (by Minerva Luca)

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa II. Toporul descoperit la Petrova (desen Gavril Moldovan)
The axe-hammer from Petrova (by Gavril Moldovan)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Early Neolithic Chipped Stone Assemblage from Seini-Dagas, District of Maramureş, Romania

TOMASZ JACEK CHMIELEWSKI

In the summer 2007, on the initiative of Dan Pop from Maramureş County Museum small-scale excavations have been undertaken in Seini. As a result of the field-work carried out at the site of Seini-Dagas remains of an Early Neolithic Starčevo-Criş settlement have been found. An Early Neolithic pit discovered (2007/I-1) should be connected with the late phase (IIIB-IV according to Gheorghe Lazarovici – see, for instance, Lazarovici 1980) of the Starčevo-Criş Culture (SCC) development. The purpose of this paper is to describe and discuss the chipped stone assemblage from the mentioned feature.

I Introduction

The Neolithic pit discovered yielded quite a substantial chipped stone assemblage comprising of 178 pieces in total. Having in mind its numerous and homogeneous character, well-grounded chronological position and completeness (all the material has been sifted), as well as the fact, that no other Early Neolithic assemblage from Transylvania have been described in detail as yet (see Boroneanț 2005, pp. 29-30)[1], the publication of the collection in question can not be delayed. If one additionally realizes that it is also one of very few thoroughly examined and considerable lithic assemblages from the northernmost spread-area of the Starčevo-Criş Culture (Ecsegfalva 23 – Mateiciucová 2007; Endrőd-Öregszőlők 119 – Starnini, Szakmány 1998; Endrőd-Szujókereszt 39 – Starnini, Szakmány 1998; Kaczanowska, Kozłowski, Makkay 1981; Méhtelek-Nádas – Starnini 1994; Szarvas-Egyházföld 23 – Starnini, Szakmány 1998; Kaczanowska, Kozłowski 2007), its publication becomes a burning issue. Owing to all the favourable circumstances and bearing in mind generally unsatisfactory state of research I decided to examine and publish the assemblage under consideration prior to the end of excavations at the site of Seini-Dagas, hoping though it will unfold further lithic finds[2].

II Objectives

Writing this short study I intended to shed some light on the issues of local strategies of procurement, processing and discard of stone materials, with a special emphasis being put on the problem of possibly differentiated trajectories of various raw materials exploitation (expedient/formal strategies etc.). This question has been risen regarding different raw materials availability (local/'imported') and quality.

Unfortunately, no specialized microscopic use-wear analyses of the recovered artefacts were undertaken. Therefore, the Neolithic 'tool-kit' was considered in terms of implements' metro- and morphology without going deeper into task specification.

[1] It is worth a little effort to rectify some information pointing to another, would-be assemblage of the Late Starčevo-Criş Culture recovered in the Maramureş County (Biagi, De Francesco, Bocci 2007, 314, Table 1). This site has been not only misleadingly referred to as 'Seimi-Cărămidărie', being *de facto* 'Seini- Cărămidărie' (what is a fine point), but probably has been also given an incorrect chronology. It is settlement of the Middle Neolithic Pişcolt Culture (see Maxim 1999, 183).

[2] I should like to express my deep gratitude to Dan Pop and all our Colleagues from the Maramureş County Museum for all their help and advice.

https://biblioteca-digitala.ro

III Methods

The descriptive system employed in this study is overall based on and conforms to classificatory schemes that have been already developed over the years of research on Early Neolithic chipped stone industries (see, for instance, Kaczanowska, Kozłowski 1997; Kozłowski 1989; Mateiciucová 2007, 678; Starnini 1994, 32). The main aim was to achieve maximal compatibility of data and to present it along the same lines. Nonetheless, I rather incline to a more divisive approach to description, based on lists of attributes, than to still prevailing agglomerative one, using typological lists. As it has been already clearly pointed out by Katalin Biró (Biró 1987, 144) in regard to Neolithic implements of the Linear Pottery Complex, "[they] are more conveniently characterized as a combination of several factors rather then rigid typological list; at the same time, this type of classification allowed me to consider the non-tools with equal importance. […] This type of treatment is especially suitable for a computer assisted elaboration and, at the same time, reflects minutely the fine chronological and territorial differences […]." This approach, of course, will reveal its advantages not only while applied to spatially and temporally distinct assemblages (inter-site/inter-phase variability), but during any intra-site analyses as well. Generally speaking, this strategy results in a more flexible descriptive framework, which allows to deploy easily all the data and thereby to approach given assemblage in terms of dynamical classification (compare, for instance, with remarks of Romuald Schild – Schild 1980, 58-59).

I have already mentioned the scrutiny of methods applied to recover the discussed assemblage. Leaving aside all the positive aspects of sieving, I should briefly refer to the considerable effect it could have had upon the total structure of the analyzed sample. However useful sifting can be, it results in a set of finds that can not be uncritically compared with any other non-sieved assemblage without previous quantitative and qualitative unification of data. Because of this fact some researchers decided to exclude very small artefacts (i.e. < 12 mm in length and width) from general quantitative analyses (see Mateiciucová 2007, 678). Yet, the five small pieces that were found in the assemblage under consideration are rather negligible in number and can affect neither these analyses nor any further comparisons. This being the case, I have decided not to preselect the assemblage metrically.

IV Results

IV-1. Raw material

The assemblage studied can be clearly divided into two distinct groups of raw material, which reflect two different procurement strategies: the first one oriented toward local rocks exploitation (absolutely dominated by limnic quartzite of wide range of colours and quality) and the second one based on Carpathian obsidian, originating predominantly from Slovakian outcrops. If all the debris is excluded, the former group outnumbers the letter two to one (see Table 1). This ratio reflects rather raw material availability than technical preferences of people inhabiting Seini-Dagas settlement. It becomes apparent already when turning to the general structure of the assemblage in question and will be additionally grounded in the course of further analyses.

IV-2. General structure of lithic production

The overall structure of the Seini-Dagas assemblage (Table 1), with very few (1,7 %) residual cores, flakes dominating over blades (comprising 55.1 % and 28.1 % accordingly) and with more than a quarter of blanks in question (29.1 %) being retouched, seems to be typical for an area of a household cluster. As to remains of stone processing, however small the number of cores is, it is not a good indicative of a low intensity of the production on the spot here. It is rather the considerable number of flakes, indicating the opposite, that should attract

https://biblioteca-digitala.ro

attention in this regard. Yet, discussing the issues of stone material supply, processing and discard even in rather broad terms, one should keep in mind that it is the set of artefacts made of local stones (comprising 72.5 %!) that strongly affects the general structure of the assemblage. Therefore, if I intend to approach these questions properly, I can not gloss over the question of different raw materials.

A closer look at the problem from this angle, shows that the structure of the assemblage in question reveals basic dichotomy between general trajectories of obsidian and non-obsidian blanks exploitation. It is apparent that the number of obsidian blades is relatively higher, reaching 48 % for plain *débitage* and tool-blanks in total (or even 50 %, if two amorphous fragments are excluded). The same rate for the non-obsidian artefacts accounts just for 32.3 % (or 25.8 % respectively). Tool-ratios of 48.0 % (50.0 %) for obsidian and of 19.8 % (15.8 %) for the non-obsidian pieces show even more significant difference between both the raw material groups. Summing up, given both the presented structures I can infer that the assemblage under consideration consists of remains of quite intensive on-the-spot processing and extensive use of local raw materials, whereas the same structures for obsidian point to different procurement strategy (i.e. acquiring of stone material in form of cores, blade blanks and tools), limited on-site processing and more intensive use. However, because of the fairy small size and random character of the sample, these preliminary remarks on the obsidian exploitation cannot be taken for granted. There are reasons to sustain that decortication and preparation of obsidian cores, even if not very extensive, might have taken place elsewhere at the same settlement.

IV-3. Technological and morpho-metrical analyses

IV-3.1. Cores

There were three cores found at the site (Table 2). Two of them are blanks for blade-production, even though the specimen made of limnic quartzite can be considered merely as an intended-to-be blade-core (pl. I/1, 2). Their dimensions are rather small, with a striking faces no higher than 4 cm, which corresponds to the character of obtained blades (see below). As to the raw material, the presence of a regular blank made of grey hornfels, proving an on-site processing of this kind of stone, should be underlined.

IV-3.2. Detached pieces

IV-3.2.1. Technological specification

The whole set of detached pieces consists of 151 pieces in total (Table 1), including 92 flakes and their fragments, and 56 blades (mostly fragmented).

At the very beginning of my analyses all the detached pieces have been divided into three basic technical groups (Tables 3 and 4) in accordance with diagnostic manufacture attributes resulting from direct and conscious actions of Neolithic stoneknappers, i.e. traits of striking platform and striking edge preparation (presence/absence of trimming etc.), and localization of striking point (which directly affects the shape of striking platform of an obtained detached piece). The first one (I) consists mostly of waste with punctiform and linear butts, which could have resulted only from mistakenly made removals or shaping-out of cores (*façonnage* in contrast to *débitage*). A very low ratio of tool-blanks and blades (or – better – blade-like flakes) belonging to this group (5.6 % and 10.0 %, respectively) confirms this statement (Table 5A and 5B).

All the detached pieces with raw (cortical or unprepared) butts of triangular, winged or polyhedral shape belong to the second (II) group of detached pieces. Specimens classified here cannot be interpreted as genetically homogenous and should be subdivided into at least two classes of detached pieces corresponding with *façonnage* and *débitage*. The second subgroup

https://biblioteca-digitala.ro

must have been obtained from flake-cores similar to the one, which has been already mentioned (Table 2/1). Once again, blade and tool ratios corroborate this statement. As to the first class, it is only one blade (and a tool at the same time) that belongs here, making just 2.1 % of all the group in question, whereas the group of tool-blanks consists mostly of flakes (see Tables 4, 5B and 5C).

The third (III) group consist of intended-to-be preferential pieces with butts being prepared (facetted and single-blow) and regular (i.e. of triangular, trapezoidal/winged or polihedral outline of the dorsal ridge). 17 out of 20 blades with definable attributes of butts belongs here comprising at the same time 56.7 % of the discussed group. 33.3 % of the group are tool-blanks (see Tables 3, 5A and 5C).

Having divided the assemblage into basic technical classes, let me now concentrate on another attribute of *débitage*, which was surely of no less importance for controlling stone fracture, i.e. on the *angle de chasse*. Leaving aside the first technical group, a correspondence between the group of flakes and an acute striking angle (59.3 %), on the one hand, and the group of blades and a 90º one (63.1 %), on the other can be easily inferred (see Table 6).

Apart from all the discussed technical attributes resulting from operations performed directly by Neolithic stoneknappers, I can also point to some features being indirect (discrete) effects of the applied techniques, i.e. the fracture initiation with all the features related to it (shape of bulbs, frequencies of lips and *éraillure* scars among others) and the fracture termination. They are no less indicative, yet, as being unintended or less controllable, appear to be somehow more objective in this regard.

When relations between the coupled technical attributes corresponding with control upon initiation of fracture (i.e. platform's attributes) and kinds of initiations themselves are analyzed, it becomes apparent – with no surprise – that hertzian initiations absolutely prevail among detached pieces of the IInd and the IIIrd technical group (reaching 87.5 % and 96.7 % respectively), whereas in the Ist technical group splintered fractures (73.0 %) dominate over conchoidal ones. The overall frequency of bended pieces is marginal (Table 7). An initiation phase of serial removals formation was rather well-controlled then. Having analyzed fractures, it is the right time to look at another unintended technical attribute – shape of a bulb of force.

If the Ist technical group of removals (i.e. the one consisted mostly of splintered pieces) is excluded, it can be said that diffused bulbs (amounting to 66.7 %) predominate over those of other shapes regardless of *débitage*/raw material class. A closer examination of other technical attributes leads to more complex conclusions.

With reference to lips, when considered in regard to the main raw material groups, it turns out that they appear less frequently on obsidian pieces (52.6 %) than non-obsidian ones (68.9 %; Tables 8 and 9, Figure 1). It is also remarkable, that the proportion of lipped butts within the IIIrd technical group, reaches 76.7 % and thereby outnumbers the same value for the IInd group by 16.3 %. If one takes into account both the raw material and technological variability, this ratio appears to be even higher, accounting for 87.5 % of a rather small sample of 16 limnic quartzite pieces belonging to the IIIrd technical group.

Moving on to the question of the *éraillure* scars, a clear connection between a frequency of their appearance and the raw material can be inferred. Generally fluctuating between 38 % and 42 %, the ratio of pieces with scars is just slightly higher for limnic quartzite (45.9 %) falling to 23.5 % in the case of obsidian (see Tables 10 and 11, Figure 2)[3].

[3] A question of the *éraillure* scars in regard to Neolithic assemblages of the Carpathian Basin has been already risen by Małgorzata Kaczanowska and Janusz Kozłowski, while analyzing Slovakian assemblages of the Linear Pottery Culture. Regretfully, it has not been consequently and systematically published by the authors. And so, there is very precise data available regarding some sites, whereas it is rather general for others (see Kaczanowska, Kozłowski 1997, 179, 189, 216, Fig. VI-7, 201, Table VI-17, VI-26). Still, this publication provides enough information to suggest that quite a low frequency of the *éraillure* scars in

https://biblioteca-digitala.ro

Finally, there is the last phase of flake formation (termination) yet to be discussed. Again, all the detached pieces have been examined regarding two main factors that might have affected the structure in question. When the two main raw material groups are considered, a significantly smaller frequency of hinged terminations among obsidian pieces appears. It accounts just for 7.7 % and is by 16.5 % lower as compared to the group of non-obsidian flakes and blades (Tables 12 and 13). The same ratio for the whole assemblage accounts for 19.8 %, whereas feathered terminations prevail absolutely (78.1 % in total). Turning to "genetic" aspect of terminations, the hinge terminations appear to occur less frequently among blades (14.3 %), albeit this ratio is not much higher in the case of flakes (21.3 %; Tables 14 and 15). Owing to a small quantity of data for the distinct technical groups, a similar comparison in this regard would be rather unconvincing. However, quick glance at both the illustrated cores (pl. I/1-2) makes it clear from which phases of cores processing they may come. It is also worth noticing, how infrequently detached pieces with hinged terminations were used as tool-blanks (Tables 16 and 17).

In my attempts to reconstruct a generalized operational chain an analysis of dorsal patterns could not be neglected, for it gave me another scope for testing some of conclusions already drawn. The rate of the cortical obsidian *débitage*, as counted for all the pieces that can be classified into distinguished technical groups, is rather low (33.3 % – Table 18) and can be juxtaposed with the same ratio for the non-obsidian assemblage (accounting for 63.9 %). This noticeable contrast would point to a predominantly off-site processing of obsidian and full on-site processing of the local raw materials. However, these values for the assemblage as a whole account for 46.7 % and 57.4 % respectively (Tables 19 and 20), considerably diminishing the distance between both the raw material groups.

An insight into frequencies of the cortical pieces' within different technical groups of the *débitage* reinforces their genetic interpretation, and thereby confirms validity of the applied division. To express the same in numbers, it is enough to quote the percentage of the cortical pieces among the Ist and the IInd group, which accounts for 69.7 %, or ratio of the non-cortical artefacts within the IIIrd technical group, that reaches 73.3 % (see Tables 18-20). Turning to the morpho-metrical groups of the *débitage*, a strong correspondence between the group of blades and absence of cortex can be clearly demonstrated. Moreover, it is not only that the non-cortical artefacts dominate the blade *débitage* (comprising 66.7 % of obsidian and 70.0 % of non-obsidian blades in total), but also blades prevail among the non-cortical pieces (comprising 66.6 % and 52.5 % respectively). Non-cortical blades usually belong to the IIIrd technical group (see Tables 19, 21 and 22).

Regarding retouched pieces, their infrequent occurrence among wholly cortical pieces is the only apparent difference that can be stated. It was, however, as easy to infer as to predict. The number of tools made from non-cortical and partially cortical blanks is similar (see Tables 20-22).

Before proceeding to a metrical analysis, some place ought to be devoted to diagnostic pieces connected with cores preparation and exploitation. Obsidian pieces should attract attention in this regard, namely: one meso-proximal fragment of opening blade (pl. IV/1), one rejuvenation flake (pl. I/4) and a splintered piece bearing traits of crushing, which was detached from a core (pl. I/5). In the absence of obsidian cores they reveal some details of obsidian processing, i.e. striking platform preparation with multiple removals (the flake), possible lack of preparation of striking face (the blade), and reuse of obsidian cores as hammerstones (the splintered piece). There is also one tablet(?) detached from an andesite core (pl. I/3).

Given all the observed regularities, an attempt to define gamut of techniques engaged by Neolithic stone-knappers from the Seini-Dagas settlement can be made. Having analyzed all the discrete and intentional technical marks I am inclined to an opinion that there were at

obsidian assemblages of the Developed Neolithic might be a much more common phenomenon. In the case of Slovakian sites this ratio rarely exceeds 21 %.

https://biblioteca-digitala.ro

least two techniques applied. The dominance of diffused bulbs, high frequency of lipped butts and *éraillure* scars clearly point to the use of direct soft-hammer percussion or indirect percussion with a soft punch. Taking into account that these discrete stigmata occur more frequently within the IIIrd technical group (i.e. within the *debitagé* class, where right-angled, prepared butts prevail) than on detached pieces of the IInd technical group (dominated by pieces with unprepared butts of acute *angle de chase*), it can be suggested that, generally speaking, direct blow with a soft hammer must have been applied for shaping and rejuvenation, whereas indirect percussion for exploitation of cores. As to the preferential (blade) *debitagé*, the same conclusion has been drawn already by Inna Mateiciucová (2007, 698-701) in the course of her in-depth analyses of the SCC assemblage from Ecsegfalva.

IV-3.2.2. Morphometrical specification

I will start a metrical specification of the assemblage under consideration with a description of flakes. Basic measures of dispersal for the whole set of intact flakes and flake tools are as follows: the minimal length – 9 mm, the maximal length – 50 mm, the average length – 24.2 mm (s = 10.1); the minimal width – 9 mm, the maximal width – 49 mm, the average width – 21.7 mm (s = 8.9); the minimal thickness – 2 mm, the maximal thickness – 13 mm and the average thickness – 5.7 mm (s = 2.7). If all the partially preserved pieces are also included, the average values of width and thickness are: the average width – 20.5 mm (s = 8.6) and the average thickness – 5.3 mm (s = 2.7) with all the extreme values remaining the same. At first glance these differences might seem negligible. Indeed, regarding morpho-metrical characteristics of flakes in general, they are of no importance. However, it should be noticed that the group of broken flakes consists just of 18 pieces in total and can not significantly affect statistics. When considered separately they appear to be of much smaller dimensions, with the width ranging from 10 to 21.5 mm and the thickness from 2 to 8 mm. Moreover, obsidian flakes (11 pieces) seem to prevail in this group (Figure 3, bottom-left). These values make it amply clear that the fragmentation of flakes reflects rather stone rock mechanics than the intentional breaking.

Turning to the relations between dimensions of flakes and their position in the production cycle, I will start with the analysis regarding cortical and non-cortical flakes, as it allows me to take a larger set of detached pieces into consideration. If all the relevant data points are plotted together, it becomes apparent that the non-cortical flakes are generally smaller than the partially and wholly cortical specimens (Figure 3, right). The length of pieces bearing cortex ranges from 10 to 50 mm, their width from 9 to 49 mm and their thickness from 2.5 to 13 mm. The average values are 26.3 (s = 10.0), 22.5 (s = 9.1) and 6.3 mm (s = 2.8) respectively. Only the total range of thickness differs if one takes into consideration fragments of flakes (2-17 mm). There are some slight differences in regard to the mean values of the length and width accounting for 21.4 mm (s = 8.8) and 6.5 mm (s = 3.3). In contrast to the cortical flakes, the set of non-cortical pieces ranges from 9 to 43 mm in length, from 10 to 39 mm in width and from 2 to 9 mm in thickness. The respective average dimensions and standard deviations are: 19.0 (s = 8.4), 19.9 (s = 8.5) and 4.4 mm (s = 1.7). The last two values change to 19.0 (s = 7.9) and 3.9 (s = 1.7), when fragmentary preserved flakes are taken into account as well.

The same metrical analyses carried out within the separate technical groups have not led to any revealing results. Yet, it must be kept in mind that two of them, owing to a small number of artefacts, could not provide appropriate data sets. Nevertheless, for consistency, all the relevant statistics will be quoted. The length of 15 intact flakes[4] of the Ist group ranges from 9 to 45.5 mm, their width from 11.5 to 37.5 mm and their thickness from 2.5 to 11.5 mm. The information for the IInd technical group is much more specified. The length of flakes starts with 9.5 reaching the maximal value. The average value accounts for 25.3 mm (s = 10.8).

[4] In fact none of flakes belonging to the Ist class is broken.

https://biblioteca-digitala.ro

The extreme values of width are 10 and 49 mm, whereas the mean amounts to 22.3 mm (s = 8.4). As to the thickness, it falls within the range of 2-13 mm (6 mm by average; s = 2.9). These values are the same as calculated just for intact pieces and for the whole assemblage. The IIIrd group, in turn, consists of mere 8 flakes. Their length ranges from 9 to 37.5 mm, width – from 10 to 29 mm and thickness – from 3 to 6 mm. Thereby they seem to be of smaller dimensions as compared to both of the previously described groups (see Figure 4, right).

When all the measurements taken for flake blanks are plotted against plain *débitage*, they appear to be metrically distinct (Figure 4, left). As for the latter, those are only average values that differ very slightly, whereas all the limits remain the same as they were for the whole set of flakes. The average length accounts for 22.5 mm (s = 9.8); the average width – 21.9 mm (s = 9.5) and the average thickness – 5.6 mm (s = 2.7), if calculated on the basis of measurements taken just for wholly preserved pieces. While measuring tools, I have found that their length ranges from 22 to 45 mm, their width from 14 to 32 mm (or from 11.5 to 32, taking fragmentary preserved flake tools into account) and the thickness from 4 to 10 mm (or from 2 to 10 mm respectively).

It is significant and should attract our highest attention that, except for one piece, all the intact formal implements are of elongated shape (see pl. II, 1-4, 6, 8-9). Their length:width ratio usually exceeds 1.4. Given that this morpho-metrical group apparently gravitates toward blades, they can be labelled as blade-like flakes (as long as they are considered in traditional terms). I will return to this question in concluding remarks. Let me now continue to the next point of the analyses – morpho-metrical description of blades.

Because of the small number of intact blades (see pl. III/2-9 and IV) their dimensions can not be exhaustively discussed (Figure 5, to the left at the top). As regards to the length of blades, it can be only defined in terms of its extreme values, ranging from 19 to 41 mm and corresponding with the size of cores (see above, Table 2). Higher number of metrical data points of cross-sections of the blades gathered offers a better basis for a detailed analysis. The width and thickness of blades and their fragments have been examined regarding diversity of raw materials, technical genesis and tools *versus* non-tools. This aspect of metrical characteristics of the blades has unfolded very slight differences between different raw material groups and metrical tool-blanks selection.

The average width of the obsidian blades accounts for 10.9 mm, with no blade being wider than 16.5 mm and narrower than 8 mm (s = 2.4). The mean thickness of obsidian blades is 2.7 mm (s = 1.1), maximal – 6.5 mm and minimal – 1 mm. The non-obsidian specimens width is higher by an average of 1.1 mm, with all the measurements within the range of 7 and 17.5 mm (s = 2.6). The mean thickness of non-obsidian blades is the same as for obsidian specimens, with maximum of 6 mm, minimum of 1 mm and standard deviation being 1.05 mm. It seems therefore that non-obsidian blades are somewhat more slender in cross-section (see Figure 5, bottom-left). This slight difference is difficult to explain, and it is hard to say whether it bears any importance at all.

As I have already mentioned, some metrical differences between the blade tool-blanks and plain blades had been found as well. Basic values for the width of the first group are: the average – 11.5 mm, the maximum – 8 mm, the minimum – 16.5 mm and standard deviation – 2.2. The thickness is given by: the average – 3.0 mm, the maximum – 16.5, the minimum – 8 mm, standard deviation – 0.9. The width of the unretouched blades ranges from 7 to 17.5 mm, with an average of 11.5 mm and standard deviation of 2.8. Their thickness is 2.5 mm on average, varying from 1 to 6.5 mm (s = 1.1). Albeit the average values of width are approximately the same for both the groups, their range – as measured by standard deviation and extreme values – is slightly narrowed down in the case of blade tools. Moving on to the thickness of the blade tools, it can be seen that this is not only the range, but also the average value that differs. Even though it is a matter of mere half millimetre by average, it is still noticeable in this scale (see Figure 5, bottom-right). Concluding – some preference toward blade blanks of 9-14 mm in width and 2-4 mm in thickness can be suggested.

https://biblioteca-digitala.ro

Given all the gathered data the following general conclusions on morpho-metrical variability of *débitage* can be drawn: 1. flakes detached during core preparation and rejuvenation (the Ist and the IInd technical groups, mostly cortical pieces) are generally bigger than those resulting from later serial removals (the IIIrd technical group, non-cortical pieces); 2. among flake tool-blanks those of elongated shape (blade-like flakes) were preferred; 3. blades might have been further selected in some way.

Comparative metrical analyses on the inter-site level are strongly limited by the quantity and quality of hitherto published data. For all intents and purposes, only metrical specifications of the lithic assemblages discovered in Méhtelek-Nádas (Starnini 1994, 34, fig. 4-6) and Ecsegfalva 23 (Mateiciucová 2007, Tables 31.12-14., 31. 16-19.) are of any value in this regard, even though some additional information would be welcome. Anyway, owing to an overall technological correspondence and similarity of the raw material basis (see above), all the sites under discussion have provided us with appropriate comparative material. Comparisons carried out at the general level point clearly to the morpho-metrical unification of the lithic industry of the earliest agrarian communities in this wide area.

IV-3.2.3. *Débitage* fragmentation

Another emerging issue yet to be risen concerns the extent of fragmentation of the assemblage in question. To be adequate this question was addressed within two distinguished raw material groups separately. The whole analyzed set has been initially divided into cortical/non-cortical artefacts and basic *débitage* categories, i.e. blades/flakes (which allows to set them somehow within the processing cycle), then into tools and non-tools and finally into three classes of fragmented pieces. These three classes are as follows: I. group of whole pieces, consisting of [1.] wholly preserved pieces and [2.] pieces with a broken off small distal part; II. group of moderately fragmented pieces, consisting of [3.] mesio-proximal parts and [4.] mesio-distal parts; III. group of strongly fragmented specimens, consisting of [5.] proximal parts, [6.] mesial parts, [7.] distal parts, [8.] distal parts with a broken-off small distal part, [9.] longitudinally broken pieces[5] (Tables 21 and 22).

The general index of fragmentation for obsidian, as measured by the ratio of broken pieces to the total number of finds, accounts for 68.9 % and is in striking juxtaposition with the same rate for the non-obsidian artefacts, reaching 36.2 %.

Having in mind considerably different frequencies of blades (which are apparently much more often fragmented intentionally and also subjected to unintentional fragmentation), some may deny any value of similar comparison between both the raw material groups by pointing to its irrelevance. It sounds plausible, especially if one realizes that this index of blade' fragmentation is not only very high, but also almost equal for obsidian (87.5 %) and non-obsidian (90.0 %). It is not within this morpho-technical group of the *débitage* where the definite explanation should be searched for yet.

As for flakes this ratio differs remarkably, being very low for non-obsidian pieces (10.9 %) and quite high in the case of obsidian (47.6 %). However, this time certain justifiable objections can be voiced as well. As already pointed out, fragmented obsidian flakes – being quite numerous (11 out of 21 specimens) – are of rather small dimensions and do not exceed 21,5 mm in width and 8 mm in thickness. If I intend to make appropriate comparison then, it ought to be carried out within comparable metrical groups. Having reassessed the problem from this point of view and re-examined the assemblage in question, I have came to similar results as previously. First of all, it must be noticed that the number of fragmented non-obsidian flakes within such a metrically narrowed group is quite substantial, comprising 46.5

[5] It must be emphasized that these classificatory frames can be applied effectively and to the full extent in case of blades. The same division is much more blurred in regard to flakes, where the practical distinction between meso-proximal/meso-distal parts, on the one hand, and distal/proximal parts, on the other, is quite difficult.

https://biblioteca-digitala.ro

% of the whole set of the non-obsidian flakes. If it was a matter of size then, it would has affected the general index of fragmentation considerably. Yet, it has not. It turned out that the number of fragmented flakes within such a metrically narrowed group rose slightly to 52.9 % for obsidian, accounting just for 21.2 % of the non-obsidian pieces.

Implements use intensity is another factor that must have its impact on the degree of the assemblage's fragmentation and therefore cannot be omitted here. Surprisingly, it is quite low as for non-obsidian (41.0 %) as for obsidian tools (54.5 %).

Summing up, there are two circumstances that have strongly affected the general structure of fragmentation: (1.) considerably higher ratio of blades among obsidian pieces, (2.) different fracture mechanics (brittleness) of both the considered raw material groups, which makes small obsidian flakes and scars extremely breakable. As to accidental breaks during the use-life of tools (3.), they appear to be of lesser importance in this regard.

IV-3.3. Debris

Debris comprises quite a substantial part of the assemblage under discussion, especially if pieces made of limnic quartzite are considered (see Table 1). Very high number of pieces of the kind (accounting for 20 %) and the fact that most of them bear cortical surfaces are indicative for the on-site production based on raw material that can be found within the closest range of the settlement. Obsidian pieces, being very few in number (4%), smaller and almost non-cortical, point to the opposite.

Although the term 'debris' refers to amorphous stone fragments, pieces themselves should not be mechanically identified with discard of no use because they were infrequently used as tool-blanks. I will bring the question up while analyzing the set of implements.

IV-3.4. Tools

The pit under consideration yielded 44 retouched pieces. Even though all the typological tools are listed in the table 23 and most of them are illustrated (pl. II-IV), few comments should be added to draw attention of the Reader to these characteristics that can remain unnoticed at first.

In the group of retouched blades there are hardly any specimens, which can be called *lamés retouches* (pl. IV/6-8). Discontinuous marginal use-retouches prevail (pl. III/2,4,6; IV/1, 3-5, 9-11). This makes me suspect prevailingly mechanical genesis of retouches (formed in a use-time of tools or resulting from tramping). What is more, even invasive and intense retouches seem to affect neither the angle of cutting edge nor its delineation. Therefore, even if some of them were intentional, their primary purpose was rather to re-sharp than to re-shape the cutting-edge. It is also apparent that obsidian tools are much more intensively retouched. This, in turn, might be due to different raw material mechanics (compare Mateiciucová 2007, 695). These remarks can be referred only to some retouched flakes (pl. II/3,6,9), whereas others (scrapers) bear evident forming retouch (pl. II/4-5). As to other groups of the implements (trapezes and perforator), nothing peculiar can be revealed about their manufacture and design. There are, however, some general questions that should be risen here.

As it has been already pointed out, while discussing the total structure of the assemblage in question, numbers of morphologically definable tools within the two distinguished raw material groups differ considerably. Among the obsidian pieces tools account for 50.0 %, exceeding the same frequency for the non-obsidian artefacts by 34.2 %. However, the discussion on the matter cannot be confined to such general quantitative considerations because this problem has its qualitative dimensions as well. Having divided the set in question into flake- and blade-tools, one can easily infer that the first class of blanks prevails only among obsidian pieces (62.5 %, see Table 24), whereas the same proportion among limnic quartzite tools is almost balanced. Might it be an argument for a more expedient character of the limnic quartzite tool-set? Seemingly 'yes'. Yet, there are suggestions that the

https://biblioteca-digitala.ro

difference might result from different quality of the raw materials (Mateiciucová 2007, 695, 715). Besides, it must be remembered that our 'etic' concepts of preferential blanks (blades) or appropriateness of blanks in general are always somehow irrelevant. I am referring not only to the already indicated problem of the so-called blade-like flakes. Two tools made on stone debris provide us with another compelling argument corraborating this statement. As it can be illustrated with the limnic quartzite one, that is the most heavily worn tool in the whole set, even this category cannot be treated as mere expedient tools of little or no value (pl. III/12). Although infrequent, there are further examples of similar tools (see e.g. Mateiciucová 2007, fig. 31.16. 4, 31.17. 6, table 31.29).

If there is any striking typological feature of the considered tool-set that should be brought up here, it is a puzzling absence of end-scrapers and trunctations (leaving aside trapezes). Even though an absolute dominance of retouched blades and a high frequency of retouched flakes is a hallmark of the Starčevo-Criş lithic industry, end-scrapers and trunctations appear in almost each larger assemblage of the time, usually being more numerous than trapezes (see, e.g. Mateiciucová 2007, 689-694, 716, Table 31.24.; Păunescu 1987, 77-89; Šarić 2008, 19-20; Starnini 1994, 38, 53, Table 3; Starnini, Szakmány 1998, 280). Of course, this peculiarity gives me no grounds whatever for suggestion of any chronological or territorial differences *sensu largo*. It seems rather to mirror some inter-site spatial diversity of technical activities of inhabitants of the Neolithic village, albeit by no means being homogenous from this point of view yet (there are no reasons for supposition of existence of any specialized workshop here). Regretfully, due to the scale of the area excavated (there has been just one pit discovered) and methodical constraints (there have been no microwear analysis undertaken as yet), the assemblage in question can neither be precisely set within nor profoundly contribute to the reconstruction of the taskscape of the Seini-Dagas settlement.

V Concluding remarks

Outcrops of limnic quartzite in the area closest to the site have not been discovered as yet, although there are good reasons for assuming that they must have been localized somewhere within easy reach of the settlement. As it has been already demonstrated, this raw material prevails in the assemblage under consideration. It is also clear that Early Neolithic community inhabiting the site exploited this raw material in a somehow wasteful manner (which can be contrasted with the use of obsidian). It is of no surprise, since the neighbouring mountain area (Munții Oașului, Munții Ignișului) is very rich in this kind of raw material (albeit not recognized by archaeologists as yet[6]). Moreover, an intensive exploitation of local limnic quartzites by the people of the Starčevo-Criş Culture is confirmed by remains of lithic workshops based on this kind of stone material (Calineşti-Oaş-D.S.M. – unpublished[7]). I can even hypothesize that a similar workshop might have existed within the area of the Seini settlement itself (hopefully in the area still to be uncovered). Considering local exploitation of limnic quartzite on a more general level, I would like to emphasize that, so far, the role of North-Western Romania as an area of limnic quartzite procurement and exploitation, being already known (see remarks of Katalin Biró on the limnoquartzite outcrops in the Baia Mare area – BIRÓ 1998, 35), has been completely neglected in favour of more distant Hungarian

[6] I would like to express my gratitude to Ciprian Astaloş, who kindly introduced me in the arcane of local raw materials.

[7] Rich and important lithic material from the site of Calineşti-Oaş-D.S.M. [Dâmbul Sfîntei Marii] is held by the County Museum in Satu Mare. So far results of a small excavations led by János Németi and Ciprian Astaloş were just briefly reported (NÉMETI, ASTALOŞ 2001). The paper on the chipped stone assemblage from the site was presented together with Ciprian Astaloş during the 5th Lithic Workshop of the SKAM Association, held in Lublin (Poland), on the 10-12th of October 2008 and is to be published in the forthcoming conference volume (*Calineşti Oaş – a Case Study on Developed Neolithic Chipped Stone Industry in the Upper Tisza Basin*).

https://biblioteca-digitala.ro

outcrops (see, for instance, Mateiciucová 2007, 680, 682; Starnini 1994, 67, 69). This issue has yet to be addressed in detail then.

Turning to other local raw materials I have to devote few words to a gray hornfels, which was also exploited and used on the spot and seems to play similar role to that of limnic quartzite. This rock appears infrequently also at other Early Neolithic sites of the late phases (IIIB-IV) of the Starčevo-Criş Culture in Transylvania (Gura Baciului – Lazarovici, Maxim 1995, anexa 2, 232-234; Calineşti-Oaş-D.S.M.). Even though hornstone artefacts are much fewer, the fact, that usefulness of this raw material had been already recognized by the people of the Starčevo-Criş Culture shall drew one's attention. It could have been much more important, as it is apparent in the Transylvanian Late Neolithic (see, for instance, Lazarovici 1991, 13/35).

Role of andesite, another igneous aphanatic rock used for production of implements, which was highly and widely appreciated by prehistoric people, is difficult to define. Albeit this stone is easy to process, due to the easiness it wears down, its possible use for chipped tools manufacture must have been to manage and remains puzzling[8]. It seems that generally it must have been connected with polished tools' production.

Due to general shortages of other high-quality raw materials obsidian quickly became a rock of strategic importance for the Early Neolithic communities in the Upper Tisza region. The assemblage under consideration, with its high frequency of volcanic glass, allows to firmly set the Seini settlement in the network of permanent (however not primary) circulation of obsidian. In spite of quite a considerable distance from the Slovakian outcrops localized in the Tokaj-Prešov area (ca 110-120 km as a crow flies), it was still the rock of utmost importance for every-day domestic economy. The relatively higher frequency of macroscopically distinguishable obsidian tools (as compared to limnic quartzite) seems to prove the point. The examined assemblage indicates that obsidian was exploited on the spot, most probably starting from pre-formed cores. However, the possibility of procurement strategy based on whole nodules, being a common pattern within the area of obsidian circulation in the Neolithic, cannot be excluded. It is also noticeable that no traces of intentional bipolar exploitation of obsidian have been detected, what confirms that inhabitants of the settlement rather have not suffered from shortages of this raw material.

As to the gamut of defined techniques (soft-hammer direct percussion, use of a punch), it was relatively no different from that recognized at other Early Neolithic sites in the region. There are also no reasons to indicate any considerable differences between techniques applied while processing of obsidian and non-obsidian pieces.

Even though the overall tool manufacture at Seini can be characterized as basing on blades and blade-like flakes, this group of blanks prevails only among obsidian implements, occurring less frequently among non-obsidian tools. It seems therefore, that the local raw material exploitation was of more expedient character.

All the defined types of implements that have been found at Seini are common for the Early Neolithic chipped stone industry, albeit the assemblage in question does not represent a full tool-spectrum of the Starčevo-Criş Culture. Turning to the distinguished raw material groups, the set under discussion is to small to prove any (hypothetical) functional differences between them on typological ground[9].

[8] It is tempting to suggest that andesite, being soft, not so sharp and therefore safe, might have been used in the process of learning of very young apprentices.

[9] I would like to thank to Paweł Zagórski, who has kindly proofread the text.

https://biblioteca-digitala.ro

References

Biagi, Francesco, De Bocci 2007 — Paolo Biagi, Anna Maria Francesco, Marco De Bocci, *New data on the archaeological obsidian from the Middle-Late Neolithic and Chalcolithic sites of the Banat and Transilvania (Romania)*, in: Kozłowski, J. K., Raczky, P. (eds.), The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe, Kraków, 2007, 309-323.

Biró 1987, — Biró Katalin, *Chipped stone industry of the Linearband Pottery Culture in Hungary*, in: Szeląg, J. (ed.), Chipped Stone Industries of the Early Farming Cultures in Europe, Archaeologia Interregionalis 9, Warszawa, 1987, 131-167.

Biró 1998 — Biró Katalin, *Lithic implements and the circulation of raw materials in the Great Hungarian Plain during the Late Neolithic Period*, Budapest, 1998..

Boroneanț 2005 — Adina Boroneanț, *Early Neolithic Lithic Industries (The Banat and Transilvania)*, in: In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu 70 de ani, CultCivDunărea de Jos XXII, 2005, 19-35.

Kaczanowska, Kozłowski 1997 — Kaczanowska Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof, *Lithic Industries*, in: Kozłowski, J. K. (ed.), The Early Linear Pottery Culture in Slovakia, Kraków, 1997, 177-255.

Kaczanowska, Kozłowski 2007 — Kaczanowska Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof, *The Lithic Assemblages of Szarvas 8/23, Pits 3/3 1988 and 4/2 1988*, in: Makkay J., The Excavations of the Early Neolithic Sites of the Körös Culture in the Körös Valley, Hungary: the Final Report, Volume I, The Excavations: Stratigraphy, Structures and Graves, Società per la Preistoria e Protoistoria della Regione Friuli-Venezia Giulia, Quaderno - 11, Trieste, 2007, 237-246.

Kaczanowska, Kozłowski, Makkay 1981 — Kaczanowska Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof, Makkay János, *Flint hoard from Endrőd, site 39, Hungary (Körös Culture)*, ActaArchCarpathica 21, 1981, 105-117.

Kozłowski 1989 — Kozłowski Janusz Krzysztof, *The Lithic Industry oh the Eastern Linear Pottery Culture in Slovakia*, SlovArch 37, 1989, 377-410.

Lazarovici 1980 — Gheorghe Lazarovici, *Cîteva probleme privind sfîrşitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României*, ActaMN 17, 1980, 15-30.

Lazarovici 1991 — Gheorghe Lazarovici, *Grupul şi staţiunea Iclod - Die Gruppe und Station Iclod*, Cluj-Napoca, 1991.

Lazarovici, Maxim 1995 — Gheorghe Lazarovici, Zoia Maxim 1995, *Gura Baciului. Monografie Arheologică*, BiblMusNapocensis 10, Cluj-Napoca, 1995.

Mateiciucová, I. [Inna],2007 — Mateiciucová Inna, *Worked Stone: Obsidian and Flint*, in: Whittle, A. (ed.), The Early Neolithic on the Great Hungarian Plain. Investigations of the Körös Culture Site of Ecsegfalva 23, County Békés, vol. I, Budapest, 2007, 677-725.

Maxim 1999 — Zoia Maxim, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, BiblMusNapocensis XIX, Cluj-Napoca, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

Németi, Astaloş 2001	Németi János, Astaloş Ciprian, *Călineşti-Oaş – Dâmbul Sfintei Mării*, CronCercArh, campania 2000, Bucureşti, 2001, 60-61.
Păunescu	Alexandru Păunescu, *Les industries lithiques du Néolithique ancien de la Roumanie et quelques considérations sur l'inventarie lithique des cultures du Néolithique moyen et cette contrée*, in: Kozłowski J. K., Kozłowski S. K. (eds), Chipped Stone Industries of the Early Farming Cultures in Europe, Archaeologia Interregionalis 9, pp. 75-94.
Šarić 2008	Šarić Josip, *Typology of Chipped Stone Artefacts in the Early and Middle Neolithic in Serbia*, Starinar 56, 2008, 9-45.
Schild 1980	Schild, Romuald, *Itroduction to Dynamic Technological Analysis of Chipped Stone Assemblages*, in: Schild R. (ed.), Unconventional Archaeology. New Approaches and Goals in Polish Archaeology, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980, 57-85.
Starnini 1994	Starnini Elisabetta, *Typological and technological analyses of the Körös Culture chipped, polished and ground stone assemblages of Méhtelek-Nádas (North-eastern Hungary)*, in: Atti della Societá per Preistoria e Protoistoria del Friuli-Venezia Giula, VIII, 1993, (1994), 29-96.
Starnini, Szakmány 1998	Starnini Elisabetta, Szakmány György, *The lithic industry of the Neolithic sites of Szarvas and Endrőd (South-Eastern Hungary). Techno-typological and archaeometrical aspects*, ActaArchHung L/4, 1998, 279-342.

TOMASZ Jacek Chmielewski
Ph.D. Student of the *Institute for the Study and Valorification of the Transilvanian Patrimony in European Context*,
Lucian Blaga University of Sibiu
B-dul Victoriei nr 5-7, 550024 Sibiu, Romania;
e-mail: chmielewski.2007@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

Ansamblul de pietre cioplite din neoliticul timpuriu de la Seini-Dagas, judeţul Maramureş, România

(Rezumat)

Scopul acestui articol este de a descrie şi discuta ansamblul de pietre cioplite din groapa aparţinând fazei târzii (IIIB-IV) a culturii Starčevo-Criş din neoliticul timpuriu, descoperită la Seini-Dagas.

Complexul neolitic descoperit a furnizat o colecţie de pietre cioplite destul de substanţială, cuprinzând 178 piese: 3 nuclee, 148 piese detaşate (incluzând 92 aşchii şi fragmentele lor, şi 56 lame, în mare parte fragmentare) şi 27 spărturi. Dintre acestea, 44 piese au fost retuşate. Colecţia poate fi împărţită în două grupe distincte de materie primă: roci locale – dominate în special de cuarţite limnice, şi obsidianul carpatic – originar cu precădere din surse slovace. Structura ansamblului în discuţie reflectă dihotomia de bază dintre traiectoriile generale ale exploatării suporturilor din obsidian pe de o parte şi a celor din alte roci pe de alta.

Datorită lipsei în general a altor materii prime de calitate superioară, obsidianul a devenit repede o rocă de importanţă strategică pentru comunităţile neolitice timpurii din bazinul Tisei superioare. Studiul ansamblului în discuţie permite, datorită frecvenţei ridicate a sticlei vulcanice, o amplasare fermă a aşezării de la Seini în reţeaua permanentă (totusi nu si primară) a circulaţiei obsidianului. În ciuda distanţei destul de mari de la sursele din Slovacia localizate în regiunea Tokaj-Prešov (cca. 110-120 km în linie dreaptă), obsidianul a fost totuşi roca cea mai importantă în economia domestică cotidiană. Această afirmaţie pare a fi dovedită de frecvenţa relativ mai ridicată a uneltelor din obsidian identificabile macroscopic, comparativ cu a celor din cuarţite limnice. Colecţia analizată arată că obsidianul a fost prelucrat pe loc, foarte probabil pornind de la nuclee având deja o prelucrare primară.

Cuarţitul limnic a fost exploatat într-o manieră mai puţin economică, în contrast aşadar cu modalitatea de utilizare a obsidianului. Faptul nu trebuie să surprindă întrucât regiunea montană din vecinătate (Munţii Oaşului, Munţii Ignişului) este foarte bogată în această materie primă (deşi încă nerecunoscută ca atare de arheologi). Mai mult, exploatarea intensă a cuarţitelor limnice locale de către comunităţile Starčevo-Criş este confirmată de existenţa atelierelor de prelucrare a acestei materii prime (Călineşti Oaş – *Dâmbul Sfîntei Mării*). Se poate chiar emite ipoteza că ateliere similare au existat inclusiv în arealul aşezării de la Seini. O altă rocă exploatată şi utilizată pe loc e corneanul (*hornfels*-ul) cenuşiu, care pare să joace un rol similar cu al cuarţitului limnic. Această rocă apare de asemenea infrecvent şi în alte situri neolitice timpurii din fazele târzii (IIIB-IV) ale culturii Starčevo-Criş din Transilvania (Gura Baciului, Călineşti Oaş – *Dâmbul Sfintei Mării*). Chiar dacă piesele din cornean sunt mult mai puţine, atrage atenţia faptul că utilitatea acestei materii prime a fost recunoscută de către membrii comunităţii Starčevo-Criş.

În ce priveşte tehnicile utilizate în cioplirea pietrei (percuţie directă cu percutor moale, percuţie indirectă cu o piesă intermediară), sunt destul de asemănătoare celor înregistrate în alte situri neolitice timpurii din regiune (de ex. Ecsegfalva 23). De asemenea, nu sunt diferenţe considerabile între tehnicile aplicate în procesarea obsidianului şi cea a celorlalte roci. Chiar dacă în general confecţionarea uneltelor de la Seini poate fi caracterizată ca bazându-se pe lame şi aşchii lamelare, acest grup de suporturi predomină numai între uneltele din obsidian şi e mai puţin prezent printre uneltele din roci locale. Exploatarea materiilor prime locale pare să fi avut aşadar un caracter mai expeditiv. Toate tipurile de unelte descoperite la Seini sunt comune industriei litice din neoliticul timpuriu deşi colecţia discutată nu conţine întregul spectru de unelte din cultura Starčevo-Criş (trebuie subliniată absenţa ciudată a gratoarelor şi a pieselor cu trunchiere).

Revenind asupra grupelor diferite de materie primă, colecţia discutată este prea mică pentru a dovedi vreo (ipotetică) diferenţă funcţională între ele, pe baze tipologice.

Traducere în limba română: **Ciprian Astaloş**

https://biblioteca-digitala.ro

total structure	obsidian	limnic quarzite	hornfels	andesite	Σ
flakes	15	54	3	2	74
blades	9	22	1	-	32
tools	24	19	1	-	44
cores	-	2	1	-	3
derbis	1	24	-	-	25
Σ	49	121	6	2	**178**

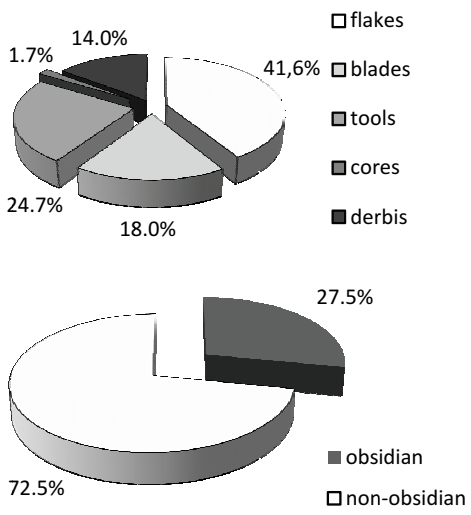

Table 1. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): general structure of the lithic assemblage in regard to different raw materials. Graphs to the right illustrate frequencies of artifacts within the main technological groups (top) and two basic raw-material groups (bottom).

	general					striking platform					
	raw material	blank type	size [mm]			orientation	shape	size [mm]		platform shaping	edge preparation
			L	W	H			L	W		
1.	limnic quarzite	nodule	19	29	33	face-oriented	elongated	18	29	technical	absent
2.	limnic quarzite	nodule	38	45	40	face-oriented	elongated	38	44	multiple removals	trimmed
3.	hornstone	nodule	35	45	40	face-oriented	elongated	27	38	multiple removals	absent

	striking face					tip		plates	remarks
	shape	size [mm]		edge preparation	serial removals	shape	character		
		W	H						
1.	random	29	30	absent	flakes	other	technical	-	-
2.	flat, narrowing	41	41	absent	blades	punctiform	technical	pl. I/1	reused as a hammerstone
3.	sub-cylindrical	42	41	absent	blades	flat	raw	pl. I/2	-

Table 2. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): cores.

https://biblioteca-digitala.ro

flakes / butts / blades		platform preparation						Σ	
		undetermined	raw/cortical	raw/ unprepared	plain/ single blow	dièdre	facetted		
platform shape	punctiform	4 -	1 -	2 -	- -	- -	- -	7 -	7
	linear	9 2	- -	- -	- -	- -	- -	9 2	11
	sub-triangular	- -	6 1	3 -	- 1	- -	4 5	13 7	20
	polyhedral	- -	10 -	5 -	- 1	- -	6 4	21 5	26
	winged/ sub-trapezoidal	- -	6 -	2 -	- 1	- -	2 5	10 6	16
	other	- -	10 -	5 -	- -	- -	1 -	16 -	16
Σ		13 2	33 1	17 -	- 3	- -	13 14	**76** **20**	
		15	34	17	3	-	27		**96**

Table 3. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): butts of plain *débitage* and blanks in regard to two main morphological groups of *débitage*.

https://biblioteca-digitala.ro

plain debitage / butts / tool blanks		platform preparation: undetermined	raw/cortical	raw/unprepared	plain/single blow	dièdre	facetted	Σ	
platform shape	punctiform	4 -	1 -	2 -	- -	- -	- -	7 0	7
	linear	10 1	- -	- -	- -	- -	- -	10 1	11
	sub-triangular	- -	5 2	1 2	1 -	- -	7 2	14 6	20
	polyhedral	- -	9 1	4 1	1 -	- -	8 2	22 4	26
	winged/ sub-trapezoidal	- -	6 -	2 -	- 1	- -	2 5	10 6	16
	other	- -	8 2	5 -	- -	- -	1 -	14 2	16
Σ		14 1	29 5	14 3	2 1	- -	18 9	**77** **19**	
		15	34	17	3	-	27		**96**

Table 4. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): butts preparation in regard to plain *débitage* and tool-blanks.

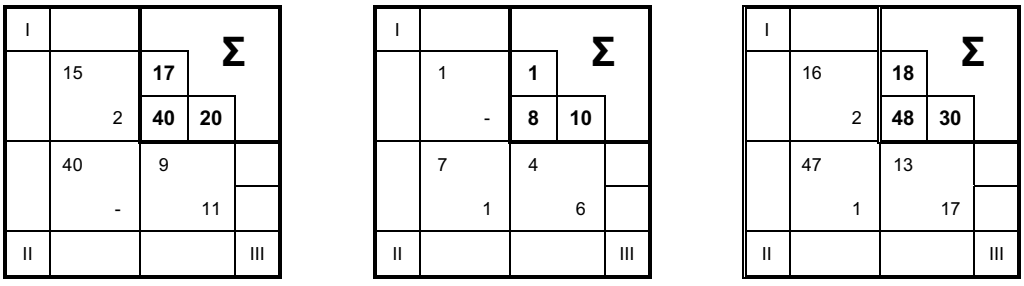

A B C

Tables 5A-C. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture). General structures of butts preparation in regard to: A) two main groups of plain *débitage* (flakes/blades); B) two main groups of tool-blanks (flakes/blades); C) two main groups of *débitage* in total (flakes/blades) in total. All the values are plotted as in the table 3.

https://biblioteca-digitala.ro

flakes / angle de chase / blades		angle de chase: acute	angle de chase: right	angle de chase: obtuse	Σ	
technical group	II	27 2	11 -	8 -	46 2	48
	III	8 4	4 12	1 1	13 17	30
Σ		35 6	15 12	9 1	59 19	
		41	27	10		**78**

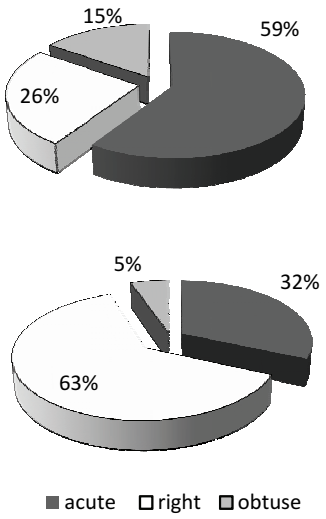

Table 6. Seini-Dagas, pit 2007 (Starčevo-Criş Culture): *angle de chase* in regard to main technical groups of *débitage*. Graphs illustrate frequencies of distinguished categories of striking angle among flakes (right-top) and blades (right-bottom).

flakes / fractures / blades		fractures: splintered	fractures: conchoidal	fractures: bended	fractures: undeter-mined	Σ	
technical groups	I	9 2	7 -	- -	- -	16 2	18
	II	4 -	41 1	2 -	- -	47 1	48
	III	- -	13 16	- -	- 1	13 17	30
Σ		13 2	61 17	2 -	- 1	76 20	
		15	78	2	1		**96**

Table 7. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): fractures in regard to main technical groups of *débitage*.

https://biblioteca-digitala.ro

flakes lips blades		technical groups I	 II	 III	Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
raw material	obsidian	1/ 4 0/ 2	1/ 3 0/ 0	3/ 6 6/ 8	5/ 13 6/ 10	11/23	4/ 9 6/ 8	10/17
	non-obsidian	1/ 11 0/ 1	27/ 44 1/ 1	7/ 7 7/ 9	35/ 62 8/ 11	43/73	34/ 51 8/ 10	42/61
Σ		2/ 15 0/ 3	28/ 47 1/ 1	10/ 13 13/ 17	40/ 75 14/ 21		38/ 60 14/ 18	
		2/18	29/48	23/30		**54/96**		**52/78**

Table 8. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of lips in regard to the main technical groups of *débitage* and raw material (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

plain *débitage* lips tool blanks		technical groups I	 II	 III	Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
raw material	obsidian	1/ 4 0/ 2	1/ 3 0/ 0	5/ 6 4/ 8	7/ 13 4/ 10	11/23	6/ 9 4/8	10/17
	non-obsidian	1/ 12 0/ 0	23/ 37 5/ 8	12/ 14 2/ 2	36/ 63 7/ 10	43/73	35/ 51 7/ 10	42/61
Σ		2/ 16 0/ 2	24/ 40 5/ 8	17/ 20 6/ 10	43/ 76 11/ 20		41/ 60 11/ 18	
		2/18	29/48	23/30		**54/96**		**52/78**

Table 9. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of lips among plain *débitage* and tool-blanks in regard to the main technical and raw material groups (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

https://biblioteca-digitala.ro

flakes ***éraillure* scars** blades		technical groups			Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
		I	II	III				
raw material	obsidian	2/4 0/2	0/3 0/0	0/6 4/8	2/13 4/10	6/23	0/9 4/8	4/17
	non-obsidian	5/11 0/1	18/44 1/1	5/7 4/9	28/62 5/11	33/73	23/51 5/10	28/61
Σ		7/15 0/3	18/47 1/1	5/13 8/17	30/75 9/21		23/60 9/18	
		7/18	19/48	13/30		**39/96**		**32/78**

Table 10. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of *éraillure* scars in regard to the main technical groups of *débitage* and raw material (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

plain *débitage* ***éraillure* scars** tool blanks		technical groups			Σ (groups I-III)		Σ (groups II & III)	
		I	II	III				
raw material	obsidian	1/4 1/2	0/3 0/0	2/6 2/8	3/13 3/10	6/23	2/9 2/8	4/17
	non-obsidian	5/12 0/0	16/37 3/8	7/14 2/2	28/63 5/10	33/73	23/51 5/10	28/61
Σ		6/16 1/2	16/40 3/8	9/20 4/10	31/76 8/20		25/60 7/18	
		7/18	19/48	13/30		**39/76**		**32/78**

Table 11. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of *éraillure* scars among the plain *débitage* and tool-blanks in regard to the main technical and raw material groups (number of pieces with scar/total number of pieces of a given category).

https://biblioteca-digitala.ro

non-obsidian terminations / obsidian		terminations: feather	terminations: hinged/ stepped	terminations: plunging	Σ	
technical groups	I	8 / 2	3 / -	0 / 1	11 / 3	14
	II	33 / -	10 / 2	1 / -	44 / 2	46
	III	3 / 6	2 / -	- / -	5 / 6	11
Σ		44 / 8	15 / 2	1 / 1	60 / 11	
		52	17	2		**71**

Table 12. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of *débitage* in regard to the main technical and raw material groups.

terminations		feather	hinged	plunging	Σ
raw material	non-obsidian	52	17	1	70
	obsidian	23	2	1	26
Σ		75	19	2	**96**

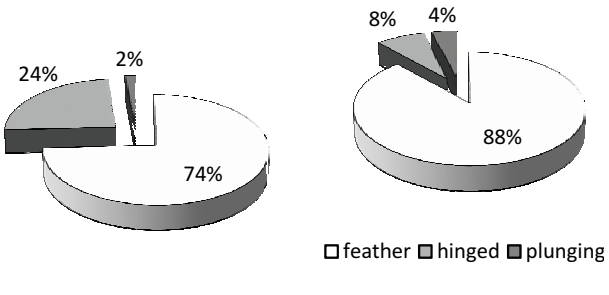

Table 13. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of *débitage* in regard to the main raw material groups. Graphs illustrate frequencies of different terminations within the main distinguished raw material groups: non-obsidian (left) and obsidian (right).

https://biblioteca-digitala.ro

flakes terminations / blades		terminations: feather	terminations: hinged/ stepped	terminations: plunging	Σ	
technical groups	I	10 -	3 -	1 -	14 -	14
	II	32 1	12 -	1 -	45 1	46
	III	7 2	1 1	- -	8 3	11
Σ		49 3	16 1	2 -	67 4	
		52	17	2		**71**

Table 14. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of flakes and blades in regard to the main technical groups of *débitage*.

terminations		terminations: feather	hinged	plunging	Σ
débitage group	flakes	57	16	2	75
	blades	18	3	-	21
Σ		75	19	2	**96**

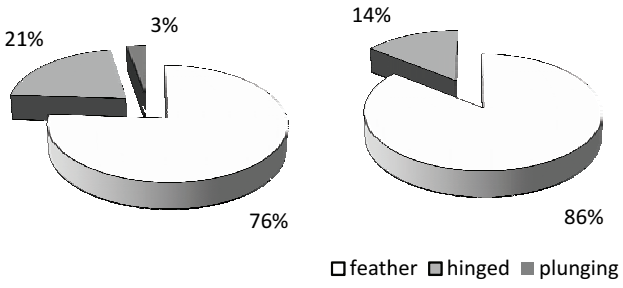

Table 15. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of *débitage* in regard to the main morpho-metrical groups of detached pieces. Graphs illustrate frequencies of different terminations within the main *débitage* groups: flakes (left) and blades (right).

https://biblioteca-digitala.ro

plain debitage terminations / tool blanks		terminations: feather	terminations: hinged/ stepped	terminations: plunging	Σ	
technical groups	I	10 -	3 -	1 -	14 -	14
	II	26 7	12 -	- 1	38 8	46
	III	6 3	1 1	- -	7 4	11
Σ		42 10	16 1	1 1	59 12	
		52	17	2		**71**

Table 16. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of tool-blanks and plain *débitage* in regard to the main technical groups.

terminations		feather	hinged	plunging	Σ
debitage group	plain debitage	56	17	1	74
	tool-blanks	19	2	1	22
Σ		75	19	2	**96**

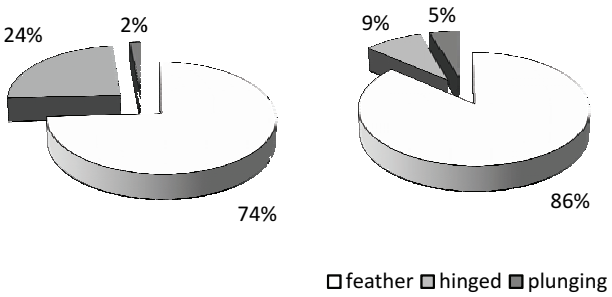

Table 17. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): terminations of plain *débitage* and tool-blanks. Graphs illustrate frequencies of different terminations within the mentioned groups: plain *débitage* (left) and tool-blanks (right).

https://biblioteca-digitala.ro

non-obsidian / dorsal patterns / obsidian		dorsal patterns: wholly cortical	dorsal patterns: partially cortical	dorsal patterns: non-cortical	Σ	
technical group	I	3 0	7 1	1 6	11 7	18
	II	3 2	30 0	12 1	45 3	48
	III	0 1	3 4	13 9	16 14	30
Σ		6 3	40 5	26 16	72 24	
		9	45	42		**96**

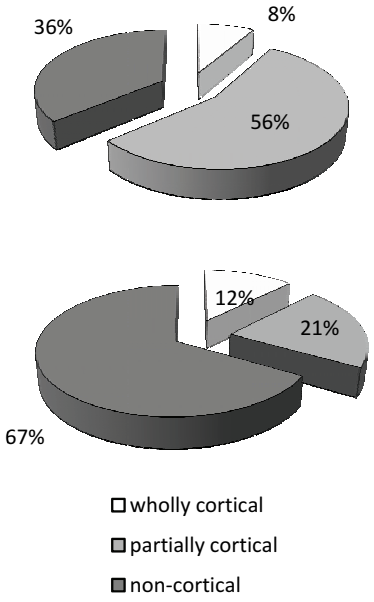

Table 18. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): dorsal patterns of *débitage* in regard to main technical and raw material groups. Graphs illustrate frequencies of distinguished generalized groups of dorsal patterns in regard to non-obsidian (top) and obsidian pieces (bottom).

https://biblioteca-digitala.ro

flakes dorsal patterns blades		dorsal patterns			Σ	
		wholly cortical	partially cortical	non-cortical		
technical group	I	3 0	8 0	5 2	8 1	18
	II	5 0	29 1	12 1	46 2	48
	III	0 1	5 2	8 14	13 17	30
Σ		8 1	46 2	25 17	75 21	
		9	45	42		**96**

Table 19. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): dorsal patterns of flakes and blades according to the basic technical groups.

plain *débitage* dorsal patterns tool-blanks		dorsal patterns			Σ	
		wholly cortical	partially cortical	non-cortical		
technical group	I	3 0	7 1	7 0	17 1	18
	II	5 0	23 7	11 2	39 9	48
	III	0 1	4 3	16 6	20 10	30
Σ		8 1	34 11	34 8	76 20	
		9	45	42		**96**

Table 20. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): dorsal patterns of plain *débitage* and tool-blanks according to the basic technical groups.

https://biblioteca-digitala.ro

dorsal surfaces									
A									
	B								
		non-cortical				cortical			
		24				21			
		flakes		blades		flakes		blades	
		8		16		13		8	
		t.	n.	t.	n.	t.	n.	t.	n.
		2	6	9	7	6	7	6	2
specification of cortical surfaces	wholly cortical					-	3	1	-
	proximal cortex					-	-	-	-
	lateral cortex (left)					1	-	3	-
	lateral cortex (right)					1	4	2	2
	distal cortex					3	-	-	-
	central cortex					1	-	-	-
fragmentation									
A	B								
I	1.	1	5	1	1	2	2	-	-
	2.	-	-	-	-	1	-	1	-
II	3.	-	1	3	3	-	1	1	-
	4.	-	-	1	2	1	2	3	1
III	5.	-	-	1	1	1	1	-	-
	6.	1	-	3	-	1	-	1	1
	7.	-	-	-	-	-	1	-	-
	8.	-	-	-	-	-	-	-	-
IV	9.	-	-	-	-	-	-	-	-

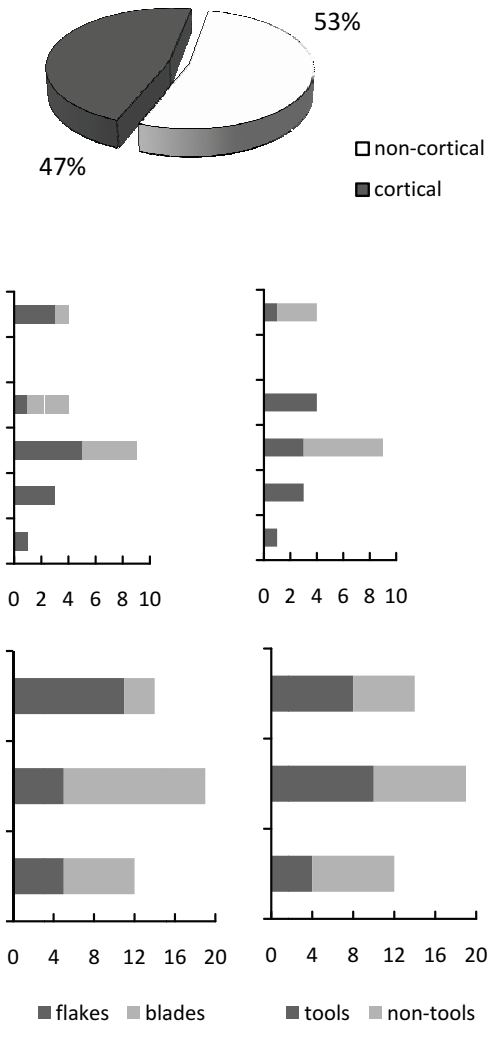

Table 21. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): detailed structures of dorsal patterns and fragmentation for obsidian *débitage*. Graphs illustrate: generalized frequencies of cortical and non-cortical artifacts (top); detailed structure of different cortical patterns in regard to basic morpho-metrical groups of debitage and tool-frequencies (middle); detailed structure of fragmentation in regard to the basic morpho-metrical groups of *débitage* and tool-frequencies (bottom).

https://biblioteca-digitala.ro

dorsal surfaces									
A									
	B								
		non-cortical				cortical			
		40				54			
		flakes		blades		flakes		blades	
		19		21		45		9	
		t.	n.	t.	n.	t.	n.	t.	n.
		4	15	5	16	6	39	3	6
specification of cortical surfaces	wholly cortical					-	6	-	-
	proximal cortex					-	2	-	-
	lateral cortex (left)					3	13	2	2
	lateral cortex (right)					3	15	1	1
	distal cortex					4	14	-	3
	central cortex					1	6	-	-

fragmentation									
A	B								
I	1.	2	11	1	-	6	36	1	1
	2.	-	1	-	-	-	1	-	-
II	3.	-	-	-	7	-	1	1	-
	4.	-	-	-	-	-	-	1	2
III	5.	1	-	4	1	-	-	-	1
	6.	1	-	3	-	1	-	1	1
	7.	-	-	-	-	-	1	-	-
	8.	-	-	-	-	-	-	-	-
IV	9.	1	1	-	-	-	-	-	-

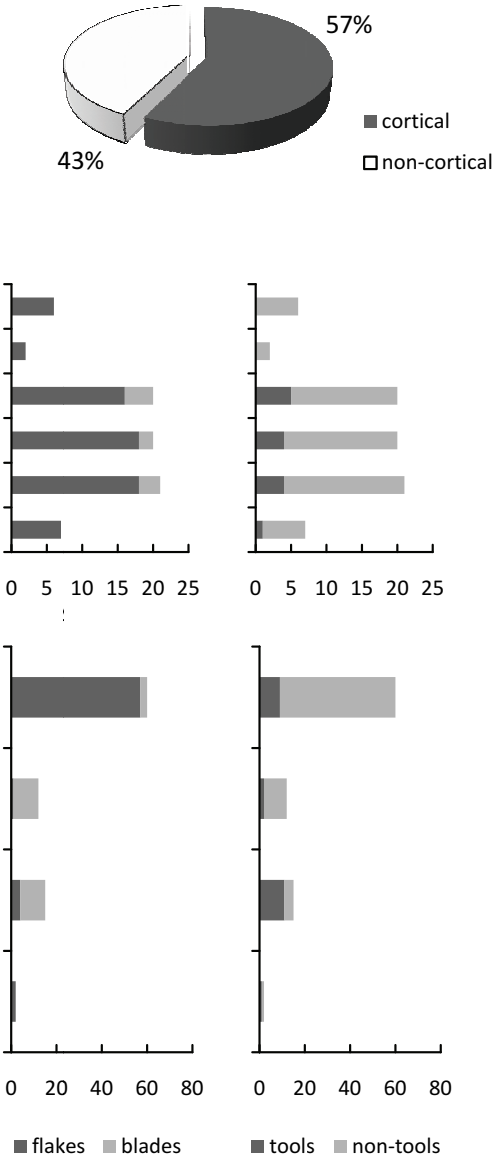

Table 22. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): detailed structures of dorsal patterns and fragmentation for non-obsidian *débitage*. Graphs illustrate: generalized frequencies of cortical and non-cortical artifacts (top); detailed structure of different cortical patterns in regard to basic morpho-metrical groups of debitage and tool-frequencies (middle); detailed structure of fragmentation in regard to basic morpho-metrical groups of *débitage* and tool-frequencies (bottom).

https://biblioteca-digitala.ro

tools	obsidian	limnic quartzite	hornfels	Σ	plates
retouched blades	14	4	-	18	III/2, 4; IV/3-11
retouched flakes	5	4	-	9	II/2, 6, 8; IV/2
scrapers	3	3	-	6	II/1, 3, 5, 7, 9
trapezes	1	2	1	4	III/7-11; IV/13
perforators	-	1	-	1	III/5
combined tools	-	2	-	2	II/4; III/6
other	1	1	-	2	III/12
undetermined	-	2	-	2	-
Σ	24	19	1	**44**	

tools	obsidian	non-obsidian	Σ
blade tools	15	9	24
flake tools	8	10	18
tools on debris	1	1	2
Σ	24	20	**44**

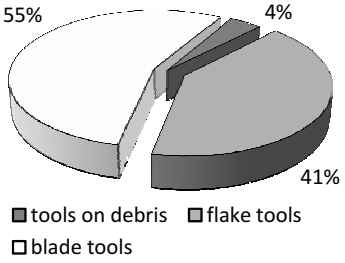

Tables 23 and 24. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): types of tools in regard to different raw materials and basic morpho-metrical types of blanks. Graph illustrates tool frequencies in regard to different types of blanks.

https://biblioteca-digitala.ro

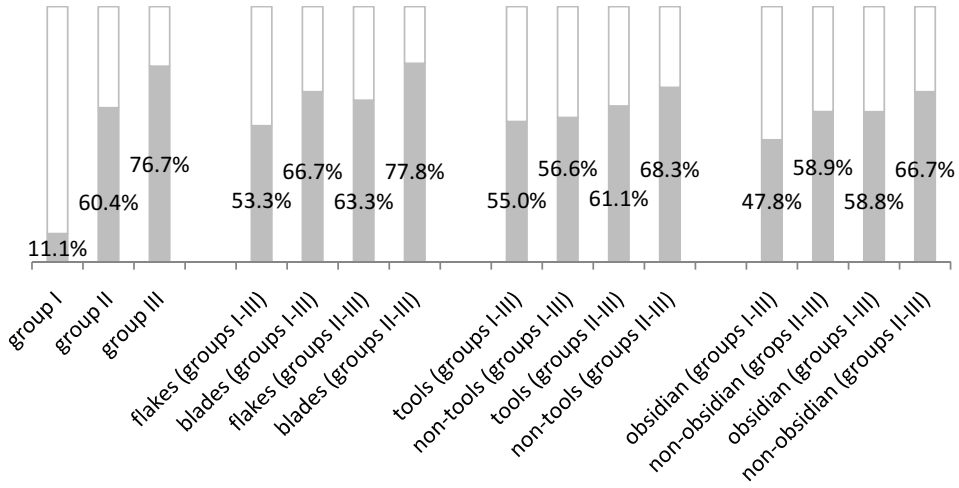

Figure 1. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of lipped butts. Graphs based on the tables 8 and 9.

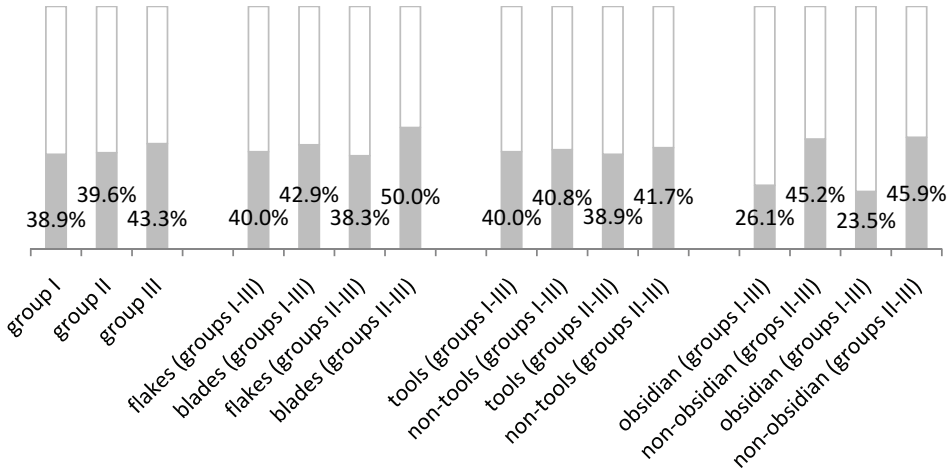

Figure 2. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): frequencies of *éraillure* scars. Graphs based on the tables 10 and 11.

https://biblioteca-digitala.ro

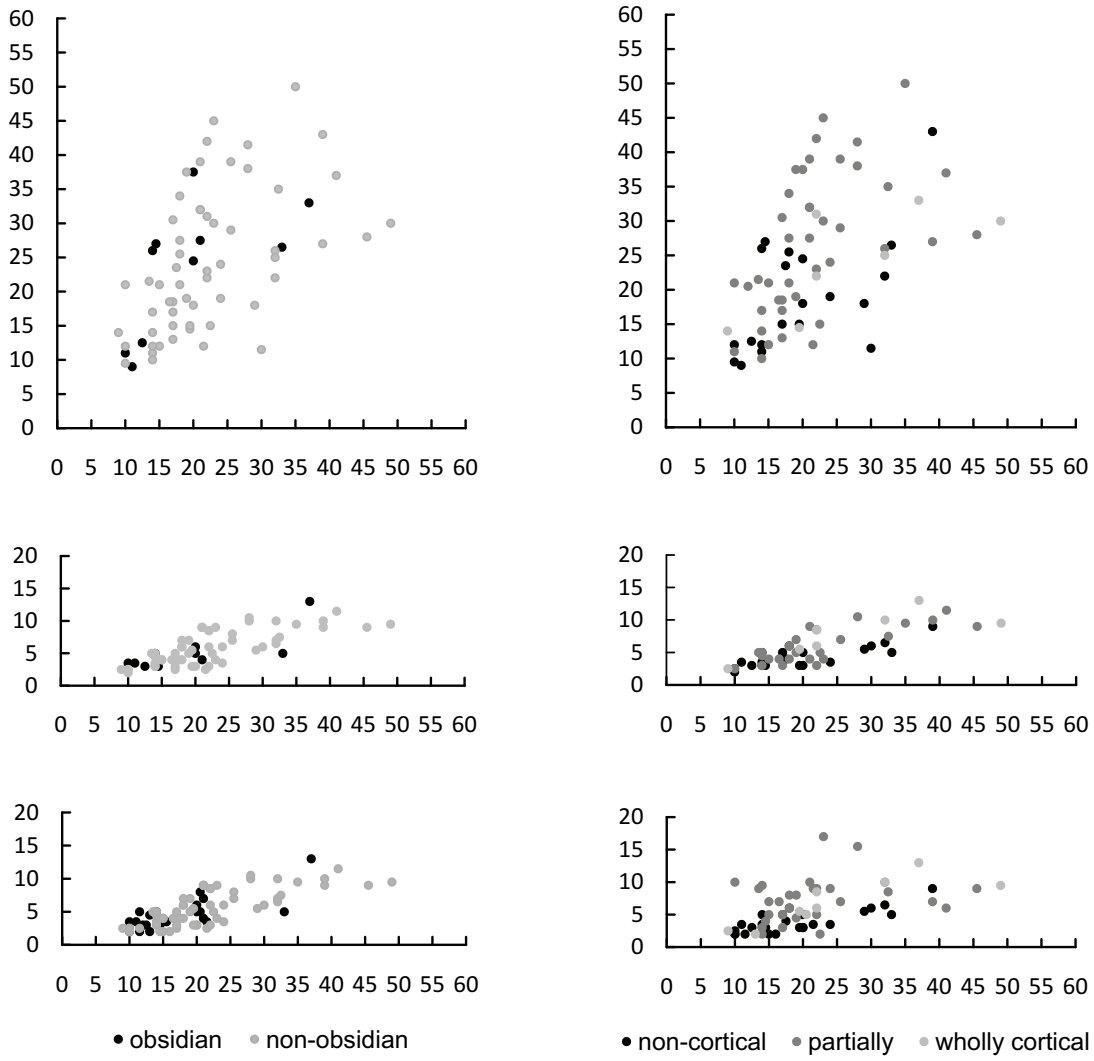

Figure 3. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): scatterplots of width/length (top), width/thickness (middle and bottom) of flakes in regard to the basic raw material groups (left) and generalized dorsal patterns (right). Graphs at the top and in the middle are based on wholly preserved pieces, whereas scatterplots at the bottom on the whole set of flakes.

https://biblioteca-digitala.ro

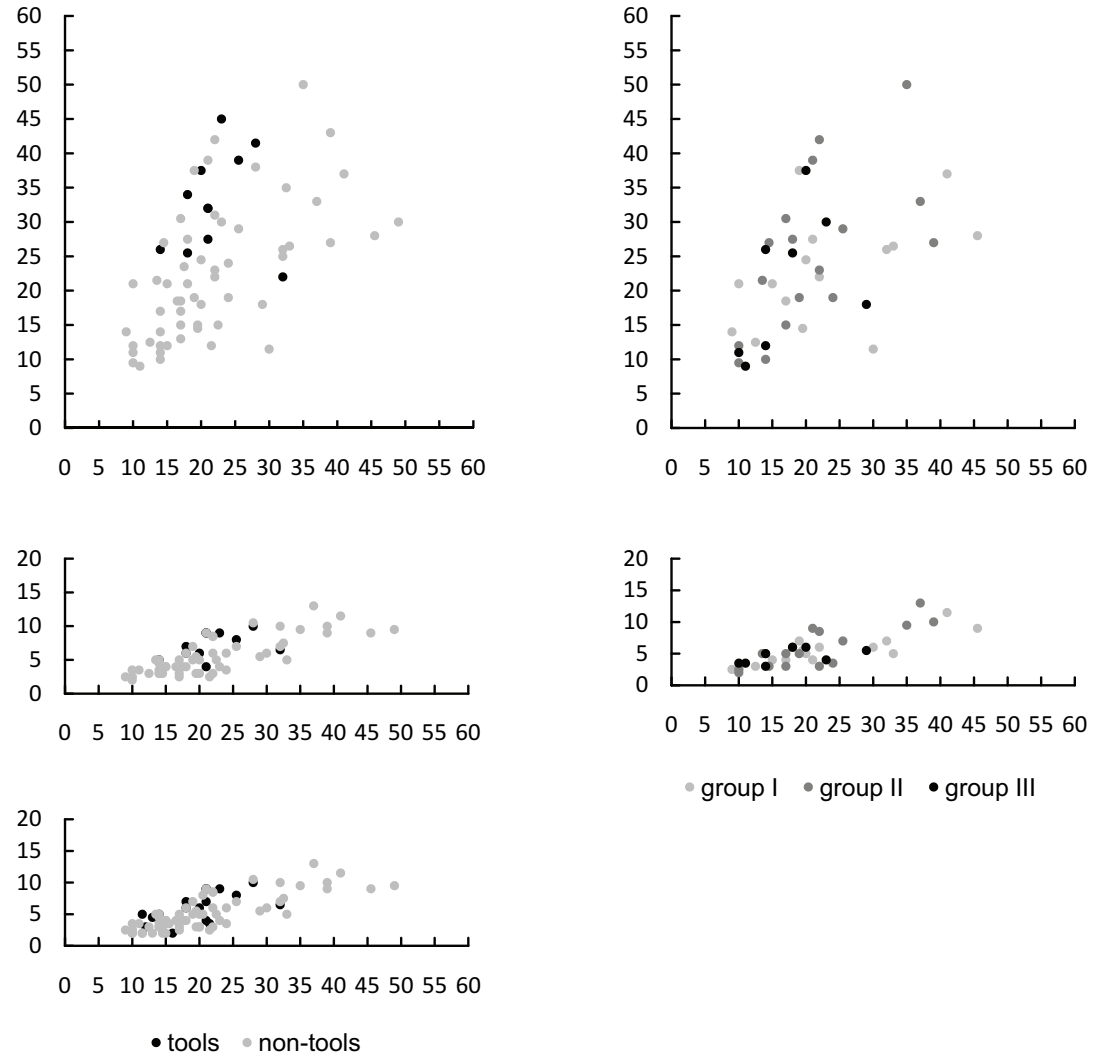

Figure 4. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): scatterplots of width/length (top), width/thickness (middle and bottom) in regard to flake *debitagé* and flake tool-blanks (left) and the basic technical groups of *debitagé* (right). Graphs at the top and in the middle are based on wholly preserved pieces, whereas, scatterplot at the bottom on the whole set of flakes.

https://biblioteca-digitala.ro

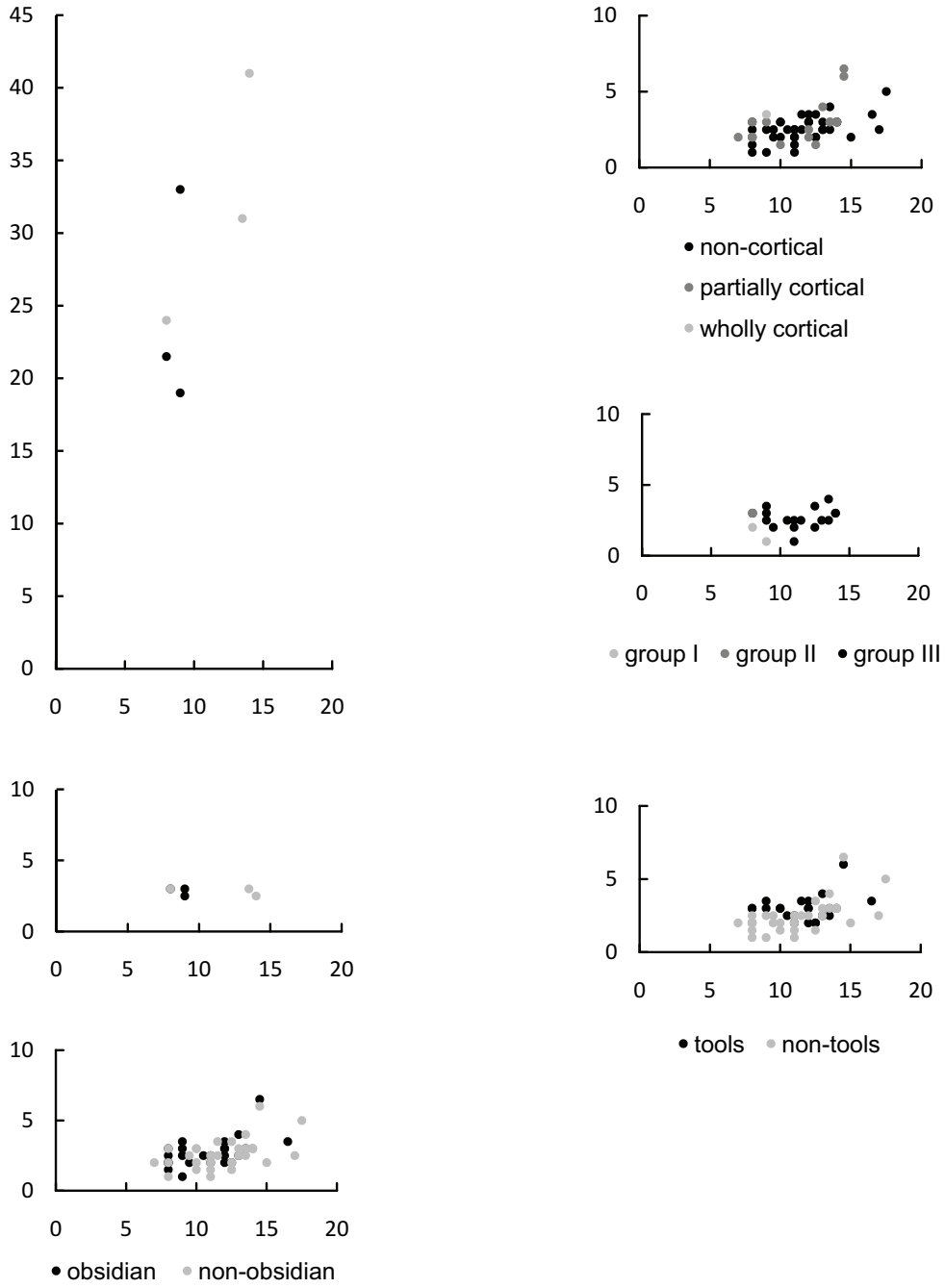

Figure 5. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): scatterplots of width/length (left-top), width/thickness (left-middle and bottom) of blades in regard to the basic raw material groups and width/thickness of blades in regard to the generalized dorsal patterns (right-top), basic technical groups (right-middle) and tool-blanks/plain *debitagé*.

https://biblioteca-digitala.ro

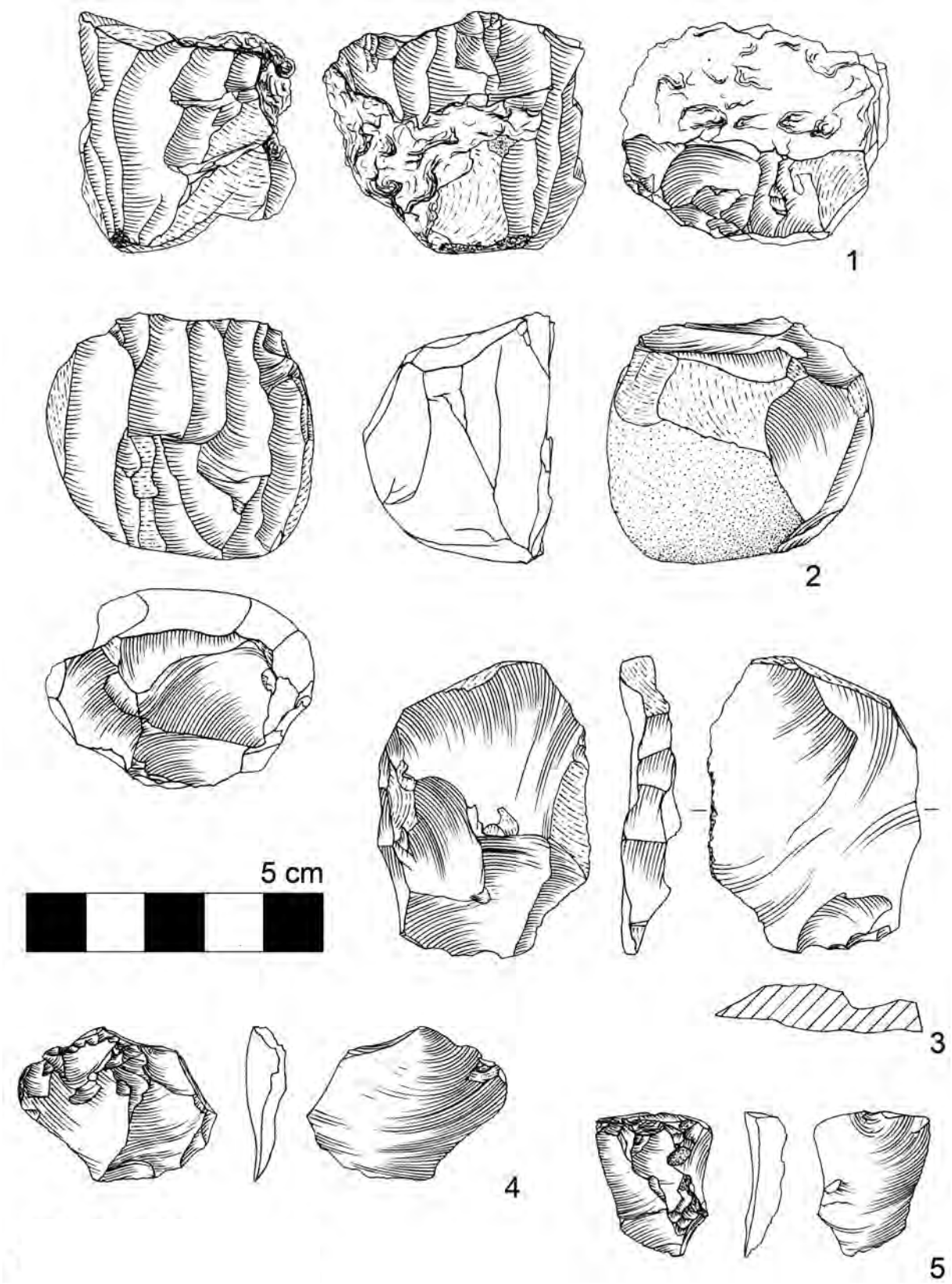

Plate 1. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): 1-2: cores; 3: tablet; 4: rejuvenation flake; 5: flake from a hammerstone (1: limnic quartzite; 2: hornfels; 3: andesite; 4-5: obsidian). Drawn by Tomasz Chmielewski.

https://biblioteca-digitala.ro

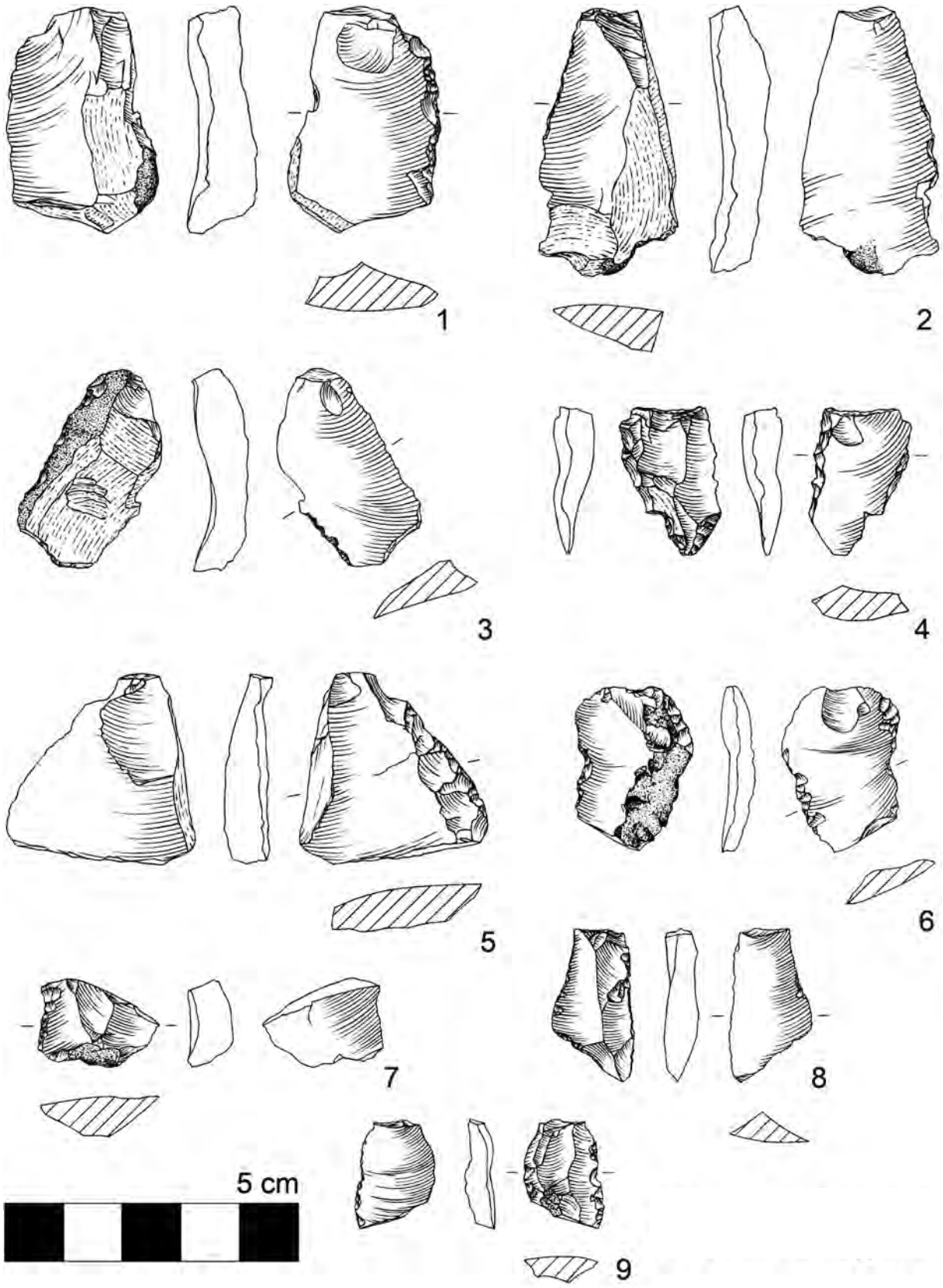

Plate 2. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): tools (1-5: limnic quartzite; 6-9: obsidian). Drawn by Tomasz Chmielewski.

https://biblioteca-digitala.ro

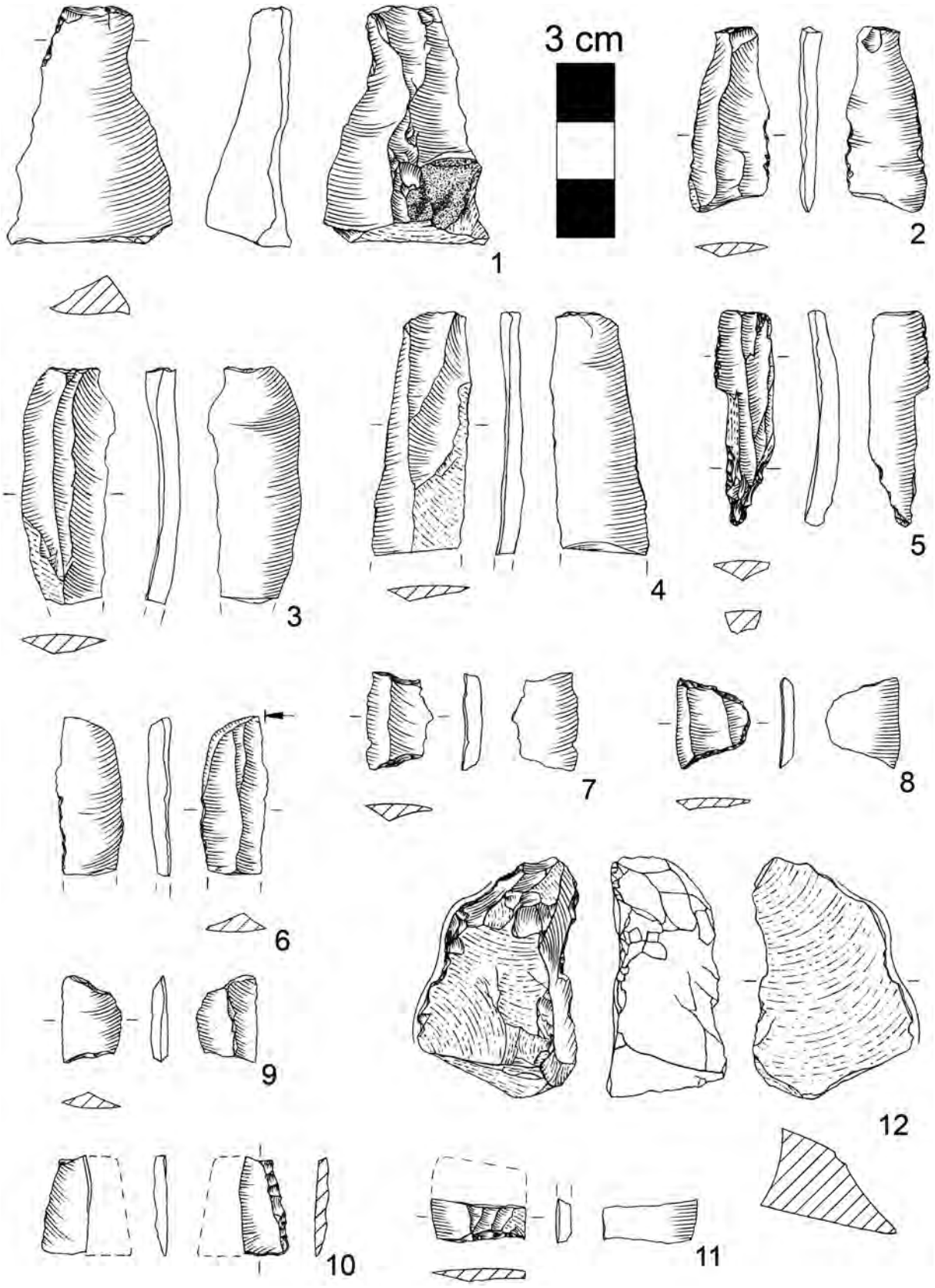

Plate 3. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): tools and *débitage* (1-8, 10-12: limnic quartzite; 9: hornfels). Drawn by Tomasz Chmielewski.

https://biblioteca-digitala.ro

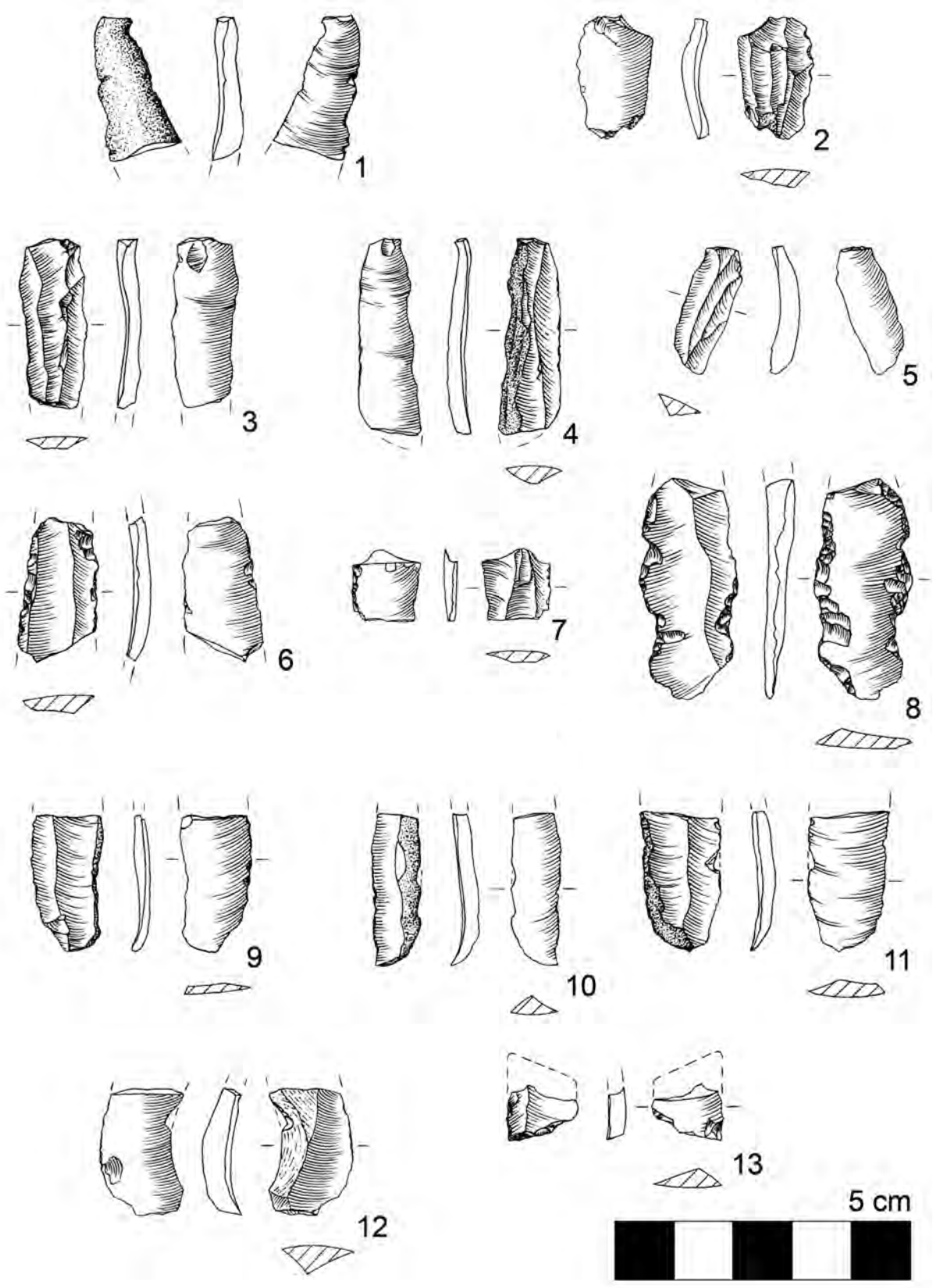

Plate 4. Seini-Dagas, pit 2007/I-1 (Starčevo-Criş Culture): tools and débitage (obsidian). Drawn by Tomasz Chmielewski.

https://biblioteca-digitala.ro

Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău

CAROL KACSÓ

Pe teritoriul localității Sarasău, jud. Maramureş au fost identificate mai multe aşezări, precum şi un număr mare de piese de metal (depozite de bronzuri, piese izolate de bronz, tezaur de aur) din epoca bronzului.

Aşezări:

-La marginea vestică a localității, în locul numit *Moara*, în imediata apropiere a clădirii morii, R. Popa a cules de la suprafață fragmente ceramice decorate cu incizii, caneluri, striuri şi motive în relief (pl. 1, 2-5)[1]. Pe baza acestora, aşezarea poate fi atribuită culturii Suciu de Sus. Materialele s-au aflat la Institutul de Arheologie din Bucureşti. Informație R. Popa.

Lit.: **Kacsó**, ***Beiträge***, 59, nr. 21a, fig. 9, 12–15; Kacsó, *Noi descoperiri*, 139, nr.138.

-În locul numit *După Ştrec* (pl. 2), aflat la cca 300 m sud de punctul *Moară*, pe aceeaşi terasă din stânga Tisei, despărțite totuşi de un pinten de deal ce înaintează mai mult înspre est, micşorând în acest fel lățimea terasei, au fost descoperite, cu prilejul instalării conductei de gaz metan, resturi de locuire din epoca bronzului. În primăvara anului 2005, în cadrul unor săpături de salvare, un colectiv al muzeului din Baia Mare a verificat staţiunea în mai multe puncte pe ductul conductei. În nici unul dintre aceste puncte nu s-au găsit aglomerări mai masive de artefacte sau urme de complexe, cu excepția unei vetre fățuite, care a fost degajată doar parțial, şi a unui posibil semibordei, de asemenea numai parțial cercetat.

Spre marginea aşezării, situația startigrafică se prezintă astfel: sub stratul vegetal se află un strat de lut negru, gros de 0,30-0,40 cm, cu fragmente ceramice, iar sub acesta apare un lut galben, lipsit de resturi arheologice. Într-un singur loc, pe o porțiune de 2,60 m, se constată o albiere destul de pronunțată a stratului de lut negru, aici fiind prezente un număr ceva mai mare de fragmente ceramice, precum şi bucăți mici de cărbune. Este posibil ca aici să fi fost o locuință de tip semibordei.

În zona centrală a aşezării, acolo unde terenul se înalță uşor, situația stratigrafică este diferită: sub stratul vegetal se află un strat de lut cenuşiu deschis, de cca 0,20 m grosime, urmat de un strat de lut cenuşiu negricios, gros de cca 0,10-0,15 m, ambele lipsite de urme arheologice; ele acoperă un strat de lut cenuşiu deschis şi un strat de lut cenuşiu închis, fiecare având o grosime de cca 0,10-0,15 m, primul conținând doar sporadic materiale arheologice, al doilea o cantitate ceva mai mare; sub acestea se găseşte un strat de pământ cu mult pietriş, lipsit de urme arheologice (pl. 3).

Câteva dintre fragmentele ceramice descoperite poartă tipicul decor incizat Suciu de Sus, iar altele sunt striate (pl. 4). A apărut şi un număr mic de fragmente de culoare neagră în exterior, roşie în interior. Materialele se păstrează la Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş din Baia Mare (în continuare Muzeul din Baia Mare).

Chiar dacă punctele *Moară* şi *După Ştrec* sunt plasate pe aceeaşi terasă bine dezvoltată din stânga Tisei şi se află la o distanță de numai 300 m unul de altul, descoperirile apărute acolo, deşi reprezintă mărturiile aceleiaşi epoci şi aceleiaşi culturi, aparțin, probabil, la două aşezări diferite, eventual uşor diferențiate din punct de vedere cronologic. De altfel, între cele două puncte se interpune o porțiune ce pare lipsită complet de mărturii arheologice, după cum s-a constatat în urma verificării şanțului conductei de gaz.

-La nord-vest de localitate, în zona colinară, la cca 300 m în amonte de punctul *Zăpodie*, în locul numit *Lazu Mare*, au fost descoperite, cu prilejul unui sondaj de verificare efectuat de

[1] Desenele pieselor prezentate în acest studiu au fost realizate de către G. Moldovan şi Z. Şomcutean.

https://biblioteca-digitala.ro

M. Zdroba în 1966, urmele unei aşezări din epoca bronzului. De aici au fost recoltate mai multe fragmente ceramice decorate cu striuri, ce aparţin, foarte probabil, culturii Suciu de Sus. În acelaşi punct au apărut şi resturi de locuire medievale, asemănătoare celor de pe *Zăpodie*. Materialele erau păstrate la Institutul de Arheologie din Bucureşti.

Lit.: **Kacsó**, ***Beiträge***, 59, nr. 21b (informaţie R. Popa); R. Popa, R. Harhoiu, SCIVA 40, 1989, nota 7; Kacsó, *Noi descoperiri*, 139, nr. 139; Kacsó, *Mărturii arheologice*, CM 1, Baia Mare, 2004, 33.

-Dintr-un punct neprecizat de pe raza localităţii provin mai multe fragmente ceramice din epoca bronzului, dintre care unul ornamentat cu incizii (pl. 1, 1), ce aparţin culturii Suciu de Sus. Ele se păstrează la Muzeul Maramureşean din Sighetu Marmaţiei (în continuare MMSM). Informaţie Gh. Todinca.

-La nord-vest de localitate, în zona în care culmile ce coboară din munţi ajung foarte aproape de malul stâng al Tisei, formând o strâmtoare numită *Vaşcapău*, F. Nistor a cules, de la suprafaţă, numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului (pl. 1, 6-12), marea majoritate atipice, dintre care multe arse secundar sau deformate. Două fragmente din partea inferioară a unor vase sunt ornamentate cu linii incizate. Ele indică prezenţa aici a unei aşezări Suciu de Sus. Tot în acest punct au apărut două fragmente ceramice de culoare neagră în exterior, roşie în interior, care aparţin unei etape mai recente de existenţă a aşezării. În colecţia MMSM. Locul este menţionat şi de T. Bud.

Lit.: Bud, *Date*, 61; **Kacsó**, ***Sarasău***, 379; Kacsó, *Noi descoperiri*, 116, 139, nr. 140. Informaţii suplimentare Gh. Todinca.

Depozite de bronzuri:

Datele cu privire la ele nu sunt suficient de clare, astfel că stabilirea conţinutului lor este problematică, chiar şi caracterul de depozit al unora dintre ele fiind nesigur.

A). Depozitului I, incert, i-am atribuit piesele care au fost descoperite, potrivit lui J. Hampel, la Sarasău în anul 1863: o brăţară, un celt şi o bară de bronz. După I. Mihályi, brăţara şi bara au fost descoperite în 1870, dar tot el menţionează că bara a figurat în expoziţia de la Paris din 1867.

Piesele s-au aflat în colecţia Mihályi, în prezent fiind identificate cu siguranţă doar brăţara şi bara, care se păstrează la muzeul din Baia Mare.

Descrierea pieselor:

1. Celt.

2. Brăţară deschisă, secţiunea rotundă, ornamentată cu grupuri de crestături ce alternează cu grupuri de triunghiuri haşurate, alăturate, diam. interioare 6,2/6,5 cm, greut. 76 g. Nr. inv. 228.

3. Bara de bronz uşor îngroşată înspre mijloc, secţiunea pătrat-rotunjită, lung. 16,8 cm, 88 g. Nr. inv. 3967.

Analiza cantitativă a a piesei nr. 3 (după Junghans, Sangmeister, Schröder):

Sn	Pb	As	Sb	Ag	Ni	Bi	Au	Zn	Co	Fe
3,6	0,18	1,05	0,88	0,05	0,7	0,021	0	0	0,05	++

Lit.: *Catalogue spécial de l'exposition hongroise,* Paris, 1867, 207; **ArchÉrt** 10, 1876, 294; ***Magyarorvosok***, **165; Mihályi, *Manuscris*,** 15, 22**; Hampel, *Trouvailles*,** 98**; Hampel, *Bronzkor II***, 137; Junghans et alii, *Kupfer u. Bronze 2, 3*, 256 sq., nr. 9114 („loc de descoperire neprecizat"); **Kacsó**, ***Contribuţii***, 135, 138, fig. 1, 8 şi fig. 4, 2; Kacsó, *Depozit*, 21 sq.; **Petrescu-Dîmboviţa**, ***Arm- und Beinschmuck***, 49, nr. 335, pl. 35, 335; Kacsó, *Precizări,* 62.

B). Depozitul II, descoperit în 1872, în punctul *Vaşcapău*, era format dintr-un număr mare de piese, care s-au pierdut fără vreo urmă.

Lit.: **Mihályi**, ***Diplome***, 139, nota 5; Kacsó, *Precizări,* 45, 62.

C). Depozitul III, format din topoare cu disc şi spin, a ieşit la iveală în timpul arăturilor cu tractorul, în 1961, pe terasa superioară stângă a Tisei, la cca 300 m nord de şoseau naţională Sighetu Marmaţiei–Satu Mare (km 5–6), în vecinătatea drumului de care zis *Răstoace*, în

https://biblioteca-digitala.ro

punctul *Cocenişţea*, pe atunci proprietatea G.A.S. Sighetu Marmaţiei (pl. 5). Piesele au fost recuperate de la descoperitori în mai multe rânduri de către F. Nistor. Ulterior, în apropiere de acest punct, în locurile numite *Pe Zănoage*, *Pe Ţărmure*, respectiv în vecinătatea imediată a cimitirului de lângă calea ferată, au mai fost descoperite trei topoare, care au fost depuse la şcoala din localitate. Deşi acestea din urmă au fost salvate din locuri diferite de *Cocenişţea*, pare destul de probabil că ele aparţin depozitului descoperit în 1961. Pentru această probabilitate pledează mai ales patina lor, identică cu a celorlalte piese, anii când au fost identificaţi, 1969, 1971, respectiv o dată neprecizată după 1961, apropiaţi de anii de achiziţionare a pieselor depozitului, precum şi vecinătatea locurilor lor de apariţie. Mai târziu, la aceeaşi şcoală au mai ajuns două topoare, despre care lipsesc orice fel de informaţii cu privire la condiţiile şi anul lor de descoperire, dar care, judecând după patina lor, s-ar putea să provină din acelaşi depozit. Desigur, nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca cele cinci topoare să reprezinte depuneri izolate în apropierea locului de depunere a unui depozit format din aceeaşi categorie de obiecte.

Depozitul se păstrează la MMSM (nr. inv. 4680-4689; cele cinci piese transferate de la Şcoala din Sarasău nu sunt încă inventariate).

Descrierea pieselor:

1. Topor cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ, nefinisat, lama deplasată faţă de axul central, puternic deteriorat la tubul de înmănuşare, o parte a discului şi vârful spinului rupte, tăişul deteriorat, lung. 23,4 cm, greut. 421 g. Pl. 6, 1.

2. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, spinul uşor deteriorat, discul asimetric faţă de axul central şi cu un defect de turnare, lung. 22 cm, greut. 488,5 g. Pl. 6, 2.

3. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat complet, vârful spinului rupt din vechime, defect de turnare pe disc, pe tăiş un rest de ciot de turnare, lung. 21 cm, greut. 393,5 g. Pl. 6, 3.

4. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, partea cu disc şi spin ruptă recent, defecte de turnare pe tubul de înmănuşare, tăişul uşor îndoit prin batere cu ciocanul, lung. păstrată 16,1 cm, greut. 303 g. Pl. 6, 4.

5. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, deteriorat la disc şi la tăiş, acesta din urmă şi cu un rest de la ciotul de turnare, lung. 23,4 cm, greut. 420,5 g. Pl. 7, 1.

6. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, cu un rest al ciotului de turnare pe tăiş, lung. 22,1 cm, greut. 468,5 g. Pl. 7, 2.

7. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, partea cu disc şi spin şi o porţiune din tăiş rupte din vechime, rest al ciotului de turnare pe tăiş, lung. păstrată 20,6 cm, greut. 323 g. Pl. 7, 3.

8. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, discul puternic îndoit, ciotul de turnare neglijent îndepărtat, producând deteriorarea tăişului, lung. 22,7 cm, greut. 495,5 g. Pl. 8, 1.

9. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, lama ruptă din vechime aproape de tubul de înmănuşare, lung. păstrată 12,7 m, greut. 363,5 g. Pl. 8, 2.

10. Topor de acelaşi tip, varianta Breb, finisat, fiind totuşi vizibile cusăturile de turnare pe lamă, tubul de înmănuşare şi bara de sub disc, lama uşor îndoită, tăişul ascuţit, aici fiind prezent un rest al ciotului de turnare, lung. 22,9 cm, greut. 419,5 g. Pl. 8, 3.

11. Topor de acelaşi tip, varianta Cehăluţ, nefinisat, vârful spinului rupt recent, discul puternic deteriorat din vechime, lama uşor îndoită, tăişul neascuţit şi cu un rest al ciotului de turnare, lung. 24,4 cm, greut. 333 g. Pl. 9, 1.

12. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, nefinisat, o parte a discului, vârful spinului şi o parte a tăişului rupte din vechime, cealaltă parte a tăişului ruptă recent, defect de turnare pe lamă, lung. 24,4 cm, greut. 466 g. Pl. 9, 2.

13. Topor cu disc şi spin de tip B_4, varianta Sarasău, nefinisat, restul ciotului de turnare vizibil pe tăişul neascuţit, o scurtă nervură pe una dintre feţele barei de sub disc, lung. 23,1 cm, greut. 505,8 g. Pl. 10, 1.

https://biblioteca-digitala.ro

14. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, parţial finisat, rupt în două din vechime imediat deasupra manşonului găurii de înmănuşare, care este de asemenea rupt din vechime la unul din capete, aici fiind şi deteriorat recent, restul ciotului de turnare vizibil pe tăişul neascuţit, trei nervuri pornite de la tăiş şi prelungite până sub disc, lung. 21,8 cm, greut. 426 g. Pl. 10, 2.

15. Topor de acelaşi tip şi aceeaşi variantă, parţial finisat, partea superioară ruptă din vechime, ciotul de turnare îndepărtat neglijent, producând deteriorarea tăişului, lung. păstrată 20,3 cm, greut. 377,5 g. Pl. 10, 3.

Lit.: Rusu, *Bronzehorte,* 206, nr. 63; **Nistor, Vulpe,** ***Bronzuri***, 182, fig. 1B şi 2A; **Vulpe,** ***Äxte I***, 85, nr. 424-429, 86, nr. 452, 91, nr. 497-499, pl. 30, 424-429, pl. 32, 452, pl. 36, 497–499 şi pl. 81A; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 179; **C. Kacsó, N. Bura, ActaMusNap** 11, 1974, 1 sqq.; Petrescu-Dîmboviţa, *Probleme*, 491, nr. 66 („Sarăsău II"); Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 68, pl. 63, 1–4; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 106, nr. 65, pl. 44D; Müller-Karpe, *Handbuch IV*, 229; Kroeger-Michel, *Haches,* 198, Lista 10b, D-607, D-617, D-618, D-619, D-620, 202, Lista 13, E-931, E-932, E-939, fig. 23, a. b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, 218, Lista 14, nr. 19; Hansen, *Metalldeponierungen*, 589, nr. 329; Kacsó, *Lăschia*, în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 134 sqq., Lista 1, nr. 19; Kacsó, *Depozit*, 16 sq.; Bader, *Bronzefunde I*, 279; **Kacsó**, ***Precizări***, 64; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 16.

Descoperiri izolate de bronzuri:

1). Topor de cupru de formă rectangulară şi cu marginile uşor ridicate, lung. 9,9 cm, greut. 172 g. S-a considerat că provine din comitatul Maramureş sau din Transilvania de Nord. Se pare însă că el a fost descoperit la Sarasău, în 1871, cu ocazia construirii liniei de cale ferată., potrivit descrierii, totuşi nu foarte clare, din studiul rămas în manuscris al lui I. Mihályi despre preistoria Maramureşului. A fost în colecţia Mihályi, în prezent la Muzeul din Baia Mare (nr. inv.3966, nr. vechi inv. 836, respectiv 1062).

Analiza cantitativă a piesei (după Junghans, Sangmeister, Schröder):

Sn	Pb	As	Sb	Ag	Ni	Bi	Au	Zn	Co	Fe
0	0	0,28	0	Urme	<0,01	0	0	0	0	0

Lit.: **Mihályi**, ***Manuscris,*** 12; Hampel, *Bronzkor III,* 38 ("Comitat Maramureş"); Junghans et alii, *Kupfer u. Bronze 2, 3*, 256 sq., nr. 9115 („loc de descoperire neprecizat"); **Vulpe**, ***Äxte II***, 65, nr. 333, pl. 37, 333 ("Transilvania de Nord"); **Kacsó**, ***Contribuţii,*** 135, fig. 1, 7.

2). Spadă lungă şi lată, descoperită în 1863, nu departe de locul în care a ieşit la iveală tezaurul de aur. A fost în colecţia Endre Csorba, în prezent pierdută.

Lit.: Rómer, *Szarvasszó*, (**scrisoarea lui I. Mihályi**), 39; **Rómer**, ***Krónika***, 182, nr. 925; Kacsó, *Contribuţii*, 139, nota 15; Kacsó, *Precizări,* 65; **Kacsó**, ***Spade,*** 211, nr. 15.

3). Spadă cu disc la mânerul plin, cu garda deteriorată şi refăcută în secolul XIX, când s-a şi întrodus, pentru o fixare mai bună, un material din stofă între gardă şi lamă, aceasta din urmă fiind şi scurtată, iar patina a fost îndepărtată, lung. 43,5 cm, greut. 325 g. A fost în colecţia Mihályi, acum la Muzeul din Baia Mare (nr. inv. 208).

Lit.: **ArchÉrt** S.V. 10, 1876, 294; **Hampel**, **ArchÉrt** S.V. 11, 1877, 51, fig. 10–11; ***Magyarorvosok***, 165; **Mihályi**, ***Manuscris***, 11; **Hampel**, ***Trouvailles***, pl. 21, 7a, b; **Hampel**, ***Bronzkor I***, pl. 21, 7a, b ("Sighetu Marmaţiei"); **Hampel**, ***Alterthümer***, pl. 21, 7a, b ("Sighetu Marmaţiei"); Hampel, *Bronzkor II,* 84 sq. ("Comitat Maramureş"); Hampel, *Bronzkor III*, 87 ("Comitat Maramureş"), 103 ("Sighetu Marmaţiei"); Pulszky, *Archaeologia I,* 154, pl. 44, 7a, b ("Sighetu Marmaţiei"); **Kacsó**, ***Contribuţii***, 135, fig. 4, 4; **Bader**, ***Schwerter***, 139, nr. 334, pl. 37, 334; Kacsó, ArchKorr 29, 1999, 52, fig. 4; Kacsó, *Precizări,* 65; Kacsó, *Spade,* 211, nr. 16.

4). Capăt de centură, descoperit în 1870, a fost în colecţia Mihályi, acum la Muzeul din Baia Mare (nr. inv. 229); întrucât piesele de acest fel sunt prezente aproape în exclusivitate în depozite, ele lipsind din categoria descoperirilor izolate, este posibil ca şi exemplarul de la Sarasău să fi aparţinut unui depozit.

https://biblioteca-digitala.ro

Lit.: **Mihályi**, ***Manuscris***, 13; Roska, *Borév*, 544 ("Comitat Maramureş"); **Kacsó**, ***Contribuţii***, 135, 142, fig. 4, 3; Kacsó, *Precizări*, 65.

-Tezaur de aur:

Descoperit în primăvara anului 1847. Tezaurul a apărut, potrivit datelor furnizate de I. Mihályi, pe la mijlocul pantei unui deal, la sud de casa lui L. Mán, la 200 de paşi de calea ferată. Acest loc se află la vest de localitate, pe dealul *Vâlceluşe*, înălţat în prelungirea terasei înalte din stânga Tisei şi la cca 400 m sud-est de *Zăpodie*, în apropiere de valea Sarasăului. Dealul *Secătura*, unde am plasat locul de descoperire al tezaurului, potrivit unor informaţii primite de la localnici, se găseşte în realitate doar în imediata apropiere a acestui loc. După unele date, împreună cu piesele de aur au apărut şi obiecte de bronz. Cu ocazia unei cercetări de suprafaţă, pe care am efectuat-o, în mai 2001, împreună cu C. Gaiu, M. Rotea şi D. Pop, am stabilit că locul de depunere s-a aflat fără îndoială în afara perimetrului vreunei aşezări contemporane, totuşi doar la câteva sute de metri sud-vest de aşezarea din punctul *Moara*, respectiv nord-est de aşezarea din punctul *Lazu Mare*. O parte a tezaurului a ajuns în colecţia Muzeului Naţional din Budapesta, o altă parte la familia Mán, proprietara locului unde a ieşit la iveală descoperirea. Cea mai mare parte a sa a dispărut însă fără urmă, piesele fiind fie împărţite între locuitori ai Sarasăului şi Sighetului care, la aflarea veştii apariţiei tezaurului, au răscolit locul descoperirii, fie înstrăinate chiar de autorităţi, care le-au confiscat fără acte oficiale. Se ştie doar că numai de la primul descoperitor au fost confiscate obiecte de aur în greutate de 9 pfunzi (aproximativ 4,5 kg). După moartea lui L. Mán, survenită la puţin timp după descoperirea tezaurului, piesele ce i-au revenit au fost moştenite de cei trei copii ai săi. I. Mihályi afirmă că, în afara pieselor moştenite de mama sa, care au fost descrise de F. Rómer, tezaurului i-au mai aparţinut două brăţări masive, fiecare având diametrul de 7–8 cm, identice brăţărilor de la Călineşti, care au ajuns la ceilalţi doi moştenitori. Soarta lor nu este cunoscută, în cadrul familiei Iurca – una dintre moştenitoare – se păstrează însă şi astăzi amintirea piesei provenite de la Sarasău, despre care se crede că a fost transformată, pe la sfârşitul secolului XIX, în bijuterie (informaţie M. Dăncuş). Despre piesele aflate în colecţia Mihályi s-a crezut, de asemenea, mult timp că sunt definitiv pierdute. Cele mai multe dintre acestea se păstrează însă şi în prezent la Sighetu Marmaţiei; după succesive moşteniri, ele au ajuns în proprietatea profesorului Petre Mihalyi, iar după moartea acestuia, survenită în anul 2001, în proprietatea fiicei acestuia. O piesă din colecţia Mihályi, şi anume o verigă deschisă, decorată cu crestături dese până aproape de capete, diam. 2,2 cm, gros. 0,2 cm, a ajuns în colecţia F. Nistor (informaţie A. Vulpe). Nu există date cu privire la locul său actual de păstrare.

Muzeul Naţional din Budapesta a achiziţionat patru discuri spiralice, un fragment de la o placă terminală a unui disc spiralic, trei pandantive din placă, două verigi mai mari, dintre care una avea secţiunea rombică (în prezent neidentificabile), 86 de verigi crestate (în prezent se păstrează 81), 164 de perle de diferite dimensiuni (în prezent se păstrează 43).

În colecţia Mihályi se găseau opt discuri spiralice (în prezent se păstrează şase), placa terminală a unui disc spiralic, opt verigi crestate (în prezent se păstrează trei), 452 de perle de diferite dimensiuni (în prezent se păstrează 250). Pl. 11.

F. Pulszky aminteşte o piesă – un disc spiralic – care ar fi ajuns, încă în secolul XIX, în colecţia Forman din Anglia, aici figurând însă ca provenită de la Cumae.

Lit.: **Rómer, Szarvasszó**, 37 sqq.; Rómer, Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra. I. rész. Őskori műrégészet, Pest, 1866, 41, 120, fig. 62, 66–67, 70-72;. Illustrierter Führer in der Münz- und Alterthumsabteilung des Ungarischen National Museums, Budapest, 1873, 28, fig. nr. 139;C. Gooss, Skizzen, 491, 493, pl. 9, 8; ArchÉrt S.V. 10, 1876, 294; Gooss, AVSL 14, 1877, 64; Magyarorvosok, 165; Gr. G. Tocilescu, Dacia inainte de romani, Bucuresci, 1880, 814, fig. 27 şi pl. F, 7. 9–10; **Mihályi**, **Manuscris**, 23; Mihályi, Catalogu numunitoru antice, ce sunt în colecţiunea subscrisului, Manuscris în Arhiva Muzeului Maramureşean din Sighetu Marmaţiei, nr. 2–4; **Hampel**, **Trouvailles**, 97 sq., pl. 46; **Hampel**, **Bronzkor I**, pl. 46; **Hampel**, **Alterthümer**, pl. 46; G. Téglás, OTTÉ 12, 1887, 186; Téglás, ArchÉrt 8, 1888, 122; S. Márki, Századok 23, 1889, 72; Téglás, Századok 23, 1889, 389; **Hampel**,

https://biblioteca-digitala.ro

Bronzkor II, 137 sqq.; Pulszky, Aranyleletek, în A Pallas nagylexikon, II, Budapest, 1893, 34; Pulszky, Archaeologia I, fig. 60; Pulszky, Archaeologia II, 74, nota 1; Téglás, Századok 31, 1897, 822; Mihályi, Diplome, 20 sq., nota 2; H. Schmidt, ZfE 36, 1904, 619, nota 1; Hampel, Führer in der Altertumsabteilung, Budapest, 1911, 60; Bud, Date, 61;**V. Pârvan**, **Getica. O protoistorie a Daciei**, Bucureşti, 1926, 327, 329, 440 sq., 444, 447, 452, 758, 771, fig. 212–216; Roska, Borév, 544; Roska, Erdély régészeti repertóriuma. I. Őskor, Kolozsvár, 1942, 256, nr. 36; Mozsolics, Der Goldfund von Velem-Szentvid. Ein Beitrag zur Metallkunst der älteren Hallstattzeit, Praehistorica I, Basel, 1950, 39; **D. Popescu**, **Prelucrarea**, 198, 228, fig. 141; E. Zaharia, Dacia N.S. 3, 1959, 126, fig. 13, 5; Popescu, SCIV 13, 1962, 404 („Sărăsău"); **Mozsolics, ActaArchHung** 18, 1966, 15 sqq.; Rusu, Lăpuş, în J. Filip (ed.), Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas 2 (l – z), Prag, 1969, 678 ("Sarăcsău"); **Popa**, **SCIV** 22, 1971, 610; Mansfeld, Goldringe, 14 sq., Tabel 1, nr. 16 („Sărăsău"); **Rusu**, **ActaMusNap** 9, 1972, 48, nr. 52, pl. 2, 1 şi pl. 3, 1; **Mozsolics**, **Bronze- und Goldfunde**, 206, pl. 91–92; Vl. Dumitrescu, Arta preistorică în România, Bucureşti, 1974, 407, fig. 442; Popescu, Tibiscus 4, 1975, 48 sqq.; B. Hardmeyer, Prähistorisches Gold Europas im 3. und 2. Jahrtausend vor Christus, 1976, 127; T. Kovács, A bronzkor Magyarországon, Budapest, 1977, 97, pl. 64; **Kacsó**, **Sarasău**, 371 sqq., fig. 1–4; G. Schumacher-Matthäus, Studien zu bronzezeitlichen Schmuchtrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken, MarbStudien 6, Mainz am Rhein, 1985, 78; Vl. Dumitrescu, A. Vulpe, Dacia înainte de Dromihete, Bucureşti, 1988, 80; Kacsó, Comori, 30 sq.; **Kemenczei, Késő bronzkori arany kincsleletek**, în A Magyar Nemzeti Múzeum őskori aranykincsei, Budapest, 2000, 66, 73, 124, cat. 54, fig. de la p. 63 şi fig. 40; Kacsó, Angustia 4, 1999, 59; Kacsó, Die späte Bronzezeit im Karpaten-Donau-Raum (14.–9. Jahrhundert v. Chr.), în Thraker und Kelten beidseits der Karpaten. Sonderaustellung September 2000–April 2001, Eberdingen, 2000/2001, 32 sq.; A. Husar, Dacia preromană. Între Orient şi Occident, Cluj-Napoca, 2000, 113; V. Dergačev, Die äneolitischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien, PBF XX, 9, Stuttgart, 2002, 109; A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője Kr. e. 400 000-Kr. u. 804, 2002, 65, fig. 43; M. Rotea, Preistoria, în I.-A. Pop, Th. Nägler (coord.), Istoria Transilvaniei (până la 1541), I, Cluj-Napoca, 2003, 48; Rotea, Non-ferrous Metallurgy in Bronze Age Transylvania, în L. Ruscu et alii (ed.), Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis, BiblMusNap 21, Cluj-Napoca, 2004, 706, fig. 5; Rotea, Pagini din preistoria Transilvaniei. Epoca bronzului, Cluj-Napoca, 2009, fig. 31.

-Descoperire izolată (?) de aur:

Este menționat şi ilustrat un mic inel de aur cu capetele subțiate şi apropiate, ornamentat cu crestături, care s-a aflat în colecția Mihályi. Deşi este publicat separat de piesele din tezaurul descoperit în localitate în 1847, este posibil ca inelul să aparțină acestui tezaur.

Lit.: **Rómer, *Krónika***, 197, nr. 1072, fig. a.

* *
*

Habitatul din epoca bronzului în Maramureş[2] este încă puțin cunoscut, deşi numărul aşezărilor identificate este destul de mare. Din păcate, doar puține dintre ele au făcut obiectul unor cercetări de mai mare amploare, cele mai multe fiind doar semnalate prin descoperiri de la suprafață. Fără excepție, aşezările cercetate prezintă straturi subțiri de locuire, care nu depăşesc grosimea de 0,40 m. Nu se cunosc aşezări cu mai multe niveluri de locuire din epoca bronzului, ceea ce duce la concluzia că ele au fost locuite pentru perioade de timp relativ scurte.

Situația constatată la Sarasău cu privire la existența unor aşezări plasate la distanțe mici una de alta se repetă şi în alte localități maramureşene, de exemplu la Călineşti şi Sighetu

[2] Folosesc aici această denumire pentru a desemna teritoriul delimitat de Munții Maramureşului, Masivul Rodna, Munții Țibles-Gutâi-Oaş, având o deschidere doar înspre vest, fiind străbătut de cursul superior al Tisei. Din punct de vedere geografic, acest teritoriu reprezintă o depresiune, Depresiunea Maramureşului.

https://biblioteca-digitala.ro

Marmației[3]. Deocamdată nu sunt precizate relațiile cronologice dintre așezările apropiate geografic, aflate pe aceleași coordonate cronologice, se poate presupune însă că între momentele lor de întemeiere există diferențe mai mari sau mai mici de timp, determinate de intervalele temporale deosebite necesare epuizării mijloacelor de subzistență din teritoriile pe care le controlau comunitățile. Este neîndoielnic că locurile de așezare erau alese nu numai pentru a satisface nevoia de siguranță a acestor comunități, ci și pentru că acestea ofereau accesul la variatele tipuri de resurse, respectiv permiteau controlul căilor ce duceau la acestea.

Despre tipurile de locuințe existente în așezările epocii bronzului din Maramureș dispunem, de asemenea, de puține date. Se pare că la Sarasău-*După Știrec* a fost depistat un semibordei. Și la Giuleşti-*Mestecăniș* a fost pusă în evidență o locuință din epoca bronzului definită drept semibordei[4] sau chiar bordei[5]. Chiar dacă această locuință a fost ușor adâncită în pământ, ea este totuși mai apropiată, ca de altfel și o parte a construcțiiilor scoase la lumină la Solotvino (Slatina)[6], de categoria locuințelor de suprafață.

În Maramureș nu au fost identificate până în prezent așezări din Bronzul timpuriu. Cele mai timpurii urme de locuire certe, încadrabile și cultural, aparțin culturii Suciu de Sus. Este posibil ca o parte a așezărilor Suciu de Sus din Maramureș să dateze din Bronzul mijlociu, cele mai multe se încadrează însă, foarte probabil, în Bronzul târziu. Tot în Bronzul târziu se încadrează și așezările cu ceramică neagră-roșie, decorată cu caneluri. O astfel de așezare este și cea de la Sarasău-*Vaşcapău*.

* *
*

Dintre obiectele de metal de la Sarasău, cel mai timpuriu este toporul plat cu marginile ușor ridicate confecționat din cupru. Acest tip de topor a fost datat de către A. Vulpe în Bronzul timpuriu, în perioada de evoluție a culturii Glina III[7].

Este remarcabil faptul că toporul de la Sarasău este singurul obiect de metal din Maramureș care poate fi atribuit cu certitudine perioadei timpurii a epocii bronzului. Ar fi posibil ca și un ac găsit la Viškovo (Visc) înainte de 1904[8], să fi aparținut acestei perioade.

Celelalte descoperiri de bronz și aur de la Sarasău descrise aici se datează în Bronzul târziu. Pare destul de probabil că în această perioadă se încadra și depozitul Sarasău II, despre al cărui conținut nu avem nici un fel de informații. Ar fi posibil ca acest depozit să fi ieșit la iveală pe teritoriul unei așezări contemporane, fiind printre puținele din Maramureș care ar putea fi legat de un obiectiv precizabil topografic.

Depozitul Sarasău I, de altfel cu o compoziție incertă, este nedatabil între limite mai restrânse. Bara de bronz este lipsită de valoare cronologică, iar brățara se întâlnește frecvent atât în depozitele fazei Bronz târziu 2, cât și în cele din Bronz târziu 3. M. Petrescu-Dîmbovița a atribuit această piesă categoriei de brățări rotunde cu secțiunea circulară, în care a inclus un număr mare de exemplare, extinse pe un spațiu mare într-un larg interval cronologic, de la Bronz D la Hallstatt B[9]. Eu cred totuși că brățara de la Sarasău aparține unei categorii mai reduse de podoabe, răspândite cu precădere în regiunea Tisei superioare în fazele Bronz târziu 2-3.

Piesele depozitului Sarasău I, dacă ele fac parte într-adevăr dintr-un ansamblu unitar, nu reprezintă decât o parte a unei descoperiri mai mari, ale cărei componente au fost dispersate, fără a fi consemnate în literatură.

În schimb, depozitul Sarasău III, chiar dacă există anumite semne de întrebare cu privire la compoziția sa, pare a fi fost în întregime salvat. Acest depozit este clar încadrabil atât

[3] Vezi Kacsó, *Preistoria*.
[4] Kacsó, *Preistoria*; Kacsó, *Maramureş*.
[5] Popa, *Maramureş*, 43.
[6] Vasiliev, *Locbronz*, 30 sq.
[7] Vulpe, *Äxte II*, 65 sq.
[8] F. Lissauer, ZfE 36, 1904, 579 („*Rudernadel mit langer, schmaller Kopfplatte*").
[9] Petrescu-Dîmboviţa, *Arm- und Beinschmuck*, 43 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

tipologic cât şi cronologic. El aparţine tipului Uriu-Ópályi[10] şi face parte din categoria depozitelor formate în exclusivitate din topoare cu disc şi spin.

În lista depozitelor de acest fel, pe care am publicat-o în 1995[11], se găsesc 28 de descoperiri. Între timp au fost introduse în literatură informaţii cu privire la alte depozite de topoare cu disc şi spin, respectiv au apărut noi depozite, astfel că în prezent numărul lor se ridică la 47. Fireşte, nu se poate exclude posibilitatea ca unele dintre ele să fi aparţinut unor depozite mai mari, în care erau prezente, eventual, şi alte categorii de obiecte. Există şi anumite descoperiri cu conţinut controversat, spre exemplu cea desemnată aici „Satu Mare, fostul comitat I" (nr. 36), căreia T. Bader îi mai adaugă, cu probabilitate, două celturi şi un pandantiv în formă de barcă[12].

Câteva dintre depozite conţin un număr mare de topoare: Badalovo II peste 30, Iclod 27, Kvosovo II şi Lăschia câte 17, Sarasău III 15 (?), Kispalád I şi Sârbi III câte 12, însă o foarte mare parte dintre ele, şi anume 22, se compun doar din câte două piese: Beltiug II, Berehovo II, Budeşti, Câmpulung la Tisa I şi II, Coldău, Dobrocina II, Fântânele Rus, Halmeu, Karcsa, Klynove II, Krajnikovo, Levelek, Muncel, Perişor II, Rohod, Satu Mare, fostul comitat I, Seini, Surduc, Turulung, „Ungaria", Vima Mare. Fără îndoială, prezenţa numărului 2, respectiv a multiplilor săi, 4 (Mala Bihan' III) şi 6 (Ieud, Jánd, Magosliget, Rétközberencs, Şimişna), nu este întâmplătoare[13]. Şi alte depozite au în compoziţie un număr redus de topoare: Cehăluţ II, Hajdúböszörmény, Kalyny, Suciu de Jos II câte trei, Căuaş V şi Medişa câte cinci, Livada opt, Satu Mare, fostul comitat II nouă.

Există depozite ce conţin aceeaşi variantă de topoare de tip B_3 (*Lăpuş*: Berehovo I, Fântânele Rus, Klynove I; *Cehăluţ*: Budeşti, Cehăluţ II, Coldău II, Ieud, Satu Mare, fostul comitat II, Surduc, Turulung; *Târguşor*: Perişor II) sau de tip B_4 (*Şomcuta*: „Ungaria"; *Sarasău*: Satu Mare, fostul comitat I; *Rohod*: Câmpulung la Tisa I, Rétközberencs; *Uioara*: Beltiug II, Lăschia). Altele au în compoziţie mai multe variante de topoare de tip B_3 (Dobrocina II, Halmeu, Kvasovo II) sau de tip B_4 (Levelek), respectiv prezintă o combinaţie de topoare de tip B_3 cu cele de tip B_4 (Căuaş V, Kalyny, Livada, Magosliget, Sarasău III, Sârbi III, Vima Mare).

În acord cu concluzia lui A. Vulpe cu privire la existenţa unor diferenţe cronologice între topoarele de tip B_3 şi B_4, dar şi între variantele tipologice ale celor două tipuri[14], consider că depozitele de topoare cu disc şi spin cele mai timpurii sunt cele ce conţin în exclusivitate topoare de tip B_3, iar cele mai recente sunt cele care au în compoziţie doar topoare de tip B_4, între aceste două grupuri intercalându-se depozitele cu combinaţia celor două tipuri de topoare. O analiză care a dus la concluzii cronologice identice a fost făcută pentru depozitele mixte de tip Uriu-Ópályi din Maramureş[15].

---

[10] Am definit pentru prima dată această noţiune într-o lucrare publicată în 1990 (Kacsó, *Piese inedite*, 245 sqq.). Ideea prezenţei pe teritoriul Transilvaniei a mai multor tipuri de depozite în perioada corespunzătoare cu faza Reinecke Bronz D, care erau, măcar parţial, sincrone, venea în contradicţie cu ideea, potrivit căreia în faza Bronz D a existat în acest teritoriu o serie unitară de depozite, denumită de cei mai mulţi cercetători seria (sau grupul) Uriu-Domăneşti. Kemenczei, *Spätbronzezeit*, 30 sqq. relata, de asemenea, de un grup de depozite de tip Uriu-Ópályi. El considera însă că se impune despărţirea şi în termeni tehnici a depozitelor din teritoriul culturii Berkesz de cele din teritoriile culturilor Lăpuş şi Noua, primele fiind desemnate drept depozite de tip Ópályi, ultimele de tip Uriu. Existenţa depozitelor de tip Uriu-Ópályi este astăzi acceptată de mai mulţi cercetători, vezi de ex. Bejinariu, *Bronzuri*, 17 sqq. sau L. Marta, *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Csengersima*, Satu Mare, 2009, 97. Surprinde totuşi faptul că în ultima dintre lucrările înşirate, alături de studii în care se dezbăteau problemele depozitelor de tip Uriu-Ópályi, a fost menţionată şi cartea lui M. Gumă, *Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României*, BiblThrac IV, Bucureşti, 1993, deşi aici se vorbea doar de depozite ale seriei Uriu-Domăneşti.

[11] Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1.

[12] Bader, *Epbronz*, 127, nr. 77. Într-o altă lucrare (Bader, StComSatu Mare 3, 1975, 29 sq.), acelaşi autor menţionează ca descoperite în zona oraşului, în 1872, doar celturile şi pandantivul.

[13] Vezi şi Soroceanu, *Deponierungen*, 52 sq.

[14] Vulpe, *Äxte I*, 96 sqq.

[15] Kacsó, *Piese inedite*, 247 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

Diferențele cronologice dintre depozite demonstrează şi faptul că ele au fost depuse succesiv în pământ pe parcursul unui interval de timp mai îndelungat, foarte probabil în cadrul unor ceremonii religioase. Nu rareori, în timpul acestor ceremonii avea loc şi deformarea în foc a topoarelor[16] sau deteriorarea tăişurilor lor[17]. Obiceiul fragmentării, deformării sau deteriorării pieselor de metal destinate depunerii era larg răspândit în epoca bronzului[18].

În mai multe depozite mixte de tip Uriu-Ópályi, topoarele cu disc şi spin reprezintă majoritatea pieselor depuse (vezi Anexa 2)[19]. Există însă şi un număr foarte mare de topoare de acest fel care au fost găsite, de cele mai multe ori în afara perimetrului vreunui obiectiv (aşezare sau mormânt) contemporan, fără a fi însoțite de alte piese. O bună parte a acestor descoperiri izolate reprezintă tot depuneri intenționate.

Preferința pentru depunerea topoarelor cu disc şi spin se datorează valorii lor simbolice deosebite. Foarte probabil, încă din etapa de început a confecționării topoarelor cu disc, în secvența cronologică în care se încadrează depozitele de tip Hajdúsámson-Apa, acestea au fost semne de putere sau de distincție. Într-o anumită etapă din lunga lor perioadă de evoluție, topoarele cu disc au fost folosite, foarte probabil, şi ca arme. Această funcție a dispărut însă treptat atunci când au apărut arme mai eficace, şi anume noi variante de spade, pumnale şi vârfuri de lance. Producția topoarelor cu disc şi spin, începând cu varianta Cehăluț, a crescut însă simțitor. Nu ar fi exclus ca topoarele cu disc şi spin să fi fost folosite şi ca mijloace de plată, ceea ce nu ar fi în contradicție cu faptul că ele au fost depuse ca piese votive sau de ofrandă[20].

---

[16] De exemplu piesele de la Lăschia, vezi Kacsó, *Lăschia*, în special topoarele fig. 4, 3-4, fig. 5, 1. 4-5.

[17] De exemplu topoarele din depozitul II de la Ungureni, vezi Kacsó, *Ungureni*, în special topoarele pl. 1, 2-3. Deteriorarea tăişurilor s-a practicat şi la celelalte categorii de topoare prezente în depozit, vezi pl. 1, 1, pl. 4, 1-2.

[18] Vezi pentru considerații generale L. Nebelsick, *Auf Biegen und Brechen. Ekstatische Elemente bronzezeitlicher Materialopfer- ein Deutungsversuch*, în A. Hänsel, B. Hänsel, *Gaben an die Göter. Schätze der Bronzezeit Europas*, Bestandskataloge 4, Berlin, 1997, 35-41; idem, *Rent asunder: ritual violence in Late Bronze Age hoards*, în C. Parre (ed.), *Metals Make the World Go Round. The supply circulation of Metals in Bronze Age Europe*, Oxford, 2000, 159-175. Pentru alte exemplificări din România vezi Chicideanu, SCIVA 39, 1988, 166 sq.; I. Motzoi-Chicideanu, G. Iuga, *Der Bronzefund von Bogdan Vodă, Kr. Maramureş*, în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 157 sqq.

[19] Depozite cu conținut majoritar de topoare cu disc apar deja în Bronzul mijlociu, vezi **Szeghalom**, Károlyderék, Békés m., Ungaria, care conține patru topoare cu disc, dintre care trei de tip A_2 (două exemplare decorate, unul nedecorat), unul de tip B_1, două topoare de tip Křtěnov, fragmente de apărător de braț într-un vas de lut. Muzeul Budapesta (nr. inv. 60.41. 1-8). Lit.: Mozsolics, *Bronzefunde*, 165, pl. 12, pl. 13, 1-2, pl. 14, 3-4; Vulpe, *Äxte I*, pl. 72, A; Mülle-Karpe, *Handbuch IV*, pl. 289, B; Kroeger-Michel, *Haches*, 187 sq., Lista I, A-13-15, Lista II ABB-1, pl. 35, pl. 48a, pl. 156a, 191; I. Bóna, *Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum Ende der mittleren Bronzezeit*, în Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit*, 56, fig. 26; M. Csányi, J. Tárnoki, *Katalog der ausgestellten Funde*, în Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit*, 200, Kat. 357; David, *Studien*, 418, NS 14-15, 419, NS 26, NS 31, 435, SR 62-63, 472, H 144, pl. 28, 2, pl. 29, 2, pl. 47, 2, pl. 81, 2, pl. 121-122; **„Turda"**, România. 12 topoare cu disc de tip B_1 (11 întregi şi un fragment), dintre care un exemplar, ornamentat, aparține variantei Mezőberény, celelalte, unul fiind de asemenea ornamentat, variantei Ighiel, trei fragmente de turtă de bronz. Muzeul Viena (nr. inv. 35262-35267). Lit.: M. Hoernes, ArchÉrt 24, 1904, 210, fig. 4-6; Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien,* în E. Sprockhoff (ed.), *Marburger Studien. Gero Merhart von Bernegg gewidmet*, Darmstadt, 1938, 188; Roska, *Repertórium*, 284, nr. 62, fig. 342; Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, BiblMNA 2, Bucureşti, 1944, 111 sq., fig. 48; D. Popescu, M. Rusu, *Dépôts de l'âge du bronze moyen,* InvArchRoumanie 1, 1966, R11a-c; Mozsolics, *Bronzefunde*, 171, pl. 72-74; B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken,* BAM 7-8, Bonn, 1968, 238, pl. 31; Vulpe, *Äxte I*, 71, nr. 303, pl. 21, 303, 72, nr. 314, pl. 21, 314, 73, nr. 304-313, pl. 21, 303-313; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 45, pl. 13, 4-5, pl. 14; Müller-Karpe, *Handbuch IV*, 803, nr. 296, pl. 319 H; Kroeger-Michel, *Haches*, 189 sq., Lista IIIa, B-102, Lista IIIb, B-204, B-207, Lista IIIc, B-306-309, B-311-314, pl. 30a, 54b, 55b, 165, 168, 183a-b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; I. H. Crişan şi alții, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, BiblMusNap 5, 1992, 409; David, *Studien*, 420, NS 58, 421, NS 72, 422 sq., NS 91-99, 482, RO 66, pl. 36, 1, pl. 131-132.

[20] Kacsó, *Lăschia*, 135.

https://biblioteca-digitala.ro

O foarte interesantă idee despre funcţia topoarelor cu disc şi spin a fost expusă de către S. Gerloff. Se afirmă că aceste piese, nefolosibile ca arme datorită diametrului prea mic al tocului de înmănuşare, prezintă trăsături antropomorfe, ele fiind figuri îmbrăcate cu haine lungi, având pe cap pălării conice. Topoarele de tip B_3 şi B_4 sunt considerate corespondente ale unor topoare din Scandinavia, interpretate ca reprezentări antropomorfe, în relaţie cu o divinitate. Topoarele sud-esteuropene ar putea fi, la fel ca şi exemplarele scandinave, reprezentări stilizate sau „ascunse" de divinităţi[21].

Depozitul III de la Sarasău, ca şi celelalte depozite formate în exclusivitate sau în majoritate din topoare cu disc şi spin, aparţin fazei Bronz târziu 2, corespunzătoare în linii mari cu faza Reinecke Bronz D sau cu faza timpurie a câmpurilor de urne (*Frühe Urnenfelderzeit*) din Europa Centrală. Astfel se datează şi tezaurul de aur descoperit în localitate.

Tezaurul de la Sarasău este, fără îndoială, cea mai mare descoperire de aur din epoca bronzului găsită pe teritoriul României şi una dintre cele mai mari apărute în Europa. Existenţa unei acumulări atât de masive de valori, alături de altele, de asemenea importante, cum sunt tezaurele de aur de la Sighetu Marmaţiei[22], Buştino[23] sau „Maramureş"[24], precum şi

[21] S. Gerloff, *Goldkegel, Kappe und Axt: Insignien bronzezeitliches Kultes und Macht*, în *Gold und Kult der Bronzezeit*, Nürnberg, 2003, 199 sq.

[22] **Sighetu Marmaţiei I**: o brăţară şi opt verigi mai mici, în greutate totală de 58 g. În Muz. Budapesta. Lit.: Hampel, ArchÉrt 18, 1898, 374; Roska, *Repertórium*, 171, nr. 142; **Rusu**, ***Metaur***, 49, nr. 56; Hardmeyer, *Gold*, 127. **Sighetu Marmaţiei II:** Un lanţ format din, se pare, şapte verigi cordiforme, în greutate totală de 20 g. În Muz. Budapesta. Lit.: **Hampel, ArchÉrt** 14, 1894, 185; **Rusu**, ***Metaur***, 49, nr. 56; Hardmeyer, *Gold*, 127. **Sighetu Marmaţiei III**: 17 verigi, dintre care şase cu secţiunea rotundă, capete subţiate, decorate cu crestături, iar 11 cu secţiunea rombică, capetele subţiate apropiate sau suprapuse, în greutate totală de 269 g. În Muz. Viena. Lit: S. Foltiny, *Goldfunde*, 703 sq., pl. 1; A. Hartmann, *Goldfunde*, 42, 44, Tabel 15, Au 1452-1454, 1459, 1464-1466, 1468, 1470, Tabel 18, Au 1450-1451, 1460-1463, 1467, 1469, pl. 45, Au 1450-1454, 1459-1470; Mansfeld, *Goldringe*, 14 sq., Tabel 1, nr. 14; **Rusu**, ***Metaur***, 49, nr. 56; **Mozsolics**, ***Bronze- u. Goldfunde***, 199; Hardmeyer, *Gold*, 127.

[23] Tezaur descoperit în 1911 în punctual *Krovavoe pole*, cu prilejul aratului. Descoperirea a conţinut iniţial 11 inele de tâmplă şi două brăţări, dintre acestea fiind salvate şi publicate doar trei inele de tip Tarpa. Lit.: **J. Eisner, Obzor prehistorický** 14, 1950, 389-391; Bernjakovič, *Hortfunde*, 352, nr. 17; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 192; **Mozsolics, MAGW** 118/119, 1988/89, 171, fig. 4, 1-3; **Kobal', *Depotfunde***, 76 sq., nr. 23, pl. 95, E.

[24] J. Hampel relatează într-o notă publicată în 1880 (1881) că în două ocazii, în cursul anului 1879, au fost oferite spre achiziţionare Muzeului din Budapesta verigi de aur, despre care se susţinea că provin din comitatul Maramureş. În primul lot de 15 piese, toate verigile aveau secţiunea rectangulară, în timp ce în cel de al doilea lot de 20 de piese întregi şi una fragmentară, 13 aveau secţiunea rectangulară, şapte erau crestate, iar una avea suprafaţa netedă şi secţiunea rotundă. J. Hampel este de părere că verigile din cele două loturi, în greutate totală de 500,35 gr, au făcut parte dintr-o descoperire unitară, ce a ieşit la iveală într-un punct neprecizat. La puţine zile după data la care a fost făcută a doua ofertă, un al treilea comerciant de antichităţi prezenta la Muzeul din Budapesta 16 verigi asemănătoare, despre care susţinea că provin probabil din regiunea Târgu Mureş. J. Hampel consideră însă că acestea, în greutate totală de 442,5 gr, aparţin aproape cert de descoperirea din care proveneau loturile anterior menţionate. Acelaşi cercetător opinează că cele trei loturi de piese reprezintă doar părţi dintr-o descoperire de mult mai mari dimensiuni, a cărei valoare este comparabilă cu cea a tezaurului de la Sarasău. Potrivit descrierii făcute de J. Hampel, cele 52 de verigi erau deschise, cu capetele subţiate ascuţite sau boante, apropiate sau suprapuse. Cele mai multe verigi aveau o formă neregulată, doar câteva erau circulare. Majoritatea, şi anume 42 aveau secţiunea rectangulară, opt (şapte întregi şi unul fragmentar) erau crestate, una avea suprafaţa netedă şi secţiunea rotundă, iar una, în legătură cu care J. Hampel îşi exprimă îndoiala cu privire la apartenenţa sa la descoperire, avea secţiunea octogonală. Verigile cu diametrele interioare de 0,022-0,025 m - 34 de exemplare - aveau greutatea de 7,7, 9,7, 9,8, 9,9, 9,9, 9,9, 9,9, 9,9, 9,95, 10, 10,1, 10,2, 10,3, 10,3, 10,3, 10,3, 10,4, 10,5, 10,5, 10,7, 10,7, 10,8, 10,8, 10,9, 11, 11, 11,2, 11,3, 11,4, 11,5, 11,6. 11,9, 13,6 gr (la o piesă nu s-a precizat greutatea), iar verigile cu diametrele mai mari (de asemenea neprecizate) – 9 exemplare – aveau greutatea de 20,1, 20,4, 20,5, 20,9, 20,9, 21, 21,4, 21,8, 21, 9 gr. Verigile mari (brăţări ?) aveau greutatea de 31, 37, 39,4, 42, 52, 54, 59, 65,5 gr. Greutatea piesei fragmentare era de 3,5 gr. Muzeul din Budapesta a achiziţionat 19 dintre verigi, 16 au ajuns în colecţia Géza Kárász din Szeged, iar 17 au fost cumpărate de către profesorul Hochstätter pentru muzeul din Viena. J. Hampel tratează piesele celor trei loturi ca provenite dintr-o descoperire unitară. Chiar dacă nu există o certitudine în acest sens, o serie de argumente pledează totuşi pentru o astfel de atribuire: asemănarea pieselor din cele trei loturi,

https://biblioteca-digitala.ro

a numeroaselor depozite de bronzuri, sunt dovezi ale faptului că în secolele de sfârşit ale mileniului II î.e.n. a apărut şi în Maramureş un important centru de putere. Acesta s-a creat şi a funcţionat datorită prezenţei aici a unor importante resurse naturale, sarea, aurul şi cuprul.

apartenenţa lor la acelaşi interval cronologic – Bronz târziu 2-3, datele apropiate în care ele au fost prezentate spre achiziţionare. După J. Mihalik, cele 52 de verigi de aur, despre care s-a susţinut că provin din Maramureş, s-ar putea să fi fost în realitate descoperite în comitatul învecinat Ugocsa. Tot el afirmă că dintr-un tezaur găsit pe un deal în localitatea Diakovo, în punctul *Kiserdő*, mai multe verigi şi ace de aur au fost duse, în 1882 sau 1883, în Maramureş. Verigile erau, potrivit aceleaşi surse, identice verigilor crestate publicate de J. Hampel ca descoperite în Maramureş. Datele comunicate de J. Mihalik sunt inexact citate de către J. Kobal'. Şi S. Rákóczy menţionează tezaurul presupus a fi provenit din Maramureş, spune însă că el a fost prezentat la Muzeul din Budapesta în 1880 şi era format din 35 de verigi întregi şi un fragment de verigă, greutatea totală a acestora fiind de 500 g. Potrivit lui M. Roska, piesele descrise aparţineau de fapt tezaurului de la Sarasău. După datele publicate de A. Mozsolics, în prezent se păstrează la Budapesta 21 de piese despre care se afirmă ca provin din Maramureş. Două dintre verigi însă, imposibil de selectat din ansamblul existent, nu aparţin tezaurului. 18 verigi au secţiunea rectangulară (greut. 9,86, 9,89, 9,95, 10,26, 10,26, 10,34, 10,46, 10,69, 10,68, 10,74, 10,83, 11,46, 11,25, 11,61, 11,84, 20,57, 21,74, 21,83 gr), iar trei sunt crestate (greut. 5,18, 10,69, 10,97 gr). St. Foltiny publică piesele din Maramureş achiziţionate de NHMW ca descoperite la Sighetu Marmaţiei (vezi mai sus nota 21), iar M. Rusu atribuie un număr mai mare de piese tezaurului decât pot fi deduse din informaţiile primare ale lui J. Hampel şi din datele furnizate ulterior de către A. Mozsolics şi St. Foltiny. Este adevărat că J. Hampel, în lucrarea publicată în 1886, vorbeşte de 54 de verigi provenite din Maramureş (oricum mult mai puţine decât enumeră M. Rusu). Era, evident, o cifră greşită, corectura făcând-o chiar autorul în corpus-ul din1892. Lit.: **Hampel, ArchÉrt** S.V. 14, 1880 (1881), 29-32; Hampel, *Trouvailles*, 83 sq., pl. 51, 1-4; Hampel, *Bronzkor I*, pl. 51, 1-4; ArchÉrt 10, 1890, 94; Mihalik, ArchÉrt 11, 1891, 411 sq.; Hampel, *Bronzkor II*, 81 sqq.; Pulszky, *Archaeologia I*, 168 sq.; L. Márton, ArchÉrt 27, 1907, 64; Rákóczy, BányKohLap 43, 1910, 792 sq.; Nestor, *Der Stand*, nota 511b; Roska, *Repertórium* 256, nr. 36; Popescu, *Prelucrarea*, 227, fig. 137, 1. 3-4; **Mozsolics, *Goldfunde*,** 23; **Foltiny, *Goldfunde*,** 703 sq., pl. 1 ("Sighet"); Hartmann, *Goldfunde*, 42, 44, Tabel 15, nr. 1452-1454, 1459, 1464-1466, 1468, 1470, pl. 45 ("Sighet"); Rusu, *Metaur*, 47, nr. 39, pl. 1, 3. 5; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 198 sq.; Hardmeyer, *Gold*, 127; Kobal', *Depotfunde*, 79, nr. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 1

Depozite „ curate" de topoare cu disc şi spin

1. Badalovo II, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. Peste 30 de topoare cu disc şi spin, dintre care este cunoscut doar un singur exemplar, un topor de tip B_3, varianta Târguşor. A fost în colecţia Universităţii din Užgorod. Lit.: Kobal', *Depotfunde*, 75, nr. 18; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 2.

2. Beltiug II, jud. Satu Mare, România. Două topoare cu disc şi spin aflate iniţial în colecţia Prefecturii din Satu Mare, le-am identificat cu două topoare de tip B_4, varianta Uioara din colecţia muzeului din Baia Mare. Ele aparţin, probabil, unui depozit. Muzeul Baia Mare (nr. inv. 267, 270). Lit.: Popescu, *Şieu*, 145 sq., nota 2; Vulpe, *Äxte I*, 95, nr. 533, 534, pl. 39, 533. 534 ("Satu Mare II"; patru topoare); Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 179 sq. ("Szatmár II"; patru topoare); Kacsó, *Contribuţii*, 143, fig. 5, 1-2; Bader, *Epbronz*, 120, nr. 10; Schumacher-Matthäus, *Studien*,151, Tabel 121 („Jud. Satu Mare" II; patru topoare); Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 1; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 18 („Belţiug").

3. Berehovo I, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Lăpuş, descoperite înainte de 1874, când le-a achiziţionat T. Lehoczky. Lit.: Hampel, *Antiquités*, pl. 17, 54; Lehoczky, *Adatok I*, 58 sq.; Kobal', *Depotfunde*, 74, nr. 9, pl. 17B; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 1.

4. Budeşti, jud. Maramureş, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ. Muzeul Baia Mare (colecţia Mihályi, nr. inv. [nr. inv. 212, 214]). Lit.: Mihályi, *Manuscris,* 16; Kacsó, *Contribuţii*, 141, fig. 1, 5-6; Kacsó, *Depozit*, 11; Kacsó, *Precizări,* 62; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 2; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 29.

5. Căuaş V, jud. Satu Mare, România. Cinci topoare cu disc şi spin, dintre care trei de tip B_3, varianta Cehăluţ, unul de tip B_3, varianta Breb, unul de tip B_4, varianta Uioara, descoperite în punctul *Bogár,* locul *Kára*, pe un grind din valea mlăştinoasă a *Eriului* (1983). Muzeul Satu Mare (nr. inv. 31502-31506). Lit.: Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 2a; Bader, *Bronzefunde I*, 267, fig. 5-6, 1-2; J. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, BiblThrac 28, Bucureşti, 1999, 18, nr 6 e; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 30.

6. Cehăluţ II, jud. Satu Mare, România. Trei topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ, descoperite în punctul *Telek* (1962). Muzeul Carei (nr. inv. 199, 722-723). Lit.: Vulpe, *Äxte I*, 83, nr. 370 a-c, pl. 56A; Bader, *Dépôts*, R28; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 163 („Cehal"); Bader, *Epbronz*, 122, nr. 22, pl. 80, 6-8; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 579, nr. 73; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 3; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 3.

7. Câmpulung la Tisa I, jud. Maramureş, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_4, varianta Rohod (pe baza ilustraţiei publicate de F. Rómer). Au fost în colecţia muzeului din Budapesta. Lit.: Magyar Académiai Értesitő IV, 1844, 3 (febr. – apr.), 70; Rómer, *Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra*, Pest, 1866, 29, fig. 43-44; K. Torma, *Repertórium Dacia régiség- és felirattani irodalmához*, Budapest, 1880, 116, nr. 46; Kacsó, *Depozit*, 11; Kacsó, *Precizări*, 52.

8. Câmpulung la Tisa II, jud. Maramureş, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, probabil varianta Cehăluţ. Muzeul Budapesta (nr. inv. 10. 1899. 1-2, în prezent neidentificabile). Lit.: Hampel, ArchÉrt 19, 1899, 377; *Jelentés a Magyar Nemzeti Muzeum 1899. évi állapotáról,* Budapest, 1900, 29; J. Pasternak, *Ruské Karpaty v archeologii*, Prace, 1928, 167, nr. 17; Roska, *Repertórium,* 110, nr. 66; Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, BAM 7-8, Bonn, 1968, 192, Lista 52, nr. 13; Vulpe, *Äxte I*, 84, pl. 27, 374 ("descoperire izolată"); Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 183; Kroeger-Michel, *Haches*, 197, Lista

https://biblioteca-digitala.ro

X, D-569; Hansen, *Metalldeponierungen,* 580, nr. 88 ("descoperire izolată"); Kacsó, *Depozit*, 12; Kacsó, *Lăschia,* 136, Lista 1, nr. 4; Kacsó, *Precizări,* 52; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 31.

9. Coldău II, jud. Bistrița-Năsăud, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluț, provin, probabil, dintr-un depozit. Muzeul Cluj (nr. inv. D. 177-178). Lit.: Roska, *Repertórium*, 300, nr. 45, fig. 361; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 380-381, pl. 27, 380-381; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-721-722, pl. 30b, pl. 106b; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 5; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 32.

10. Dobrocina II, jud. Sălaj, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Dobrocina şi Cehăluț, descoperite în punctul *La poieni*. Muzeul Cluj (nr. inv. D. 574, D. 576). Lit.: J. Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája*, III, Deés, 1900, 348, nota 4; E. Orosz, *1-só pótlék a „Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertoriumához"*, ÉvkSzolnok-Doboka 3, 1902, 57, nr. 20; Orosz, ArchÉrt 26, 1906, 370; Roska, *Repertórium*, 69, nr. 63, fig. 70; Vulpe, *Äxte I*, 81, nr. 344, pl. 25, 344, 84, nr. 375, pl. 27, 374, pl. 75C; Lakó, *Repertoriu*, 74 sq., nr. 25b; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 6; Kacsó, *ColFloth*, 85; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 33.

11. Fântânele-Rus, jud. Sălaj, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Lăpuş. Descoperite pe versantul sudic al unui deal, într-un torent numit *Valea Soceşului*, la cca 100-150 m de vărsarea acestuia în pârâul *Valea Iepii* (19 iulie 1978). Muzeul Zalău (nr. inv. CC. 130/1978), colecție particulară în Dej. Lit.: Lakó, *Repertoriu*, 75, nr. 28, pl. 5, 1[25]; Kroeger-Michel, *Haches*, 191, Lista Vb, CD-107, pl. 96; Bader, *Bronzefunde II*, 135, nr. 14[26]; I. Bejinariu, V. D. Sana, *Un depozit de bronzuri de pe Valea Someşului, județul Sălaj* (ms.); Bejinariu, *Bronzuri*, 26.

12. Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar m., Ungaria. Trei topoare cu disc şi spin, dintre care unul de tip B_4, varianta Rohod. Colegiul reformat Debrecen. Lit.: Hampel, *Trouvailles*, pl. 30, 4; Hampel, *Bronzkor I*, pl. 30, 4; Hampel, *Bronzkor II*, 57 sq.; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 140; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 7; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 12; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 34.

13. Halmeu, jud. Satu Mare, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, variantele Dobrocina şi Cehăluț. Muzeul Czernowitz, unul pierdut. Lit.: Lehoczky, *Adatok I*, 157; Kobal', *Bronzezeitliche Metallfunde aus der Sammlung des Transkarpatischen Museums (Užgorod, Ucraina)*, în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde II*, 246 sq., fig. 2, 1-2.

14. Iclod, jud. Cluj, România. 27 de topoare s-au aflat în colecția Montessori. Lit.: Roska, *Repertórium*, 193 sq., nr. 38[27]; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 158; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 5.

15. Ieud, jud. Maramureş, România. Şase topoare cu disc şi spin, dintre care se păstrează patru exemplare, toate tipul B_3, varianta Cehăluț, descoperite, în punctul *La runchi* (1867). Muzeul Baia Mare (colecția Mihályi, nr. inv. 209–211, 213). Lit.: Rómer, *Krónika,* 189, nr. 1020; Mihályi, *Manuscris,* 16; Roska, *Repertórium*, 114, nr. 13; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 35; Vulpe, *Äxte I*, 84 sq., nr. 419–420, 422–423, pl. 30, 419–420. 422–423; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde,* 144; Kacsó, *Contribuții*, 132, 140 sq., fig. 1, 1–4; Petrescu-Dîmbovița, *Probleme*, 490, nr. 40; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 61, pl. 50, 11; Petrescu-Dîmbovița, *Corpus*, 103, nr. 39, pl. 35C; Kroeger-Michel, *Haches,* 198, Lista Xb, D-603, D-604, 200, Lista 12, D-804, DDE-814; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen,* 584, nr. 185; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 8; Kacsó, *Depozit*, 13 sq; Kacsó, *Precizări,* 62; Kacsó, *Sarea*, 101; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 6.

16. Jánd, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Şase topoare cu disc şi spin, dintre care unul rupt. J. Hampel, apoi şi alți autori, afirmă că piesele s-au aflat în colecția Mihályi din Sighetu Marmației[28]. Lit.: Hampel, *Trouvailles*, 76; Hampel, *Bronzkor II*, 60; Hampel, *Bronzkor III*, 113; Lehoczky, *Adatok I*, 81; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 142 sq.; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 9.

[25] Este menționat un singur topor.
[26] Descoperire izolată.
[27] Se spune că n-ar fi exclus ca unul dntre topoarele din colecția Temesváry să aparțină acestei descoperiri.
[28] Colecționarul nu menționează în nici una dintre lucrările sale această descoperire.

https://biblioteca-digitala.ro

17. Kalyny, r. Tjačevo, Ucraina Transcarpatică. Trei topoare cu disc şi spin, două de tip B_3, varianta Cehăluţ, şi unul de tip B_4, varianta Rohod, descoperite în 1932. Cele trei piese s-au aflat, din 1934, la Muzeul Lehoczky din Mukačevo, dintre acestea două fiind păstrate la Muzeul Užhorod (nr. inv. B_3-48/1-2). Lit.: Bernjakovič, *Hortfunde*, 355, nr. 33; Пеняк, *Крива*, 112; Kacsó, *Depozit*, 14, fig. 3, 3-4 (informaţii suplimentare J. Kobal'); Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 10; Kobal', *Depotfunde*, 81, nr. 51, pl. 16, B; David, *Nackenscheibenäxte*, 80, Lista B, nr. 56; Przybyła, *Epoka brązu*, fig. 2, 8-9; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 7.

18. Karcsa, Borsod-Abaúj-Zemplén m., Ungaria. Două topoare cu disc şi spin fragmentare de tip B_3, probabil varianta Cehăluţ. Colecţia Colegiului Reformat din Sárospatak (nr. inv. 1900, 1-2). Lit.: K. J. Dankó, P. Patay, *Régészeti leletek a sárospataki Református Kollégium tudományos gyűjteményeiben*, Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 2, Miskolc, 2000, 28, fig. 33.

19. Kispalád I, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 12 topoare cu disc şi spin, depuse într-un vas de lut cu pereţii lustruiţi, neornamentat, descoperite în punctul *Szomoga*. Dintre topoare au fost predate la muzeul din Nyíregyháza un exemplar în anul 1958 (nr. inv. 67. 117. 3), altul în 1967, trei în 1985 şi încă unul în 1988, acesta din urmă împreună cu un fragment din vasul în care s-a aflat depozitul. Este pe scurt descrisă doar piesa ajunsă la muzeu în 1958 (un topor de tip B_3) şi sunt ilustrate piesele recuperate în 1985 (trei topoare de tip B_3, varianta Cehăluţ). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 147 („Kispalád IV"); Kroeger-Michel, *Haches*, 196, Lista Xa, D-502, D522-525, pl. 196a-b; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37[29]; E. Istvánovits, K. Kurucz, G. Lőrinczy, *A Tisza-Szamos közének története a kezdetektől az Árpád-kor végéig*, în *Szamosközi tanulmányok*, Fehérgyarmat, 1988, 49 sq., pl. 6; Bóna, *A honfoglalás előtti kultúrák és népek*, în *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája*, Nyíregyháza, 1993, 90; Hansen, *Metalldeponierungen*, 542, nr. 353 („Kispalád IV"); Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 11 („Kispalád IV"); Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 8.

20. Klynove I, r. Vinohradove, Ucraina Transcarpatică. După J. Kobal', toporul cu disc şi spin de tip B4, varianta Rohod, provine, probabil, dintr-un depozit, T. Lehoczky şi K. Bernjakovič vorbesc însă de o descoperire izolată. Muzeul Užhorod (nr. inv. B 3-127). Lit.: Lehoczky, *Adatok I*, 157; Bernjakovič, *Hortfunde*, 367, nr. 117, pl. 9, 3; Kobal', *Depotfunde*, 81, nr. 54, pl. 18B.

21. Klynove II, r. Vinohradove, Ucraina Transcarpatică. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Lăpuş. Pierdute. Lit.: Ф. М. Потушняк, *Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті*, Ужгород, 1958, 25, pl. 15, 1; Kobal', *Depotfunde*, 81, nr. 55, pl. 18F.

22. Krajnikovo, r. Hust, Ucraina Transcarpatică. Două topoare cu disc şi spin, dintre care se păstrează un exemplar, un topor de tip B_4, varianta Rohod, partea superioară lipsă. Muzeul Užhorod (nr. inv. A-767). Lit.: Kacsó, *Depozit*, 14, fig. 3, 5 (informaţii J. Kobal').

23. Kvasovo II, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. 17 (?) topoare cu disc şi spin întregi sau fragmentare, din care 16 de tip B_3, varianta Târguşor şi un fragment probabil de tip B_3, varianta Dobrocina, descoperite cu prilejul arăturilor (între 1977 şi 1982). Colecţia Universităţii din Užgorod. Lit.: Кобалъ, НЗЗКМ, I, 1995, 192 sqq., fig. 2-3; Kobal', *Skarby brązove Zakarpacia (Ukraina) – problem interpretacji*, în W. Blajer (red.), *Beiträge zur Deutung der bronzezeitlichen Hort- und Grabfunde in Mitteleuropa. Materialien der archäologischen Konferenz „Bronzen und Menschen an der Schwelle der Urnenfelderzeit im östlichen Mitteleuropa" Kraków, 05.-08. 02. 1996*, Kraków, 1997, fig. 6A-6B; Kobal', *Chudl'ovo*, 43, Lista 2, nr. 37; Kobal', *Depotfunde*, 84, nr. 68, pl. 14B-15; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 9.

24. Lăschia, jud. Maramureş, România. 17 topoare cu disc şi spin de tip B_4, varianta Uioara, descoperite, în 1985, în punctul *Gardul ţarinii*. Muzeul Baia Mare (nr. inv. 19243-19259). Lit.: Kacsó, *Lăschia*; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 33.

25. Levelek, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Două topoare cu disc şi spin de tip B_4, variantele Sarasău şi Rohod, aparţin, probabil, unui depozit. Muzeul Nyíregyháza (nr. inv.

[29] Sunt amintite două depozite din această localitate (Kispalád II, Kispalád IV), fiecare cu câte 12 topoare.

https://biblioteca-digitala.ro

58.39.1-2). Lit.: Jósa, *Őstörténet*, 376; Jósa, Kemenczei, *Halmazleletek*, pl. 72, 63-64 (sunt menționate ca descoperiri izolate); Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 153 sq., pl. 42B; Kroeger-Michel, *Haches*, 195, Lista VIIIb, DEE-331; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 544, nr. 397; Kacsó, *Lăschia*, 136 Lista 1, nr. 13; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 14; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 10.

26. Livada, jud. Satu Mare, România. Potrivit datelor comunicate de T. Bader, dintr-un depozit descoperit în 1894 şi format din opt topoare cu disc şi spin, patru exemplare au ajuns la muzeul din Satu Mare (nr. inv. 128-130): topor de tip B_3, varianta Cehăluț, topor de tip B_3, varianta Breb, topor de tip B_4, varianta Sarasău, topor de tip B_4, varianta Uioara. Dintre aceste piese se mai păstrează trei. A. Mozsolics afirmă că topoarele au fost achiziționate de muzeul din Satu Mare în anul 1894 de la J. Vécsey. Ea nu exclude posibilitatea ca topoarele să provină de fapt de la Prilog. Acestui depozit i-ar putea aparține şi cele patru piese (trei topoare cu disc şi spin şi o turtă de bronz) aflate împreună cu alte nouă bronzuri asemănătoare în muzeul din Nagykálló, care au fost descrise şi ilustrate de către J. Hampel, precum şi cele două topoare din colecția Liceului reformat din Satu Mare, menționate de către D. Popescu. Lit.: Hampel, *Antiquités*, pl. XV, 13-16; Popescu, *Şieu*, 145 sq., nota 2; Rusu, *Bronzehorte*, 206, snr. 40; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 377, pl. 27, 377, 86, nr. 450, pl. 32, 450, 91, nr. 500, pl. 36, 500, 94, nr. 539, pl. 39, 539; Bader, *Dépôts*, R27; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 176; Petrescu-Dîmbovița, *Depozite*, 63, pl. 51, 22, pl. 52, 1-3; Bader, *Epbronz*, 125, nr. 53, pl. 80, 9-12; Kroeger-Michel, *Haches*, 197, Lista Xa, D-561, pl. 8a; Hansen, *Metalldeponierungen*, 584, nr. 204; Kacsó, *Lăschia*, 136 Lista 1, nr. 14; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 35; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 11.

27. Magosliget, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Şase topoare cu disc şi spin, dintre care cinci erau depuse în pământ în poziție verticală, iar al şaselea se afla lângă acestea. Se păstrează trei exemplare: două topoare de tip B_3, varianta Târguşor, un topor de tip B_4, varianta Uioara. Muzeul Debrecen (nr. inv. IV. 107-108/1930). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 154, pl. 29, 3-5; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-189; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 544, nr. 406; Kacsó, *Lăschia*, 136 Lista 1, nr. 15; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 9; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 12.

28. Mala Bihan' III, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. Patru topoare cu disc şi spin, dintre care unul de tip D şi trei de tip E (după A. Mozsolics). Potrivit informației lui A. Mozsolics, piesele s-au aflat la muzeul din Užgorod, J. Kobal' afirmă însă că ele nu au fost în colecția de acolo. Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 145 sq.; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-199, DDE-200; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Lăschia*, 136 Lista 1, nr. 16; Kobal', *Depotfunde*, 86, nr. 77; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 13.

29. Medişa, jud. Satu Mare, România. Cinci topoare cu disc şi spin descoperite în punctul *În codru* (1939), din care un exemplar a ajuns în colecția D. Pop. Lit.: I. Berciu, Apulum 1, 1939-1942 (1942), nota 10; Vulpe, *Äxte I*, 101; Bader, *Epbronz*, 126, nr. 57; Hansen, *Metalldeponierungen*, 585, nr. 224; Kacsó, *Lăschia*, 136 Lista 1, nr. 17; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 14.

30. Muncel, jud. Cluj, România. Două topoare (cu disc şi spin ?) găsite în punctul *Moara lui Drăgan*. Un exemplar a ajuns în colecția Orosz, celălalt în colecția Jósa. Lit.: Orosz, *Repertorium I*, 27 sq., nr. 54; J. Martian, *Repertoriu I*, 39, 1909, 334, nr. 331; I. Marțian, *Repertoriu II*, 1920, 27, nr. 450 („două ciocane"); Roska, *Repertórium*, 126, nr. 158; Lakó, *Repertoriu*, 77, nr. 34 ("Gura Vlădesei, jud. Sălaj"); Crişan et alii, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, BiblMusNap 5, 1992, 285; Bader, *Bronzefunde II*, 136, nr. 20; Kacsó, *ColFloth*, 87; Bejinariu, *Bronzuri*, 18 ("Gura Vlădesei, jud. Sălaj").

31. Perişor II, jud. Bistrița-Năsăud, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Târguşor, despre care au fost publicate date controversate[30], ar putea proveni dintr-un depozit. Muzeul Bistrița (nr. inv. 18954-18955). Lit.: G. G. Marinescu, RevBistriței, 16, 2002, 26 sqq., pl. 3, 1-2; Marinescu, *Urnenfelderzeitliche Bronzefunde aus dem Norden Siebenbürgens*, în

[30] La prima publicare a pieselor (Marinescu, RevBistriței 16, 2002), la p. 26 sq. se afirmă că „provin din acelaşi lot de piese", iar la p. 36 că au fost „aflate la intervale mari de timp în puncte separate".

https://biblioteca-digitala.ro

Soroceanu (ed.), *Bronzefunde II*, 267 sq., fig. 6-7.

32. Peteritea I, jud. Maramureş, România. Mai multe topoare (cu disc şi spin ?), au fost descoperite, înainte de 1900, în punctul *Sub deal*. Pierdute. Lit.: Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája*, V, 450; Roska, *Repertórium*, 222 sq., nr. 37; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde,* 169; Kacsó, Marmatia 5–6, 1979–1981, 120; Kacsó, *BronzDeprLăpuş*, 9.

33. Rétközberencs, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Şase topoare cu disc şi spin de tip B_4, varianta Rohod. Muzeul Nyíregyháza (nr. inv. 58. 93. 1-5). Lit.: Jósa, *Őstörténet*, 376; Jósa, Kemenczei, *Halmazleletek*, 26, pl. 72, 1-6; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 170, pl. 30; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, DDE-172-175, DEE-191, pl. 83b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37; Hansen, *Metalldeponierungen*, 551, nr. 587; Kacsó, *Lăschia*, 136 Lista 1, nr. 18; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 12; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 19-23; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 15.

34. Rohod, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Două topoare cu disc şi spin de tip B_4, varianta Rohod, au fost publicate împreună cu piese de bronz mai recente. Topoarele aparţin însă, în mod aproape cert, unei descoperiri separate. Muzeul Nyíregyháza. Lit.: I. Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien,* în E. Sprockhoff (ed.), *Marburger Studien. Gero Merhart von Bernegg gewidmet*, Darmstadt, 1938, pl. 72; Jósa, Kemenczei, *Halmazleletek*, pl. 52, 19-20 („Rohod II"); Vulpe, *Äxte I*, pl. 86A; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, DDE-181-182; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 24-25[31].

35. Sarasău III, jud. Maramureş, România. Vezi textul.

36. Satu Mare, fostul comitat I, România sau Ungaria. Două topoare cu disc şi spin de tip B_4, varianta Sarasău, lung. 27 cm. Găsite în albia râului *Someş* (martie 1871). Muzeul Budapesta (nr. inv. 45. 1871). Lit.: ArchÉrt 4, 1870-71, 234 sq., 305; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 178, pl. 28, 5-6; Kroeger-Michel, *Haches*, 194, Lista VII, DDE-284-285; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Soroceanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen–Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten,* în Soroceanu, (ed.), *Bronzefunde I*, 33, 61 ("Carei I"); Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 22; I. Szathmári, CommArchHung 2005, 157, nr. 8; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 22.

37. Satu Mare, fostul comitat II, România sau Ungaria. Nouă topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ. Au fost în colecţia Muzeului Naţional de Antichităţi Bucureşti (nr. inv. 3217-3226) şi a Muzeului Militar Central (nr. inv. 13). Lit.: Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 387-395, pl. 28, 387-395; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 179; Bader, *Epbronz*, 128, nr. 78; Schumacher-Matthäus, *Studien*,151, Tabel 121; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 20; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 17.

38. Sârbi III, jud. Maramureş, România. 12 topoare cu disc şi spin a fost descoperite cu prilejul lucrărilor agricole din 1947, pe locul săteanului P. Iurca, în punctul *Pe vale*, pe malul drept al *Văii Popii*, lângă locul numit *Vârtoapele*, la adâncimea de 0,50 m, sub o grămadă de bolovani. Dintre cele 12 topoare, zece sunt de tip B_3, varianta Cehăluţ, unul de tip B_3, varianta Breb, iar unul de tip B_4, varianta Sarasău. Muzeul Sighetu Marmaţiei (nr. inv. 4690–4701). Lit.: Rusu, *Bronzehorte,* 206, nr. 66; Nistor, Vulpe, *Bronzuri*, 182, fig. 2B şi 3A; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 403–412, 86, nr. 454, 91, nr. 505, pl. 29, 403–412, pl. 32, 454 şi pl. 36, 505; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde,* 180; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 69, pl. 64, 7-11("Sîrbi, com. Fărcaşa"); Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 106, nr. 70, pl. 46B ("Sîrbi, Gem. Fărcaşa"); Kroeger-Michel, *Haches,* 194, Lista VIIb, DEE-236, 198, Lista 10b, D-606, D-621, D-622, D-623, D-624, D-625, 200, D-803, DDE-832, pl. 197a. b; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Comori*, 32; Hansen, *Metalldeponierungen*, 590, nr. 362; Kacsó, *Depozit*, 17; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 21 („Sîrbi II"); Kacsó, *Precizări,* 63; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 21.

39. Seini, jud. Maramureş, România. Potrivit unei informaţii transmise de către D.

[31] Vezi şi Kemenczei, *Spätbronzezeit*, 181 sq., nr. 53 („Rohod a"); A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Románd und Bükkszentlászló*, PAS 17, Kiel, 2000, 69 sq. („Fund IV: Rohod-Somogyi").

https://biblioteca-digitala.ro

Popescu, în muzeul din Baia Mare s-au aflat două topoare cu disc şi spin provenite din această localitate. Ele aparţin, probabil, unui depozit. În prezent neidentificabile. Lit.: Popescu, *Şieu*, 145 sq., nota 2.

40. Suciu de Jos II, jud. Maramureş, România. Trei topoare cu disc şi spin descoperite, în 1960, pe terasa superioară a râului *Suciu* (*Ţibleş*), în punctul *Grădina curţii*. Dintre acestea sunt cunoscute două exemplare, ambele de tip B_3, unul varianta Dobrocina, celălalt varianta Cehăluţ. Colecţia F. Nistor şi Muzeul Cluj. Lit.: Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 6; Vulpe, *Äxte I,* 82, 84, pl. 26, 364, pl. 27, 376 şi pl. 75E; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde*, 118; Petrescu-Dîmboviţa, *Probleme*, 491, nr. 74; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 69, pl. 65, 17; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 107,nr. 74, pl. 48A; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-716; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 591, nr. 378; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 23; Kacsó, *BronzDeprLăpuş*, 10; Kacsó, RevBistriţei 17, 2003, 47; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 23.

41. Surduc, jud. Sălaj, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ. Colecţia Liceului de Matematică şi Fizică Jibou. Lit.: Lakó, *Repertoriu*, 89, nr. 81, pl. 14, 5[32]; Bader, *Bronzefunde II*, 133, fig. 2-3; I. Bejinariu, Marmatia 8/1, 131 sq.[33].

42. Şimişna, jud. Sălaj, România. Şase topoare cu disc şi spin, dintre care unele de dimensiuni foarte mari, descoperite în 1927, se aflau într-un vas de lut. Lit.: Roska *Repertórium*, 244, nr. 45; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 71; Vulpe, *Äxte I*, 102; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 176; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 70; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 107, nr. 76; Lakó, *Repertoriu*, 86, nr. 70a; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 590, nr. 352; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 25; Bader, *Bronzefunde II*, 135, nr. 15; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 19; Bejinariu, *Bronzuri*, 18.

43. Tiream, jud. Satu Mare, România. Cel puţin trei topoare cu disc şi spin, dintre care două au ajuns la muzeul din Carei. Depozit inedit. Informaţie J. Németi şi L. Marta.

44. Turulung, jud. Satu Mare, România. Două topoare cu disc şi spin de tip B_3, probabil varianta Cehăluţ, descoperite înainte de 1899. Au fost în Muzeul Budapesta. Lit.: Hampel, ArchÉrt 19, 1899, 428; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 185, pl. 29, 1-2; Bader, *Epbronz*, 129, nr. 95; Hansen, *Metalldeponierungen*, 592, nr. 423; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 26; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 25.

45. "Ungaria". Două topoare cu disc şi spin de tip B_4, varianta Şomcuta. Muzeul Budapesta (nr. inv. 57. 1860. 1-2). Lit.: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 186, pl. 28, 7-8; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 27; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 26.

46. Vima Mare, jud. Maramureş, România. Două topoare cu disc şi spin, unul de tip B_3, varianta Dobrocina, celălalt de tip B_4, varianta Şomcuta, descoperite în punctul *Vâlceaua roşie* (1963). Muzeul Satu Mare (nr. inv. 6383-6384). Lit.: Vulpe, *Äxte I*, 82, 90, pl. 26, 370, pl. 35, 493 şi pl. 79B; Bader, *Dépôts*, R29; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde,* 184 sq.; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 73, pl. 72, 7-8; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus,* 108, nr. 86, pl. 52C; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-749, 201, Lista XII, DEE-854; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 594, nr. 442; Kacsó, *Lăschia*, 136, Lista 1, nr. 28; Kacsó, *BronzDeprLăp,* 14; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista A, nr. 17; Vachta, *Studien*, 120, Lista V. 1. 2., nr. 27.

47. Zmiïvka I, r. Berehovo, Ucraina Transcarpatică. J. Kobal' afirmă că la începutul anilor '90 ai secolului XIX au fost descoperite mai multe topoare cu disc şi spin, dintre care unul, potrivit descrierii şi ilustraţiei lui Lehoczky, pare să fi aparţinut tipului B_3. Lit.: Lehoczky, *Adatok I*, 83 sq.; Bernjakovič, *Hortfunde*, 369, nr. 146 („descoperire izolată"); Пеняк, *Крива*, 112; Kobal', *Depotfunde*, 100, nr. 160; Vachta, *Studien*, 121, Lista V. 1. 2., nr. 28.

[32] Este menţionat şi ilustrat un singur topor cu disc şi spin, dar este prezentat, din aceeaşi colecţie şi un celt.

[33] Se adaugă descoperirii celtul deja ilustrat de E. Lakó, pe care T. Bader îl datează într-o perioadă mai recentă decât cea căreia îi aparţin cele două topoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Anexa 2

Depozite cu conținut majoritar de topoare cu disc şi spin

1. Ajak I, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 39 de topoare cu disc şi spin de tip B_3, variantele Cehăluț şi Târguşor, spadă cu mânerul în formă de evantai, celt-ciocan. Au fost depuse într-un vas de lut, spada fiind înfăşurată în formă de spirală. Descoperit cu prilejul plantării de pomi (1968). Muzeul Kisvárda (nr. inv. 68. 22. 1-5). Lit.: Kroeger-Michel, Évk Nyíregyháza 11, 1968 (1969), 63 sqq.; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 117, pl. 37A-38; Bóna, *Kultúrák*, 90; Hansen, *Metalldeponierungen*, 531, nr. 15; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 1.

2. Császló, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 13 topoare cu disc şi spin, patru apărătoare de braț. Piesele se aflau într-un vas de lut (2008). Muzeul Nyíregyháza. Informație E. Istvánovits.

3. Csegöld, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. 18 topoare cu disc şi spin, trei celturi, celt-ciocan, şase brățări. Topoarele sunt de tip B_3, variantele Lăpuş (1 ex.), Dobrocina (2. ex.), Cehăluț (7 ex.), Breb (1 ex.), Târguşor (1 ex.) şi de tip B_4, variantele Şomcuta (1 ex.), Sarasău (1 ex.), Rohod (2 ex.), Uioara (1 ex.), precum şi un fragment. Muzeul Budapesta (nr. inv. 1. 1945. 1-28). Lit: Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 125 sq., pl. 35-36; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-158, 194, Lista VII varianta Szamos/Someş DDE-290, 195 sq., Lista IX, D-404, DDE-410, 196 sq., Lista Xa, D-508, D-571, 200, Lista XII, D-811, D-815-817, 201 sq., Lista XIII, D-903-904, DDE-908-910, E-930; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 2; Hansen, *Metalldeponierungen*, 536, nr. 150; David, *Nackenscheibenäxte*, 79, Lista B, nr. 6-7.

4. Dračyny, r. Svaljava, Ucraina Transcarpatică. Trei topoare cu disc şi spin, topor cu ceafa de formă semilunară. Un topor în Muzeul Užhorod (nr. inv. B $_{3\text{-}130}$). Lit.: Lehoczky, *Beregvármegye monographiája I*, 1881, 99, pl. 3, 26; Hampel, *Bronzkor II*, 164 sq.; Lehoczky, *Adatok I*, 141; Bernjakovič, *Hortfunde*, 368, nr. 143-144, pl. 9, 5; Пеняк, *Крива*, 112; Mozsolics, *Bronze-u. Goldfunde*, 14; Kobal', *Depotfunde*, 80, nr. 43, pl. 95, A.

5. Hajdúhadház-Poroszlópuszta, Hajdú-Bihar m., Ungaria. 17 topoare cu disc şi spin, topor de tip Drajna, celt într-un vas de lut. Depozitul a apărut la adâncimea de 2,5 picioare, topoarele fiind depuse cu tăişul îndreptat în sus. Dintre topoarele cu disc şi spin trei sunt de tip B_3, varianta Cehăluț, unul de tip B_3, varianta Târguşor, unul de tip B_4, varianta Rohod. Muzeul Budapesta (nr. inv. 103. 1870. 1-5), Muzeul Debrecen (nr. inv. 1907. 829), Muzeul Nyíregyháza. Lit.: Hampel, *Trouvailles*, 91; Hampel, *Bronzkor I*, pl. 12, 5, pl. 30, 5-6; Hampel, *Bronzkor II*, 119; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde*, 140, pl. 42, A; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VII, D-159, 196 sq., Lista Xa, D-515, D-576-577, 203, Lista XVI, Dg-25, pl. 127, pl. 192b; Hansen, *Metalldeponierungen*, 540, nr. 279; Kobal', *Chudl'ovo*, 42, Lista 2, nr. 6.

6. Jibou, jud. Sălaj, România. Şase topoare cu disc şi spin, din care s-a păstrat un exemplar de tip B_3, varianta Cehăluț, bucată de bronz brut, găsite în punctul *Pogor alja*. Celelalte piese au fost topite. Muzeul Zalău (colecția Wesselényi-Teleki, nr. inv. 79/1958). Lit.: Roska, *Repertórium*, 312, nr. 5; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 36; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 382 („descoperire izolată"); Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 189; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 62[34], Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 103, nr. 42; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 584, nr. 193; Bader, *Bronzefunde II*, 136, nr. 35a; Bejinariu, *Bronzuri*, 56, pl. 7.

7. Kispalád II, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., Ungaria. Nouă topoare cu disc şi spin, dintre care cinci sunt de tip B_3, varianta Cehăluț, trei de tip B_3, varianta Târguşor, unul de tip B_4, varianta Sarasău, topor de tip Drajna, trei discuri spiralice într-un vas de lut, la 0,40 m adâncime (1940). Muzeul Debrecen. Lit: J. Sőregi, ÉvkDebrecen 1939-40, 103, fig. 15; Mozsolics,

[34] Sunt menționate mai multe bucăți de bronz brut.

https://biblioteca-digitala.ro

Bronze- u. Goldfunde, 147, pl. 39; Kroeger-Michel, *Haches*, 192, Lista VIIa, D-142-145, 196, Lista Xa, D-522-525, 203, Lista XVI, Dg-2, pl. 7a; Bóna, *Szabolcs-Szatmár*, 37; Bóna, *Kultúrák*, 90; Kacsó, *Ungureni*, 278, Lista 1, nr. 11.

8. Kryva, r. Hust, Ucraina Transcarpatică. 19 topoare cu disc şi spin, dintre care patru sunt de tip B_3, varianta Cehăluţ, opt de tip B_3, varianta Kriva, trei de tip B_3, varianta Târguşor şi patru de tip B_4, varianta Rohod, opt apărătoare de braţ, două fragmente de la obiecte cu destinaţie neprecizată, depuse într-un vas de lut. Descoperit în punctul *Sokoliv Kamin*, un deal înalt deasupra Tisei (1966). Muzeul Užhorod (nr. inv. A-468–487. 693–698, 700. 701. 704. 707). Lit.: Пеняк, *Крива*; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 183; Kroeger-Michel, *Haches*, 193, Lista VIIa, D-197, 198; Kacsó, *Depozit*, 14; Kobal', *Chudl'ovo*, 43, Lista 2, nr. 36; Kobal', *Depotfunde***,** 83, nr. 65, pl. 5B–9; David, *Nackenscheibenäxte*, 80, Lista B, nr.58-59; Przybyła, *Epoka brązu*, fig. 5, 8.

9. Mali Hejevci, r. Užhorod, Ucraina Transcarpatică. Într-un vas de lut două topoare cu disc şi spin de tip B_2, topor cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ, topor de tip Drajna, spadă, mâner de bronz (1977). Lit.: Е. А. Балагурі, В. І. Бідзіля, С. І. Пеняк, *Давні металурги Українських Карпат*, Ужгород, 1978, fig. de la p. 27; Kobal', *Skarby*, fig. 12; Kobal', *Depotfunde***,** 86 sq., nr. 81, pl. 4, B-5, A; Kacsó, *Ungureni*, 278, Lista 1, nr. 14.

10. Olešnik IV, r. Vinogradovo, Ucraina Transcarpatică. Patru topoare cu disc şi spin, dintre care unul de tip B_3, varianta Cehăluţ, două de tip B_4 (sau tip E după Mozsolics), trei brăţări ornamentate. Lit.: Пеняк, *Крива*, 112; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 180; Kobal', *Depotfunde***,** 92, nr. 106, pl. 95, G.

11. Peteritea II, jud. Maramureş, România. Din conţinutul depozitului aflat într-un vas de lut sunt menţionate cinci topoare (cu disc şi spin ?), o spirală de aur rotundă în formă de brăţară şi o spirală de bronz (1885). Se precizează că un topor cu lungimea de 18, 5 cm (potrivit analogiei prezentate un topor cu manşonul prelungit în dreptul cefii de tip Ungureni [Şanţ])a ajuns la ing. Serlegi, iar un altul în colecţia ing. Viktor Pataky. Acesta din urmă ar fi fost achiziţionat de muzeul din Debrecen. Se presupune că acestui depozit i-ar fi putut aparţine şi un topor, care a ajuns în colecţia Temesváry din Gherla. Temesváry, ArchÉrt 17, 1897, 433; OTTÉ 26, 1901, 35; K. Tagányi, L. Réthy, J. Pokoly, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája*, I, Deés, 1901, 117; Orosz, *Repertorium I*, 33, nr. 83; Roska, *Repertórium*, 222 sq., nr. 37; Rusu, *Bronzehorte,* 206, nr. 53; Rusu, *Depozite*, 243; Vulpe, *Äxte I,* 58, nr. 261; Mozsolics, *Bronze u. Goldfunde,* 169; Petrescu-Dîmboviţa, *Probleme*, 491, nr. 59; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 66; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus,* 105, nr. 58; Kacsó, Marmatia 5-6, 1979-1981, 120; Kroeger-Michel, *Haches*, 199, Lista XI, D-749; Hansen, *Metalldeponierungen*, 587, nr. 281; Kacsó, *BronzDeprLăp,* 9 sq.; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista B, nr. 37; Kacsó, *Bronzefunde mit Goldgegenständen im Karpatenbecken*, în J. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde – Problem der Interpretation. Materialien der Festkonferenz für Tivodor Lehoczky zum 175. Geburtstag. Ushhorod, 5.-6. Oktober 2005*, Užgorod, 2006, 81 sq.; Kacsó, *ColFloth*, 87.

12. Prilog, jud. Satu Mare, România. 12 sau 13 topoare cu disc şi spin, din care sunt cunoscute 11 (patru de tip B_3, varianta Cehăluţ, şapte de tip B_4, variantele Şomcuta [1 ex.], Sarasău [1 ex.], Rohod [5 ex.]), trei bare de bronz, şapte turte rotunde, bucăţi de zgură şi lemn. Descoperit într-un loc spălat de apă (1868). Muzeul Nyíregyháza (nr. inv. 58. 110. 1-11). Lit.: J. Vécsey, ArchÉrt 2, 1870, 132 sq.; Hampel, *Trouvailles*, 53; Hampel, *Bronzkor II*, 129 sq.; A. Vende, *Szatmár Vármegye őskora*, în S. Borovszky (ed.), *Magyarország Vármegyei és Városai. Szatmár Vármegye,* Budapest, f.a. (1908), 409; Roska, *Szatmár*, 12; Roska, *Repertórium*, 239, nr. 60; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 56; Vulpe, *Äxte I*, 84, nr. 399-402, pl. 28, 399-402, 90, nr. 492, pl. 35, 492, 91, nr. 504, pl. 36, 504, 93, nr. 508-512, pl. 37, 508-512, pl. 80; Bader, *Dépôts*, R26a-c; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 173, pl.58, B; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 66, pl. 59, 5-14, pl. 60, 1-2; Bader, *Epbronz*, 127, nr. 72, pl. 78; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 105, nr. 60, pl. 42; Kroeger-Michel, *Haches*, 194, Lista VIIb, DEE 234-235, 199, Lista XI, D-761, 200 sq., Lista XII, D-813, E-858, 201 sq., Lista XIII, DEE-919, DEE-922; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Hansen, *Metalldeponierungen*, 588, nr. 296; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista A, nr. 9; Vachta, *Studien*, 28, fig. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Rebrişoara I, jud. Bistriţa-Năsăud, România. Şase topoare cu disc şi spin, dintre care cinci de tip B_3, unul varianta Dobrocina, celelalte varianta Breb, precum şi un exemplar de tip B_4, varianta Şomcuta, trei celturi, topor cu aripioare mediane, vârf de lance. Depozitului i-a aparţinut, probabil, şi o spadă. Pe un platou, pe malul pârâului *Gheja*, aproximativ 1000 de paşi deasupra Someşului (1876). Muzeul Bucureşti (nr. inv. 1998-2008, transfer de la Muzeul Năsăud). Lit.: Gooss, AVSL 13, 1876, 247; Gooss, *Skizzen*, 474; Hampel, *Trouvailles*, 93; G. Téglas, OTTÉ 12, 1887, 302, nr. 315; Hampel, *Bronzkor II*, 126; Téglas, ArchÉrt 12, 1892, 406; Martian, ArchÉrt 23, 1903, 286; Martian, *Repertoriu I*, 334, nr. 335; Marţian, *Repertoriu II*, 32, nr. 547; Nestor, *Der Stand*, nota 525k; Roska, *Repertórium*, 128, nr. 193; Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 58; Rusu, ArhMold 2–3, 1964, 237 sqq., fig. 1; Alexandrescu, *Schwerter*, 189, nr. 301; Vulpe, *Äxte I*, 86, nr. 441-445, pl. 31, 441-445, 90, nr. 491, pl. 35, 491, pl. 82, A; Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde*, 148, pl. 669; Vulpe, *Äxte II*, 74, nr. 383, pl. 40, 383; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 67, pl. 60, 6-16; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 106, nr. 63, pl. 43, C-44, A; Bader, *Schwerter*, 170, nr. 437; Hansen, *Metalldeponierungen*, 588, nr. 305; David, *Nackenscheibenäxte*, 78, Lista A, nr. 10.

14. Sighetu Marmaţiei IV, jud. Maramureş, România. Trei topoare cu disc şi spin de tip B_3, varianta Cehăluţ, fragment de seceră cu cârlig. În partea nord-vestică a dealului *Solovan*, în imediata apropiere a izvoarelor pârâului *Spicu*, aproximativ la altitudinea de 615 m, la o adâncime de 0,10-0,15 m (vara 1985). Muzeul Sighetu Marmaţiei (nr. inv. 16202-16205). Lit.: Kacsó, *Depozit*, 5, fig. 1, pl. 1, 1-4; Soroceanu, *Deponierungen*, 31, 72.

15. Solotvino I, r. Tjačevo, Ucraina Transcarpatică. 17 topoare cu disc şi spin întregi şi fragmentare de tip B_3, variantele Dobrocina şi Cehăluţ, fragment de topor cu gaură de înmănuşare transversală şi de tip Ungureni (Şanţ)-Dragomireşti, daltă cu toc, două celturi. Muzeul Baia Mare (nr. inv. 215-226). Lit.: Roska, *Repertórium*, 12, nr. 13; Vulpe, *Äxte I*, 65, nr. 282 ("jud. Maramureş"), 81, nr. 249-354. 356-358 (nr. 355 nu aparţine de acest lot), 84, nr. 385, pl. 18, 282, pl. 25, 349-354. 356-358, pl. 27, 385; Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, 117 (în loc de daltă cu toc este menţionat un celt); Kacsó, *Contribuţii I*, 132, fig. 2, 1-12; Kroeger-Michel, *Haches,* 199, Lista XI, D-743-747; Hansen, *Metalldeponierungen,* 585, nr. 214 ("Maramureş"); Kacsó, *Depozit*, 17 sq.; Kacsó, *Precizări*, 62; Kobal', *Depotfunde*, 95, nr. 126, Taf. 16, A (trimiterile la lucrările lui Hampel sunt greşite); Ю. Малєєв, Й. Кобалъ, НЗЗКМ 7, 2005, 232; Kacsó, *Sarea*, 101.

16. Târguşor, jud. Bihor, România. Şase topoare cu disc şi spin, dintre care patru de tip B_3, varianta Dobrocina (2 ex.) şi varianta Târguşor (2 ex.), două de tip B_4, varianta Rohod, fragment de lamă de spadă. Descoperite la adâncimea de 0,60 m în timpul amenajării şinelor de cale ferată (1962). Muzeul Cluj. Lit.: Rusu, *Bronzehorte*, 206, nr. 73; Alexandrescu, *Schwerter*, 175, nr. 75, pl. 13, 9; Vulpe, *Äxte I*, 81, nr. 362. 363, pl. 26, 362. 363, 87, nr. 459. 460, pl. 33, 459. 460, 93, 521. 522, pl. 38, 521. 522, pl. 78B; Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*, 70, pl. 66, 1-6; Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*, 107, nr. 77, pl. 47D; Schumacher-Matthäus, *Studien*, 151, Tabel 121; Bader, *Schwerter*, 120, nr. 302, pl. 29, 302; Hansen, *Metalldeponierungen*, 592, nr. 397.

https://biblioteca-digitala.ro

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

Alexandrescu, *Schwerter*	A. D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien,* Dacia N.S. 10, 1966, 117-189.
Bader, *Dépôts*	T. Bader, *Dépôts de l'âge du bronze tardif du nord-ouest de la Transylvanie,* InvArchRoumanie 6, 1971.
Bader, *Epbronz*	T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică,* Bucureşti, 1978.
Bader, *Schwerter*	T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien,* PBF IV, 8, Stuttgart, 1991.
Bader, *Bronzefunde I*	T. Bader, *Neue Bronzefunde in Nordwestrumänien,* în T. Kovács (ed.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Gebieten. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*, Budapest, 1996, 265–301.
Bader, *Bronzefunde II*	T. Bader, *Bronzefunde von Surduc, Bez. Sălaj, Rumänien. Bemerkungen zu den bronzezeitlichen Paßfunden im Samosch-Engpaß*, în N. Boroffka, T. Soroceanu (ed.), *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt*. IntArch Studia honoraria 7, Rahden/Westf., 1999, 133-141.
Bejinariu, *Bronzuri*	I. Bejinariu, *Bronzuri preistorice din Sălaj (colecțiile Szikszai, Wesselényi-Teleki, Aszodi şi descoperiri izolate aflate în colecția Muzeului din Zalău)*, Cluj-Napoca, 2008.
Bóna, *Szabolcs-Szatmár*	I. Bóna, *Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I*, în *A Szabolcs-Szatmár megye műemlékei*, I, Budapest, 1986, 15-91.
Bóna, *Kultúrák*	I. Bóna, *A honfoglalás előtti kultúrák és népek*, în *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája*, Nyíregyháza, 1993, 63-137.
Bud, *Date*	T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile şi mânăstirile române din Maramureş din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911.
Bernjakovič, *Hortfunde*	K. Bernjakovič, *Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales (Karpatoukraine USSR)*, SlovArch 8, 1960, 325-392.
David, *Studien*	W. David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta*, BiblMusApulensis 18, Alba Iulia, 2002.
David, *Nackenscheibenäxte*	W. David, *Südbayern als westliche Verbreitungsgrenze ostkarpatenländischer Nackenscheibenäxte der Mittel- und Spätbronzezeit*, în *Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. Konference, České Budějovice 22.-24. 9. 2004*, Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 1, 61-89.
Foltiny, *Goldfunde*	S. Foltiny, *Einige spätbronzezeitliche Goldfunde aus Siebenbürgen im Naturhistorischen Museum*, AnnNaturhistorMusWien 72, 1968, 703-711.
Hampel, *Antiquités*	J. Hampel, *Antiquités préhistoriques de la Hongrie*, Esztergom, 1876-77.
Hampel, *Trouvailles*	J. Hampel, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest, 1886.
Hampel, *Bronzkor I-III*	J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, I-III, Budapest, 1886, 1892, 1896.
Hampel, *Alterthümer*	J. Hampel, *Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn*, Budapest, 1887.

https://biblioteca-digitala.ro

Hansen, *Metalldeponierungen* — S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken,* UPA 21, Bonn, 1994.

Hardmeyer, *Gold* — B. Hardmeyer, *Prähistorisches Gold Europas im 3. und 2. Jahrtausend vor Christus,* 1976.

Hartmann, *Goldfunde* — A. Hartmann, *Prähistorische Goldfunde aus Europa. Spektralanalytische Untersuchungen und deren Auswertung*, SAM 3, Berlin, 1970.

Jósa, *Őstörténet* — A. Jósa, *Szabolcs Vármegye őskora*, în *Szabolcs Vármegye*, Budapest, 1900, 369-397.

Jósa, Kemenczei, *Halmazleletek* — A. Jósa, T. Kemenczei, *Bronzkori halmazleletek – Depotfunde aus der Bronzezeit*, JAMÉvk 6-7, 1963-1964 (1965), 19-45.

Junghans et alii, *Kupfer u. Bronze* — S. Junghans, E. Sangmeister, M. Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Katalog der Analysen Nr. 985-10040*, SAM 2, 3, Berlin, 1968.

Kacsó, *Contribuții* — C. Kacsó, *Contribuții la cunoaşterea metalurgiei cuprului şi bronzului în nord-vestul României – About the knowledge of the metallurgy of copper and bronze in the North-Western part of Romania,* Apulum 15, 1977, 131-154.

Kacsó, *Sarasău* — C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău – Neue Daten bezüglich des Goldfundes von Sarasău,* SCIVA 32, 1981, 371–381.

Kacsó, *Beiträge* — C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur,* Dacia N.S. 31,1987, 51–75.

Kacsó, *Piese inedite* — C. Kacsó, *Piese inedite din depozitul de bronzuri de la Crăciuneşti – Unveröffentlichte Stücke aus dem Bronzefund von Crăciuneşti*, SCIVA 41, 1970, 235-250.

Kacsó, *Comori* — C. Kacsó, *Comori preistorice din Țara Maramureşului*, Baia Mare, 1992 (catalog de expoziție).

Kacsó, *Lăschia* — C. Kacsó, *Der Hortfund von Lăschia, Kr. Maramureş,* în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 131–140.

Kacsó, *Depozit* — C. Kacsó, *Al patrulea depozit de bronzuri de la Sighetu Marmației – Das vierte Bronzedepot von Sighetu Marmației,* RevBistriței 9, 1995, 5-48.

Kacsó, *Precizări* — C. Kacsó, *Precizări cu privire la descoperirile de bronzuri din Maramureş – Bemerkungen zu den Bronzefunden in Maramureş*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 45-70.

Kacsó, *Preistoria* — C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului – Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureş*, Angustia 4, 1999,55-70.

Kacsó, *Spade* — C. Kacsó, *Spade de bronz din Maramureş – Bronzezeitliche Schwerter in der Maramureş,* Angustia 5, 2000, 209–220.

Kacsó, *BronzDeprLăp* — C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri în Depresiunea Lăpuşului – Bronzefunde in der Lăpuş-Niederung*, RevBistriței 16, 2002, 7–24.

Kacsó, *Noi descoperiri* — C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în nordul Transilvaniei – Neue Suciu de Sus- und Lăpuş-Funde im Norden Siebenbürgens*, Marmatia 7/1, 2003, 105-182.

Kacsó, *Ungureni* — C. Kacsó, *Der zweite Depotfund von Ungureni*, în C. Kacsó (ed.), *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu*

https://biblioteca-digitala.ro

den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10.-13. Oktober 2001, BiblMarmatia 2, 2003, 267-300.

Kacsó, *Maramureş* — C. Kacsó, *Radu Popa şi cercetarea arheologică din Maramureş*, în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, BiblMuzBistriţa, Seria Historica 7, Cluj-Napoca, 2003, 25-40.

Kacsó, *Sarea* — C. Kacsó, *Date cu privire la exploatările timpurii de sare din Maramureş*, în V. Cavruc, A. Chiricescu (ed.), *Sarea, Timpul şi Omul*, Sfântu Gheorghe, 2006, 97-121.

Kacsó, *ColFloth* — C. Kacsó, *Descoperiri de bronzuri din nordul Transilvaniei (I). Colecţia Ferenc Floth*, SCM 2, Baia Mare, 2007.

Kemenczei, *Spätbronzezeit* — T. Kemenczei, *Spätbronzezeit Nordostungarns*, ArchHung 51, Budapest, 1984.

Kobal', *Chudl'ovo* — J. Kobal', *Der Depotfund von Chudl'ovo (Kr. Uschhorod, Transkarpaten, Ukraine)*, JAMÉvk 39-40, 1997-1998 (1998), 33-53.

Kobal', *Depotfunde* — J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, PBF XX, 4, Stuttgart, 2000.

Kroeger-Michel, *Haches* — E. Kroeger-Michel, *Les haches à disque du Bassin des Carpathes,* Paris, 1983.

Lakó, *Repertoriu* — E. Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului şi al Hallstattului timpuriu în judeţul Sălaj – The topographical catalogue of the Bronze Age and Early Iron Age in Sălaj district*, ActaMP 7, 1983, 69-100.

Lehoczky, *Adatok I-II* — T. Lehoczky, *Adatok hazánk archeologiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére I-II,* Munkács 1892, 1912.

Magyarorvosok — *Magyar orvosok és természetvizsgálok 1876 augusztus 22-töl egész 28-ig Máramaros-Szigeten tartott XIX. nagygyülésének történeti vázlata és munkálatai.* Budapest, 1878.

Mansfeld, *Goldringe* — G. Mansfeld, *Siebenbürgische Goldringe von der Heuneburg ?*, Germania 49, 1971, 8-20.

Martian, *Repertoriu I* — J. Martian, *Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen*, MAGW 39, 1909, 321-358.

Marţian, *Repertoriu II* — I. Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa, 1920.

Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit* — W. Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt a. M., 1992.

Mihályi, *Manuscris* — J. Mihályi, *A történet előtti Máramaros,* Manuscris la Direcţia judeţeană Maramureş a Arhivelor Naţionale, Baia Mare.

Mihályi, *Diplome* — I. Mihályi, *Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV,* Sighet, 1900.

Mozsolics, *Bronzefunde* — A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*, Budapest, 1967.

Mozsolics, *Bronze- u. Goldfunde* — A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi,* Budapest, 1973.

Müller-Karpe, *Handbuch IV* — H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte. Vierter Band Bronzezeit*, München, 1980.

https://biblioteca-digitala.ro

Nestor, *Der Stand*	I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien,* BerRGK 22, 1932 (1933), 11–181.
Nistor, Vulpe, *Bronzuri*	F. Nistor, A. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureş în colecţia prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmaţiei – Bronzes inédits appartenant à la collection du Professor Francisc Nistor de Sighetul Marmaţiei,* SCIV 20, 1969, 181-194.
Orosz, *Repertorium I*	E. Orosz, *Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertoriuma*, ÉvkSzolnok-Doboka 1, 1900, 17-44.
Petrescu-Dîmboviţa, *Probleme*	M. Petrescu-Dîmboviţa, *Einige Probleme der Bronzehortfunde vom Ende der Bronzezeit und Beginn der frühen Hallstattzeit im Karpaten-Donauraum*, în *Festschrift für Richard Pittioni zum siebziegsten Geburtstag. I. Urgeschichte*, ArchAus, Beiheft 13, 1976, 471-497.
Petrescu-Dîmboviţa, *Depozite*	M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România,* Bucureşti, 1977.
Petrescu-Dîmboviţa, *Corpus*	M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens,* PBF XVIII, 1, München, 1978.
Petrescu-Dîmboviţa, *Arm- und Beinschmuck*	Petrescu-Dîmboviţa, *Die Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, PBF X, 4, Stuttgart, 1998.
Popa, *Maramureş*	R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, BiblIst 25, Bucureşti, 1970.
Popescu, *Şieu*	D. Popescu, *Bronzehort (?) von Şieu (Maramureş)*, Dacia 7-8, 1937-1940 (1941), 145-146.
Popescu, *Prelucrarea*	D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania. IV. Prelucrarea aurului din Transilvania înainte de cucerirea romană,* Materiale 2, 1956, 196-250.
Przybyła, *Epoka brązu*	M. S. Przybyła, *Początki późnej epoki brązu w dorzeczach Sanu i Cisy – chronologia, obraz kulturowy i transkarpackie powiązania – Die Anfänge der Spätbronzezeit im Sam- und Theiß-Raum – Chronologie, Kulturbild und transkarpatischen Beziehungen*, în J. Chochorowski (red.), *Studia nad epoką brązu i wczesna epoką żelaza. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdzięcielocie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 2007, 571-640.
Pulszky, *Archaeologia I-II*	F. Pulszky, *Magyarország archaeologiája,* I-II, Budapest, 1897.
Roska, *Borév*	M. Roska, *Der Bronzedepotfund von Borév,* Mannus 24, 1932, 540–547.
Roska, *Repertórium*	M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma. I. Őskor*, Kolozsvár, 1942.
Rómer, *Szarvasszó*	F. Rómer, *A két hazában talált régi arany müemlékről, különösen a szarvasszói-Mármaros-megyei-arany kincsről*, ArchKözl 5, 1865, 29-45.
Rómer, *Krónika*	F. Rómer, *Magyar régészeti krónika,* ArchKözl 7, 1868, 76-82, 181–190.
Rusu, *Bronzehorte*	M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit,* Dacia N.S. 7, 1963, 177-210.
Rusu, *Metaur*	M. Rusu, *Consideraţii asupra metalurgiei aurului din Transilvania în Bronz D şi Hallstatt A – Zur Goldmetallurgie in der Bronze D und Hallstatt A-Zeit,* ActaMN 9, 1972, 29-63.
Schumacher-Matthäus, *Studien*	G. Schumacher-Matthäus, *Studien zu bronzezeitlichen Schmuchtrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken,* MarbStudien 6, Mainz am Rhein, 1985.

https://biblioteca-digitala.ro

Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*	T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien,* PAS 10, Berlin, 1995.
Soroceanu, *Deponierungen*	T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen–Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten,* în Soroceanu (ed.), *Bronzefunde I*, 15–80.
Soroceanu (ed.), *Bronzefunde II*	T. Soroceanu, *Brozefunde aus Rumänien II. Beiträge zur Veröffentlichung und Deutung bronze- und älterhallstattzeitlicher Metallfunde in europäischem Zusammenhang*, BiblMuzBistriţa Seria Historica 11, Bistriţa, Cluj-Napoca, 2005.
Vachta, *Studien*	T. Vachta, *Studien zu den bronzezeitlichen Hortfunden des oberen Theissgebietes*, UPA 159, Bonn, 2008.
Vasiliev, *Locbronz*	V. Vasiliev, *Locuirea din epoca bronzului*, în V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino – "Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Aşezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului şi din evul mediu timpuriu*, BiblThracologica XXXIII, Cluj-Napoca, 2002, 29-45.
Vulpe, *Äxte I*	A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, 2, München, 1970.
Vulpe, *Äxte II*	A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, 5, München, 1975.
Пеняк, *Крива*	С. І. Пеняк, *Бронзовий скарб села Крива Хустського району Закарпатської області*, în І. М. Гранчак (ред.), *Дослідження стародавньої історії Закарпаття*, Ужгород, 1972, 106-113.

Dr. Carol KACSÓ
e-mail: carolkacso@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Bronzeizeitliche Funde in Sarasău

(Zusammenfassung)

Auf dem Territorium der Ortschaft Sarasău, Bez. Maramureş wurden mehrere bronzezeitlichen Siedlungen sowie eine große Anzahl von Metallfunden (Bronzedepots, bronzene Einzelfunde, Goldfund) identifiziert.

Nur eine der Siedlungen von Sarasău, und zwar jene von der Flur *După Ştrec* wurde durch eine Rettungsgrabung teilweise erforscht. Es wurden hier keine Häuser entdeckt, nur ein Herd, der außer einem Haus lag. Auf Grund der entdeckten mit Ritzlinien und Besenstrich verzierten Keramikscherben werden diese Siedlung, aber auch andere aus Sarasău zur Suciu de Sus-Kultur zugeschrieben.

Es ist möglich, dass manche der Suciu de Sus-Siedlungen aus der Maramureş in die mittlere Bronzezeit datiert werden, aber der größte Teil wird, sehr wahrscheinlich, in die Spätbronzezeit eingereiht. In diese Periode ordnet sich auch die Siedlung von Sarasău-*Vaşcapău* ein, woher schwarz-rotfarbige, kannelierte Keramik entstammen.

Unter den Metallfunden aus Sarasău, ist der früheste das kupferne schmale Randleistenbeil. Dieses Beil wurde von A. Vulpe in die Frühbronzezeit, in die Entwicklungsperiode der Glina III-Kultur datiert.

Es ist bemerkenswert, dass das Beil von Sarasău das einzige Metallstück in der Maramureş ist, das gewiss der ersten Periode der Bronzezeit zugeschrieben werden kann. Es ist nicht ausgeschlossen, dass auch die Rudernadel von Viškovo (Visc) derselben Periode gehörte.

Die anderen im Aufsatz beschriebenen Bronze- und Goldfunde werden in die Spätbronzezeit datiert. Sehr wahrscheinlich, gliederte sich auch das zweite Depot von Sarasău, über deren Zusammensetzung haben wir keine Informationen, in diese Periode ein.

Das erste Depot von Sarasău (Tüllenbeil, Armring, Bronzebarre), ist undatierbar in eine begrentzte Zeitspanne, besonders weil die Form des Beiles unbestimmt ist. Die Bronzebarre hat keinen chronologischen Wert und der Armring ist eine häufige Präzenz sowohl in den Funden der Spätbronzezeit 2 als auch in jenen der Spätbronzezeit 3.

Es scheint, wenn auch es einige Fragezeichen hinsichtlich deren Zusammensetzung gibt (siehe 1. Anhang – Sarasău III), dass das dritte Depot von Sarasău vollständig gerettet wurde. Dieses Depot besteht aus Nackenscheibenäxten und gehört zu dem Depottypus Uriu-Ópályi.

In der Liste der reinen Nackenscheibenaxtdepots, die ich 1995 publiziert habe, erscheinen 28 Funde. Inzwischen nahm deren Anzahl zu, so dass heute 47 solche Depots verzeichnet werden können (1. Anhang). Selbstverständlich, ist es gar nicht ausgeschlossen, dass die Daten über manche Funde ungenau geliefert wurden. Es gibt also die Möglichkeit, dass einige Funde, die jetzt in der Kategorie der reinen Nackenscheibenaxtdepots registriert sind, eigentlich zu anderen Depotsgattungen gehören.

Es gibt Depots mit einer großen Anzahl der Äxte: Badalovo II über 30, Iclod 27, Kvosovo II und Lăschia je 17, Sarasău III 15 (?), Kispalád I und Sârbi III je 12, trotzdem bestehen die meisten Funde nur aus wenigen Stücken, 22 Depots (Beltiug II, Berehovo II, Budeşti, Câmpulung la Tisa I und II, Coldău, Dobrocina II, Fântânele Rus, Halmeu, Karcsa, Klynove II, Krajnikovo, Levelek, Muncel, Perişor II, Rohod, Satu Mare, ehem. Komitat I, Seini, Surduc, Turulung, „Ungarn", Vima Mare) aus zwei, vier (Cehăluț II, Hajdúböszörmény, Kalyny, Suciu de Jos II) aus drei, ein (Mala Bihan' III) aus vier, zwei (Căuaş V, Medişa) aus fünf, fünf (Ieud, Jánd, Magosliget, Rétközberencs, Şimişna) aus sechs, ein (Livada) aus acht, ein (Satu Mare, ehem. Komitat II) aus neun.

Einige Depots enthalten dieselben Axtvarianten vom Typus B_3 (*Lăpuş*: Berehovo I, Fântânele Rus, Klynove I; *Cehăluț*: Budeşti, Cehăluț II, Coldău II, Ieud, Satu Mare, fostul comitat II, Surduc, Turulung; *Târguşor*: Perişor II) oder vom Typus B_4 (*Şomcuta*:

https://biblioteca-digitala.ro

„Ungaria"; *Sarasău*: Satu Mare, fostul comitat I; *Rohod*: Câmpulung la Tisa I, Rétközberencs; *Uioara*: Beltiug II, Lăschia). Andere haben in der Zusammensetzung verschiedene Varianten vom Typus B_3 (Dobrocina II, Halmeu, Kvasovo II) oder vom Typus B_4 (Levelek), bzw. zeigen eine Kombination der Äxte vom Typus B_3 und vom Typus B_4 (Căuaş V, Kalyny, Livada, Magosliget, Sarasău III, Sârbi III, Vima Mare).

Ich bin mit der A. Vulpe´s Meinung einverstanden, dass es zwischen den Äxten vom Typus B_3 und B_4, aber auch zwischen den verschiedenen Varianten chronologische Unterschiede gibt. Man kann behaupten, dass die älteren Nackenscheibenaxtdepots jene sind, die ausschließlich Äxte vom Typus B_3 enthalten. Die jüngeren solchen Depots sind jene die in ihren Zusammensetzung nur Äxte vom Typus B_4 haben. Zwischen diesen chronologischen Fundgruppen befinden sich die Depots, die sowohl aus Äxten vom Typus B_3 als auch aus jenen vom Typus B_4 bestehen. Eine Analyse mit denselben chronologischen Schlußfolgerungen wurde auch für die gemischten Depots vom Typus Uriu-Ópályi aus der Maramureş durchgeführt.

Die chronologischen Unterschiede zwischen den Depots beweisen auch die Tatsache, dass sie sukzessiv in einer längeren Zeitspanne deponiert wurden, sehr wahrscheinlich im Rahmen einiger religiösen Zeremonien. Nicht selten fand binnen dieser Zeremonien auch die Deformierung durch Feuer der Äxte oder die Beschädingung deren Schneiden statt.

In mehreren gemischten Depots vom Typus Uriu-Ópályi stellen die Nackenscheibenäxte die Mehrzahl der Stücke dar (siehe 2. Anhang). Es gibt auch zahlreiche Einzelfunde von Nackenscheibenäxten. Ein großer Teil dieser Funde wurde ebenfalls absichtlich niedergelegt.

Die Nackenscheibenäxte hatten auch einen besonderen symbolischen Wert, deswegen waren sie in der Spätbronzezeit bevorzugte Deponierungsstücke.

Das III. Depot von Sarasău, ebenso wie die anderen reinen Nackenscheibenaxtdepots oder jene mit mehrheitlichem Anteil an Nackenscheibenäxten, datiert sich in die Stufe Spätbronzezeit 2, die im großen und ganzen der mitteleuropäischen Stufe Reinecke Bz D oder der frühen Urnenfelderzeit entspricht. Dieselbe Datierung hat auch den 1847 entdeckten Hort von Sarasău, einer der größten bronzezeitlichen Goldfunde aus Europa.

Die Erforschung der Bronzezeit befindet sich in der Maramuresch im Anfangsstadium. Es gibt noch sehr wenige Daten bezüglich der Siedlungen und gar nicht über die Gräberfelder. Am besten sind die Metalldeponierungen dokumentiert. Sie beweisen die Anwesenheit einer dichten bronzezeitlichen Bevölkerung in einem in Salz und Erze reichen Gebiet. Das beträchtliche Wachstum der spätbronzezeitlichen Bevölkerung, aber auch der Deponierungen ist fast sicher im Zusammenhang mit der Entdeckung der hiesigen Naturalressourcen und deren Betrieb. Wie in den benachbarten Gebieten erschien auch in der Maramureş ein Machtzentrum mit Eliten, die die Salz- und Erzvorkommen beherrschten und zu Tage förderten.

https://biblioteca-digitala.ro

1. Anhang

Reine Nackenscheibenaxtdepotfunde

1. Badalovo II, Kr. Berehovo, Transkarpatien. Über 30 Nackenscheibenäxte, u.a. eine Axt vom Typ B_3, Variante Târguşor, die in die Slg. der Universität von Užgorod aufbewahrt wurde.

2. Beltiug II, Bez. Satu Mare, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte, die sich in der Slg. der Prefectura von Satu Mare befanden, habe ich mit zwei Äxten vom Typ B_4, Variante Uioara vom Mus. Baia Mare identifiziert; sie gehören wahrscheinlich zu einem Depotfund. Mus. Baia Mare (Inv.-Nr. 267, 270).

3. Berehovo I, Kr. Berehovo, Transkarpatien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Lăpuş, entdeckt vor 1874, als sie von T. Lehoczky gekauft wurden.

4. Budeşti, Bez. Maramureş, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Cehăluț. Mus. Baia Mare (Slg. Mihályi, Inv.-Nr. 212, 214).

5. Căuaş V, Bez. Satu Mare, Rumänien. Fünf Nackenscheibenäxte: drei vom Typ B_3, Variante Cehăluț, eine vom Typ B_3, Variante Breb, eine vom Typ B_4, Variante Uioara. Entdeckt im Gewann *Bogár*, Grundstück *Kára*, am Ufer des *Eriu*-Kanals (1983). Mus. Satu Mare (Inv.-Nr. 31502-31506).

6. Cehăluţ II, Bez. Satu Mare, Rumänien. Drei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Cehăluț, entdeckt in der Flur *Telek* (1962). Mus. Carei (Inv.-Nr. 199, 722-723).

7. Câmpulung la Tisa I, Bez. Maramureş, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Variante Rohod (auf Grund der von F. Römer veröffentlichten Abbildung). Ehem. im Mus. Budapest.

8. Câmpulung la Tisa II, Bez. Maramureş, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, wahrscheinlich Variante Cehăluț. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 10. 1899. 1-2, z. Z. nicht auffindbar).

9. Coldău II, Bez. Bistrița-Năsăud, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Cehăluț, stammen, wahrscheinlich, aus einem Depotfund. Mus. Cluj (Inv.-Nr. D. 177-178).

10. Dobrocina II, Bez. Sălaj, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Dobrocina und Cehăluț, entdeckt in der Flur *La poieni*. Mus. Cluj (Inv.-Nr. D. 574, D. 576).

11. Fântânele-Rus, Bez. Sălaj, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Lăpuş. Entdeckt auf dem südlichen Abhang eines Hügels, in einem *Valea Soceşului* genannten Torent, cca 100-150 m entfernt von seiner Mündung in Bach *Valea Iepii* (19 iulie 1978). Mus. Zalău (Inv.- Nr. CC. 130/1978), Privatslg in Dej.

12. Hajdúböszörmény, Kom. Hajdú-Bihar, Ungarn. Drei Nackenscheibenäxte, eine vom Typ B_4, Variante Rohod. Slg. des Ref. Kollegiums Debrecen.

13. Halmeu, Bez. Satu Mare, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Varianten Dobrocina und Cehăluț. Mus. Czernowitz, eine verschollen.

14. Iclod, Bez. Cluj, Rumänien. 27 (Nackenscheinben ?)äxte befanden sich in der Slg. Montessori.

15. Ieud, Bez. Maramureş, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte, daraus noch vier erhalten werden, alle vom Typ B_3, Variante Cehăluț, entdeckt in der Flur *La runchi* (1867). Mus. Baia Mare (Slg. Mihályi, Inv.-Nr. 209–211, 213).

16. Jánd, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Sechs Nackenscheibenäxte. J. Hampel, aber auch andere Autoren, behaupten, dass die Fundstücke in die Slg. Mihályi von Sighetu Marmației gelangten. Der Sammler berichtete nie über diesen Fund.

17. Kalyny, Kr. Tjačevo, Transkarpatien. Drei Nackenscheibenäxte, zwei vom Typ B_3, Variante Cehăluț, eine vom Typ B_4, Variante Rohod (1932). Die Fundstücke befanden sich, seit 1934, im Mus. Lehoczky aus Mukačevo, z. Z. zwei Exemplare im Mus. Užhorod (Inv.-Nr. B_3-48/1-2).

18. Karcsa, Kom. Borsod-Abaúj-Zemplén, Ungarn. Zwei fragmentarische Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, wahrscheinlich Variante Cehăluț. Slg. des Ref. Kollegiums von Sárospatak (Inv.-Nr. 1900, 1-2).

19. Kispalád I, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 12 Nackenscheibenäxte in einem Gefäß, entdeckt in der Flur *Szomoga*. Von den Äxten gelangten ins Mus.

https://biblioteca-digitala.ro

Nyíregyháza je ein Exemplar in den Jahren 1958 (Inv.-Nr. 67. 117. 3) und 1967, drei in 1985 und noch eines in 1988, das Letzte zusammen mit einem Gefäßfragment. Es wurde nur die Axt beschrieben, die 1958 ins Museum gelangte (Axt vom Typ B_3) und wurden die 1985 geretteten Äxte abgebildet (drei Exemplare vom Typ B_3, Variante Cehăluț).

20. Klynove I, Kr. Vinohradove, Transkarpatien. Laut J. Kobal', stammt die Nackenscheibenaxt vom Typ B4, Variante Rohod, wahrscheinlich, aus einem Depotfund, aber T. Lehoczky und K. Bernjakovič sprechen über einen Einzelfund. Mus. Užhorod (Inv.-Nr. B 3-127).

21. Klynove II, Kr. Vinohradove, Transkarpatien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Lăpuș. Verschollen.

22. Krajnikovo, Kr. Hust, Transkarpatien. Zwei Nackenscheibenäxte, daraus nur ein Exemplar, eine fragmentarische Axt vom Typ B_4, Variante Rohod, erhalten geblieben ist. Mus. Užhorod (Inv.-Nr. A-767).

23. Kvasovo II, Kr. Berehovo, Transkarpatien. 17 (?) vollständige oder fragmentarische Nackenscheibenäxte, 16 vom Typ B_3, Variante Târgușor und ein Fragment, wahrscheinlich Typ B_3, Variante Dobrocina, endeckt beim Acker (zwischen 1977 und 1982). Slg. Universität Užhorod.

24. Lăschia, Bez. Maramureș, Rumänien. 17 Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Variante Uioara, entdeckt in der Flur *Gardul țarinii*. Mus. Baia Mare (Inv.-Nr. 19243-19259).

25. Levelek, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Varianten Sarasău und Rohod, gehören, wahrscheinlich, zu einem Depotfund. Mus. Nyíregyháza (Inv.-Nr. 58.39.1-2).

26. Livada, Bez. Satu Mare, Rumänien. Laut der Mitteilungen von T. Bader, wurden in dieser Ortschaft acht Nackenscheibenäxte gefunden, daraus vier Exemplare ins Mus. Satu Mare (Inv.-Nr. 128-130) gelangten: Axt vom Typ B_3, Variante Cehăluț, Axt vom Typ B_3, Variante Breb, Axt vom Typ B_4, Variante Sarasău, Axt vom Typ B_4, Variante Uioara. A. Mozsolics behauptet, dass das Mus. Satu Mare 1894 von J. Vécsey die Fundstücke erwarb. Sie schließt die Möglichkeit nicht aus, dass die Nackenscheibenäxte eigentlich von Prilog entstammen. Vielleicht gehören zu diesem Fund auch die von J. Hampel beschriebenen und abgebildeten Fundstücke (drei Nackenscheibenäxte und ein Gußkuchen), die zusammen mit anderen neun ähnlichen Bronzen im Mus. Nagykálló aufbewahrt wurden, sowie auch die zwei von D. Popescu erwähnten Nackenscheibenäxte aus der Sammlung des ref. Lyzeums von Satu Mare.

27. Magosliget, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Sechs Nackenscheibenäxte, daraus wurden fünf mit der Schneide senkrecht in die Erde gesteckt, eine lag daneben. Es werden drei Äxte erhalten: zwei vom Typ B_3, Variante Târgușor, eine vom Typ B_4, Variante Uioara. Mus. Debrecen (Inv.-Nr. IV. 107-108/1930).

28. Mala Bihan' III, Kr. Berehovo, Transkarpatien. Vier Nackenscheibenäxte, eine vom Typ D und drei vom Typ E (nach A. Mozsolics). Laut der Information von A. Mozsolics, befanden sich die Äxte im Mus. Užhorod, aber J. Kobal' behauptet, dass diese nicht in der Slg. des Museums waren.

29. Medișa, Bez. Satu Mare, Rumänien. Fünf Nackenscheibenäxte, entdeckt in der Flur *În codru* (1939). Ein Exemplar gelangte in die Slg. D. Pop.

30. Muncel, Bez. Cluj, Rumänien. Zwei (Nackenscheiben ?)äxte, entdeckt in der Flur *Moara lui Drăgan*. Ein Exemplar gelangte in die Slg. Orosz, das andere in die Slg. Jósa.

31. Perișor II, Bez. Bistrița-Năsăud, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Târgușor, darüber umstrittenen Informationen publiziert wurden, stammen eventuell aus einem Depotfund. Mus. Bistrița (Inv.-Nr. 18954-18955).

32. Peteritea I, Bez. Maramureș, Rumänien. Mehrere (Nackenscheiben ?)äxte, wurden, vor 1900, in der Flur *Sub deal* entdeckt. Verschollen.

33. Rétközberencs, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Sechs Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Variante Rohod. Mus Nyíregyháza (Inv.-Nr. 58. 93. 1-5).

34. Rohod, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Variante Rohod, wurden zusammen mit jüngeren Bronzestücken publiziert. Mus. Nyíregyháza.

https://biblioteca-digitala.ro

35. Sarasău III, Bez. Maramureş, Rumänien. Zehn Nackenscheibenäxte kamen beim Ackern 1961 auf der hohen, linken Terasse der Theiß, ungefähr 300 m nördlich von der Landstraße Sighetu Marmației–Satu Mare (km 5–6), in der Nähe von der Dorfstraße *Răstoace*, in der Flur *Cocenişte*a vor. F. Nistor hat die Fundstücke von den Entdeckern bei mehreren Gelegenheiten gekauft. Später, in der Nähe der erwähnten Flur, an der *Pe Zănoage*, *Pe Ţărmure* genannten Stellen, bzw. neben dem heutigen Friedhof, wurden andere drei Nackenscheibenäxte entdeckt, die in die lokale Schulsammlung gelangten. Obwohl wurden diese Äxte aus anderen Stellen als *Cocenişte*a gerettet, scheint trotzdem recht wahrscheinlich, dass sie zu dem 1961 entdeckten Fund gehören. Dafür plädieren ihre Patina und Entdeckungsjahre sowie die Nachbarschaft der Fundstellen. Ebenfalls in die Schulsammlung gelangten in den ´80 Jahren des 20. Jahrhunderts noch zwei Nackenscheibenäxte. Es fehlen irgendwelche Informationen bezüglich ihrer Fundumstände, aber es ist möglich, angesichts ihrer Patina, dass diese ebenfalls aus demselben Depotfund stammen. Selbstverstädlich kann nicht auch die Möglichkeit ausgeschlossen werden, dass die fünf später entdeckten Nackenscheibenäxte Einzeldeponnierungen in der Nähe einer aus Äxten gebildeten Mehrstückdeponierung darstellen. Unter den 15 Äxten, 11 gehören zum Typ B_3, Variante Cehăluţ, eine zum Typ B_3, Variante Breb, drei zum Typ B_4, Variante Sarasău. Mus. Sighetu Marmației (Inv.-Nr. 4680-4689; die von der Schule aus Sarasău transferierten Stücke sind noch nicht inventarisiert).

36. Satu Mare, ehem. Komitat I, Rumänien oder Ungarn. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Variante Sarasău. Im Flußbett *Someş* (März 1871). Mus. Budapest (Inv.-Nr. 45. 1871).

37. Satu Mare, ehem. Komitat II, Rumänien oder Ungarn. Neun Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Cehăluţ. Muzeul Naţional de Antichităţi Bucarest (Inv.-Nr. 3217-3226) und Militärisches Zentralmus. Bukarest (Inv.-Nr. 13).

38. Sârbi III, Bez. Maramureş, Rumänien. 12 Nackenscheibenäxte, entdeckt gelegentlich der landwirtschaftlichen Arbeiten in der Flur *Pe vale*, am rechten Ufer des Baches *Valea Popii*, in der Nähe der *Vârtoapele* genannten Stelle, unter einem Gesteinshaufen, in der 0,50 m Tiefe (1947). Unter den 12 Äxten sind zehn vom Typ B_3, Variante Cehăluţ, eine vom Typ B_3, Variante Breb, eine vom Typ B_4, Variante Sarasău. Mus. Sighetu Marmației (Inv.-Nr. 4690–4701).

39. Seini, Bz. Maramureş, Rumänien. Laut einer Mitteilung von D. Popescu, im Mus. Baia Mare befanden sich zwei Nackenscheibenäxte, die aus dieser Ortschaft stammen. Sie gehören wahrscheinlich zu einem Depot. Z. Z. nicht identifizierbar.

40. Suciu de Jos II, Bez. Maramureş, Rumänien. Drei Nackenscheibenäxte, entdeckt auf der hohen Terasse des *Suciu* (*Ţibleş*)-Flusses, in der *Grădina curţii* genannten Stelle (1960). Zwei Exemplare sind bekannt, beide vom Typ B_3, Varianten Dobrocina bzw. Cehăluţ. Slg. F. Nistor und Mus. Cluj.

41. Surduc, Bez. Sălaj, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Cehăluţ. Slg. des Lyzeums für Mathematik und Physik Jibou.

42. Şimişna, Bez. Sălaj, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte, darunter einige von sehr großen Dimensionen, befanden sich in einem Tongefäß (1927).

43. Tiream, Bez. Satu Mare, Rumänien. Wenigstens drei Nackenscheibenäxte, daraus zwei ins Mus. Carei gelangten.

44. Turulung, Bez. Satu Mare, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, wahrscheinlich Variante Cehăluţ, entdeckt vor 1899. Mus. Budapest (z. Z. nicht auffindbar).

45. "Ungarn". Zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_4, Variante Şomcuta. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 57. 1860. 1-2).

46. Vima Mare, Bez. Maramureş, Rumänien. Zwei Nackenscheibenäxte, eine vom Typ B_3, Variante Dobrocina, die andere vom Typ B_4, Variante Şomcuta, entdeckt in der Flur *Vâlceaua roşie* (1963). Mus. Satu Mare (Inv.-Nr. 6383-6384).

47. Zmiïvka I, Kr. Berehovo, Transkarpatien. J. Kobal' behauptet, dass am Anfang der '90 Jahren des 19. Jahrhunderts mehrere Nackenscheibenäxte entdeckt wurden, darunter dürfte eine, laut der Lehoczky´s Beschreibung und Abbildung, dem Typ B_3 nahestehen.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Anhang

Depotfunde mit mehrheitlichem Anteil an Nackenscheibenäxten

1. Ajak I, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 39 Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Varianten Cehăluț und Târguşor, Schwert mit fächerförmigem Knauf, zu einer Spirale eingerollt, Beilhammer. Die Fundstücke befanden sich in einem Tongefäß. Entdeckt beim Baupflanzen (1968). Mus. Kisvárda (Inv.-Nr. 68. 22. 1-5).

2. Császló, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 13 Nackenscheibenäxte, vier Handschutzspiralen. Die Bronzestücke wurden in einem Tongefäß deponiert (2008).

3. Csegöld, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. 18 Nackenscheibenäxte, drei Tüllenbeile, Beilhammer, sechs Armringe. Die Äxte sind vom Typ B_3, Varianten Lăpuş (1 Ex.), Dobrocina (2 Ex.), Cehăluț (7 Ex.), Breb (1 Ex.), Târguşor (1 Ex.) und vom Typ B_4, Varianten Şomcuta (1 Ex.), Sarasău (1 Ex.), Rohod (2 Ex.), Uioara (1 Ex.), sowie ein Fragment. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 1. 1945. 1-28).

4. Dračyny, Kr. Svaljava, Transkarpatien. Drei Nackenscheibenäxte, Schaftröhrenaxt. Eine Axt im Mus. Užhorod (Inv.-Nr. B $_{3\text{-}130}$).

5. Hajdúhadház-Poroszlópuszta, Kom. Hajdú-Bihar, Ungarn. 17 Nackenscheibenäxte, Nackenknaufaxt vom Typ Drajna, Tüllenbeil in einem Tongefäß. Der Fund kam in $2^1/_2$ Fuß Tiefe. Die Äxte lagen mit der Schneide nach oben. Unter den Nackenscheibenäxten drei sind vom Typ B_3, Variante Cehăluț, eine vom Typ B_3, Variante Târguşor, eine vom B_4, Variante Rohod. Mus. Budapest (Inv.-Nr. 103. 1870. 1-5), Mus. Debrecen (Inv.-Nr. 1907. 829), Mus. Nyíregyháza.

6. Jibou, Bez. Sălaj, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte, daraus ein Exemplar vom Typ B_3, Variante Cehăluț, Bronzeklumpen, entdeckt in der Flur *Pogor alja*. Fünf Äxte und der Bronzeklumpen wurden nach der Entdeckung eingeschmolzen. Mus. Zalău (Slg. Wesselényi-Teleki, Inv.-Nr. 79/1958).

7. Kispalád II, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn. Neun Nackenscheibenäxte (fünf vom Typ B_3, Variante Cehăluț, drei vom Typ B_3, Variante Târguşor, eine vom Typ B_4, Variante Sarasău), Nackenknaufaxt vom Typ Drajna, zwei Spiralscheiben in einem Tongefäß, in 0,40 m Tiefe (1940). Mus. Debrecen.

8. Kryva, Kr. Hust, Transkarpatien. 19 Nackenscheibenäxte (vier vom Typ B_3, Variante Cehăluț, acht vom Typ B_3, Variante Kriva, drei vom Typ B_3, Variante Târguşor und vier vom Typ B_4, Variante Rohod), acht Handschutzspiralen, zwei unbestimmbare, fragmentarische Bronzegegenstände, in einem Tongefäß. Entdeck in der Flur *Sokoliv Kamin* (1966), auf einer Anhöhe über der Theiß. Mus. Užhorod (Inv.-Nr. A-468–487. 693–698, 700. 701. 704. 707).

9. Mali Hejevci, Kr. Užhorod, Transkarpatien. In einem Tongefäß zwei Nackenscheibenäxte vom Typ B_2, Nackenscheibenaxt vom Typ B_3, Variante Cehăluț, Nackenknaufaxt vom Typ Drajna, Schwert, Bronzegriff (1977).

10. Olešnik IV, Kr. Vinogradovo, Transkarpatien. Vier Nackenscheibenäxte (eine vom Typ B_3, Variante Cehăluț, zwei vom Typ B_4 [oder Typ E nach Mozsolics]), drei verzierte Armringe.

11. Peteritea II, Bez. Maramureş, Rumänien. Aus dem Inhalt des Depotfundes sind folgende Stücke angeführt: fünf (Nackenscheiben ?)äxte, armringförmige Goldspirale, Bronzespirale, die sich in einem Tongefäß befanden (1885). Es wird präzisiert, dass eine Axt von 18,5 cm Länge (laut der erwähnten Analogie wahrscheinlich eine Schaftlochaxt vom Typ Ungureni [Şanț]) gelangte in die Slg. Ing. Serlegi, eine andere Axt in die Slg. Ing. Viktor Pataky. Man vermutet, dass eine Axt aus der Slg. Temesváry ebenfalls zu diesem Fund gehörte.

12. Prilog, Bez. Satu Mare, Rumänien. 12 oder 13 Nackenscheibenäxte, daraus sind 11 bekannt (vier vom Typ B_3, Variante Cehăluț, sieben vom Tp B_4, Varianten Şomcuta [1 Ex.], Sarasău [1 Ex.], Rohod [5 Ex.]), drei Stangenbarren, sieben runde Gußkuchen, Schlacke- und Holzstücke. Entdeckt an einer von Wasser angespülten Stelle (1868). Mus. Nyíregyháza (Inv.-Nr. 58. 110. 1-11).

13. Rebrişoara I, Bez. Bistrița-Năsăud, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte (fünf vom Typ B_3, Variante Dobrocina [1 Ex.] und Variante Breb [4 Ex.] sowie eine vom Typ B_4, Variante Şomcuta), drei Tüllenbeile, Lappenbeil, Lanzenspitze. Dem Fund gehörte wahrscheinlich auch ein Schwert. Auf einem Plateau, am rechten Ufer des Baches *Gheja*,

https://biblioteca-digitala.ro

etwa tausend Fuß über dem *Someş*-Fluß (1876). Mus. Bukarest (Inv.-Nr. 1998-2008, vom Mus. Năsăud).

14. Sighetu Marmaţiei IV, Bez. Maramureş, Rumänien. Drei Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Variante Cehăluţ, Hakensichelfragment. Im nordwestlichen Teil des *Solovan*-Hügels, ganz in der Nähe der Quellen des *Spicu*-Baches, ungefähr auf der 615 m Höhe, in 0,10-0,15 m Tiefe (Sommer 1985). Mus Sighetu Marmației (Inv.-Nr. 16202-16205).

15. Solotvino I, r. Tjačevo, Transkarpatien. 17 vollständige oder fragmentarische Nackenscheibenäxte vom Typ B_3, Varianten Dobrocina und Cehăluţ, Schaftlochaxtfragment vom Typ Ungureni (Şanţ)-Dragomireşti, Tüllenmeißel, zwei Tüllenbeile. Mus. Baia Mare (Inv.-Nr. 215-226).

16. Târguşor, Bez. Bihor, Rumänien. Sechs Nackenscheibenäxte (vier vom Typ B_3, Variante Dobrocina [2 Ex.] und Variante Târguşor [2 Ex.], zwei vom Typ B_4, Variante Rohod), Schwertklingenfragment. Endeckt während des Gleisbaus, in die 0,60 m Tiefe (1962). Mus. Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro

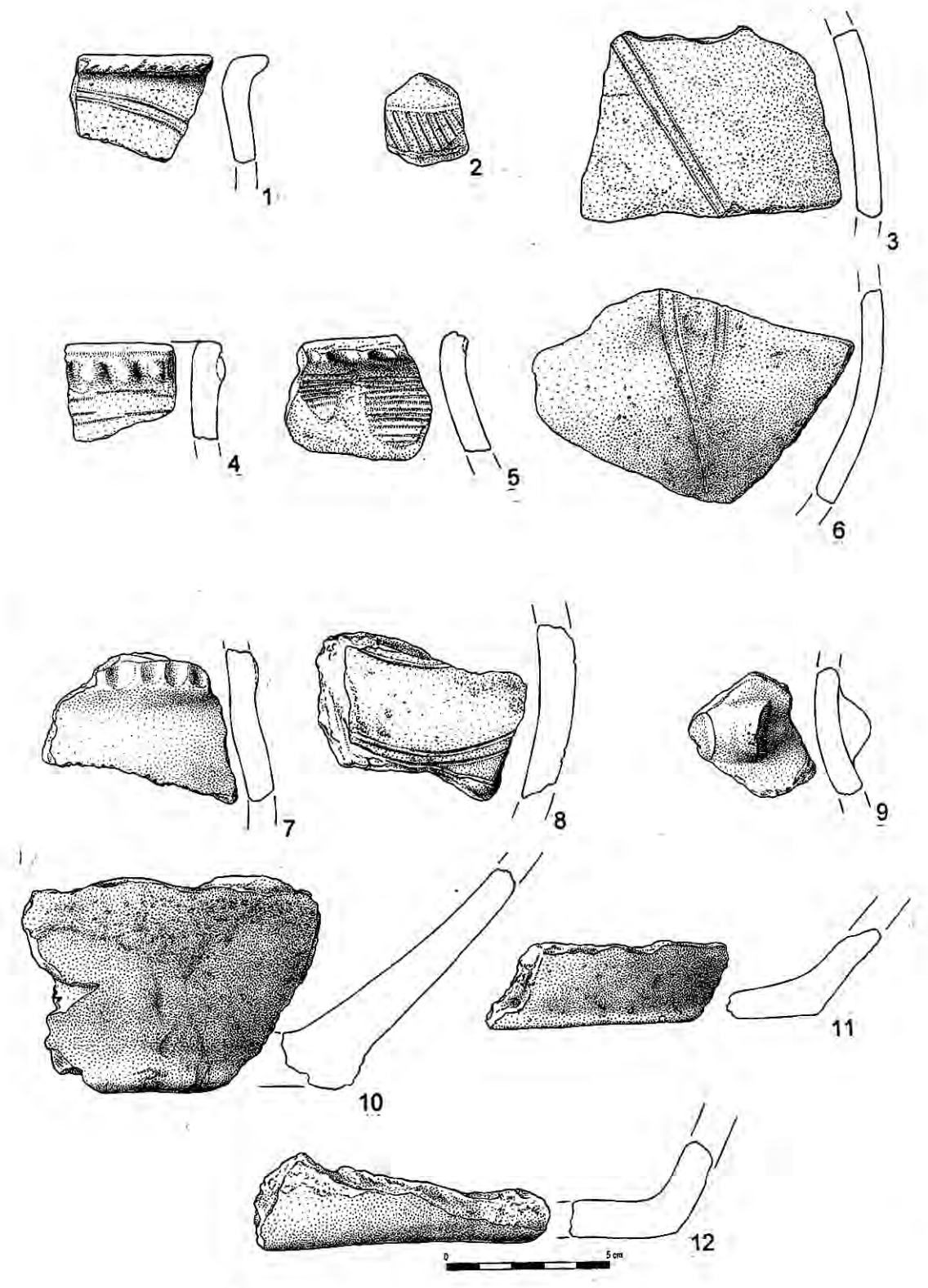

Pl. 1. Sarasău. Fragmente ceramice. 1. Punct de descoperire necunoscut. 2-5. *Moara*. 6-12. *Vaşcapău*.
Taf. 1. Sarasău. Keramikbruchstücke. 1. Unbekannte Fundstelle. 2-5. *Moara*. 6-12. *Vaşcapău*.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. 2. Sarasău-*După Ştrec.* Vedere dinspre est (foto C. Kacsó).
Taf. 2. Sarasău-*După Ştrec.* Blick von Osten (Foto C. Kacsó).

Pl. 3. Sarasău-*După Ştrec.* Aspect de săpătură (foto C. Kacsó).
Taf. 3. Sarasău-*După Ştrec.* Grabungsaspekt (Foto C. Kacsó).

https://biblioteca-digitala.ro

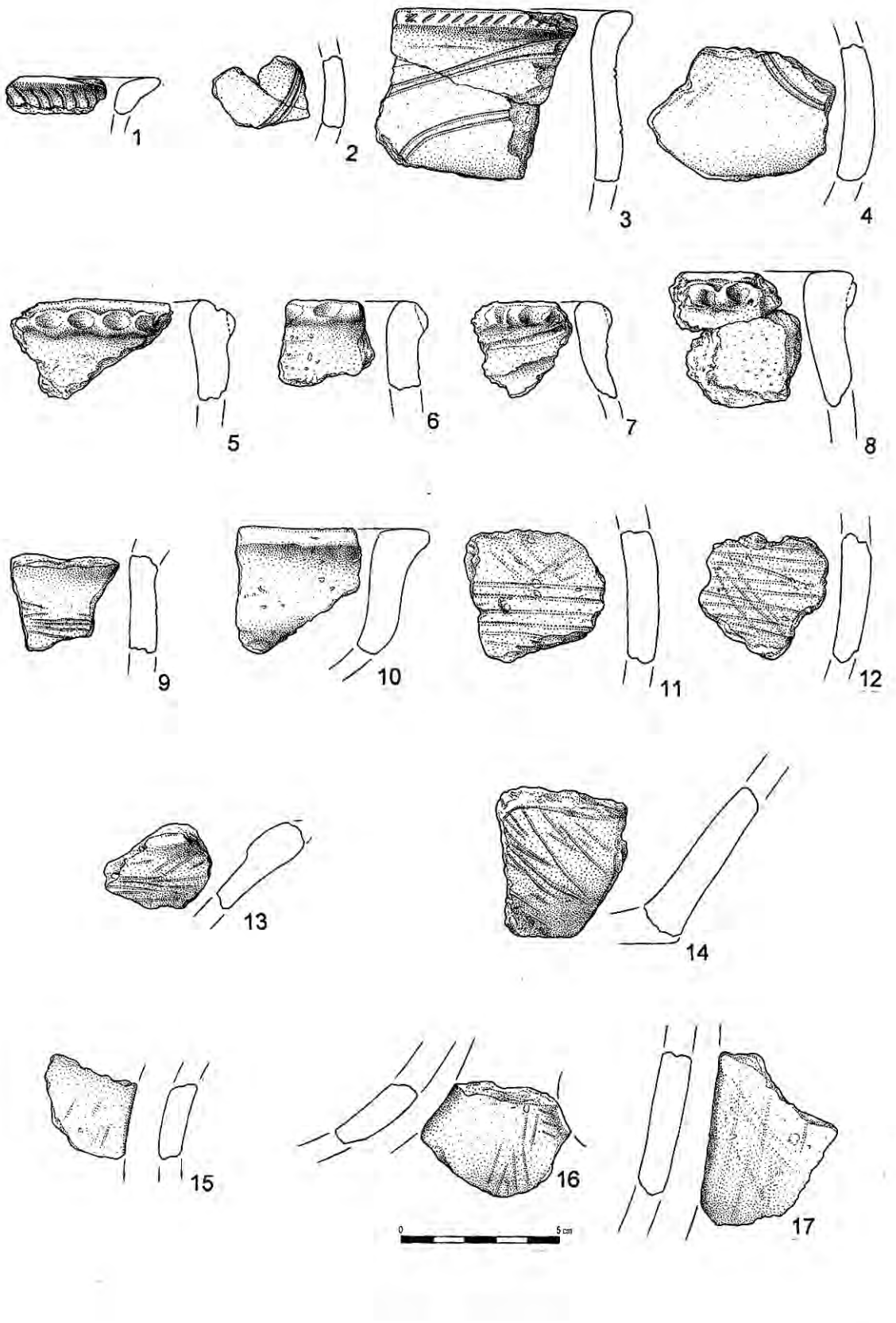

Pl. 4. Sarasău-*După Ştrec*. Fragmente ceramice.
Taf. 4. Sarasău-*După Ştrec*. Keramikbruchstücke.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. 5. Sarasău-*Cocenişte*. Locul de descoperire a depozitului III (foto C. Kacsó).
Taf. 5. Sarasău-*Cocenişte*. Fundstelle des III. Depots (Foto C. Kacsó).

https://biblioteca-digitala.ro

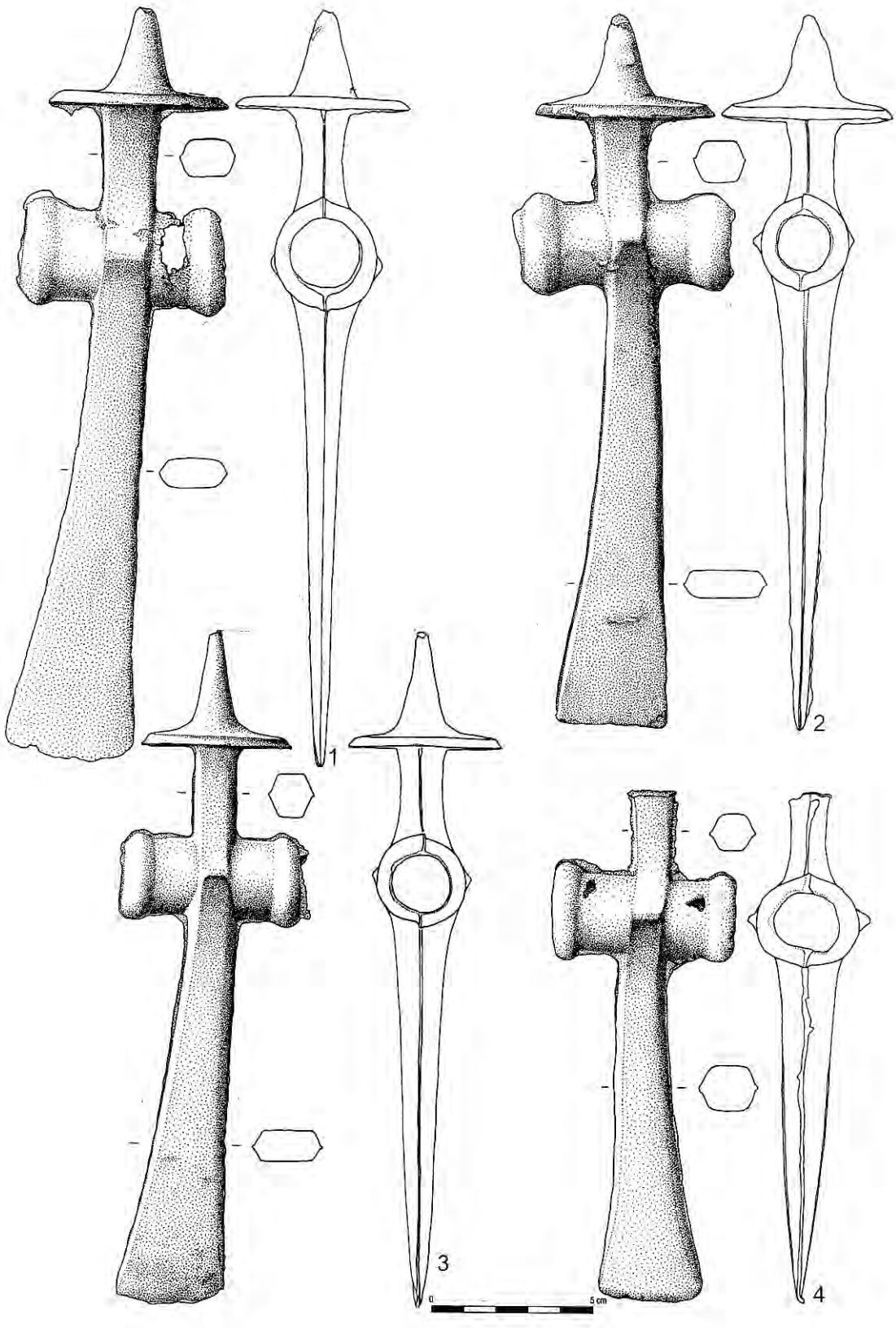

Pl. 6. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 6. III. Depot von Sarasău.

https://biblioteca-digitala.ro

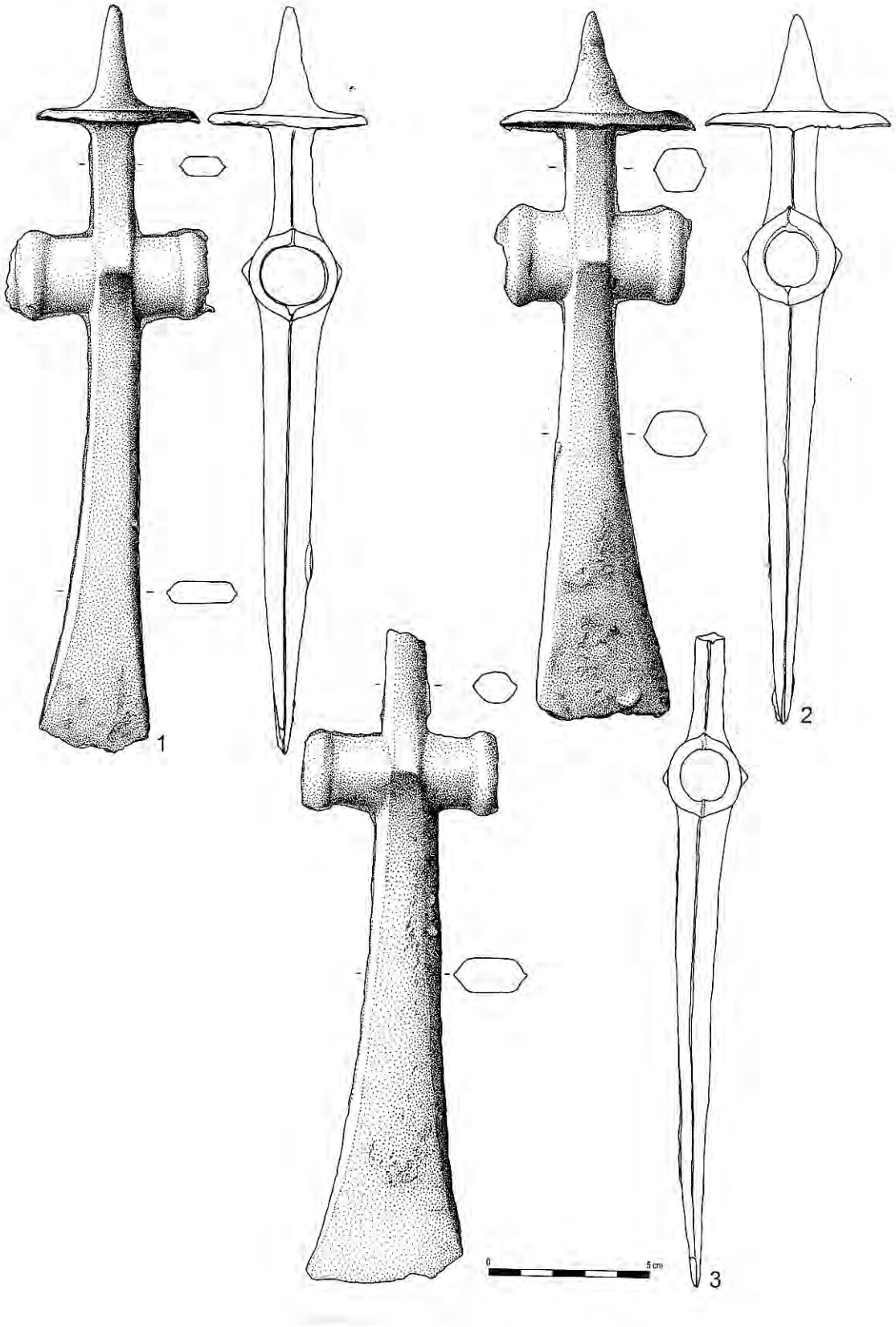

Pl. 7. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 7. III. Depot von Sarasău.

https://biblioteca-digitala.ro

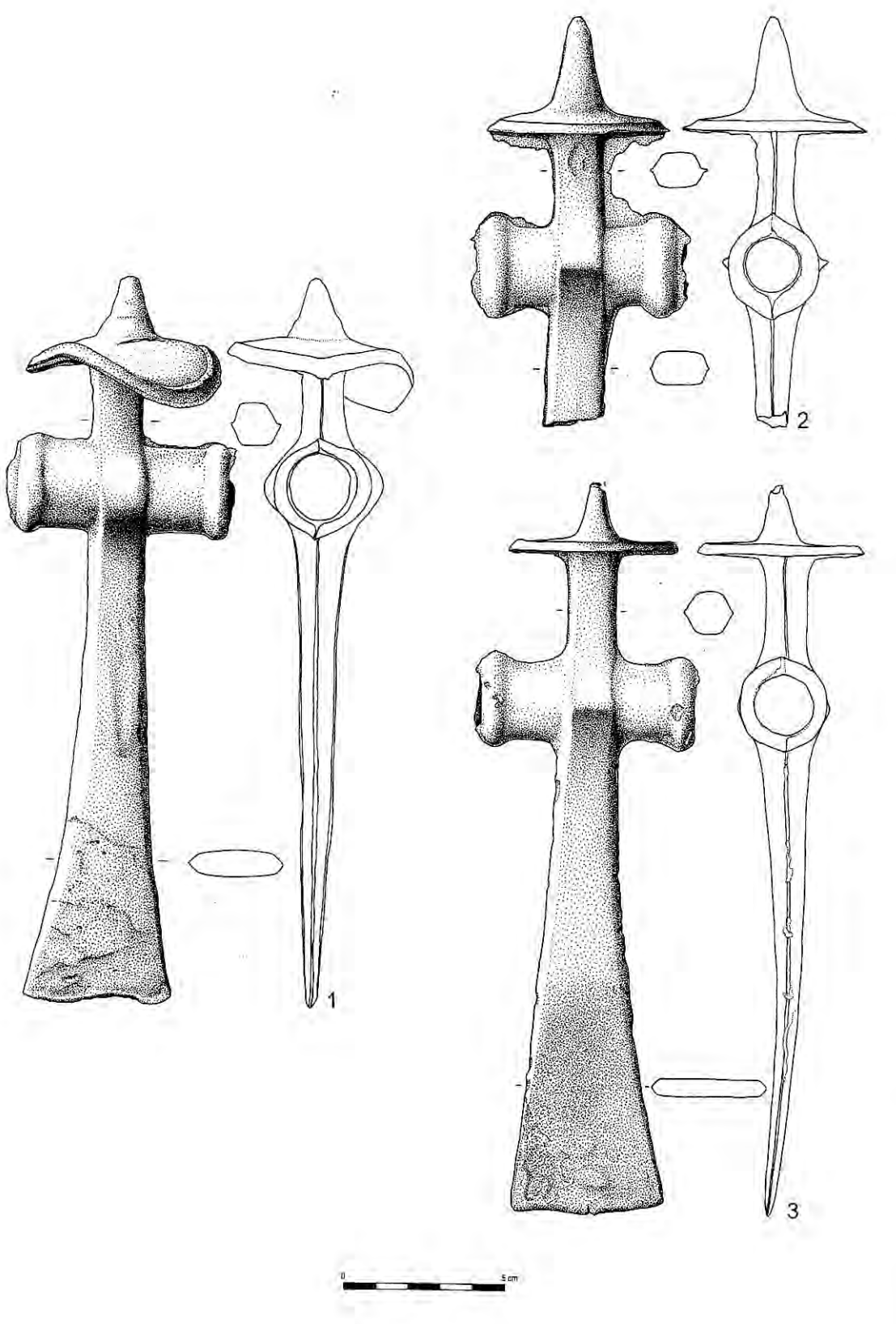

Pl. 8. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 8. III. Depot von Sarasău.

https://biblioteca-digitala.ro

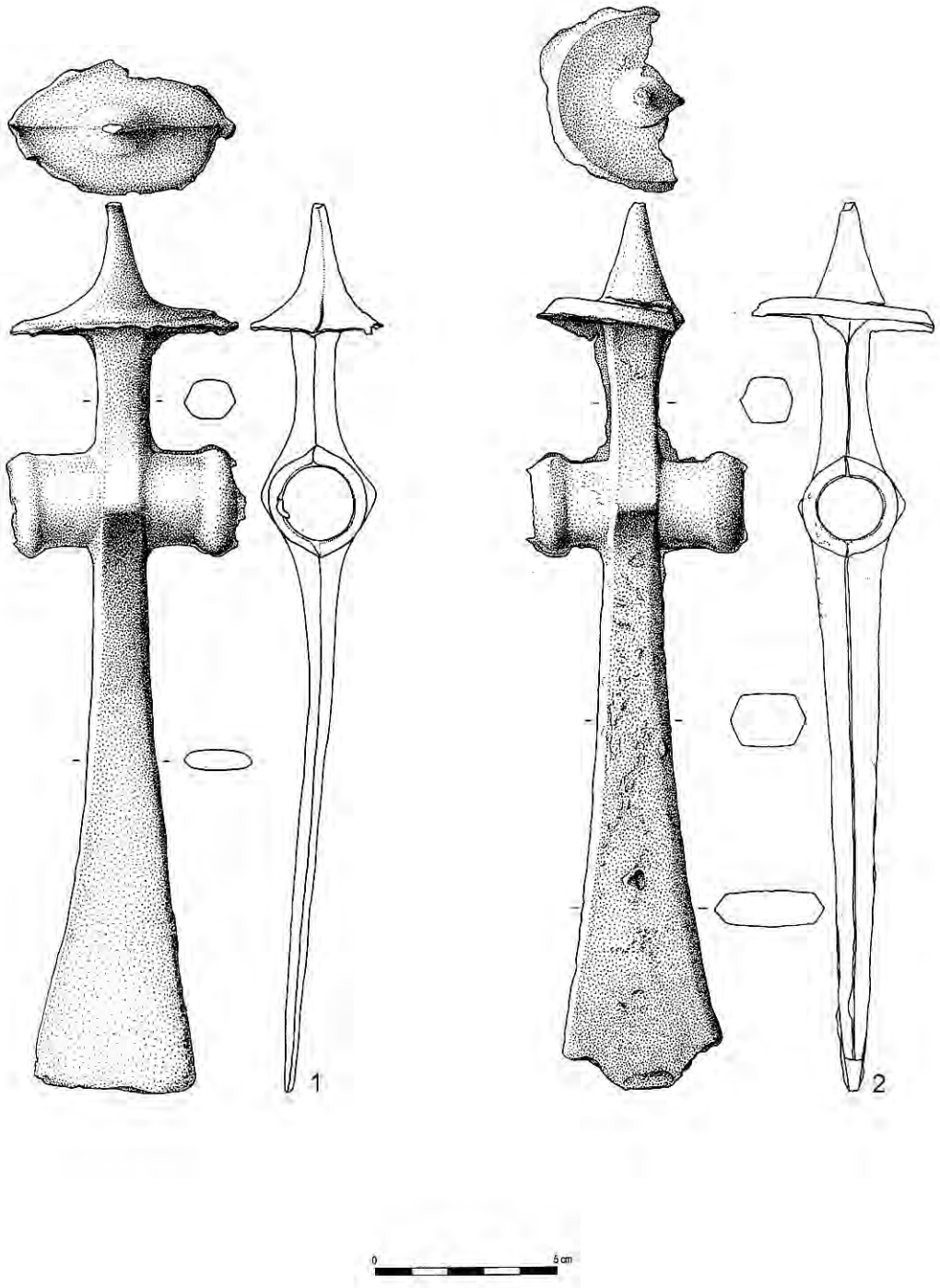

Pl. 9. Depozitul III de la Sarasău.
Taf. 9. III. Depot von Sarasău.

https://biblioteca-digitala.ro

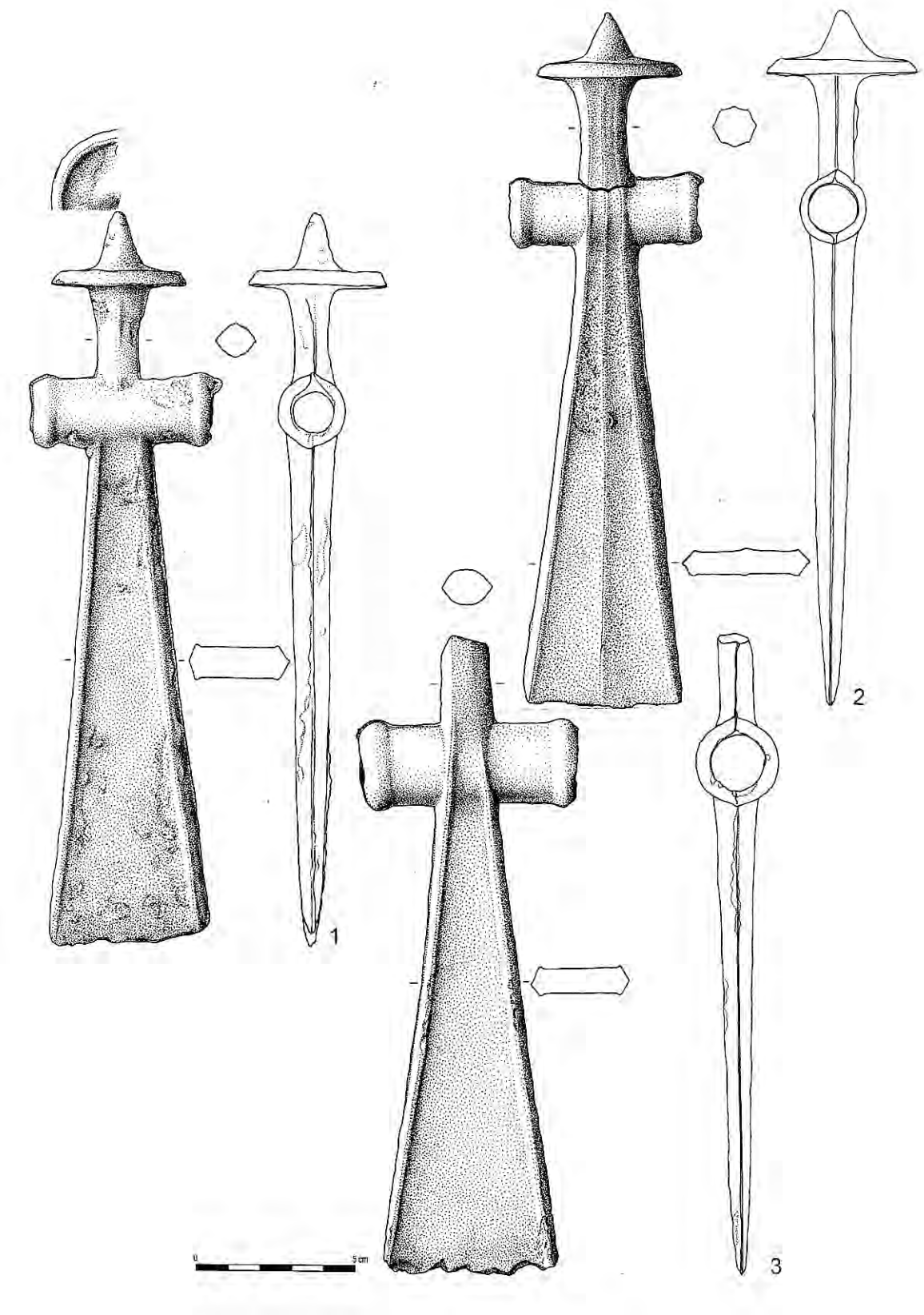

Pl. 10. Depozitul III de la Sarasău.
Taf.1 0. III. Depot von Sarasău.

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. 11. Tezaurul de aur de la Sarasău. Piese din colecția Mihályi (foto K. Török).
Taf. 11. Goldfund von Sarasău. Stücke aus der Slg. Mihályi (Foto K. Török).

https://biblioteca-digitala.ro

Comments on the State of Research of Suciu de Sus culture and Lăpuş group*

DAN POP

As can be noticed from the archaeological literature in Romania, by the term "state of research" it is usually meant a synthesis of the archeological data gathered up to a certain date, regarding an epoch, an archeological culture (group or cultural aspect, ceramic style, etc) with all the elements pertaining to its definition, such as distribution area, settlements, funeral practices etc, or one or several elements of these. However, in most of the cases the "state of research" is reduced only to a simple enumeration of the discoveries known from the literature and/or new ones, without a critical evaluation of the data in this literature on which theories and hypotheses are built and conclusions are drawn[1].

Further bellow we will discuss several issues on the quantity and quality of the informations available so far on the Suciu de Sus culture and Lăpuş group.

A. Preliminary Considerations[2]

1. Suciu de Sus Culture

In 1886, J. Hampel had published one vessel characteristic to what was later defined as the Suciu culture (now in the collection of the National Museum in Budapest), but without mentioning its context of discovery. The first informations on the archeological research carried out by D. Teleki and J. Szendrei at Suciu de Sus, in "*Poduri*" and "*Troian*" places, where they excavated a flat cemetery and a tumular one, are dating back to 1887. At the beginning of the 20th century, M. Roska resumed the research at Suciu de Sus and Lăpuş, and in 1940 he used for the first time the term "ceramics of Felsőszőcs type"/Suciu de Sus. The similar finds in the Ukraine were united under the name of Stanovo, following the excavations carried out in 1931 by the Zatlukál brothers in a flat cremation cemetery discovered there.

In the more than 100 years that have passed since the beginning of research, the archeological excavations have revealed the fact that Suciu de Sus sites are spread in the plain area, in south-east of Slovakia, south-west of the Ukraine (Transcarpathian Ukraine), north-east of Hungary and north-west of Romania. The research of these sites has been carried out by the following archaeologists: J. and E. Zatlukál (Stanovo), J. Jankovich (Diakovo), F. M. Potuchniak (Beregovo, Čopivcy, Diakovo, Holmci, Kliačeanovo, Lochovo), E. A. Balaguri (Čepa, Diakovo) and more recently J. Kobal' and V. Vasiliev, A. Rustoiu (Solotvino) for the Transcarpathian Ukraine; K. Andel (Budkovce), S. Demeterová (Zemplínské Kopčany), J. Vizdal (Vel'ke Raskovce, Zemplínské Kopčany) for eastern Slovakia; T. Bader (Boineşti, Culciu Mare, Culciu Mic, Medieşu Aurit), C. Kacsó (Copalnic Mănăştur, Lăpuşel, Oarţa de Jos, Oarţa de Sus, Vad) and L. Marta (Lazuri, Petea) for the north of Romania; K. Almássy, E. Istvánovits (Csengersima) for eastern Hungary.

Of about 215 sites known up to now only the one at Boineşti is fortified, the others being open-settlements. The sites more intensively researched are those at Boineşti, Culciu Mare "*Sub Grădini*", Diakovo "*Ferma*" and "*Virágvár*", Medieşu Aurit "*Şuculeu*", Oarţa de Jos

* Varianta în limba română a prezentului studiu a fost publicată în StComSatu Mare 22/1, 2005 (2008), 61-92.

[1] For examples of a critical state of research see Oanţă-Marghitu 2003 and Motzoi-Chicideanu 2004.

[2] For literature on Suciu de Sus and Lăpuş see especially Kacsó 1975 45-68; Vulpe 1975, 69-75; Kacsó 1987, Vulpe 1995, 394-395; Vulpe 1997, 309; Vulpe 2001, 261, 280-281; Kacsó 2003a, 105-181; Kacsó 2005b, 436-443; Kacsó 2007, 43-62; Vulpe 2008, 269-273.

https://biblioteca-digitala.ro

"*Vâlceaua Rusului*", Oarța de Sus "*Oul Făgetului*". The archeological excavations at the flat cemeteries and tombs from Suciu de Sus, Stanovo, Zemplínské Kopčany, Brakovce, Budkovce, Lastovce, as well as the tumular ones from Suciu de Sus "*Troian*" and Medieşu Aurit revealed the fact that the dead were cremated, their ash being deposited either in fragmentary or complete pots/urns covered by up-side-down placed bowls, or being left at the cremation place.

Following the archaeological excavations, a large quantity of "Felsőszőcs type ceramics" has resulted, easy to identify as such by the ornaments made by excision and not only. The most frequent shapes are: (1) *pots* with bicone-trunk bodies, conical neck, open rims, straight bottom; small tubular handles – in twos or fours – may be placed on the neck, at its basis, on the pot shoulder or on the maximum diameter; (2) *cups* of various dimensions, with bicone-trunk or spherical body, the handle in band does not overrun the rim; small cups may have a straight bottom or circular leg; cups with bicone-trunk or spherical body, the rim bent outwards, straight bottom, handle with overband; (3) *open bowls* with large rims, often with a small handle in band situated under the rim; with straight bottom or with ring leg; cone-trunk shaped bowls with rounded bodies finished with their straight margin slightly drawn inwards, straight bottom, no handles; cone-trunk shaped bowls, with short necks, the place where the neck joins the body being rounded up, the margin very large and pressed obliquely inwards; (4) *bowls* with bicone-trunk shaped or spherical form, large margin, with a handle under the margin, straight bottom; (5) *hearth-pots* (pyraunoi) of various shapes; (6) *rytha* pots; (7) *pots in the shape of sacks* with various dimensions, with their body more or less rounded, large or straight margin, straight bottom; some of them, under their rim or drawn out of it have two tubular handles; (8) *trays* with short body, straight walls, rim straight or rounded, straight bottom and plane-oval section; (9) sieves of various forms like pot, glass, and frying pan; (10) conical or flat lids with holding button or circular handle.

The vessels are decorated with various **relief** motifs: alveolar or carved bands, applied mostly on the types made of coarse paste, usually under the rim. On pots of various sizes there are zoomorphic representations placed under the handles. **Striations (Besenstrich)** are frequent on pots made of coarse paste and often cover the entire surface of the vessels. Made by **incision**, there are motifs such as: spirals with hooks, simple, joined, or false spirals, incised lines or small channels, successions of vertical or semi-circular lines. By **excision** there are simple or combined spirals, random lines, small and large circles, concentric circles, vegetal motifs; this decoration technique, achieved by digging part of the pot's surface was related to the adorning of wood that is the shift of wood motifs to ceramics. Channellings are rather rarely met and are present on cups, bigger cups and bowls, and placed on the belly of the pots in an oblique position.

There is a great variety of decorative motifs, carried out by various techniques, especially by excision, that do not characterize the entire area of the culture. For instance, excised and grooved decorations are not known in eastern Slovakia, and are present in a relatively small number in the Ukraine and eastern Hungary, here being very well represented instead the ceramics decorated by incision.

Along with the increased number of sites and, implicitly, of the archeological material, there have been a series of attempts to divide the period into chronological stages, starting exclusively from the pots decoration, and the technique by which the decoration was achieved. T. Bader established three periods in the development of Suciu de Sus culture: the first is called "**Mediesu Aurit phase**" and is characterized by the presence of ceramics decorated by incision; this phase has been dated to the Reinecke B1 period, and considered to be contemporary with the Otomani II and Wietenberg II. In the second period, called "**Culciu Mic phase**", along with the incised ceramics there is a small number of pots decorated by excision. The discovery of a half-moon shaped mould at Culciu Mic, and of a bracelet at Boineşti led to the dating of this phase in the Reinecke C period. The third period, called "**Culciu Mare**", considered to be the classical phase of the culture, is characterized by excised

https://biblioteca-digitala.ro

pottery. This phase was dated in the Reinecke D period based on the bronze objects found in the Culciu Mare "*Sub Grădini*" settlement. In an article from 1979, the same author has changed the dating of the first phase to Bronze A2-B.

A two-phase division has been proposed by C. Kacsó who, observing important similarities between the first and the second phases established by T. Bader, joins them into a single one calling it Suciu de Sus I. This phase is characterized by grooved and incised ceramics (Culciu Mic, Boineşti, Giuleşti, Seini, Bârsana "*Cetățuia*" and Sarasău "*Moară*"). Based on the mould found at Culciu Mic and the bracelet from Boineşti, Kacsó dated this phase to the Reinecke B1 period. At the same time, starting from the observations that at Oarța de Jos a Wietenberg II layer is overlapped by a Suciu I one, and that the vessel hoard at Valea lui Mihai (Otomani III) contains early Suciu pots, C. Kacsó proposed the synchronism of phase Suciu I with Wietenberg III and Otomani III. The second phase, in which find incised and excised elements ceramics are present, is dated in the Maramureş and Lăpuş area, to the Reinecke B2-C period.

In one of his studies, published in 1975, A. Vulpe proposed in the development of Suciu de Sus culture three periods: the first one, characterized by the presence of decorated ceramics with vegetal motifs (this kind of findings are known at the plane necropolis of Suciu de Sus); the second phase, recognizable by the geometrical ornaments made by excision and incision technique (Culciu Mare, the settlement of Medieşu Aurit, Nyíregyháza-Morgó); the third phase, characterized by the tumular tombs of the first phase from Lăpuş tumular necropolis. The first two phases are dated in the second half of middle bronze age and the third in the late bronze. The second phase of Lapus tumular necropolis is dated in Ha A. In the later on articles the same considerations are present and the author maintains his opinion according to which the third phase of Suciu de Sus culture is characterized by the tumular tombs of the first phase from Lapus tumular necropolis (in the manner of C. Kacsó's definition).

Recently, Fl. Gogâltan has stated that the materials he found in the settlement at Căşeiu cannot be included in any of the stages defined up to now, implying the existence of a phase after Suciu II and anterior to phase Lăpuş I.

Part of the materials initially attributed to the Suciu de Sus culture are today attributed to the Berkesz and Lăpuş groups. The authors who have created the two groups believe that these were born from the Suciu culture: they still keep a series of its characteristics, but there are also new elements that make them different. In relation to the moment the two groups were born, they date back to the end of the Suciu de Sus culture, somewhere along the late bronze.

2. The Lăpuş Group

The first excavations carried out in the tumular cemetery of Lăpuş date back to the end of the 19th century, with the same characters: J. Szendrei (in 1890) and D.Teleki. The archeological research was resumed in 1961 and is still ongoing, despite some interruptions. In this period 28 mounds have been excavated – three by M. Rusu and I. Ordentlich, and 25 by C. Kacsó – mounds situated in various points on the Podanc terrace. Following these excavations C. Kacsó established three main types of funeral practices within the tumuli: 1. cremation fire places on which the mounds were erected; 2. cremations fire places and depositions of burned remains; 3. depositions of burned remains.

In the case of the first two types, the cremated human remains were placed either in the urn, or on the fire place. With only one exception, in the mounds belonging to the third type there are no cremated human remains, but in several cases cremated animal bones are present.

Both the ceramics and the metal objects found have been used by the same author to define the two phases of the "Lăpuş group". The first phase is characterized by the practice of cremation and the deposition of the ash in urn or on the fire place (types 1 and 2), the ceramics being represented by large pots of "Lăpuş type", with large rims, conical or cylindrical neck and cone-trunk shaped body decorated with incised-excised motifs.

https://biblioteca-digitala.ro

These pots have on their maximum diameter realistically modelled animal or phallic knobs. The bowls with large margins, slightly curved body, and a small handle under the margin are decorated using the same technique, but the spiral motifs are more often used. Along with these we find small cups with bi- cone trunk shaped rim, and raised handles, as well as pots so-called hearth-vessels, lids, etc. In the mounds of the second phase (type 3), there are large pots decorated by channels and double-coloured, red in the interior and black in the exterior. There are also other ceramic types and decorating motifs, some of them common to both phases of Lăpuş Group, and others similar with those of the Suciu de Sus culture, such as the ceramics decorated by stripes, for example. The first phase is dated not later than the late Bronze 2, and is contemporary with the final phase of the Suciu culture, while the beginning of the second phase is dated in the late Bronze 3.

The Lăpuş Group is known due to the research of funeral mounds: the tumular cemeteries at Lăpuş "*Podanc*", Bicaz "*Togul Nemților*" and Suciu de Sus "*Troian*", the later being more recently included by C. Kacsó in this group; funeral features: Lăpuş "*Gruiul Târgului*" and Libotin "*Dâmbu Crucii*" and the settlements of Lăpuş "*Arini*", Oarța de Sus "*Oul Fagetului*" and "*Faget*", Suciu de Sus "*Pe Şes*", etc. At Oarța de Sus "*Oul Făgetului*" there was observed the stratigraphic sequence of the phases Lăpuş I and Lăpuş II that comes to confirm the horizontal stratigraphy established for the cemetery at Lăpuş.

Recently, starting from the published material[3], B. Teržan separated three groups within the tumular cemetery of Lăpuş. The first group is composed of the tombs (with spread ash) in the western part of the cemetery, among whose grave-goods there are large pots of the Lăpuş type and bowls decorated by incision-excision, together with bronze weapons and gold objects. According to the author these tombs belong to men- warriors. The second group, located in the south-eastern part of the cemetery has as characteristic features the urn graves, the channeled vessels, the pots decorated by incision-excision and the bronze ornaments, the tombs being interpreted as belonging to women. The third group, situated in the north-eastern part of the cemetery may belong to people related to the metallurgical activity. In the mounds of this group no human remains were discovered, but there were animal bones, many sherds, burnt clay, stone moulds, metal objects that can be related to metallurgical activity. The author considers that the cemetery was in use during the Hänsel SD I and probably Ha A1 period.

3. From my pont of view, the manner in which the western area (Hungary)[4] of the Suciu de Sus culture has been researched and presented so far does not contribute to a better understanding; also, there are numerous confusions and unclear issues regarding several Suciu de Sus sites from Ukraine[5]. Therefore, in the present text I will take into consideration only part of the Suciu de Sus sites, namely those from Transylvania (Romania).

4. There are many sites (47), most of them identified during the fieldwalking or by chance, where have been found only materials common to both Suciu culture and Lăpuş group, such as ceramics decorated with stripes, and which, consequently, can not be classified culturally with certitude. At the same time, from more than half of the sites (94) nothing has been published. These are some of the reasons why in the present catalogue both Suciu de Sus and Lăpuş sites are alphabetically and not culturally ordered (map 5).

5. The Sites

C. Kacsó has recently published a new repertoire that includes 186 points[6], this being the fifth repertoire for the Suciu culture in the space of Transylvania[7], and the first that jointly

[3] With the exception of the Kacsó 1981 b.

[4] Kalicz 1960; Kovács 1966-1967, 27-58; Kemenczei 1963, 182-183; Kemenczei 1984, 28-39.

[5] Balaguri 1974; Balaguri 1976; Balaguri 1990; Balaguri 2001; Kobal' 1997; Kobal' 2007.

[6] Kacsó 2003a, 134-141; annex 1 includes a 185-points list to which it shoud be added the settlement at Oarța de Sus "*Făget*" which is mentioned only in the text.

https://biblioteca-digitala.ro

examines the findings at Suciu de Sus and Lăpuş. He mentions the most important settlements and funeral sites, and their features: houses, fire places, funeral rite and ritual, as well as references to ceramics, burnt clay objects, metal objects etc.

5.1. The present study is based on a catalogue of 183 points (map 1) and 186 sites[8]: settlements, graves/cemeteries, single finds[9], cultic deposit (?) in cave, Suciu de Sus (106) and Lapus (33) unclassifiable finds, and sites which can not be attributed with certainty to Suciu de Sus culture or Lăpus group (47).

5.2. For the cultural attributes of the finds (map 6), I have taken into account the characteristics of each phase of evolution as defined in the literature. Of great use has been the illustrated archeological material while, in the case of the unillustrated artifacts, their description in the text. When neither of these, I kept the classifications made by the authors (map 5). The results of this approach have to be regarded with precaution due to the fact that cultural assignments are not unitary.

5.3. Seven sites mentioned in C. Kacsó's repertoire have not been included here for the following reasons: the site of Ariniş "*Dealul Baronului*" is the same as "*Mocira*"[10], except that the local people use two different names for the parcels of land on which the settlement lies; the sherd found at Ciolt "*Arinde*" is on a secondary position[11]; the settlement at Doh "*Izvoare*" belongs to the Cehăluț group, among the materials belonging to this group there being some imports of Suciu de Sus II[12]; the ceramic fragments found at Lăpuş in the points "*Mlacă / Sub Mlacă*", "*Tinoasa*", "*Gura Tinoasei*" belong to the tumular cemetery, while those at "*Răstoci*" belong to the settlement at "*La Arini*".

No doubt, there are good reasons for which the site at Săpânța[13] is no longer included by C. Kacsó in his repertoire, and, therefore, we will not include it either.

5.4. I have added several sites: Livada, Odoreu, Poienile de sub Munte and Sarasău "*După ştrec*".

5.5. Several issues related to the findings and the archeological research carried out at the end of the 19th century and at the beginning of the next century, such as the identification of the sites in the field or the attribution of the archeological material to one or another of these sites is, if not impossible, very difficult today. M. Roska mentions in the eponymous locality several points in which Suciu de Sus artifacts were found: "*Tabăra*"[14], "*Şesu*", and "*Valea Groşilor*"[15]. These topographical names can no longer be found in the oral tradition of the inhabitants of the respective area, and therefore the older data cannot be correlated with the newer findings. We can not exclude the possibility that the same archeological site should have two different

[7] Roska 1940; Bader 1972; Bader 1978; Bader 1979; Kacsó 2003a.

[8] In the settlements of Oarța de Sus "*Oul Făgetului*", Oarța de Jos "*Vâlceaua Rusului*" and Petea "*Vamă*" there are dwelling periods of both Suciu and Lăpuş.

[9] A cup was discovered by a student, on the bank, in the area of the "Someş" swimming pool in Satu Mare. As there no informations on the context of discovery, or on the existence of other associated objects, we consider it to be a single find. The fact that the cup was found almost complete, only its handle being missing, could be an additional argument for its provenance from a grave.

[10] Kacsó 2003a, 108 no.1a and b, 134 no. 8 and 9. The author does not exclude the possibility that the materials collected in the two points might belong to one and the same settlement.

[11] Kacsó 2003a, 109 no.6b, 135 no.37. The author believes that the fragment might have been in a secondary position.

[12] Bejinariu, Lakó, Sana 2004, 111-131.

[13] Kacsó 1981a, 379.

[14] Roska 1942, 90-91 no.78, 91; Kacsó 2003b, 50 no.10.

[15] Roska 1940, 6-7 no.9; according to Kacsó 2003b, 50 no. 11 "*Valea Groşilor*" and "*Şesu*" could be identical to the *Troian* point.

https://biblioteca-digitala.ro

names depanding on the period in which research was carried out. Because of these reasons I have excluded from my analysis the three sites mentioned by Roska. I also believe that the "*Poduri*" point in the same locality must be related to "*Poduri pe coasta*"[16].

5.6. The results of fieldwalking in 2005 in Sighetu Marmaţiei "*Cămara Cireghii*" does not confirm the existence in this place of a tumular cemetery mentioned in literature[17].

5.7. The presence of the Căprioara site in the repertoire of Suciu de Sus culture must be regarded with reserve. For the time being, the illustrated material indicates a greater similarity with the first phase of Suciu culture – the presence of ceramics decorated with striations-Besenstrich and joined spirals made of double incised lines – than to the second phase (according to Lazarovici) or B (according to Boroffka) of the Wietenberg culture[18].

B. The character of findings, research, and the use of material

I. Settlements (map 2-4; table 1-6). Out of the 186 sites, 169 (90, 71%) are settlements that can be classified as follows: 157 are open settlements, 11 are probably also open settlements, and only one settlement is fortified, the one at Boineşti. Most of the settlements (101) are known due to fieldwalking, archeological digging was carried out in 56 settlements, 6 are stray finds, and for other 6 we do not have the necessary information. For the relation between fieldwalking and stray finds, on the one hand, and archaeological excavations, on the other, I have taken into account the fact that in the case of some settlements that have several moments of occupation from various periods, such as those at Căşeiu and Nadiş "*Buia Mitrului*"[19], the initial excavations did not have in view the Bronze Age layers. Lacking data, it is difficult to say whether the excavations carried out in such multi-period settlements had later pursued the research of Bronze Age layers or limited themselves only to the study of Roman or medieval periods, as in the case of the two sites before mentioned.

The material resulted, mainly ceramics, from the various types of research has been published (to a greater or lesser extant) in 78 of the cases (46.15%), while in 91 (53.84%) of the cases it has remained unpublished. The relation between the artifacts illustrated and the type of research shows that materials from 52.72 % of the settlements in which excavations were carried out and 40.74 % of the settlements found either after fieldwalking or by chance, have been published.

If we look at the quantity, the ratio above mentioned is the following: out of approximately **2165** pots and ceramic fragments illustrated in the literature, 1755 (81.06 %) come from settlements. Out of these, 975 (55.55 %) come from excavated settlements 722 (41.13%) from fieldwalking, and 58 (3.30 %) are stray finds.

Regarding the site documentation, we have a much less optimistic situation, that is: out of 56 archeological excavations carried out, only for 10 settlements (18.18%) have been published plans of the site, of sectors, trenches, profiles, etc., but even in these cases the plans either do not have the arrow indicating the north, or they lack the scale:

1. Boineşti "*Coasta Boineştilor*" [21] –a plan of the site and a profile without orientation and without scale from the 1970 campaign (out of two different excavation seassons, the second one in 1970);
2. Căşeiu "*Cetăţele*" [33] –a plan of a sector of the settlement, and a profile up to 1995 excavations (out of 20 excavation seassons, the last one in 2001);

[16] Kacsó 2003b, 47 no.3; Kacsó 2003a, 140 no.161.

[17] Ivanciuc 1990, 116-117.

[18] Lazarovici 1977, 35-37, fig. 1/3, 7, 9-14; 2/5; Kacsó 1987, 51 no.7, 73; Boroffka 1994, 27-28 no.97;

[19] In the settlement at Lazuri "*Lubi tag*" the systematic excavations carried out since 1993 had in view the Bronze Age settlement too.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Culciu Mare "*Sub grădini*" [48] –a plan of the settlement from 1972 excavations, without orientation and without scale (out of 19 excavations seassons, the last one in 1988);
4. Culciu Mic "*La gropi de siloz*" [50] –a plan of the site from 1973 without scale (one excavation seasson);
5. Giuleşti "*Valea Mestecăniş*" [57] – a profile without orientation from the 1966 excavation seasson (the last one in 1968);
6. Halmeu "*Vamă*" [63] –a plan of the settlemnt from 2000 (two excavation seassons, the last one in 2003);
7. Lăpuşel "*Ciurgău*" [87] –a plan of the settlement from 1993 (for research campaigns, the last one in 2000);
8. Medieşu Aurit "*Cioncaş*" [96] –a plan of the site, profiles of sections from 1964 (two different excavation seassons, the second one in 2003);
9. Medieşu Aurit "*Şuculeu*" [97] –a plan of the settlement from 1966 (two different excavation seassons – in 1975 and 1996);
10. Petea "*Vamă*" [124] – a plan of a sector of the site and its profile from 1998 (the second excavation seasson in 1999);

In addition, there is a profile with no orientation from the settlement at Moftinu Mic, where there was no archeological digging, the profile being most probably made on straightening one of the excavated walls by the builder.

I. 1. Houses of various types were found in some of the settlements of Suciu de Sus (at least 46) and Lăpuş (probably only one at Petea "*Vamă*"). I mention that in what follows I have used the term "unpublished" only when I referred to the documentation (plans and profiles) and various archaeological features (houses, pits, hearths, graves), and not for the artifacts found in association with these contexts. Here with is the information available so far.

I.1.a. Surface houses

1. Călineşti "*Rogoaze*" [28] – one (unpublished).
2. Culciu Mare "*Sub grădini*" [48] – 34 dwelling places (unpublished).
3. Homorodu de Jos [65] – number not mentioned (unpublished).
4. Lazuri "*Lubi Tag*" [74] – two (unpublished).
5. Lăpuşel "*Ciurgău*" [87] – "several" (unpublished).
6. Medieşu Aurit "*Şuculeu*" [97] – four houses (unpublished).
7. Oarţa de Jos "*Vâlceaua Rusului*" [111] - "several" (unpublished).
8. Petea "*Vama*" [124] – "several", out of which one can be attributed to the Lăpuş group[20] (unpublished).
9. Vad "*Poduri*" [177] - "several" (unpublished).

I.1.b. Pit-houses

1. Culciu Mic "*La gropi de siloz*" [50] – one (unpublished).
2. Giuleşti "*Valea Mestecăniş*" [57] – one (unpublished).
3. Lăpuşel "*Mociar*" [90] – one (unpublished).
4. Oarţa de Sus "*Dealul Stremţului*" [117]– one (unpublished).

I.1.c. "Houses"

1. Medieşu Aurit "*Cioncaş*" [96], one (unpublished)[21].
2. Oarţa de Sus "*Oul Făgetului*" [114], "houses" (unpublished).
3. Sâncraiu Silvaniei [146]; "several" (unpublished).

[20] Marta 2005, 78, 80, pl.3/11-12.

[21] With the observation that this might belong to the Otomani culture.

https://biblioteca-digitala.ro

I.2. Hearths, either inside or outside the houses, are mentioned at:

1. Călineşti "*Rogoaze*" [28] – a hearth in the north-western part of a surface house (unpublished).
2. Culciu Mare "*Sub grădini*" [48] – four open-air hearths, one of which near house no. 4 with sizes of 0.95 x 0.70 m (unpublished).
3. Oarţa de Jos "*Vâlceaua Rusului*" [111] – "several" in houses and one in open-air (unpublished).
4. Oarţa de Sus "*Dealul Stremţului*" [117] – two open-air hearths (unpublished).
5. Petea "*Vamă*" [124] – "hearths" (unpublished).
6. Sîncraiu Silvaniei [147] – "several" houses with hearths (unpublished).
7. Tăuţii Măgherăuş [171] – a hearth (unpublished).
8. Vad "*Poduri*" [176] – one hearth in a house and "several" open-air ones (unpublished).
9. Vad "*Ştiurdina*" [177] – one open-air hearth (unpublished).

I.3. Pits of various shapes and sizes are mentioned at:

1. Călineşti "*Rogoaze*" [28] –three pits, one of which has a rounded shape and a 1.50 m diameter of the margin (unpublished).
2. Culciu Mare "*Sub grădini*" [48] – "several" (unpublished).
3. Halmeu "*Vamă*" [63] – a pit with plan and profile.
4. Lazuri "*Drumul Dorolţ*" [75] – two pits (unpublished).
5. Lăpuşel "*Ciurgău*" [87] – "several pits" of small sizes (unpublished).
6. Lăpuşel "*Mociar*" [90] – one rounded pit (unpublished).
7. Medieşu Aurit "*Cioncaş*" [96] – "pits" (unpublished).
8. Moftinu Mic [101] –one incompletely excavated pit, with profile-drawing but without plan-drawing.
9. Oarţa de Sus "*Oul Făgetului*" [114] – a narrow pit (unpublished).
10. Petea "*Vamă*" [124] – "pits" (unpublished).
11. Românaşi [136] – one pit (unpublished).
12. Suciu de Sus "*Pe Şes*" [166] – two pits (unpublished).
13. Vad "*Poduri*" [176] – "several" (unpublished).

II. Funeral sites (maps 2-4; tables 1, 3-4, 6-8). Out of the 186 sites, nine (4.83%) belong to the funeral arena and can be classified as follows: tumular cemeteries (3) and isolated mounds (1), flat cemeteries (1), groups of flat graves (1) and single flat graves (1), and "funeral features" (2). One site is known due to fieldwalking, and in 8 sites archaeological excavations have been carried out on a smaller or larger scale.

In eight of the cases (99%) the artifacts found have been published; only 317 (14.64%) ceramic fragments out of 2165 pots or sherds have not been published – 307 (96.84) of them were found during the excavations and 10 (3.15%) during fieldwalking[22].

II.1 Flat cemeteries

Suciu de Sus "*Poduri pe coastă*" [161] – 12-13 urn-graves (unpublished).

II. 2 Groups of flat graves

Medieşu Aurit "*La Leşu*" [98] – 2 urn-graves one of which is destroyed (unpublished)[23].

II.3. Single flat graves

[22] Other 55 sherds from Lăpuş "*Mlacă*", "*Sub Mlacă*", and "*Tinoasa*" are published (Kacsó 2003a, 113 no.14h, j, pl.16/4-17; 17-18; 19/1-2; pl.20), but from my point of view they come from the destroyed mounds in the tumular cemetery at Lăpuş "*Podanc*".

[23] The Bronze Age graves do not figure on the plan published by Dumitrascu, Bader 1967, 443, fig. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

Suciu de Jos "*Vârful carpănului*" [160] –an urn-grave (unpublished).

II.4. Tumular cemeteries[24]

1. Bicaz "*Togul Nemților*" [18] - composed of about 31 mounds (unpublished).
2. Lăpuş "*Podanc*" [84] – composed of about 60-70 mounds out of which 28 were excavated; the plan of the cemetery is published, and in a paper of narrow circulation we find both the planes and the profiles of the mounds excavated between 1967-1974[25].
3. Suciu de Sus "*Troian*" [163] – 15-20 mounds (unpublished).

II.5. Single Mounds

Medieşu Aurit "*Togul lui Schweizer*" [99] –one mound; published plane and profile.

II.6. Funeral Features

1. Lăpuş "*Gruiul Târgului*" [85] –plan of the site and plan of the feature, but both of them without scale.
2. Libotin "*Dâmbu crucii I*" [92] –one excavation seasson; plan of the settlement and plans of the features, but no profiles.

III. Cult deposits ? (maps 2-4, figures 1-3)

In this category we might include the site from Valenii Şomcutei, the Valea Rea Cave [181][26]. Some Suciu de Sus ceramic fragments have been found in the valley crossing the cave (sixty are publish). Two interpretations have been advanced for these materials: cult deposit or secondary position of the ceramic fragments. In the latter case, the sherds might have reached the cave from a presumed settlement located on the plateau above the cave, in the moment when part of the plateau crumbled[27]. However, during the fildwalking carried out in 2003, on the respective plateau, there were neither ceramic fragments nor visible traces of a crumbing.

IV. Unclassifiable finds (map 2; figures 1-3, 10)

There are six sites (3.22%) which can not be precisely included in the domestic or the funeral categories. Five of them have been found during fieldwalking, while for another one there are no data available. Materials from three of the sites have been published, summing up 32 sherds that is 1.55%. It might be possible that part of the materials in the Teleki collection (at present in Târgu Mureş County Museum), gathered during the research carried out in the 19th century at Suciu de Sus, to come from the "Mocira" point.

The six stations are:

1. Lăpus "*Cioncaş*" and "*Sub Cioncaş*" [76]
2. Lăpuş "*Podul Hotarului II*" [77]
3. Lăpuş "*Valea Herții*" [81]
4. Lăpuş "*Cioncaş II*" [86]
5. Suciu de Sus "*Troian II*" [164]
6. Suciu de Sus "*Mocira*" [165]

As C. Kacsó also has mentioned[28], the finds at Lăpuş "*Cioncaş*", "*Sub Cioncaş*", and "*Cioncaş II*" may belong to the tumular cemetery because they are relatively close (200-250 m south) to the mounds that compose (or composed) the first group within the cemetery.

[24] Seven mounds are mentioned in the literature at Sighetu Marmației "*Cămara Cireghii*" (Ivanciuc 1990, 116-117); however, after the fieldwalking carried out in 2005, my opinion is that there is no tumular cemetery there.

[25] Kacsó1981b.

[26] The plan of the cave has been published.

[27] Kacsó 1999b; Kacsó 2003a, 122; Kacsó 2004c, 71; Kacsó 2006, 79-81, 83.

[28] For each of the points mentioned here, see the references in the Appendix.

https://biblioteca-digitala.ro

Unfortunately, today the terrain is flat and the presence of possible mounds in these places can no longer be recognised. We can presume the same situation in the case of the finds in the points of "*Podul Hotarului II*" and "*Valea Herții*".

Even more unclear is the situation at Suciu de Sus: from the "*Mocira*" place there is a ceramic fragment from the excavations at the end of the 19th century, but the point could not be identified on the field, thus being presumed that the sherd may come from the settlement identifyed in the point "*Pe Şes*"[29]. For the finds in "*Troian II*" point we can presume, as in the case of the Lăpuş finds (previously enumerated), that they rather belong to the tumular cemetery than to a settlement, being also very close to the place where the cemetery is thought to have been[30].

Conclusions

From those presented above, we can conclude that to understand the so-called Suciu de Sus and Lăpuş material culture, the available data are more than insufficient. The depth of interpretations depands on the clarity, quantity, and quality of the informations obtained through the archeological fieldwork. The absence of essential details regarding the geographic location of the sites, their size, the spatial distribution of the houses and other features within the settlements or of the graves in the cemeteries, as well as the relationship between the domestic space and the funeral one, drastically limits the interpretative process, and a comparative approach (with other "cultures", for example).

The scarce informations provided by the Romanian archaeologists on the features they excavated and the too often absence of the site documentation in the published texts are a warning for those who use the data regarding the Suciu de Sus culture and Lapus group. With only 10 settlements having the site documentation published (partially), with many houses mentioned without details and documentation, it is no wonder that the conclusions cannot overcome this level either. Even when the estimated sizes of the settlements are expressed, the excavated area can not be estimated, as the technical data have not been published[31]. Thus, the possibility to evaluate and interpret the excavation methodology, as well as the relation between the size of the settlement and the excavated area becomes imposible. At the same time, the absence of the site plans hinders general and particular observation regarding the relations (geographical, spatial, etc.) between the domestic space, the funeral space and the one for depositions (bronze hoards, for example), as it could be observed at: **Lăpuş** with the settlement at "*La Arini*", the tumular cemetery of "*Podanc*" and the bronze hoard from "*Secătura Savului*"; **Bicaz** with the settlement at "*Făget*", the "*Togul Nemților*" tumular cemetery, and the bronze hoards at "*Valea Unghiului*"; **Medieşu Aurit** with the "*Cioncaş*" settlement, the "*Togul lui Schweizer*" mound, and the bronze hoard at Apa "*Jungreis*".

The situation is not better in the case of houses either, as the available data do no exceed the general information level, of simply mentioning their presence without further details and without graphic documentation; in other words, for the "Transylvanian" area not even a single house has been published. Due to such omissions a series of important aspects related to the architecture of the settlements, the distribution of the houses and other adjacent constructions within the settlements, remain almost unknown. Some of the pits have been interpreted as refuse-pits, while others are considered to have a special function – religious, cultic – as it has been proposed for the pits at Culciu Mare "*Sub Grădini*" and Oarța de Sus "*Oul Făgetului*"[32]. Given the fact that the number of the pits can not be estimated, that only a

[29] Bader 1976, 39 n.10, 43 n.19, pl.5/1; Kacsó 1993, 32 and note 14; Kacsó 2003b, 50 no.13.

[30] Kacsó 1987, 59 no. 24b; Kacsó 2003b, 49 no.8.

[31] The settlement at Culciu Mare "*Sub grădini*" has "several" hundreds of meters in length and 50-60 m in width; the one from Mediesu Aurit "*Şuculeu*" has a length of 150-200 m and a width of 60-80 m; at Culciu Mic the settlement at "*La gropi de siloz*" is 200 m long and 50-60 m wide; the fortified settlement at Boineşti is 100 m long and 40-45 m wide.

[32] Bader 1978, 67; Kacsó 2003a.

https://biblioteca-digitala.ro

plan and two profiles have been published, that there are no clear informations on the contexts (houses, pits, etc.) from which the published materials comes from, there is not much to be said.

From the archeological research carried out at the end of the 19th century in the cemeteries from Suciu de Sus "*Troian*", "*Poduri pe coastă*", and Lăpuş, only a few sketchy descriptions were left regarding the findings; the materials were mixed in such a way that today it is hard to attribute them to one site or another. For the later excavations at Lăpuş and Medieşu Aurit "*Togul lui Schweizer*" the available informations are more substantial and, consequently, the working hypotheses are more numerous and detailed[33]. However, none of the 23 excavated mounds (in 1961, 1967-1974) at Lăpuş has the technical data and all the grave goods published. Moreover, the anthropological and archeozoological analyses are a rarity.

The review of the literature on Suciu de Sus and Lăpuş material culture clearly shows that most often than not the features and the artifacts found during the archeological research (fieldwalking, excavations) are not published, but only mentioned. Based on the data we have up to this moment, several remarks can be made on the type of research and the manner in which the findings have been treated. As I have already mentioned, the informations come mainly from the archeological excavations and fieldwalking (figure 11)[34]. As regards the archeological excavations (systematic, rescue, or soundings), after the initial period, between the end of the 19th century and the '1960s, when the excavations were sporadic, their number has increased, being relatively constant up to today. It is worth noting *the blossoming* of excavations in the mid '1960s and in the late '1970s (in comparison with those undertaken in the '1980s); in this period the excavations at Lăpuş and Culciu Mare started, two of the most intensively researched sites, each of them with 19 excavation seassons. Beside these two sites, there are those of Caşeiu and Lazuri, with 20 and 14 excavation seassons respectively. All the other sites have been rarely excavated for a longer period of time: five excavation seassons at Medieşu Aurit "*Şucule*u", four at Oarţa de Sus "*Vâlceaua Rusului*", Lăpuşel "*Ciurgău*", or three at Călineşti "*Rogoaze*", etc. The explanations for which more than half of the Suciu and Lăpuş sites have been excavated during one or two seassons only are not known, but some of the reasons can be presumed. Beside objective reasons – such as the lack of funds, the involvement of archeologists in too many projects, and thus the impossibility to continue the research, the imperative to complete the excavation in short period of time (in the case of rescue excavations) –, there are also numerous subjective reasons: more "spectacular" discoveries that determined the archaeologist to abandon the already started excavations, the "unsatisfactory" results of the first excavation seassons, the lack of "directing fossils" (diagnostic sherds or, even more important, metal objects to be used for cultural classification) or, the other way around, the presence of diagnostic artifacts that raised too many problems to be solved.

The surface research followed a similar path as the archeological excavations. Unfortunately I could not include in figure 11 all the fieldwakings because in the case of the sites where excavations have been carried out, the years of fieldwalking (or stray findings) are very rarely mentioned. Due to this reason the figure 11 shoud be interpreted with caution. The "small number" of fieldwalkings between the '1960s and '1970s may be explained by the fact that they were followed by excavations, soundings especially, and therefore they were not counted in figure 11 as "fieldwalkings" but as "excavations". This observation also reveals an interesting aspect related to the research manner of that period, namely the sounding of the sites after identification (figure 11); however, the method is abandoned (at least according to

[33] For the more recent excavations in the tumular cemetery at Lăpuş see: Kacsó 2001, 231-278; for a different perspective see Biba Teržan 2005, 241-261. For bibliography regarding the cemetery from Lăpuş see Kacsó 2005b, 439-443.

[34] For figure 11 I have taken into account all years when excavations were carried out; the fieldwalkings are mentioned only if no excavations followed (excepting those from Oarţa de Sus "*Dealul Stremţului*" and Giurtelecu Hododului).

https://biblioteca-digitala.ro

the available data) at the end of the '1980s, either due to the significant increase of sites resulting after fieldwalkings, or as a consequence of reduced financial resources, or due to a change in methodology, perhaps determined by the inefficiency of the sounding method. I should also mention that the rescue excavations carried out in Suciu de Sus and Lăpuş sites do not follow the course above mentioned; such excavations characterize the beginning of the 21st century.

Being considered the most useful category of materials for solving issues related to chronology, ceramics has enjoyed a privileged status compared to other aspects of the archeological research (houses, pits, hearths, etc), and therefore it is better known. I mention though that this knowledge does not refer to technological issues at all: clay sources, temper, modelling, firing temperature, the technological differences between sites, between settlements and cemeteries, or between various types of pots, etc. I also have to underline that both for Suciu de Sus and Lăpuş there is still no repertoire of shapes and decorating motifs.

As regards the illustration (figures 13-14), the very small number of artifacts published is obvious, probably being the result of the subjective selections operated by the archaeologists in order to support their chronological schemes. Regardless the type of research, or the context of discoveries, the number of illustrated artifacts rarely exceeds 20.

Starting only from the ceramic material illustrated in literature (map 6), dividing it according to the Suciu de Sus culture periodization (i.e. two periods) and mapping the data thus obtained, there results that the early Suciu sites/"incised decorated ceramics" concentrate in the north and north-west of Transylvania: on the upper course of the Somes river, up to its confluence with Lăpuş river, on the middle course of Crasna river, and in the upper and middle course of river Tur, and the upper course of river Iza. A problem regarding the early discoveries of the Suciu de Sus culture is raised by the materials found in the settlement at Căprioara. If we agree that the material belongs to the Suciu de Sus culture, then, they can be interpreted either as an intrusion of Suciu I into Wietenberg area (probably Wietenberg B), or as a imports into the same area. It might also be possible that the entire material from the settlement of Căprioara to belong to Wietenberg culture, as N. Boroffka believes[35].

Uncertain for the moment are the Suciu II findings in the upper basin of Lăpuş and in Maramureş depression.

The settlement at Căşeiu[36] does not have a place in the defined periods of Suciu de Sus culture and it may rather be related to the first phase of the Lăpuş group, but the latter is very little known outside the eponymous cemetery.

In the next period, the Lăpuş group still covers the eastern areas (Lăpuş Country) in the upper basin of river Lăpuş, and also the western ones (Codru Country) in the Salaj basin. Equally important is the fact that between the two areas there are several sites that can not precisely be attributed for the moment to Suciu de Sus culture or to Lăpuş group, and that might belong to the latter. In the near future I intend to bring into discussion the interpretations proposed along the 120 years since the archeological sites we call Suciu de Sus and Lăpuş have been researched. And also how much money and other resources have been spent for this knowledge.

[35] Boroffka 1994, 27-28 no.97.

[36] Characterized by the scarcity of fragments decorated by excision, channeling, and of the black-red ones with channels, on the one hand, and the massive presence of undecorated pots of fine and semi-fine fabrics, and pots of course fabric decorated with striations/Besenstrich and alveolar bands.

https://biblioteca-digitala.ro

Appendix

In this Appendix the data on the Suciu and Lăpuş sites are presented in the following order:
a. site ID number – used on maps and in figures
b. site name: the village, county (shortened between brackets)[37] and the local name of the exact place of discovery (if mentioned).
c. the type of sites:
c.1. settlements, fortified settlements, single finds and cultic deposit (?)[38].
c.2. funeral sites[39].
d. the type of research: it is common knowledge that the archeological sites are identifyed either by fieldwalking, or by chance, followed in some cases by small-size archeological excavations (rescue excavations or soundings) or large-scale fieldwork (systematic excavations). Considering that the excavations carried out in a certain site provide more plausible data, I have decided, in certain cases, not to mention the type of research that led to the identification of the site (fieldwalking or stray finds), nor the year/s and the author/s of the site identification[40]. I have mentioned these details only in the cases in which the different types of research led to different interpretations, new data, or the results of the excavations are unknown.
d.1. excavations[41].
d.2. fieldwalking.
d.3. stray finds[42].
d.4. no data.
e. the year(s) in which research was carried out.
f. the author(s) who carried out the research.
g. a large part of the published material is represented by ceramics (sherds and complete pots); sometimes, in the absence of ceramics, I have mentioned between brackets other categories of artifacts (metal and stone objects, etc.) that have been found in the Suciu de Sus or Lăpuş layers; I have not taken into account the published materials that come from the earlier research carried out at Lăpuş and Suciu de Sus, nowdays being mixed in various collections, the very reason why it can not be established with certainty if they belong to one site or another[43].
h. for the cultural attribution of the sites I have used the published material, the result corresponding, with a few exceptions, to the cultural attribution mentioned in the literature; in the case of the sites from where no materials have been published, I have kept for the Appendix and map no. 2 the attributions mentioned in the literature – "Suciu de Sus", "Suciu de Sus or Lăpuş" and "Lăpuş" –, but without plotting them on map no. 5.
i. bibliography – includes only those works where information related to the demonstration comes from[44].

---

[37] That is: CJ – Cluj, MM – Maramureş, SJ – Sălaj, SM – Satu Mare.

[38] X ? – probably settlement; Fs – fortified settlement; DepC – deposit in cave; IsD – single find.

[39] X ? – probably funeral; FC – funeral feature; TN – tumular cemetery; TT – mound grave; PN – flat cemetery; PT – flat grave.

[40] I was not my intention to evaluate the activity of one archeologist or another who has studied the "cultural aspects" discussed here; the manner in which the results of the research have been published is of interest in this case.

[41] I have mentioned the types of excavations as found in the literature, using the following abbreviations: Syst – systematic excavations; Excav – excavation; Sound – sounding; Resc – rescue excavation.

[42] Including findings made by non-specialists, the places in discussion not being checked by archeologists afterwards.

[43] Mozsolics 1960, pl.71/1-3, 5; pl. 72; Daicoviciu H. 1967, fig.7; Bader 1976; Kacsó 2003b.

[44] For bibliography on the Suciu de Sus culture and Lăpuş group, see especially Kacsó 2003a, 105-181; Kacsó 2005b, 436-443.

https://biblioteca-digitala.ro

ID No	Site name	Settlements, isolated finds, etc	Funeral sites	Excavations	Fieldwalking	Stray finds	With data	Years of research	Authors of research	Published	Suciu de Sus	Suciu/Lăpuş	Lăpuş	Bibliography
1	Adrian (SM) *Cerii mari*		-	-	X	-	-	1965-66	T. Bader	-	X	-	-	Bader 1978, 119 no. 3, pl. 37/2; 95/3.
2	Adrian (SM) *Câmpia morii*	X	-	-	X	-	-	1965-66	T. Bader	-	X	-	-	Bader 1978, 119 no. 3, pl. 37/2; 95/3.
3	Aluniş Benesat (SJ) *Secătura / Secături*	X	-	-	X	-	-	1997	I. Bejinariu, H. Pop, J. Stobbe.	5	X	-	-	Bejinariu 2003, 66 no. 1, pl.5/2-6.
4	Apa (SM) punct neprecizat	X	-	-	-	-	X	-	-	-	X	-	-	Kacsó 2003a, 134 no. 4; Assignment from Liviu Marta.
5	Apateu (SM)	X	-	-	-	-	X	-	T. Bader	-	X	-	-	Bader 1979, 28.
6	Ardud (SM) *Szőlök / Vii*	X	-	-	X	-		-	J. Németi	-	X	-	-	Németi, Molnár 2002, 110 no. 6.
7	Ardud (SM) *Vár / Cetate*	X	-	-	X	-	-	1998	J. Németi	-	X	-	-	Németi 1999, 124; Németi, Molnár 2002, 110 no. 6.
8	Ardusat (MM) *Sub pădure*	X	-	-	X	-	-	1977	C. Kacsó	-	X	-	-	Kacsó 1987, 51 no.1, 66; Stanciu 1992, 171-172 no. 1.
9	Ariniş (MM) *Subt ogrăzi*	X	-	-	X	-	-	1975	C. Kacsó	15	X	-	-	Kacsó 1980, 39-40 no. 10, 46 fig.2/15-30.
10	Ariniş (MM) *Mocira.*	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó, D. Pop	18	X	-	-	Kacsó 2003a, 108 no. 1a, 134 no. 8, pl.1.
11	Baia Mare (MM) *Dealul Morgău*	X	-	Resc	-	-	-	1966	C. Kacsó	45	X	-	-	Kacsó 1987, 51 no. 2, 66, pl.1; Kacsó 2005a, 155, fig.2-6.
12	Băseşti (MM) *Piatra Frunturii*	X	-	-	X	-	-	2000	D. Pop	-	X	-	-	Pop D. 2003, 83 n. 2.
13	Bârsana (MM) *Cetățuia*	X	-	Sound	-	-	-	1968	C. Kacsó	-	X	-	-	Kacsó 1971, 369; Kacsó 1987, 51 no. 4a, 66, 68.
14	Bârsana (MM) *Podul Miresei*	X	-	-	X	-	-	1966	R. Popa, M. Zdroba and later C. Kacsó	-	-	X	-	Kacsó 1987, 51 no. 4b, 66; RepArhMaramu-reş.
15	Bezded (SJ) *La halauă*	X	-		X	-	-	1976	Al. V. Matei	-	X	-	-	Bejinariu 2003, 66 no. 2.
16	Bicaz (MM) *Igoaie*	X	-	Excav	-	-	-	1990	C. Kacsó, I. Stanciu	-	-	X	-	Kacsó, Stanciu 1996, 13 no. 17; Kacsó 2004c, 56.
17	Bicaz (MM) *Ciurgău*	X	-	-	X	-	-	1990	I. Stanciu	-	-	-	X	Kacsó 2003a, 108 no. 3a, 135 no.16.
18	Bicaz (MM) *Togul Nemților I*	-	TN	Excav	-	-	-	1978	C. Kacsó	-	-		X	Kacsó 1980, 38 no. 7, 42-43.
19	Bicaz (MM) *Togul Nemților II*	X ?	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó	4	-	-	X	Kacsó 2003a, 108 no. 3b, 135 no. 18, pl.2/1-4.

https://biblioteca-digitala.ro

20	Bogdan Vodă (MM) *La podeț*	X	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó, M. Dăncuş, G. M. Iuga, J. Béres	-	-	X	-	Kacsó 1987, 51 no. 5, 66; RepArh-Maramureş.
21	Boineşti (SM) *Coasta Boineştilor*		-	Syst	-	-	-	1892 / 1970	J. Mihálik / T. Bader	30 cca.	X			Bader 1978, 14, 17, 64-66, 75-76, 87, 99-101, 114, 121 no. 15, pl. 37/43; 40-41; 42/56; 47-49; 88/35; 95/15.
22	Bozânta Mică (MM) *Grind*	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	10	X			Stanciu 2003, 279 no. 21; Kacsó 2003a, 109 no. 4a, 135 no. 21, pl.2/5-14.
23	Bozânta Mică (MM) *Movile*	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 109 no. 4b, 135 no. 22.
24	Bozânta Mică (MM) *Unchiu Popii*	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 109 no. 4c, 135 no. 23.
25	Bulgari (SJ) *La izvoare*	X	-	-	X	-	-	1972, 1979	Al. V. Matei	11	X			Kacsó 1980, 37-38 no. 2, fig.1/9-19; Lakó 1983, 71 no. 12.
26	Buşag (MM) *Pe tog*	X	-	-	X	-	-	1989, 1994	I. Stanciu, C. Kacsó	4	X			Kacsó 2003a, 109 no. 5a, 135 no. 25, pl.3/1-4.
27	Buşag (MM) *Grădina lui V. Zoicaş*	X	-	-	X	-	-	1989, 1995, 2001	I. Stanciu, C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003a, 109 no. 5b, 135 no. 26.
28	Călineşti (MM) *Rogoaze*	X	-	Sound	-	-	-	1971 / 1978-1979	R. Popa, C. Kacsó / L. Nemoianu, Gh. Todincă	37	X			Nemoianu, Todincă 1981, 66-69; Kacsó, 1999a, 57-58, fig.5/1-5, 8-11, 13-17, 21-22; 6/2-4, 8-11, 14-16, 19-20, 22; 7/3, 6-9, 13-15, 17.
29	Călineşti (MM) *Grajdurile CAP*	X	-	-	X?	-	-	1984	-	26		X		Kacsó, 1999a, 58, fig.5/6-7, 12, 18-20, 23-24; 6/1, 5-7, 12-13, 17-18, 21; 7/1-2, 4-5, 10-12, 16; RepArhMaramu-reş.
30	Călineşti (MM) *Mănăstirea*	X	-	Sound	-	-	-	1979	L. Nemoianu, Gh. Todincă	-	X			Nemoianu, Todincă 1981, 67-68.
31	Căprioara (CJ) *Sălişte*	X	-		X	-	-	1968	Gh. Lazarovici	19 cca.	X			Lazarovici 1977, 35-37, fig. 1/3, 7, 9-14; 2/5; Kacsó 1987, 51 no.7, 73; Boroffka 1994, 27-28 no.97.
32	Cărăşeu (SM) punct neprecizat	X?	-	-	-	-	X	-	T. Bader	-	X			Bader 1979, 28.
33	Căşeiu (CJ) *Cetățele*	X	-	Syst	-	-	-	1928-1929 / 1980-1981, 1986-2001	Em. Panaitescu / D. Isac, A. Isac	91	X ?		X ?	Gogâltan, Isac 1995, 5-26; Gogâltan 2001, 191-214.
34	Ceaca (SJ) *Ponoare*	X	-	-	X	-	-	2000	I. Bejinariu, D. Tamba	-	X			Bejinariu 2003, 66-67 no. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

35	Cidreag (SM) *pe malul stâng al pârâului Negru*	X ?	-	-	-	X	-	1959	-	1	X			Bader 1972, 511 no. 8, fig. 2/8; 16/7.
36	Ciocmani (SJ) *Dâmbu Luchii*	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	3		X		Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 11b, pl. 1/24; 6/1; 22/5-7.
37	Ciolt (MM) *Cioltişor*	X	-	-	X	-	-	2000, 2002	C. Kacsó, D. Pop	93	X			Kacsó 2003a, 109 no. 6a, 135 no. 39, pl.3/5-19; 4-8.
38	Cliț (SJ) *Dealul Grindului*	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	5		X		Bajusz, Tamba 1988, 93-94 no. 6, pl. 1/16; 8/2; 18/7-11.
39	Copalnic Mănăştur (MM) *Poiana*	X	-	Excav	-	-	-	1975, 1979	C. Kacsó	11	X			Kacsó 1987, 51 no. 8a, 58, 66, 69, pl.2.
40	Copalnic Mănăştur (MM) *Pe mal*	X	-	-	X	-	-	1979	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 58 no. 8b, 66; RepArhMaramu-reş.
41	Corni (MM) *Băbțişoara*	X	-	-	X	-	-	2000, 2003	C. Kacsó, D. Pop	12	-	X		Kacsó 2003a, 110 no. 7, 136 no. 41, pl.9.
42	Corod (SM) punct neprecizat	X	-	-	-	-	X	-	-	-	X			Bader 1979, 28.
43	Coruia (MM) *Cărarea Morii-*	X	-	-	X	-	-	2003	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 110 no. 8, 136 no.43.
44	Crăciuneşti (MM) *Mohelca*	X	-	Excav	-	-	-	1972, 1976	R. Popa, C. Kacsó, R. Harhoiu, G. M. Iuga (R. Popa, C. Kacsó)	-	X			Kacsó 2003a, 110 no. 9, 136 no.44.
45	Crăciuneşti (MM) *pe terasa joasă din stânga Tisei*	X	-	-	X	-	-	2000	V. Vizauer, T. Ivanciuc	-	X			Kacsó 2003a, 141 no. 185.
46	Cuceu (SJ) *Pe lab*	X	-	-	X	-	-	1979	E. Lakó	6	X			Lakó 1983, 74 no. 22a; Kacsó 1987, 58 no. 9a, 66, pl. 4/1-6.
47	Cuceu (SJ) *Cuceul Sec*	X	-	-	X	-	-	1980	E. Lakó	9	X			Lakó 1983, 74 no. 22a; Kacsó 1987, 58 no. 9b, 66, pl. 4/7-15.
48	Culciu Mare (SM) *Sub grădini*	X	-	Syst	-	-	-	1969, 1971-1988	T. Bader	95 cca.	X			Bader 1972, 512 no. 11, 520-522, 528, 532, fig. 2/11; pl. 1/1, 3, 5, 7-9; 2-11; 12/1-7; Bader 1978, 17, 64, 66-68, 75, 99, 114, 123-124 no. 31; pl.37/7; 38; 42/1-2, 4; 50/1-7, 9-12, 14; 51-52; 53/1-2, 4-9; 55-56; 57/ 1-3, 5; 58; 62/24; 95/31; Iercoşan 1992-1993, 83 no. 14a.
49	Culciu Mare (SM) *Kendervető*	X	-	Sound	-	-	-	1972	T. Bader	-	X			Bader 1972, 512 no. 11, 520, fig.2/11.

https://biblioteca-digitala.ro

50	Culciu Mic (SM) *La gropi de siloz*	X	-	Excav	-	-	-	1973	T. Bader	23 (1)	X			Bader 1978, 17, 64-69, 75-76, 84, 87, 99, 107, 124 no. 32; pl.37/ 9; 39; 45-46; 54; 62/25; 95/32.
51	Dămăcuşeni (MM) *Obreja*	X	-	-	X	-	-	1974	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 10, 66; RepArhMaramu-reş.
52	Dorolț (SM) *Nagyhomokos / Pescarie*	X	-	Resc	-	-	-	2001	L. Marta	-	X			Marta 2002, 129 no. 86. Assignment from L. Marta
53	Dragu (SJ) *La bulbuc*	X	-	-	X	-	-	1974	Al. V. Matei	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 12, 66; Bejinariu 2003, 67 no. 4.
54	Gârbou (SJ) *casa ing. Vultur*	X	-	-	-	X	-	-	-	-		X		Lakó 1983, 76 no. 32b; Kacsó 1987, 59 no. 14, 66, 69.
55	Gârcei (SJ) *la Glimeie*	X	-	-	X	-	-	1999	Al. V. Matei. I. Bejinariu, H. Pop, S. and D. Băcuieț	-	X			Bejinariu 2003, 67 no. 5.
56	Gherța Mică (SM) *Dealul Bocaghița*	X ?	-	-	-	-	X	-	-	-	X			Bader 1978, 125 no. 41, pl.37/12; 45/41.
57	Giuleşti (MM) *Valea Mestecăniş*	X	-	Excav	-	-	-	1966 / 1968	R. Popa, M. Zdroba / C. Kacsó	48	X			Kacsó 1987, 59 no. 13, 66, 68; pl.5-7; Kacsó 2003c, 133, fig.1/3.
58	Giurtelecu Hododului (SJ) *Dealul nucilor*	X	-	Excav	X	-	-	1999-2000 / 2000	M. Rotea / M. Rotea, C. Kacsó, D. Pop	12	X			Kacsó 2003a, 110 no. 10, 136 no. 58, pl.10; Assignment from M. Rotea. Only artifacts from surface research are publish.
59	Groşi (MM) *Între pâraie*	X	-	-	X	-	-	2000, 2004	D. Pop, C. Kacsó, R. Cardoş	-		X		Kacsó 2003a, 110 no. 11, 136 no. 59.
60	Groşii Țibleşului (MM) *Tăuşor*	X	-	-	X	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	9			X	Kacsó 1993, 33, 48, pl.13/5-14.
61	Groşii Țibleşului (MM) *Ograde*	X	-	Sound	-	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	14			X	Kacsó 1993, 33, pl.12.
62	Groşii Țibleşului (MM) *Valea Obrejei*	X	-	-	X	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 111 no. 12, 136 no. 62.
63	Halmeu (SM) *Vamă-*	X	-	Resc	-	-	-	2000, 2003	L. Marta, C. Astaloş	19	X			Marta 2004a, 39-46; Marta 2004b, 133-134 no.83.
64	Halmeu (SM) *Királydomb*	X	-	Sound	-	-	-	2002	L. Marta, C. Astaloş, C. Virag	-	X			Marta, Virag 2003, 140-141 no. 89; Marta 2004a, 39.
65	Homorodu de Jos (SM) *Togul popii*	X	-	-	X	-	-	1966	T. Bader	-	X			Bader 1972, 513 no. 18, 520, fig. 2/18; Bader 1978, 68, 125 no.45.
66	Homorodu de Sus (SM) *Ograda borzului*	X ?	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X			Bader 1978, 125 no. 46, pl.37/14; 45/46.

https://biblioteca-digitala.ro

67	Homorodu de Sus (SM) *grădina lui Soreanu*	X	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X			Bader 1978, 125 no. 46.
68	Ieud (MM) *Podul de la gura Gârbovei*	X	-	Sound		-	-	1971	R. Popa, C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 14; RepArhMaramureş.
69	Ieud (MM) *Podereiu Dumbrăviței*	X	-	-	X	-	-	1985, 2000	M. Dăncuş, C. Kacsó	13	X			Kacsó 2003a, 111 no. 13, 137 no. 69, pl.11.
70	Ileanda (SJ) *Pe coastă*	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	2		X		Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 8a, pl.1/18; 19/5-6.
71	Ileanda (SJ) *Dealul Măgurița*	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	4	X			Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 8b, pl.7/1; 19/1-4;
72	Iojib (SM) *Podul Şarului*	X	-	Excav	-	-	-	1975	T. Bader	-	X			Bader 1978, 64, 75, 125 no. 50, pl.37/15; 45/50.
73	Jibou (SJ)	X ?	-	-	-	X	-	-	-	6	X			Kacsó 1987, 59 no. 16, 66, 69, pl.8/1-6.
74	Lazuri (SM) *Lubi tag*	X	-	Syst	-	-	-	1977-1978, 1984/1993-2003	Gh. Lazin / Gh. Lazin, J. Németi, C. Kacsó, I. Stanciu, L. Marta	2 (4)	X			Németi 1997, 78-86; Stanciu 1999, 115; Stanciu 2003, 177-182 no. 110; Stanciu, Marta 2004, 173-176 no. 100 (with older literature); Puskás 1997, fig.12.
75	Lazuri (SM) *Drumul Dorolț*	X	-	Resc	-	-	-	2000	L. Marta	-	X			Marta 2001, 126 no. 102.
76	Lăpuş (MM) *Cioncaş şi sub Cioncaş*	X?	X?	-	X	-	-	beginning to XX centuries /and '90	M. Roska / C. Kacsó	23			X	Roska 1942, 209 no. 23; Kacsó 2003a, 111 no. 14a, 137 no. 76, pl.12-13.
77	Lăpuş (MM) *Podul Hotarului II*	X?	X?	-	X	-	-	1970	C. Kacsó	8			X	Kacsó 2003a, 111 no. 14b, 137 no.77, pl.14.
78	Lăpuş (MM) *La arini*	X	-	-	X	-	-	1988, 1995-2004	C. Kacsó, M. Voinaghi, D. Pop, R. Cardoş	15			X	Kacsó 2003a, 111-112 no. 14c, 137 no. 78, pl.15.
79	Lăpuş (MM) *Tulicească*	X	-	-	X	-	-	1996	C. Kacsó	3			X	Kacsó 2003a, 112 no.14e, 137 no. 80, pl.16/1-3.
80	Lăpuş (MM) *Valea Cerțiului*	X	-	-	X	-	-	1996	C. Kacsó, D. Pop	9			X	Kacsó 2003a, 112 no. 14f, 137 no. 81, pl.19/3-11.
81	Lăpuş (MM) *Valea Herții*	X ?	X?	-	X	-	-	1996	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 112 no. 14f (?), 137 no. 82.
82	Lăpuş (MM) *Lacuri*	X ?	-	-	X	-	-	1996	D. Pop	-			X	Kacsó 2003a, 112-113 no. 14g, 137 no. 83.
83	Lăpuş (MM) *Dumbrăvița*	X ?	-	-	X	-	-	1998	C. Kacsó, D. Pop	-			X	Kacsó 2003a, 113 no. 14i, 137 no. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

84	Lăpuş (MM) *Podanc*, *Podancul Mare*, *Podul Hotarului I*	-	TN	Syst	X	-	-	end of XIX centuries / 1961 / 1967-1974 / 1995-1998, 2000-2007	J. Szendrei / M. Rusu / C. Kacsó / C. Kacsó D. Pop, R. Cardoş / C. Kacsó, C. Metzner – Nebelsich.	189 cca			X	Kacsó 2001, 231-278. (here older literature); Kacsó 2003a, 111-113, pl.16/4-17, pl.17-18, 19/1-2, pl.20; Motzoi-Chicideanu, Kacsó 2005b, 439-443; Teržan 2005, 241-261; Kacsó, Pop 2007, 215-216, no. 106, pl.46; Kacsó, Metzner – Nebelsich, 177-181, no.90.
85	Lăpuş (MM) *Gruiul Târgului*	-	FC	Sound	-	-	-	1969	C. Kacsó	27			X	Kacsó 1994, 9-21.
86	Lăpuş (MM) *Cioncaş II*	X?	X?	-	X	-	-	2003	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 113 no. 14l, 137 no. 90.
87	Lăpuşel (MM) *Ciurgău*	X	-	Syst	-	-	-	1992-1994 / 2000	C. Kacsó, I. Stanciu / C. Kacsó, I. Stanciu, D. Pop	75	X			Stanciu 1994, fig.2; Kacsó 1995, 83-99; Kacsó, Stanciu, D. Pop 2001, 130-131 no. 104; Kacsó 2004 c, 72-73.
88	Lăpuşel (MM) *Tedeş*	X	-	-	X	-	-	1992, 2000	I. Stanciu, C. Kacsó, D. Pop	22	X			Kacsó 2003a, 113-114 no. 15a, 137 no. 92, pl.21.
89	Lăpuşel (MM) *Hodiştău*	X	-	-	X	-	-	1992	I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 114 no. 15b, 137 no. 93.
90	Lăpuşel (MM) *Mociar*	X	-	Resc	-	-	-	2000	D. Pop	-	X			Kacsó, Stanciu, D. Pop 2001, 131-132 no. 105.
91	Letca (SJ) *deal în apropiere de borna kilometrică 118+6*	X	-	-	X	-	-	1987	D. Tamba, I. Bajusz	9		X		Bajusz, Tamba 1988, 94 no. 10, pl.1/21; 7/2; 21.
92	Libotin (MM) *Dâmbu Crucii I*	-	FC	Syst	-	-	-	1976	C. Kacsó, G. M. Iuga	75			X	Kacsó 1990, 79-98.
93	Libotin (MM) *Dâmbu Crucii II*	X ?	-	-	X	-	-	1976	C. Kacsó	-			X	Kacsó 1987, 59 no. 17a; RepArhMaramu-reş.
94	Libotin (MM) *Podoroiu Mare*	X	-	-	X	-	-	1976	C. Kacsó	-			X	C. Kacsó 1987, 59 no. 17b, 66; RepArhMaramu-reş.
95	Livada (SM)	X ?	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X ?			Bader 1978, 125 no. 53.
96	Medieşu Aurit (SM) *Cioncaş*	X	-	Excav	-	-	-	1964 / 2003	S. Dumitraşcu, T. Bader / L. Marta, R. Gindele, C. Astaloş, Cadas Z.	2	X			Bader, Dumitaşcu 1970, 127-136; Marta, Gindele, Astaloş, Cadas 2004, 191-195 no. 120.

https://biblioteca-digitala.ro

97	Medieşu Aurit (SM) *Şuculeu*	X	-	Syst	-	-	-	1964-1966, 1975 / 1996	S. Dumitraşcu, T. Bader / S. Dumitraşcu	17 cca.	X			Dumitraşcu, Bader 1967, 18, 28, fig.1, 3, 12; Bader 1972, 514 no. 21, 520-522, fig.2/21; pl.12/8; 13-15; Bader 1978, 64-66, 68, 75, 126 no. 55, pl.37/16; 50/15; 53/3; 59; Iercoşan 1992-1993, 86 no. 24; Dumitraşcu 1997, 35-36 no. 60;
98	Medieşu Aurit (SM) *La Leşu*	-	PT	Syst	-	-	-	1965	S. Dumitraşcu, T. Bader	(1)	X			Dumitraşcu, Bader 1967, 43, fig.1, 21; Bader 1972, 514 no. 21, 522, fig. 2/21; pl.12/8.
99	Medieşu Aurit (SM) *Togul lui Schweizer*	-	TT	Excav	-	-	-	1968 and / or 1969 / 2003.	T. Bader / L. Marta, R. Gindele, C. Astaloş, Kadas Z.	12	X			Bader 1978, 17, 68-70, 74, 81, 91, 114-115, 126 no. 55; pl.37/17; 42/3; 43; 44/1-6, 8-13; 95/55; Bader 1982, 153; Marta, Gindele, Astaloş, Kadas 2004, 191-195 no. 120.
100	Mesteacăn (MM) *La parhon* şi *Valea caselor*	X	-	Syst	-	-	-	1978-1979	G. M. Iuga, Gh. Lazin	23	X			Kacsó 1987, 59 no. 18, 66, 69, pl.5/7-19; 9/1-11; Iuga 1981, 151.
101	Moftinu Mic (SM) *marginea Drumului Național Carei-Satu Mare*	X	-	-	X	-	-	1982	J. Németi	13	X			Németi 1986-1987, 109 no. 5, fig.16; 17/3, 5-8; Németi 1999, 80-81.
102	Moisei (MM) *Tarnița Purcărețului*	X	-	-	X	-	-	1987, 1988	M. Dăncuş, J. Béres, Gh. Todincă	-			X	Kacsó 1993, 48.
103	Muncel (SJ) *grădina lui Al. Toma*	X	-	Sound	-	-	-	1976	Al. V. Matei	2		X		Bejinariu 2003, 67-68 no. 6, pl.5/1; 6/2-3.
104	Nadiş (SJ) *Dealul Bal*	X	-	-	-	X	-	-	-	1	X			Bejinariu 2003, 68 no. 7, pl.3/3.
105	Nadiş (SJ) *Buia Mitrului*	X	-	Excav	-	-	-	1966-1967	M. Zdroba, I. Iuga	6		X		Kacsó 2003a, 114 no. 16, 138 no. 107. Kacsó 2004a, 78, 5/2-7.
106	Nadişu Hododului (SM) *în stânga drumului dintre Nadişu Hadodului şi Hodod*	X	-	-	X	-	-	1978	J. Németi	-	X			Németi 1999, 88 no. 78.
107	Necopoi (SM) *Lângă Gara CFR*	X	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X			Bader 1978, 126 no. 62, pl.37/19; 95/62.
108	Negreni (SJ) *Şesul Mic*	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	-		X		Bajusz, Tamba 1988, 93 no. 4a.
109	Negreni (SJ) *Arie*	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	6		X		Bajusz, Tamba 1988, 93 no. 4c, pl.18/1-6.
110	Noroieni (SM) *sud-est de sat, pe malul stâng al pârâului Şar*	X	-	-	X	-	-	-	T. Bader	-	X			Bader 1978, 126 no. 64, pl.37/20; 95/64.

https://biblioteca-digitala.ro

111	Oarța de Jos (MM) *Vâlceaua Rusului*	X	-	Syst	-	-	-	1971, 1977-1979	C. Kacsó, G. M. Iuga	91	X		X	Kacsó 1980, 39 no. 9a; Kacsó 1987, 66, 69, 62 pl.20-21; Kacsó 2004b, 327-340.
112	Oarța de Jos (MM) *Alac*	X	-	-	X	-	-	1977	C. Kacsó	-	X			Kacsó 1980, 39 no. 9b
113	Oarța de Sus (MM) *Făget*	X	-	-	X	-	-	-	C. Kacsó	25			X	Kacsó 2003a, 115 no. 18c, pl.26-27.
114	Oarța de Sus (MM) *Oul Făgetului*	X	-	Sound / Syst	-	-	-	1977 / 1987	C. Kacsó	14	X		X	Kacsó 1980, 39 no. 8b, 43, fig.2/1-14; Kacsó 1990, 95 and note 18. Lăpuş artifacts are unpublish.
115	Oarța de Sus (MM) *Mânzata*, *Costişa* şi *Citere*	X	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1980, 39 no. 8c, 43.
116	Oarța de Sus (MM) *Dealul Crucii*	X	-	-	X	-	-	'80	C. Kacsó	-		X		Kacsó 2003a, 115 no. 18b; RepArhMaramu-reş.
117	Oarța de Sus (MM) *Dealul Stremțului*	X	-	Sound	X	-	-	2003-2004 / 2002	C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoş	67	X			Kacsó 2003a, 114-115 no. 18a, pl.22-25. (Only artifacts from surface research made in 2002 are publish)
118	Odoreu (SM) *nu departe de pădurea Gâmbaş*	X	-	Excav	-	-	-	1965	T. Bader	-	X			Bader 1972, 514 no. 24, fig.2/24.
119	Odoreu (SM) *la nord de localitate*	X	-	Sound	-	-	-	1987	T. Bader, Gh. Lazin	-	X			Iercoşan 1993, 84 no. 17.
120	Onceşti (MM) *Pe corni*	X	-	-	X	-	-	1973	R. Popa, R. Harhoiu, C. Kacsó	-			X	Kacsó 1981a, 374 note 18; Kacsó 1987, 59 no. 19.
121	Onceşti (MM) *Cetățuie*	X	-	-	X	-	-	'50	Fr. Nistor	-	X			Kacsó 2003a, 115 no. 19, 139 no. 121.
122	Orțița (MM) *Pe lab*	X	-	-	X	-	-	1987, 2002-	Tr. Rus, C. Kacsó, D. Pop	2		X		Kacsó 2003a, 115 no. 20a, 139 no.22, pl.29/1-2; RepArhMaramu-reş.
123	Orțița (MM) *Țempe*	X	-	-	X	-	-	1985	C. Kacsó	8			X	Kacsó 2003a, 115 no. 20b, 139 no.123, pl.28.
124	Petea (SM) *Vamă*	X	-	Resc	-		-	1998-1999	J. Németi, Gh. Lazin, L. Marta, R. Gindele, C. Astaloş	40	X		X	Németi, Lazin, Gindele, Marta 2000, 74 no. 104; Marta 2005, 75-94.
125	Podişu (SJ) *Pe lab*	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	4	X			Bajusz, Tamba 1988, 92 no. 2a, pl.1/nr1; 2/2; 9/5-8.
126	Podişu (SJ) *Pe Inat*	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	5		X		Bajusz, Tamba 1988, 92 no. 2d, pl.1/no.5; 3/1; 12/1-5.
127	Poienile de sub Munte (MM) *Zarika*	X	-	-	X	-	-	2005	Aug. Coroian	-		X		Unpublish.

https://biblioteca-digitala.ro

128	Popeni (SJ) *Pogor*	X	-	Sound	-	-	-	1980	Al. V. Matei	-	X			Bejinariu 2003, 68 no. 8.
129	Prislop (MM) *Fântâna boului*	X	-	-	X	-	-	-	G. M. luga	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 20.
130	Prislop (MM) *Ograde* şi *Valea boului*	X	-	Excav	-	-	-	1984, 1988	G. M. luga	38	X			Kacsó 2003a, 116 no. 21, 139 no.130, pl.29/3-24; 30; RepArh-Maramureş.
131	Racâş (SJ) *Gura Jernăului*	X	-	-	X	-	-	-	Fl. Gogâltan, I. Popescu	26	X			Kacsó 2003a, 107, 139 no. 131; Bejinariu 2003, 68 no. 9; Kacsó 2004a, 78-79, fig.3/2-12; 4/1-16.
132	Rogna (SJ) *Bulbuc*	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	6		X		Bajusz, Tamba 1988, 92-93 no. 3a, pl.1/6; 8/1; 13/1-6.
133	Rogna (SJ) *Coasta lui Nicolae*	X	-	-	X	-	-	1987	I. Bajusz, D. Tamba	6		X		Bajusz, Tamba 1988, 93 no. 3f, pl.1/10; 4/2; 16; 17/1-6.
134	Rogoz (MM) *Şesurile Rogozului*	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó, D. Pop	-			X	Kacsó 2003a, 116 no. 22, 139 no. 134.
135	Rohia (MM) *Poderei*	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó	-			X	Kacsó 2003a, 116 no.23, 139 no. 135.
136	Românaşi (SJ) *Staţia de carburanţi S. C. Comeso*	X	-	Resc	-	-	-	1996	I. Bejinariu	2		X		Bejinariru 2003, 68-69 no. 10, pl.4/1-3.
137	Rus (SJ) *Şesul lui Măican*	X	-	-	X	-	-	1992	I. Muscă	-		X		Bejinariu 2003, 69 no. 12.
138	Sarasău (MM) *Moară*	X	-	-	X	-	-	'70	R. Popa	4	X			Kacsó 1987, 59 no. 21a, 66, 68, 56 pl.9/12-15; RepArh-Maramureş.
139	Sarasău (MM) *Lazu Mare*	X	-	Sound		-	-	1966	M. Zdroba	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 21b, 66; RepArh-Maramureş
140	Sarasău (MM) *Vaşcapău*	X	-	-	X	-	-	1965-1970	Fr. Nistor	-	X			Kacsó 2003a, 116 no. 24, 139 no.140.
141	Sarasău (MM) *După ştrec*	X	-	Resc	-	-	-	2005	C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoş	-	X			Unpublish.
142	Satu Mare (SM) Ştrandul Someş	IsD	-	-	-	-	-	1969	-	1	X			Bader 1975, 28-29, pl.4/1; Bader 1978, 127-128 no. 77, pl.37/24; 44/7; 95/77.
143	Satulung (MM) *în apropierea drumului dintre Satulung şi Finteuşu Mic*	X	-	Sound	-	-	-	beginning to XX centuries.	A. Vende	1	X			Kacsó 2003a, 116-117 no. 25, 139 no. 142.
144	Satulung (MM)	X	-	-	X	-	-	-	E. Kovács	6	X			Bader 1972, 515 no. 30, 519 fig.2/30, pl.16/1-6;
145	Săsar (MM) *Dâmbul Morii*	X	-	-	X	-	-	1989	I. Stanciu	46	X			Kacsó 2003a, 117 no. 26, 139 no. 144, pl.31-33.

https://biblioteca-digitala.ro

146	Sâncraiu Silvaniei (SJ) *Barázdahát*	X	-	-	X	-	-	1979	E. Lakó, Al. V. Matei	8	X			Kacsó 1980, 37 no. 1, 45 fig.1/1-8; Lakó 1983, 87 no. 72.
147	Sâncraiu Silvaniei (SJ) *Lazuri*	X	-	Sound	-	-	-	1984	Al. V. Matei	-	X			Bejinariu 2003, 69 no. 12.
148	Sârbi (MM) *Valea Popii*	X	-	Sound	-	-	-	1965	Fr. Nistor	-	X			Kacsó 2003a, 117 no. 27, 139 no. 135.
149	Seini (MM) *IAS Ferma 7*	X	-	-	-	X	-	1985	-	47	X			Kacsó 1987, 59 no. 22, 66, 68, pl.10-13
150	Seini (MM) *Dagas*	X	-	Excav	X	-	-	1989, 1991 / 2007	I. Stanciu, C. Kacsó, D. Pop	30	X			Kacsó 2003a, 117-118 no. 28, 140 no. 146, pl.34-36.
151	Sighetu Marmației (MM) *Cămara Cireghi*	X	-	Sound	X	-	-	1988 / 2005	C. Ivanciuc, T. Ivanciuc / C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoş, T. Ivanciuc	-		X		Ivanciuc C. 1990, 116-117.
152	Sighetu Marmației (MM) *Cearda-Țărmuri*	X	-	-	X	-	-	1988-1996 / 2005	T. Ivanciuc / C. Kacsó, D. Pop, R. Cardoş, T. Ivanciuc.	11	X			Ivanciuc T. 1999, 15-22.
153	Sighetu Marmației (MM) *str. Avram Iancu*	X	-	-	X	-	-	-	Fr. Nistor	-		X		Kacsó 2003a, 118 no. 29a, 140 no. 149.
154	Sighetu Marmației (MM) *Biserica reformată*	X	-	Excav		-	-	1983	R. Popa	-	X			Kacsó 2003a, 118 no. 29b, 140 no. 150.
155	Someş-Uileac (MM) *Bicirig*	X	-	-	X	-	-	2000	D. Pop, C. Kacsó, M. Rotea	83	X			Pop D. 2003, 83-104.
156	Stremț (MM) *Dealul Buii*	X	-	-	X	-	-	1990	I. Stanciu	-	X			Kacsó 2003a, 118 no. 30, 140 no. 155.
157	Suciu de Jos (MM) *Izvorâşte*	X	-	-	X	-	-	1971, 2003	C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003b, 46 no. 1.
158	Suciu de Jos (MM) *Gura Boii*	X	-	-	X	-	-	'70	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 59 no. 23b, 66; RepArhMaramu-reş.
159	Suciu de Jos (MM) *Muncei*	X	-	-	X	-	-	2003	C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003b, 46-47 no. 3.
160	Suciu de Jos (MM) *Vârful Carpănului*	-	PT	-	X	-	-	1998	C. Kacsó, N. Palincaş, Fl. Gogâltan, D. Pop	10			X	Kacsó 2003a, 118 no. 31a, 140 no. 159, pl.37
161	Suciu de Sus (MM) *Poduri pe coastă I*	-	PN	Sound / Resc	-	-	-	end of XIX centuries / 1913 / 1961	D. Teleki, J Szendrei / M. Roska / M. Rusu	2 ?	X			Roska 1942, fig.113; Mozsolics 1960, pl.71/1; Bader 1972, 516-517 no. 34, 522, fig.2/34; Daicoviciu 1967, fig.7.
162	Suciu de Sus (MM) *Poduri pe coastă II*	X	-	-	X	-	-	'70	C. Kacsó	-	X			Kacsó 1987, 59 no. 24a; RepArh-Maramureş

https://biblioteca-digitala.ro

163	Suciu de Sus (MM) *Troian I*	-	TT	Sound	-	-	-	end of XIX centuries	D. Teleki, J Szendrei	1	X			Mozsolics 1960, 115-116, 119, pl.72; Bader 1976, 37-45, pl.3/1.
164	Suciu de Sus (MM) *Troian II*	X ?	X?	-	X	-	-	-	C. Kacsó	-			X	Kacsó 1987, 59 no. 24b; Kacsó 2003b, 49 no.8.
165	Suciu de Sus (MM) *Mocira*	X ?	X?	-	-	-	X	-	-	1		X		Bader 1976, 39 n.10, 43 n.19, pl.5/1; Kacsó 1993, 32 and note 14.
166	Suciu de Sus (MM) *Pe şes*	X	-	Sound	-	-	-	1968, 1989	C. Kacsó, I. Stanciu	140			X	Kacsó, 1993, 29-33, pl.1-11; Kacsó 2004c, 50 here are mentionated year 1969.
167	Suciu de Sus (MM) *Pe rât*	X ?	-	-	X	-	-	1989	C. Kacsó, I. Stanciu	-		X		Kacsó 2003a, 119 no. 32, 140 no. 166.
168	Supuru de Jos (SM) *Dealul Sențiului*	X	-	-	X	-	-	1977	J. Németi	3			X	Roska1940, 4 no. 2, fig.2; Németi 1978, 114 no. 8, fig.5/5-7; Kacsó 2003a, 119 no.33, 140 no. 167.
169	Tămăşeşti (MM) *Dealul Tămăşeştilor*	X	-	-	X	-	-	2002	C. Kacsó, D. Pop	-		X		Kacsó 2003a, 119 no. 34, 140 no. 168.
170	Tătăreşti (SM) *Dealul Tătăreştilor*	X	-	-	X	-	-	1997	Gh. Lazin, S. Pop	12	X			Lazin, Pop S. 1997, 75-84.
171	Tăuți Măgherăuş (MM) *Viile Tăuți*	X	-	-	X	-	-	before to 1980	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 66 no. 25; RepArh-Maramureş.
172	Tihău (SJ) *La Cerniele*	X	-	Resc	-	-	-	2001	I. Bejinariu	3	-	X		Bejinariu 2003, 69-70 no. 13, pl.2/4-6; 3/1-2, 5.
173	Tg. Lăpuş (MM) *Întorsura*	X	-	-	X	-	-	1973	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 66 no. 26; RepArh-Maramureş.
174	Tg. Lăpuş (MM) *Eghereş*	X	-	-	X	-	-	1978	C. Kacsó	-		X		Kacsó 1987, 66 no. 26; RepArh-Maramureş.
175	Turulung-Vii (SM) *malul Turului*	X	-	Resc	-	-	-	1975	T. Bader	-	X			Bader 1978, 75, 130 no. 96, pl.37/30; 95/96; Iercoşan 1993, 84 no. 19
176	Vad (MM) *Poduri*	X	-	Excav	-	-	-	1973, 1975, 1979	C. Kacsó	38	X			Kacsó 1987, 66 no. 27a; pl.14-15.
177	Vad (MM) *Ştiurdina*	X	-	Excav	-	-	-	1975	C. Kacsó	-	X			Kacsó 1987, 66 no. 27b.
178	Valea Vinului (MM) *valea Lipăuțului*	X	-	-	X	-	-	-	A. Pop	13	X			Pop S., Pop A. 1999, 35-44.
179	Vama (MM) *Dealul Mare*	X	-	-	-	-	X	-	-	-	X			Bader 1978, 130 no. 100, pl.37/33; 95/100.
180	Vădurele (SJ) *Curături*	X	-	-	-	X	-	-	-	3	X			Bejinariu 2003, 70 no. 14, pl.3/4, 6-8.
181	Vălenii Şomcutei (MM) *Peştera Valea Rea*	Dep C	-	-	X	-	-	1980, 1990, 2003	G. M. Iuga, C. Kacsó, I. Emödi, J. Dany, G. Szabó, D. Pop	60	X			Kacsó 1999b, 113-126; Kacsó 2006, 79-81, 83, fig.10-13

https://biblioteca-digitala.ro

182	Vălenii Şomcutei (MM) *Valea lui Ştefan*	X	-	Sound	-	-	-	1980	G. M. Iuga	63	X			Kacsó 1999b, 114, 118; fig.2-9; Kacsó 2006, 81-82, fig.10-13.
183	Vălenii Şomcutei (MM) *Ograda Budenilor*	X	-	Sound	-	-	-	1992	G. M. Iuga	-	X			Kacsó 1999b, 118 şi n.4.

https://biblioteca-digitala.ro

REFERENCES

Bader 1972 — T. Bader, *Cultura Suciu de Sus în nord-vestul României – Die Suciu de Sus-Kultur im Nordwesten von Rumänien*, SCIV 23, 1972, 509-535.

Bader 1975 — T. Bader, *Contribuții la cunoaşterea istoriei oraşului Satu Mare. Descoperiri arheologice (I) – Beiträge zur Kenntnis der Geschichte der Stadt Sathmar. Archäologische Funde*, StComSatu Mare 3, 1975, 19-45.

Bader 1976 — T. Bader, *O veche colecție de ceramică aparținînd culturii Suciu de Sus în Muzeul județean Mureş – Eine alte Keramiksammlung aus der Suciu de Sus Kultur im Kreismuseum Mureş*, Marisia 6, 1976, 37-47.

Bader 1978 — T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

Bader 1979 — T. Bader, *Die Suciu de Sus-Kultur in Nordwestrumänien*, PZ 54, 1979, 3-31.

Bader 1982 — T. Bader, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (Partea I-a) – Die archäologische Grabungen im Kreis Satu Mare*, StComSatu Mare 5-6, 1981-1982, 143-158.

Bader, Dumitaşcu 1970 — T. Bader, S. Dumitaşcu, *Săpăturile arheologice la aşezarea de tip Otomani de la Medieşul Aurit – Les fouilles archéologiques dans l'établissement de type Otomani de Medieşul Aurit*, Materiale 9, 1970, 127-136.

Bajusz, Tamba 1988 — I. Bajusz, D. Tamba, *Contribuții la topografia arheologică a văii Someşului (sectorul Căpîlna-Jibou) – Beiträge zur archäologischen Topographie des Someştals*, ActaMP 12, 1988, 91-120.

Balaguri 1974 — E. A. Balaguri, *Do pitannja pro doslidčennja pam'jatok pizn'obrozovoi dobo u Vinogradvs'komu raioni Zakarpats'koi oblast. Zbornik Metodičnii Posibnik dlja Studentiv z Archeologii*, Užgorod, 1974, 25-47.

Balaguri 1976 — E. A. Balaguri, *Novje dannye k istorii pozdnej bronzy Zakarpatja, Eneolit i bronzovyj vek Ukrainy*, Kiev, 1976, 240-256.

Balaguri 1990 — E. A. Balaguri, *Procesele cultural-istorice din zona Tisei superioare din a doua jumatate a mileniului II îen şi începutul mileniului I îen pe baza materialelor expediției transcarpatice a universității din Ujgorod*, SympThrac 8, 1990, 121-122.

Balaguri 2001 — E. A. Balaguri, *Naselenie verhnego potisia v epohu bronzî*, Ujgorod, 2001, 243-288.

Bejinariu 2003 — I. Bejinariu, *Noi descoperiri ale culturii Suciu de Sus din județul Sălaj – New discoveries belonging to the Suciu de Sus culture from Sălaj county*, Marmatia 7/1, 2003, 65-81.

Bejinariu, Lakó, Sana 2004 — I. Bejinariu, Eva Lakó, D. V. Sana, *Materiale arheologice din epoca bronzului de la Doh (com. Măierişte), jud. Sălaj – Bronze Age archeologic materials from Doh (the Măierişte commune, Sălaj county)*, ActaMP 26, 2004, 111-131.

Boroffka 1994 — N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA 19, Bonn, 1994.

Daicoviciu H. 1967 — H. Daicoviciu (red.), *Muzeul de Istorie din Cluj*, Bucureşti, 1967, fig.7.

Dumitraşcu 1997 — S. Dumitraşcu, *Medieşu Aurit "Cioncaş"*, jud. Satu Mare, CronCercArh Campania 1996, Bucureşti, 1997, 35-36, no. 60.

https://biblioteca-digitala.ro

Dumitraşcu, Bader 1967 — S. Dumitraşcu, T. Bader, *Aşezarea dacilor liberi de la Medieşu Aurit (I)*, Satu Mare, 1967.

Gogâltan 2001 — Fl. Gogâltan, *The settlement of Căşeiu and some problemes concerning the Late Bronze Age in the center and northern Transylvania*, în C. Kacsó (ed.), Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998, BiblMarmatia 1, Baia Mare, 2001, 191-214.

Gogâltan, Isac 1995 — Fl. Gogâltan, Adriana Isac, *Die spätbronzezeitliche Siedlung von Căşeiu*, EphemNap 5, 1995, 5-26.

Hampel 1886 — J. Hampel, A bronzkor emlékei magyarhonban I, Budapest 1886.

Iercoşan 1993 — N. Iercoşan, *Săpăturile arheologice din judeţul Satu Mare (1971-1990) – Les fouilles archéologiques du département de Satu Mare (1971-1990)*, StComSatu Mare 9-10, 1992-1993, 77-90.

Iuga 1981 — Georgeta Maria Iuga, *Cercetări de suprafaţă din zona Chioar – Recherches archéologiques de surface dans de Chioar*, Marmatia 5-6, 1979-1981.

Ivanciuc C. 1990 — C. Ivanciuc, *Date privind cultura Suciu de Sus în N-V dep. Maramureş*, SympThrac 8, 1990, 16-17.

Ivanciuc T. 1999 — T. Ivanciuc, *Noi dovezi privind locuirea Maramureşului în protoistorie. – New discoveries concerning the habitat of Maramureş-Protohistory*, în Maramureş vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al patrulea Simpozion Maramureş, Bucovina şi Moldova. Ieud, Săliştea de Sus, Cârlibaba, Rădăuţi, Putna, 28 iunie-2 iulie 1998, Cluj - Napoca, 1999, 15-22.

Kacsó 1971 — C. Kacsó, *Bârsana "Cetăţuia"*, în Cronica săpăturilor arheologice efectuate de Muzeul judeţean Maramureîn perioada 1968-1970 – Chronik der Ausgrabungen des Bezirksmuseums Maramureş fürden Zeitraum 1968-1970, Marmatia 2, 1971, 369.

Kacsó 1975 — C. Kacsó, *Contributions à la connaissance de la culture de Suciu de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuş*, Dacia N.S. 19, 1975, 45-68.

Kacsó 1980 — C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în Depresiunea Sălajului – Entdeckungen der Bronzezeit in der Sălaj-Niederung*, ActaMP 4, 1980, 38-46.

Kacsó 1981a — C. Kacsó, *Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău – Neue Daten bezüglich des Goldfundes von Sarasău*, SCIVA 32, 3, 1981, 371-381.

Kacsó 1981b — C. Kacsó, *Necropola tumulară de la Lăpuş, teză de doctorat, Cluj – Napoca*, 1981

Kacsó 1987 — C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*, Dacia N.S. 31, 1987, 51-75.

Kacsó 1990 — C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Libotin*, Thraco-Dacica 11, 1990, 79-98.

Kacsó 1993 — C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Suciu de Sus şi Groşii Ţibleşului – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Suciu de Sus und Groşii Ţibleşului*, RevBistriţei 7, 1993, 29-48.

Kacsó 1994 — C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Lăpuş – "Gruiul Târgului" – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Lăpuş-Gruiul Târgului*, Crisia 24, 1994, 9-21.

https://biblioteca-digitala.ro

Kacsó 1995 — C. Kacsó, *Noi date cu privire la prima fază a culturii Suciu de Sus – Neue Angaben zum Anfang der Suciu de Sus Kultur*, Apulum 32, 1995, 83-99.

Kacsó 1999a — C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului – Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureş*, Angustia 4, 1999, 55-70.

Kacsó 1999b — C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în peştera Valea Rea de la Vălenii Şomcutei – Bronzezeitliche Funde in der Valea Rea-Höhle bei Vălenii Şomcutei*, SCIVA 50, 1999, 113-126.

Kacsó 2001 — C. Kacsó, *Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuş*, în C. Kacsó (ed.), Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998, BiblMarmatia 1, Baia Mare, 2001, 231-278.

Kacsó 2003a — C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în nordul Transilvaniei – Neue Suciu de Sus und Lăpuş – Funde im norden Siebenbürgens*, Marmatia 7/1, 2003, 105-181.

Kacsó 2003b — C. Kacsó, *Contribuţii la topografia arheologică a Depresiunii Lăpuşului. Descoperirile de la Suciu de Sus şi împrejurimi – Beiträge zur archäologischen Topographie der Lăpuş-Senke. Die Funde von Suciu de Sus und der Umgebung*, RevBistriţei 17, 2003, 45-54.

Kacsó 2003c — C. Kacsó, *Radu Popa şi cercetarea arheologică din Maramureş – Radu Popa und die archäologischen Forschungen in der Maramureş*, în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european, Cluj-Napoca, 2003, 25-40.

Kacsó 2004a — C. Kacsó, *Contribuţii la topografia arheologică a judeţului Sălaj – Beiträge zur archäologischen Topographie des Bezirkes Sălaj*, ActaMP 26, 2004, 77-87.

Kacsó 2004b — C. Kacsó, *Zu den Problemen der Suciu de Sus-Kultur in Siebenbürgen*, în J. Bátora, V. Furmánek, L. Veliačik (Hrsg.) Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Joszef Vladár zum 70. Geburtstag, Nitra 2004, 327-340.

Kacsó 2004c — C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, Baia Mare, 2004.

Kacsó 2005a — C. Kacsó, *Descoperiri pre - şi proto istorice la Baia Mare – Vor – und frühgeschichtliche funde in Baia Mare*, Marmatia 8/1, 2005, 153-181.

Kacsó 2005b — C. Kacsó, *Expoziţia "Comori ale epocii bronzului din nordul Transilvaniei" la Muzeul de Arheologie şi Istorie din Baia Mare*, Marmatia 8/1, 2005, 421-451.

Kacsó 2006 — C. Kacsó, *Noi date cu privire la descoperirile din epoca bronzului de la Vălenii Şomcutei – Neuen Daten bezüglich der bronzezeitliche Funde von Vălenii Şomcutei*, RevBistriţei 20, 2006, 79-102.

Kacsó 2007 — C. Kacsó, *"Importuri" Suciu de Sus în culturile epocii bronzului din Transilvania – Suciu de Sus "importe" in den bronzezeitlichen kulturen transsilvaniens*, RevBistriţei 21/1, 2007, 43-62.

Kacsó, Pop D., Stanciu 2001 — C. Kacsó, D. Pop, I. Stanciu, *Lăpuşel, com. Recea, jud. Maramureş. Punct: Ciurgău şi Mociar*, CronCercArh Campania 2000, Bucureşti, 2001, 130-132, no. 104-105.

Kacsó, Stanciu 1996 — C. Kacsó, I. Stanciu, *Bicaz, "Igoaie", jud. Maramureş*, în: Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992, Brăila, 1996, 13, no. 17.

Kacsó, Pop 2007 — C. Kacsó, D. Pop, *Lăpuş, "Gura Tinoasei", jud,. Maramureş*, în CronCercArh Campania 2006, Bucureşti, 2007, 215-216, no. 106, pl.46.

https://biblioteca-digitala.ro

Kacsó, Metzner – Nebelsich 2008	C. Kacsó, C. Metzner – Nebelsich, *Lăpuş, Podanc, jud. Maramureş*, în CronCercArh Campania 2007, Bucureşti, 2008, 177-181, no.90.
Kalicz 1960	N. Kalicz, *A későbronzkori felsőszőcsi csoport leletei és kronológiai helyzete – Funde und chronologische Situation der Felsőszőcs-Gruppe der Späbronzezeit*, ArchÉrt 87, 1960, 3-15
Kemenczei 1963	T. Kemenczei, *Adatok Észak Magyarország későbronzkori történéhez – Angaben zur Geschichte der Spätbronzezeit in Nordungarn*, ArchÉrt 90, 1963, 169-188.
Kemenczei 1984	T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapest, 1984.
Kobal' 1997	J. Kobal', *Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of "Chitattia" (near Solotvino / Akanaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History – Előzetes jelentés a Szolotvinó / Akanszlatina (Ukrajna. Kárpátalja) környéki "Csitattja" többrétegű erődített telepen a Kárpátalja Honismereti Múzeum által szervezett régészeti feltárás eredményeiről*, JAMÉvk 37-38, 1995-1996 (1997), 115-151.
Kobal' 2007	J. Kobal', *Do pytannja pro hronologiju ta periodyzaciju kul'tury Stanove*, in: Zapysky naukovogo tovarystva imeni Ševčenka, Tom 253, Praci Arheologičnoj komisii, L'viv 2007, 583-599.
Kovács 1967	T. Kovács, *Eastern connections of North Easern Hungary in the late bronze age*, FolArch 18, 1966-1967, 27-58.
Lakó 1983	Eva Lakó, *Repertoriul topografic al epocii bronzului şi al Hallstattului în judeţul Sălaj – The topographical catalogue of the Bronze Age and Early Iron Age in Sălaj district*, ActaMP 7, 1983, 69-100.
Lazarovici 1977	Gh. Lazarovici, *Cercetări arheologice de suprafață la hotarele județelor Cluj-Sălaj – Archäologische Oberflächeforschungen in der Kontakt-Zone der Bezirke Cluj und Sălaj*, ActaMP 1, 1977, 35-39.
Lazin, Pop S. 1997	Gh. Lazin, Seranța Pop, *O nouă descoperire aparținând culturii Suciu de Sus (Aşezarea de la Tătăreşti, jud. Satu Mare) – A new discovery belonging to the culture of Suciu de Sus (The settling of Tătăreşti, Satu Mare county)*, StComSatu Mare 14, 1997, 75-84.
Marta 2001	L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Drumul Dorolț*, CronCercArh Campania 2000, Bucureşti, 2001, 126, no. 102.
Marta 2002	L. Marta, *Dorolț, com. Dorolț, jud. Satu Mare. Punctul: Pescărie*, CronCercArh Campania 2001, Bucureşti, 2002, 128, no. 186.
Marta 2004a	L. Marta, *Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu – A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu*, StComSatu Mare 17-21/1, 2000-2004, 39-46.
Marta 2004b	L. Marta, *Halmeu, com. Halmeu, jud. Satu Mare. Punctul: Vamă*, CronCercArh Campania 2003, Bucureşti, 2004, 133-134, no. 83.
Marta 2005	L. Marta, *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare – Depozitul de ace din bronz descoperit la Petea, jud. Satu Mare*, în T. Soroceanu (Hrsg.) Bronzefunde aus Rumänien II. / Depuneri de bronzuri din România II, Bistrița / Cluj Napoca, 2005, 75-94.
Marta, D. Pop 2008	L. Marta, D. Pop, *Călineşti – Oaş, jud. Satu Mare. Punctul Strada Horburilor*, CronCercArh Campania 2007, Bucureşti, 2008, 90-91, no. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

Marta, Gindele, Astaloş, Kadas 2004	L. Marta, R. Gindele, C. Astalos, Z. Kadas, *Medieşu Aurit, com. Medieşu Aurit, jud. Satu Mare. Punctul: conducta de gaz*, CronCercArh Campania 2003, Bucureşti, 2004, 1191-195, no. 120.
Motzoi-Chicideanu 2004	I. Motzoi-Chicideanu, *Privire la descoperirile funerare ale grupei Verbicioara – Commentaries concerning the Verbicioara funerary discoveries*, European Archaeology-online 2004.
Motzoi-Chicideanu 2001	I. Motzoi-Chicideanu, *Ein neuer Fund vom Beginn der Hallstattzeit aus der Kleinen Walachei*, Dacia N.S. 43-45, 1999-2001, 197-229.
Mozsolics 1960	Amália Mozsolics, *Der Tumulus von Nyírkarász-Gyulaháza*, ActaArchHung 12, 1960, 113-123.
Németi 1978	I. Németi, *Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului din jurul Careiului – Découvertes de la fin de l'époque de bronze aux environs de Carei*, SCIVA 29, 1978, 99-122.
Németi 1987	I. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare) – Archäologische Entdeckungen auf dem Gebiet des Dorfes Moftinu Mic (Kreis Satu Mare)*, StComSatu Mare 7-8, 1986-1987, 101-137.
Németi 1997	J. Németi, *Descoperirile arheologice de la Lazuri – "Lubi-tag" (jud. Satu Mare) din anii 1995-1996 – Archaeological discoveries from Lazuri-Lubi-tag (Satu Mare county) in 1995-1996*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă II, Bucureşti, 1997, 78-86.
Németi 1999	J. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Bucureşti, 1999.
Németi, Lazin, Gindele, Marta 2000	J. Németi, Gh. Lazin, R. Gindele, L. Marta, *Petea, com. Dorolţ, jud. Satu Mare. Punct: Vamă*, CronCercArh Campania 1999, Bucureşti, 2000, 74, no. 104.
Németi, Molnár 2002	Németi J., Molnár Zs., *A tell telepek elterjedése a nagykárolyi síkságon és az Ér völgyében*, Kolozsvár, 2002.
Nemoianu, Todincă 1981	Larisa Nemoianu, Gh. Todincă, *Şantierul arheologic Călineşti, jud. Maramureş – Le site archéologique de Călineşti, dép. de Maramureş*, CercArh 4, 1981, 66-69.
Oanţă-Marghitu 2003	S. Oanţă-Marghitu, *The "Cernavoda III-Boleraz Phenomenon": after 30 Years*, European Archaeology-online 2003.
Pop D. 2003	D. Pop, *Aşezarea din epoca bronzului de la Someş-Uileac – The Bronze Age settlement from Someş – Uileac, Maramureş county*, Marmatia 7/1, 2003, 83-104.
Pop S., Pop A. 1999	Speranţa Pop, A. Pop, *Descoperiri arheologice în perimetrul lacalităţii Valea Vinului – Archaeological Discoveries in the Neigbourhood of Valea Vinului locality*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 35-44.
Puskás 1997	Eva Puskás, *Restaurarea şi punerea în valoare a unor obiecte descoperite pe şantierul arheologic Lazuri (judeţul Satu Mare) – The resoration of a few objects discovered on the archaeological site of Lazuri (Satu Mare county)*, StComSatu Mare 14, 1997, 443-450.
RepArhMaramureş	C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al judeţului Maramureş*, în pregătire.
Roska 1940	M. Roska, *A kimetszett díszű agyagművesség Erdélyben – Die kerbschnittverzierte Keramik in Siebenbürgen*, KözlDebrecen 1, 1940, 1-26.
Roska 1942	M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma* I. Őskor, Kolozsvár, 1942.
Stanciu 1992	I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.Chr. şi mileniul I d.Chr. în judeţul Maramureş – Les découverts provenand de la seconde moitié de 1-er millénaire av.JC et du 1 –er millénaire av. JC dans le dép. de Maramureş*, EphemNap 2, 1992, 169-191.

https://biblioteca-digitala.ro

Stanciu 1993 — I. Stanciu, *Sondajele efectuate la Bicaz, jud. Maramureş (1990, 1991) – Les sondajes entreprinses à Bicaz, département de Maramureş (1990, 1991)*, EphemNap 3, 1993, 261-272.

Stanciu 1994 — I. Stanciu, *Aşezarea prefeudală de la Lăpuşel, jud. Maramureş (Cercetări arheologice din anii 1992, 1993) – The Early Medieval Settlement at Lăpuşel, Maramureş county (Archaeological Excavations 1992, 1993)*, EpemNap 4, 1994, 267-322.

Stanciu 1999 — I. Stanciu, *Aşezarea slavă timpurie de la Lazuri "Lubi Tag" jud. Satu Mare (Cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuţii la cunoaşterea secolelor VI-VII în zona Tisei Superioare – Die frühslawische Siedlung von Lazuri Lubi Tag Kreis Satu Mare (die archäeologischen Forschungen der Jahre 1977, 1993-1995) Beiträge zum Kennen der VI-VII Jh. im oberen Theiss-Gebiet*, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, 115-266.

Stanciu, Marta 2003 — I. Stanciu, L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Lubi Tag*, CronCercArh Campania 2002, Bucureşti, 2003, 177-182 no. 110.

Stanciu, Marta 2004 — I. Stanciu, L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul: Lubi Tag*, CronCercArh Campania 2003, Bucureşti, 2004, 173-176 no. 100.

Teržan 2005 — Biba Teržan, *Metamorphose – eine Vegetationsgottheit in der Spätbronzezeit*, în B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Teržan (Hrsg.) Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet, UPA 121, Bonn, 2005, 241-261.

Vulpe 1975 — A. Vulpe, *Einige Bemerkungen über die mittlere und die späte Bronzezeit in Norden Rumäniens*, Dacia N.S. 19, 1975, 69-76.

Vulpe 1995 — A. Vulpe, *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum,* in: Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, RGZM 35, 1995, 389-397.

Vulpe 1997 — A. Vulpe, *Die Nackenscheibenaxt von Bogata in Mittelsiebengürgen (Rumänien)*, in: Cornelia Becker, Marie-Luise Dunkelmann, Carola Metzner-Nebelsick, Heidi Peter-Röcher, Manfred Roeder, Biba Teržan (Hrsg.) ***Χρόνος*** – Beitrage zur Prähistorischen Archäologie zwischen Nord – und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel, Espelkamp, 1997, 303-311.

Vulpe 2001 — A. Vulpe, *Epoca metalelor*, in: Mircea Petrescu-Dîmboviţa, Alexandru Vulpe (coord.) Istoria românilor, vol. I, cap.3, 2001, 261, 280-281.

Vulpe 2008 — A. Vulpe, *Zu den Grabsitten den älteren Hallstatzeit in Rumänien,* in: Frank Verse, Benedikt Knoche, Jan Graefe, Martin Hohlbein, Kertin Schierhold, Claudia Siemann, Marion Uckelmann, Gisela Woltermann (Hrsg.) ***Durch die Zeiten*** **...**Festschrift für Albrecht Jockenhövel zum 65. Geburstag, Rahden/Westf., 2008, 269-273.

Dan POP
Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare
Monetăriei street, no.1-3
Maramureş county
dannpopp@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

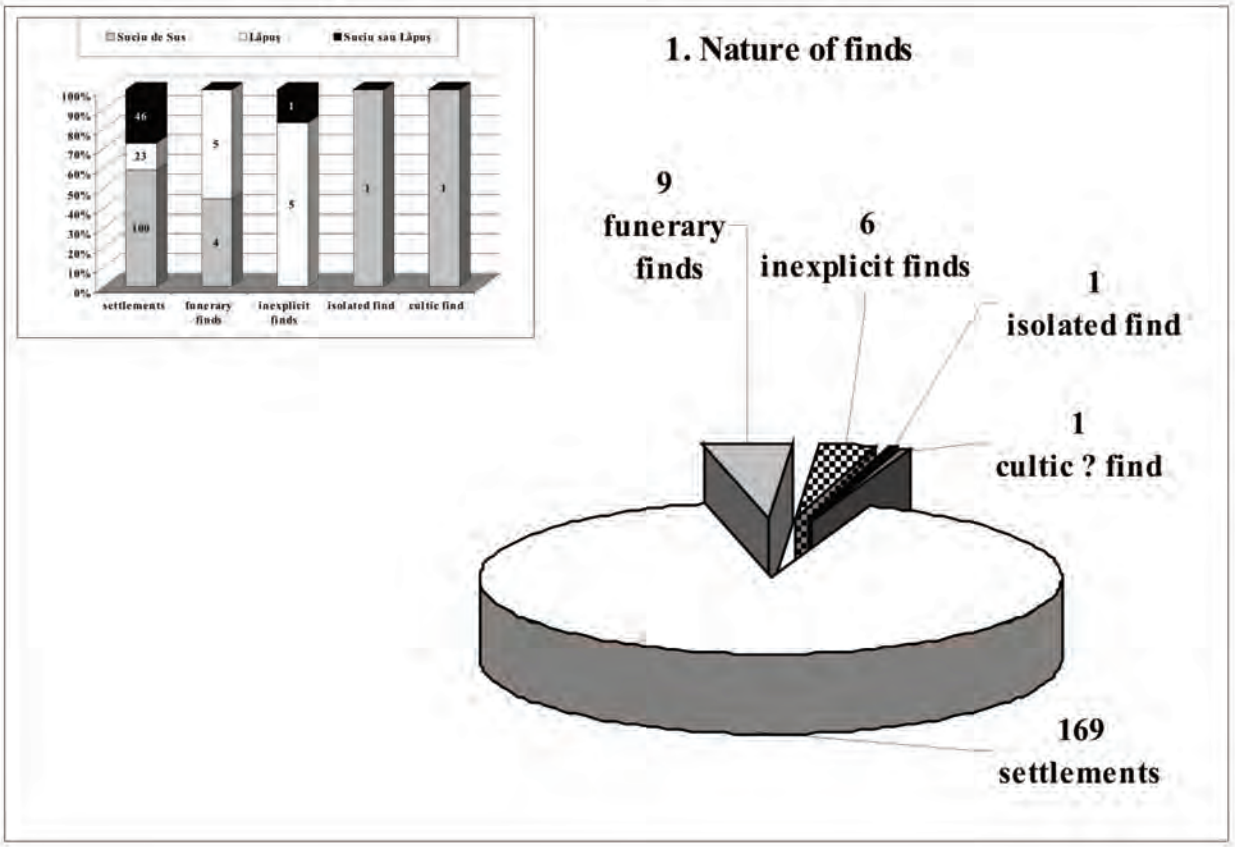

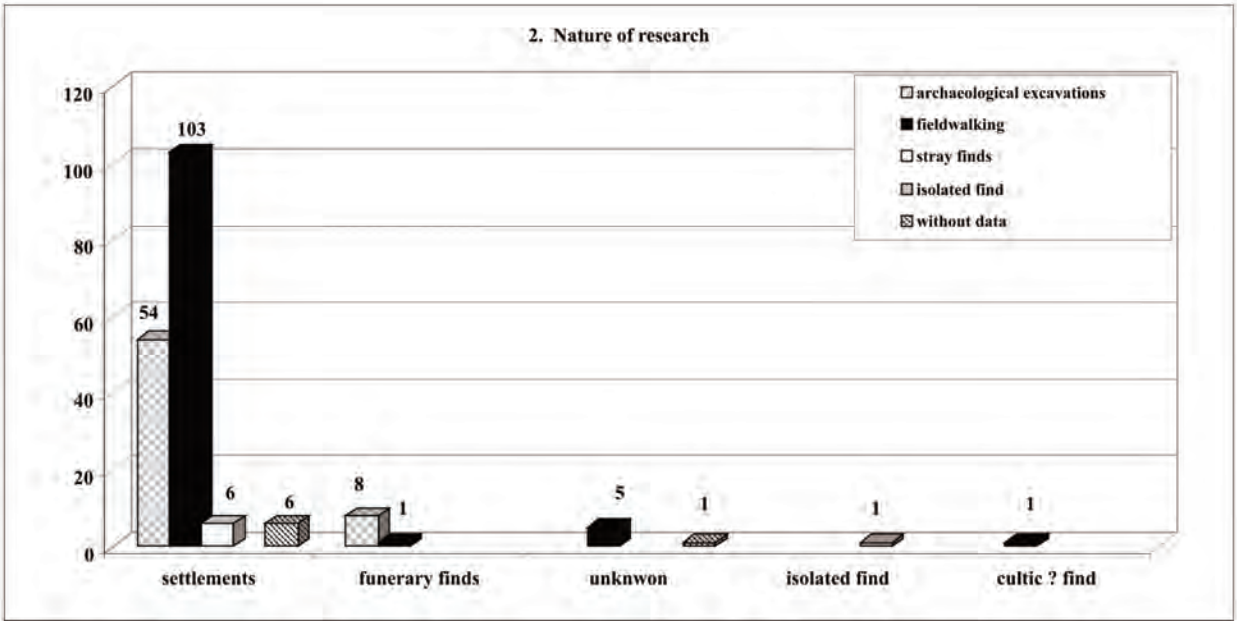

https://biblioteca-digitala.ro

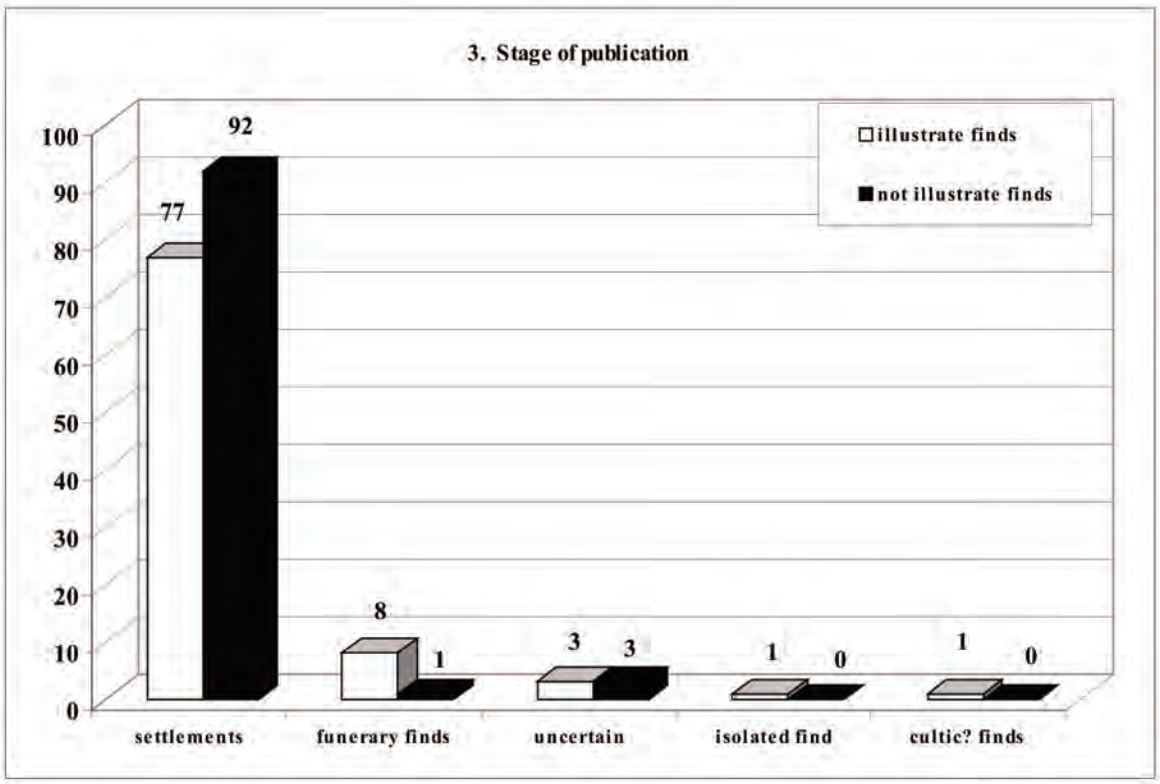

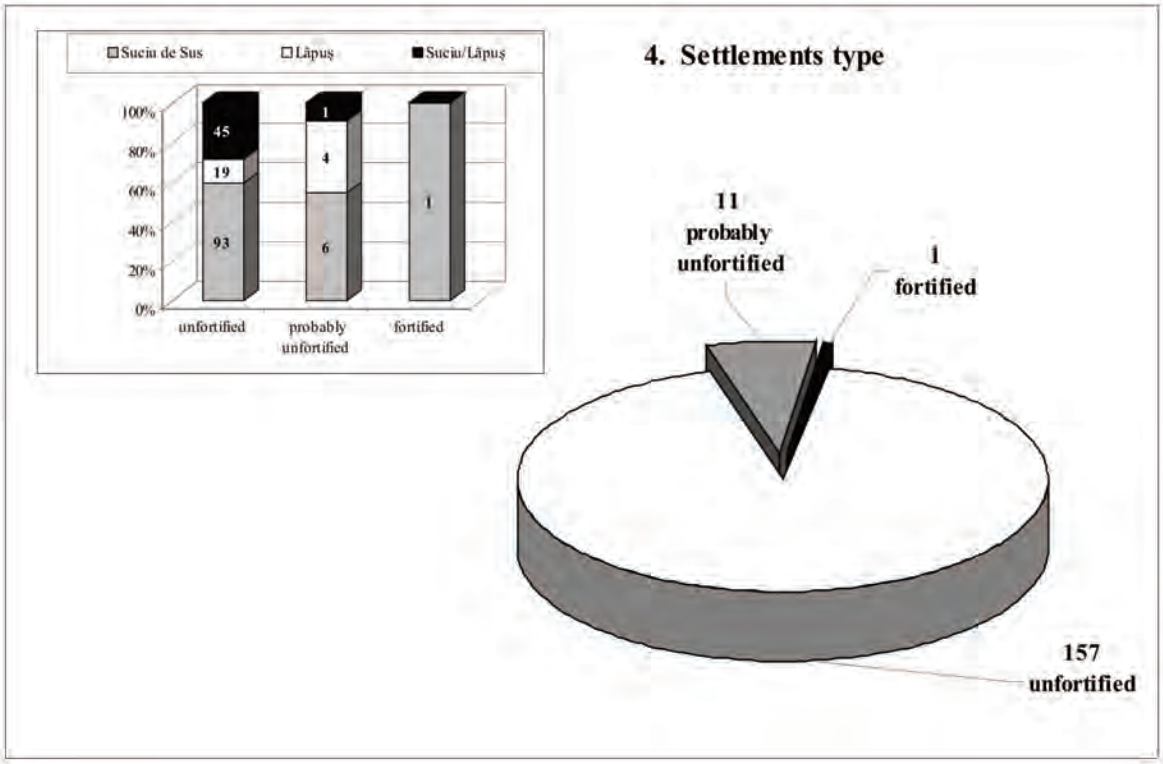

https://biblioteca-digitala.ro

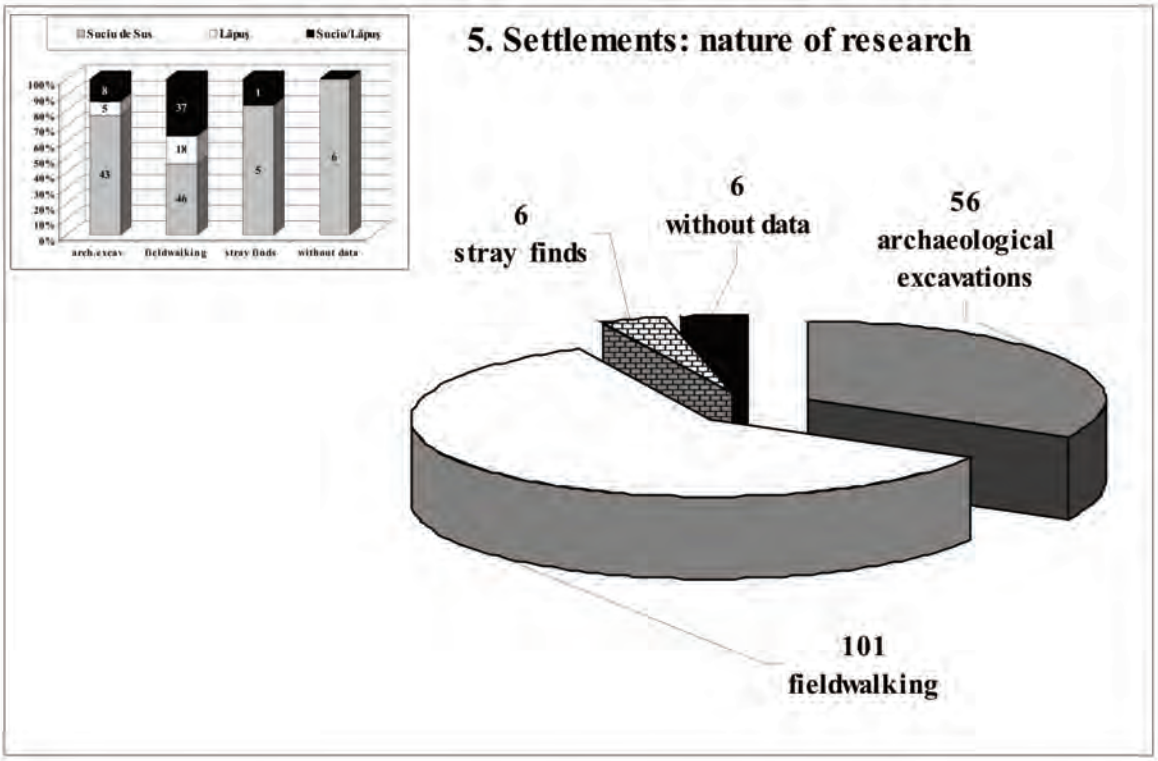

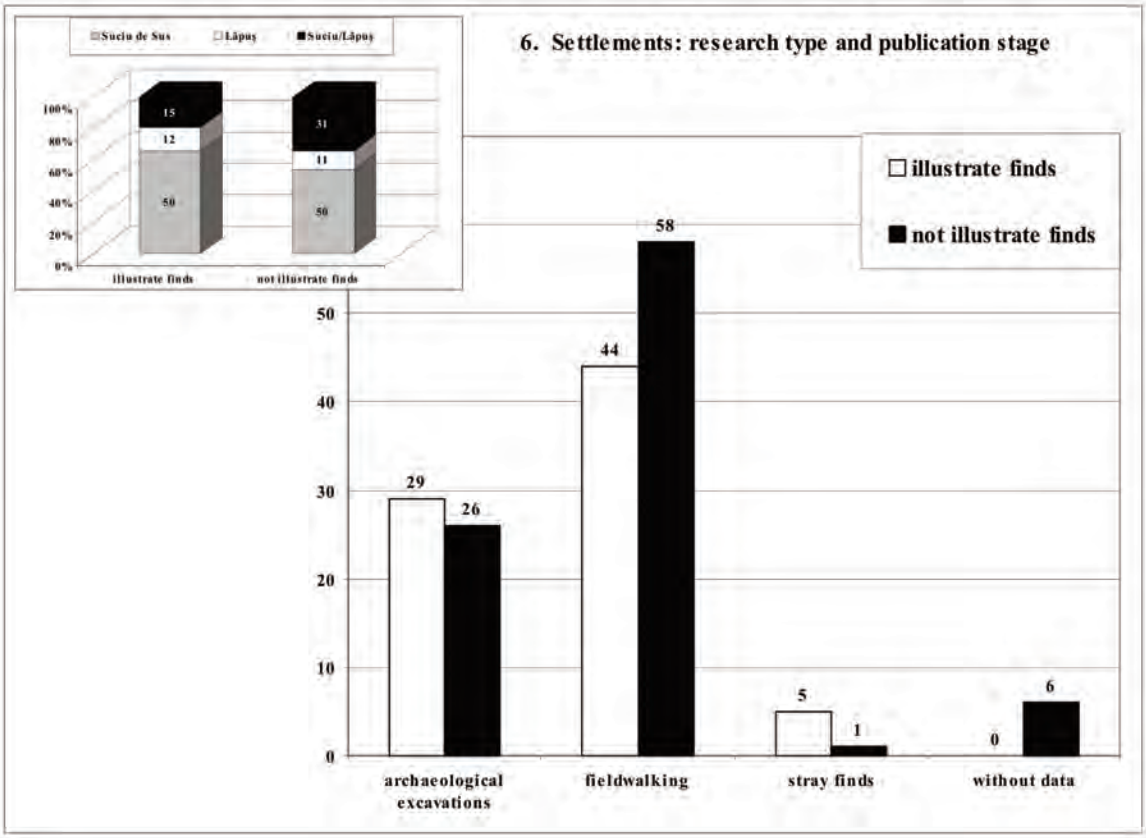

https://biblioteca-digitala.ro

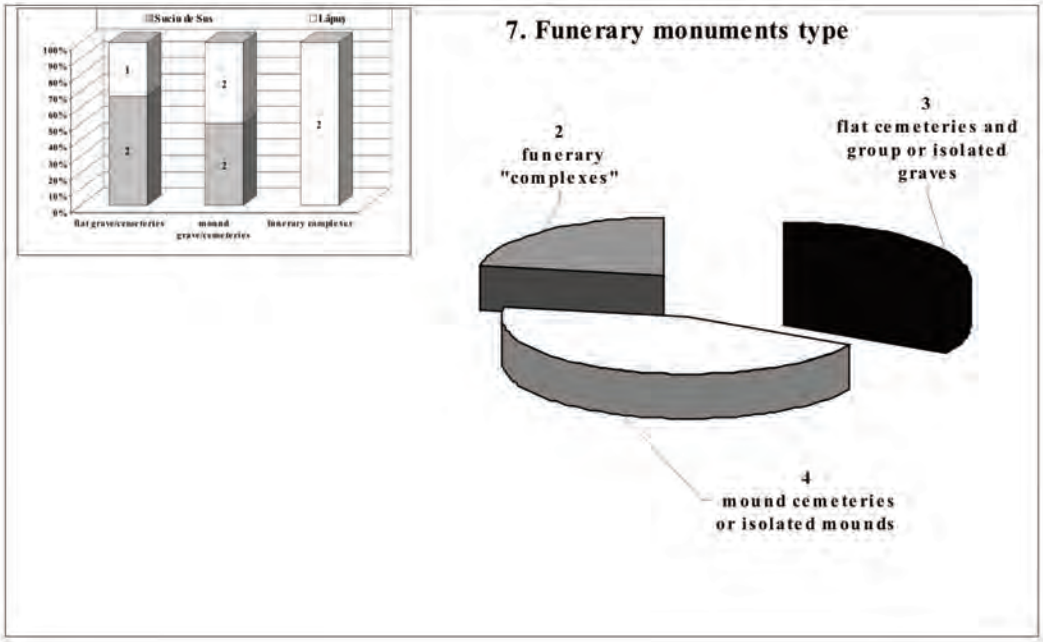

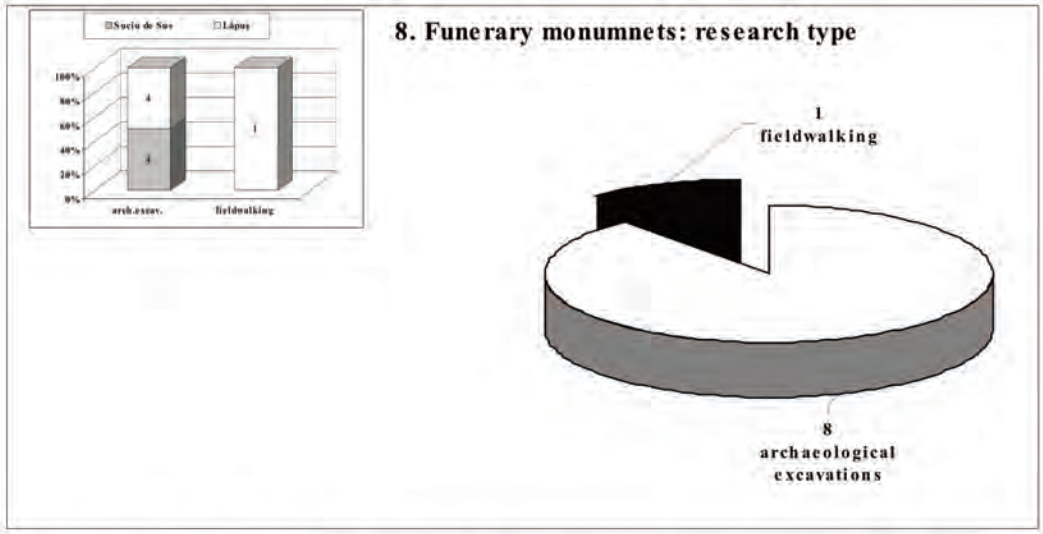

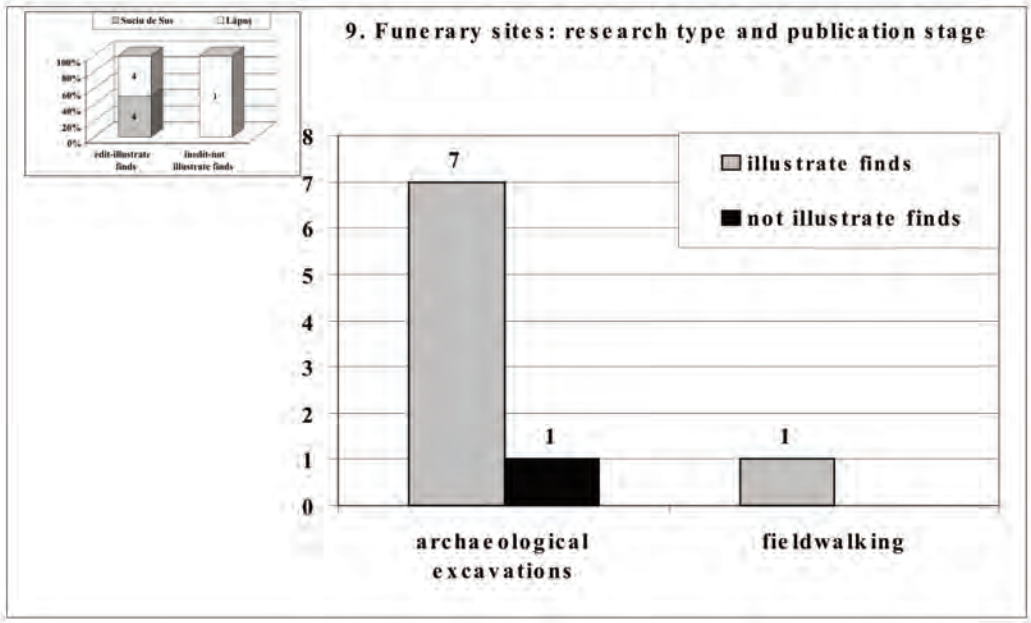

https://biblioteca-digitala.ro

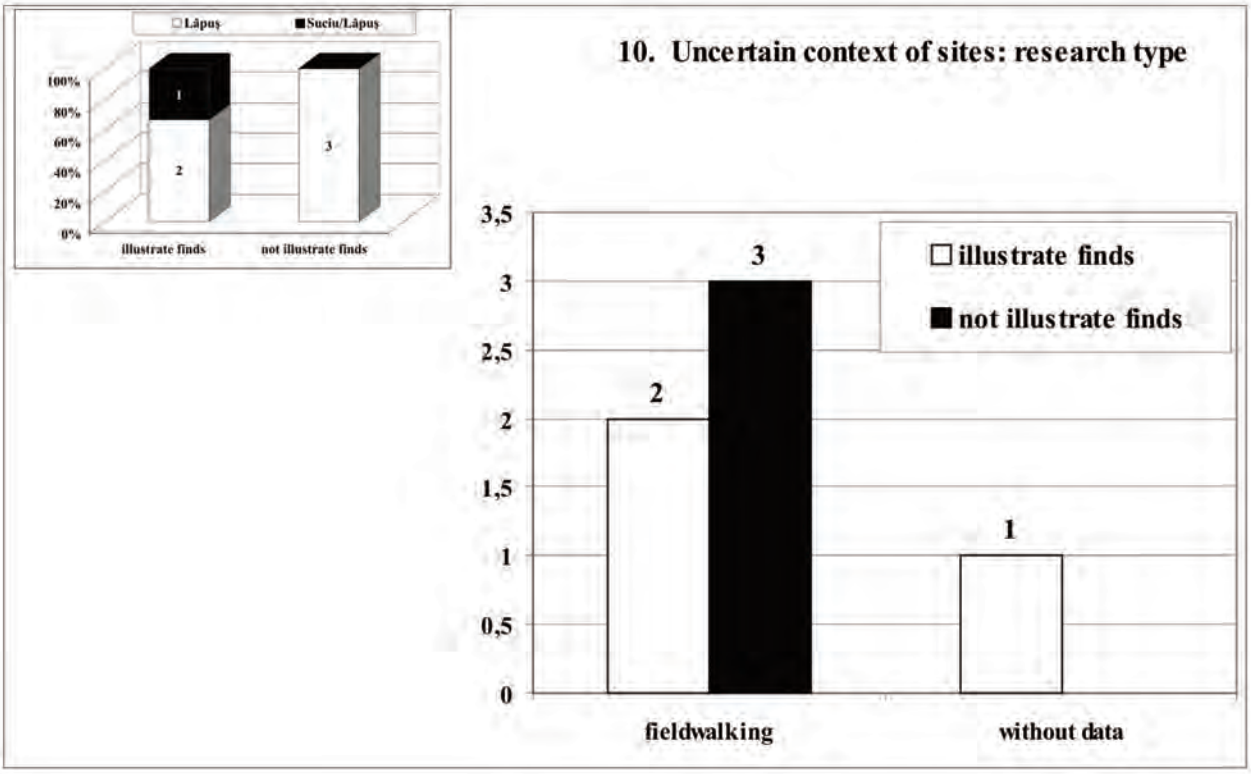

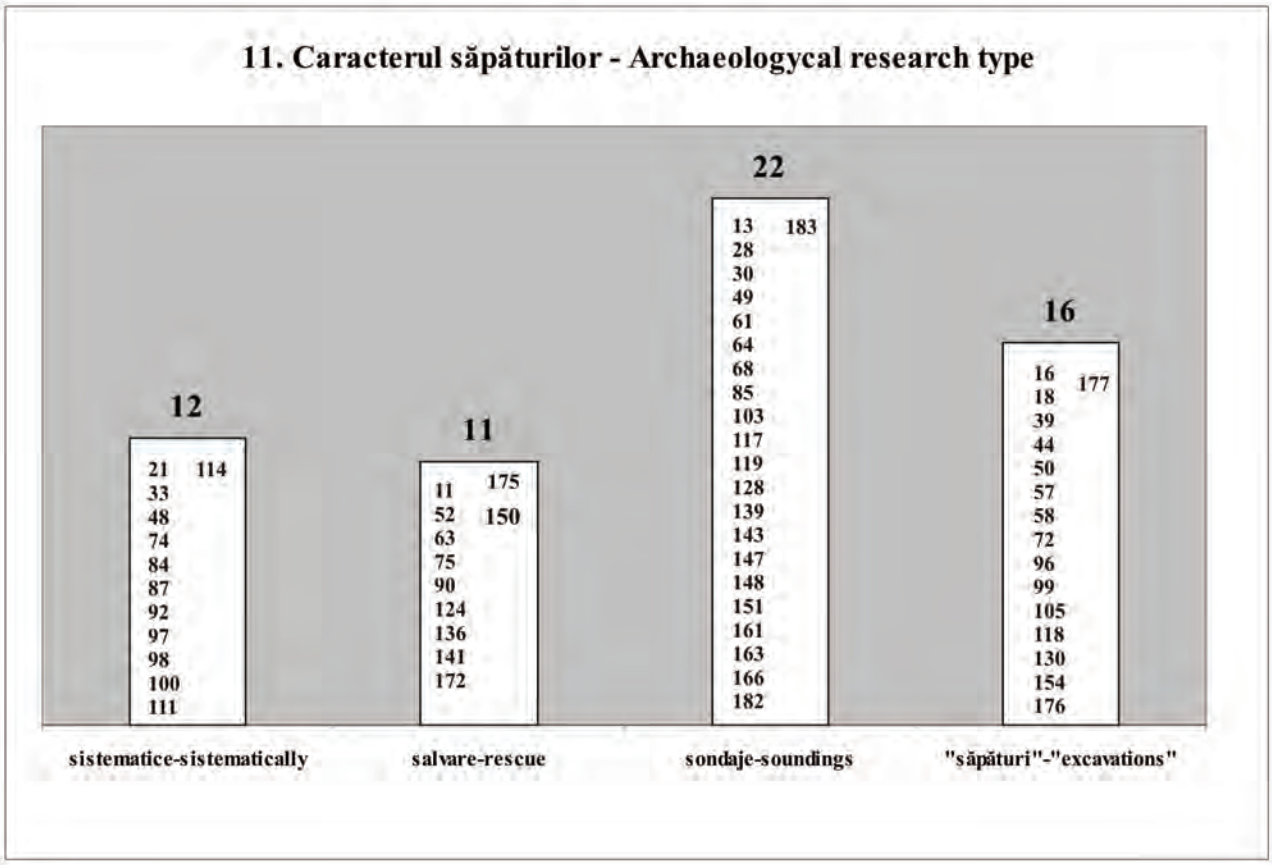

https://biblioteca-digitala.ro

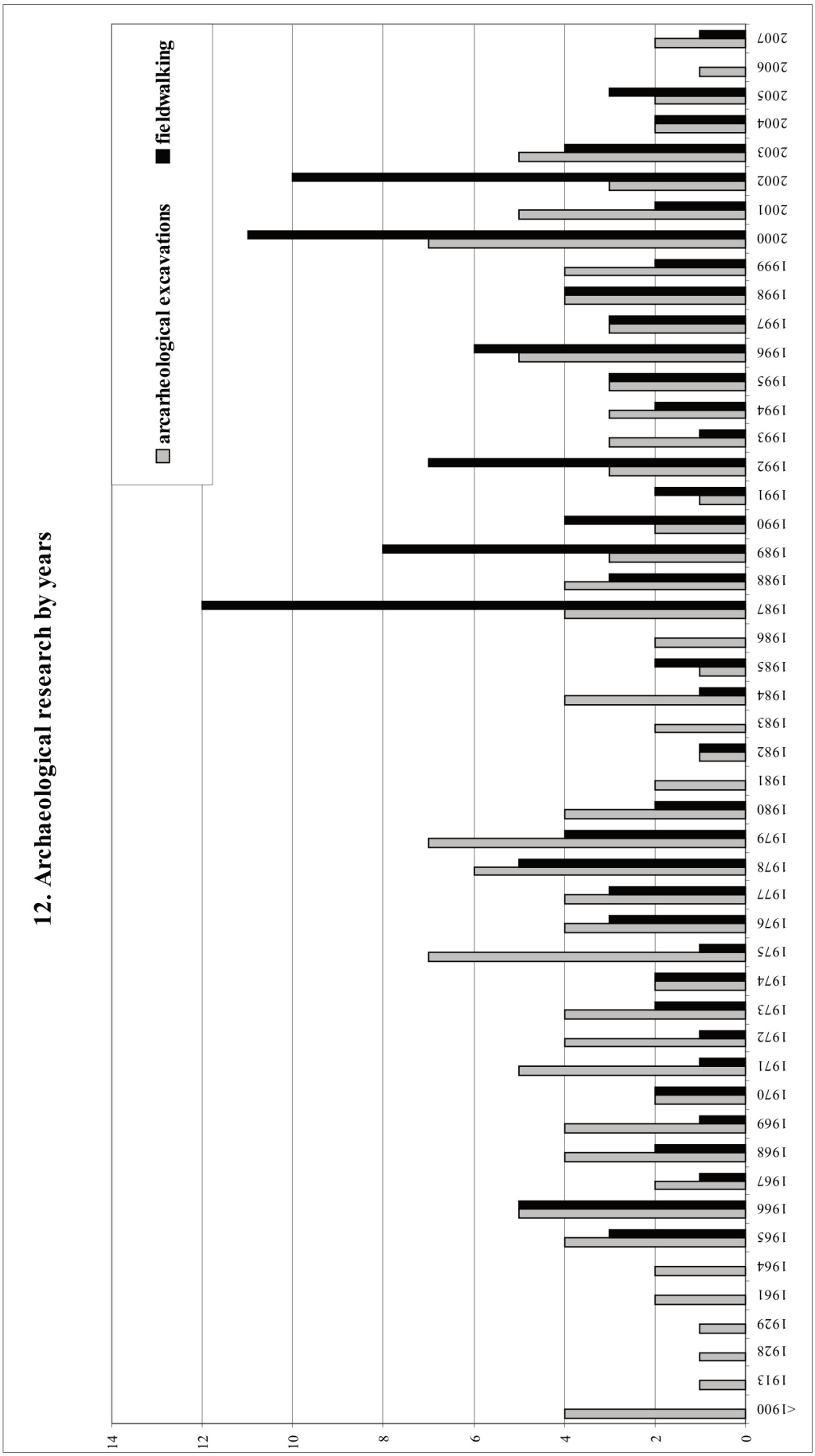

https://biblioteca-digitala.ro

13. Proportion between number of artifacts and context of finds

https://biblioteca-digitala.ro

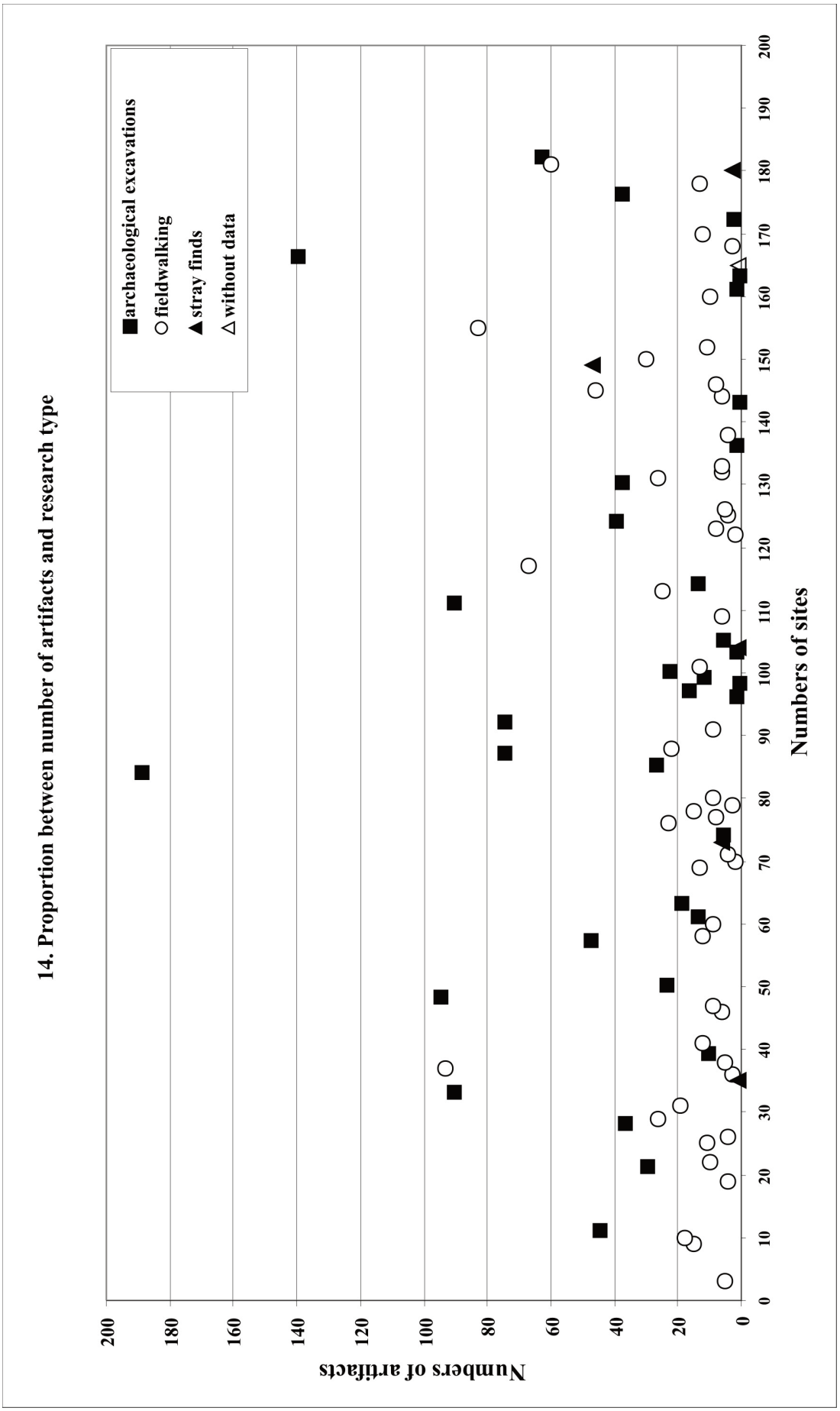

https://biblioteca-digitala.ro

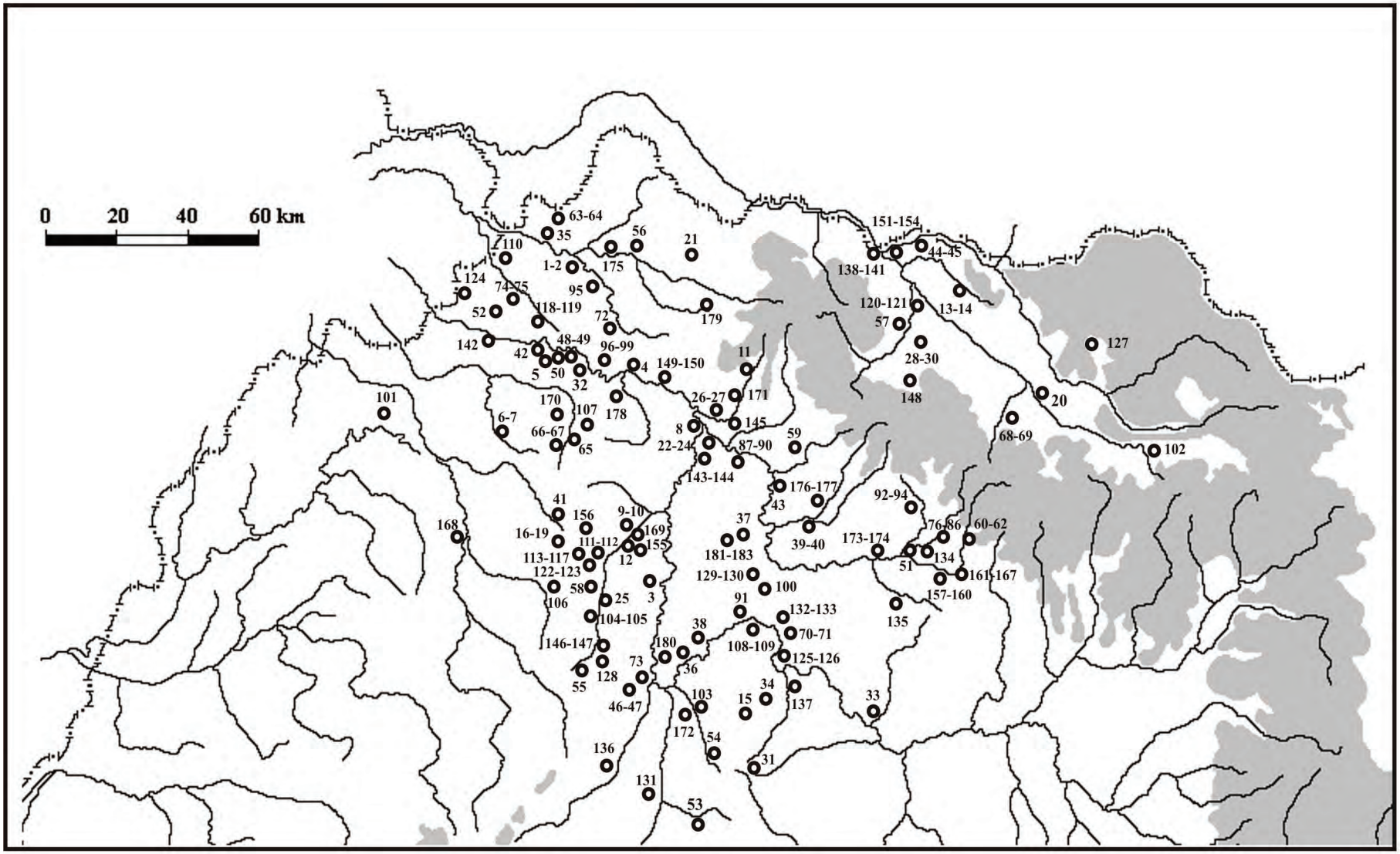

Map 1. Suciu de Sus and Lăpuş sites from Transylvania

https://biblioteca-digitala.ro

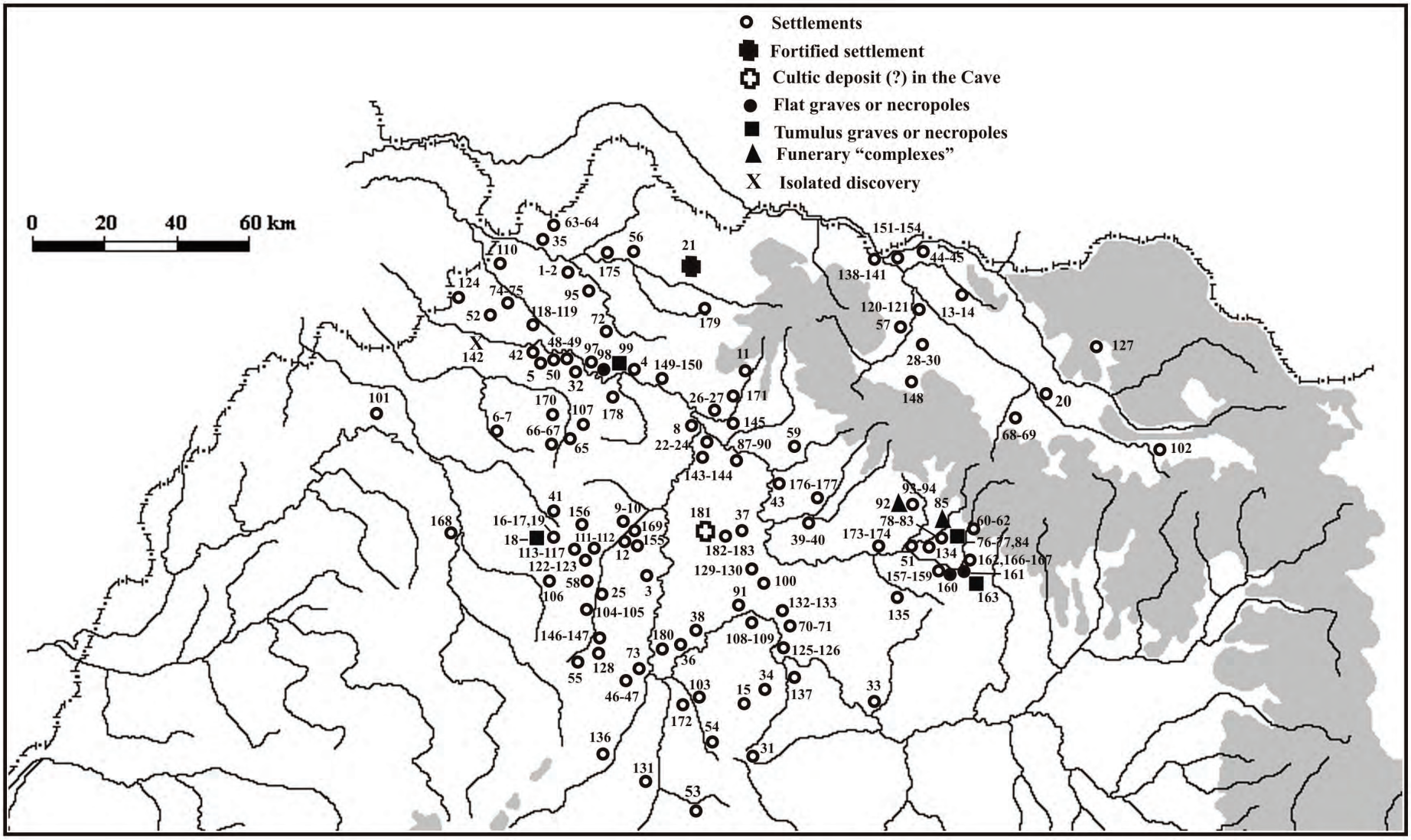

Map 2. Context of finds

https://biblioteca-digitala.ro

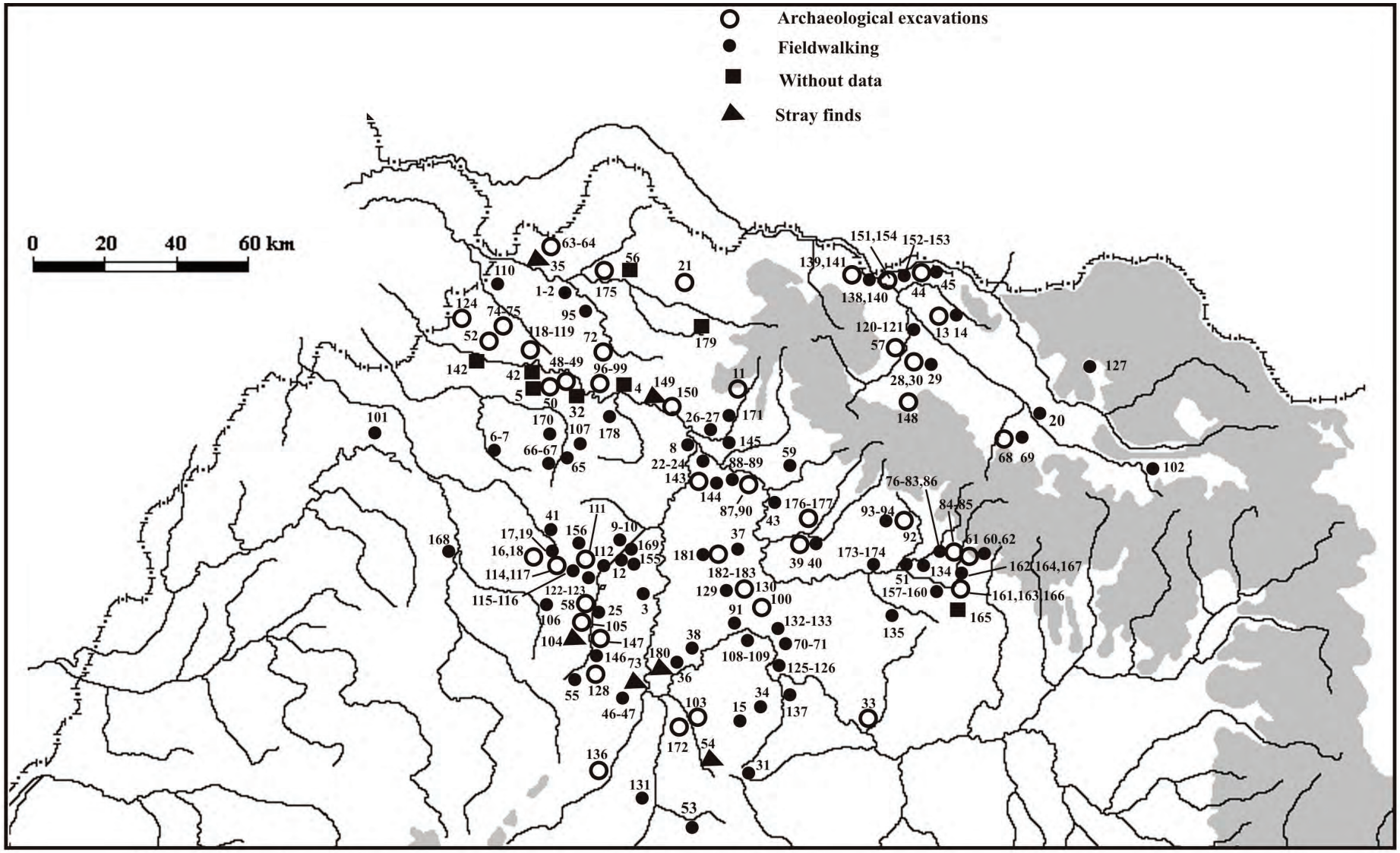

Map 3. Type of research

https://biblioteca-digitala.ro

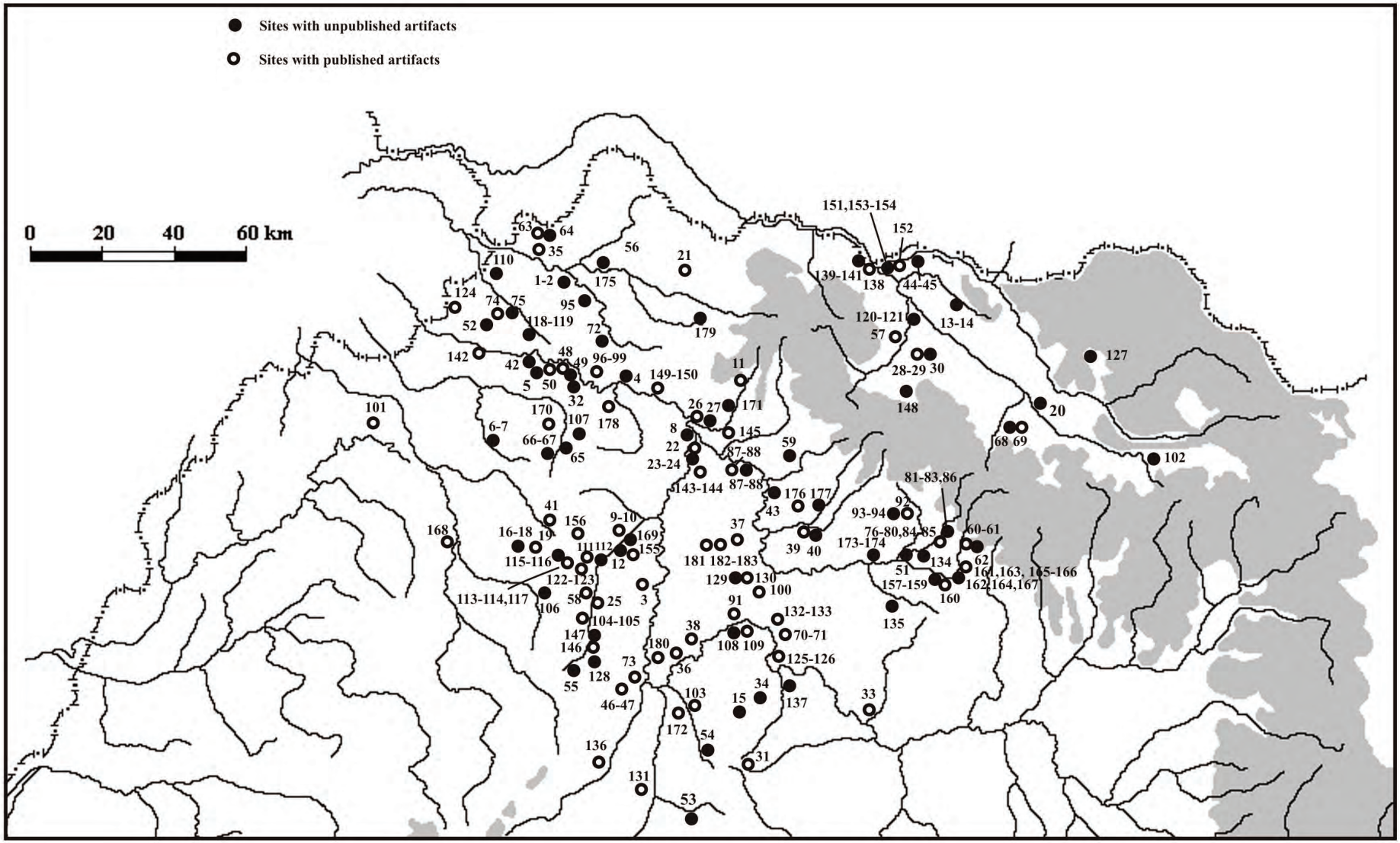

Map 4. Stage of publication

https://biblioteca-digitala.ro

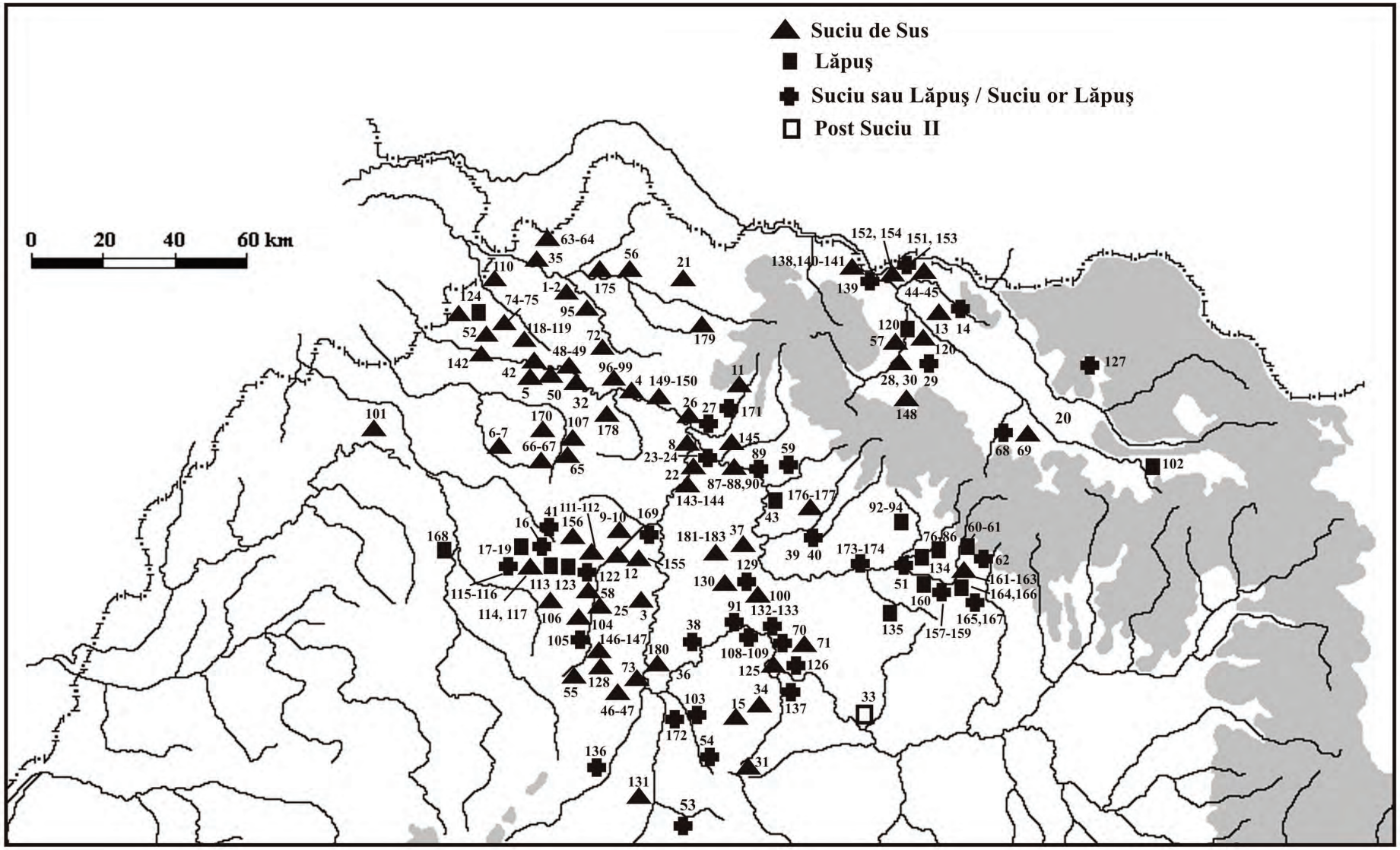

Map 5. Suciu de Sus and Lăpuş sites from Transylvania (after literature and illustrated finds)

https://biblioteca-digitala.ro

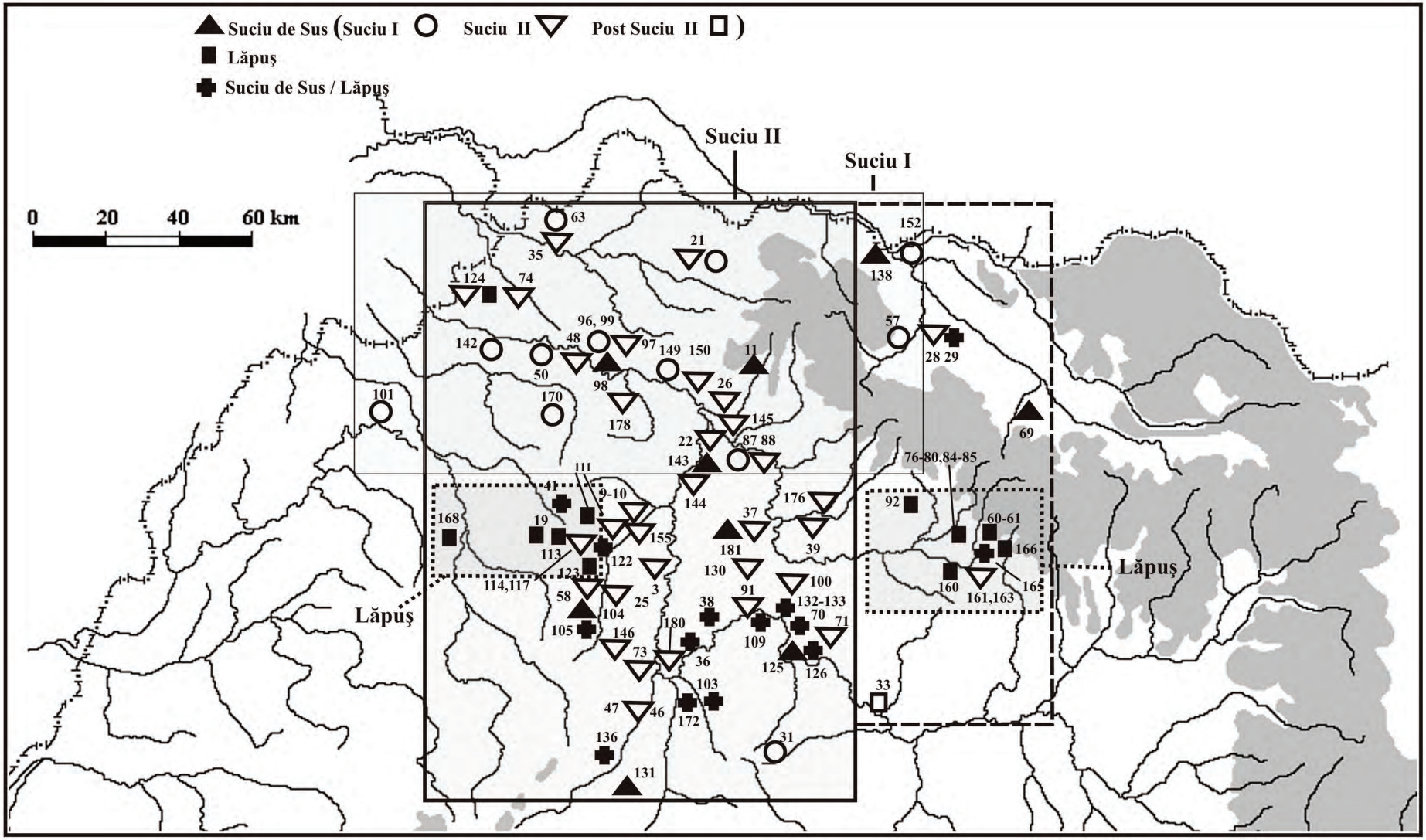

Map 6. Suciu and Lăpuş sites after illustrated artifacts

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Istoria timpurie a vandalilor. Surse literare antice şi realităţi arheologice

MARIUS ARDELEANU

Descoperirea lumii germanice de către antichitatea clasică s-a făcut la început pe calea maritimă (Pyteas – sec. IV î. d. Hr.) şi apoi prin intermediul migratorilor germanici: *bastarnii* şi *skirii* în zona Mării Negre (sec. III î. d. Hr.), *cimbrii* şi *teutonii* în zona Alpilor (sfârşitul sec. II î. d. Hr.). Către epoca lui Augustus, romanii au luat cunoştinţă despre amploarea şi relativa unitate a lumii germanice. Aveau nevoie de un nume pentru a-i desemna. Poseidonios (sec. I î. d. Hr.) este cel care, fără îndoială, a introdus în limba literară termenul de *germani*[1] (*gemanoi* în limba greacă), popularizat apoi prin *Comentariile* lui Cezar (*Bellum Gallicum*) şi *Geografia* lui Strabo (aprox. 18 d. Hr.). Informaţii mai ample ne furnizează Pliniu cel Bătrân în sec. I d. Hr. (*Historia Naturalis*), Tacit (*Germania* – 98 d. Hr.) şi Ptolemeu (*Geografia* – aprox. 150 d. Hr.).

Primele informaţii scrise despre vandali sunt destul de confuze. Ele au fost scrise împreună cu menţiuni ale altor populaţii germanice, faţă de care vandalii nu au avut un asemenea noroc[2]. Nu există nici o lucrare referitoare la originile acestora[3]. Istoria lor ne este cunoscută pe baza a două categorii de surse literare, completate pe deplin de descoperirile arheologice. O primă categorie de informaţii este reprezentată de unele menţiuni directe ale autorilor antici, iar cea de-a doua constă în tradiţiile orale ale altor populaţii germanice cu care vandalii au intrat în contact (de ex. goţi, langobarzi). Prin intermediul acestora aflăm informaţii în special legate de luptele acestor populaţii germanice împotriva vandalilor, lucruri cunoscute de noi din lucrările mai târzii (mai ales cele ale lui Iordanes şi Paul Diaconul).

Autorii antici au propus diferite clasificări ale germanilor. În cartea sa, Pliniu cel Bătrân, face o împărţire de natură topografică enumerând cinci grupuri diferite de populaţii germanice[4], făcând referiri directe şi la *vandali*. Primele două trunchiuri de populaţii locuiau în nord, al treilea în sud-vest (grupul de pe Rin), al patrulea în centrul Germaniei, iar al cincilea în sud-est[5]. Fără îndoială că, graniţa nordică a vandalilor, burgunzilor, varinilor, charinilor şi a gutonilor (=*goţi*), era Marea Baltică.

Tacit, care a scris la sfârşitul sec. I d. Hr., ne transmite informaţii mai vechi, de natură

[1] Musset 2002, 92.

[2] Istoria *goţilor* a fost scrisă în detaliu, în lucrarea nepăstrată a lui Cassiodor, pe care o cunoaştem datorită rezumatelor lui Iordanes; cea a *langobarzilor* de către Paul Diaconul (aproximativ 720-795 d. Hr.) – *Historia Longobardorum* şi de către un autor anonim – *Origo gentis Longobardorum* (cunoscură de prin secolul V d. Hr.); Gregorie din Torus (aproximativ 540-594 d. Hr.) a scris despre istoria *francilor*; Beda Venerabilis (aproximativ 672-735 d. Hr.) despre istoria *anglilor*.

[3] Lucrările scrise despre vandali vizează istoria lor târzie. Victor Vitensis a scris o istorie dataliată a persecuţiei Bisericii împotriva *vandalilor arieni*, iar Procop din Cezarea a descris luptele împotriva vandalilor în timpul ocupării Africii de către bizantini (vezi şi Kolendo 2004, 49).

[4] Acestea sunt: 1. *vandili* (*vandiler*) căruia îi aparţin şi *burgunzii*, *varinii* (*varinnae*), *charinii* (*chariner*) şi *gutonii* (*guthones*); 2. *ingaenones* din care fac parte şi *cimbrii*, *teutonii* şi *chaucii*; 3. *isthaeones* (un singur popor, fără îndoială *sicambrii*); 4. *hermiones* cuprinzând şi pe *suebi*, *hermunduri*, *chatti* şi *cherusci*; 5. *peucinii* şi *bastarnii* (Pliniu cel Bătrân, Naturalis Historia, IV, 99).

[5] Kolendo 2004, 50-51.

https://biblioteca-digitala.ro

mitologică, preluate după Herodot. Conform acestora, existau trei mari grupe de germanici care susțin că au ca strămoş direct pe zeul Mannus: în zona mării *ingwänonii*, în mijloc *hermionii* şi, la sud de aceştia, *istwänonii*. El mai cunoştea faptul că, potrivit tradițiilor proprii, triburile *marsiilor*, *gambrivierilor*, *suebilor* şi *vandalilor* proveneau din alți zei. Tot după Tacit în spatele marcomanilor şi qvazilor (situați la nord de Dunărea mijlocie) trăiau patru popoare: *marsigmii*, *cotinii*, *osii* şi *burii*[6].

Marsignii şi burii se asemănau prin limbă şi mod de viață cu suebii, deci trebuie priviți ca şi germanici. Pe lângă aceştia, limba cotinilor era o limbă galică, deci celtică, iar a osinilor una pannonică[7]. Teritoriul în care erau aşezate aceste neamuri era unul format de un lanț muntos care, după Tacit, parcurgea întreaga *Suebie*. După aceşti munți (Carpații vestici şi Munții Sudeți) locuiau multe popoare, o mare parte dintre ele cuprinse în teritoriul condus de *lugii*. Aceştia, la rândul lor, se împart în mai multe triburi („*civitates*"), dintre care Tacit le descrie mai amănunțit pe cinci dintre ele, cele mai puternice[8]. În spatele lugiilor stăteau *gutonii* (*guotii* – deci goții[9]) şi mai departe, pe coasta mării, *rugii* şi *lemovii*[10]. La est de aceştia, tot pe coasta mării, îi avem pe *aestii*, care au fost identificați cu cultura triburilor baltice[11].

Conform acestor clasificări ale populațiilor germanice, vandalii au jucat un rol esențial în aceste înşiruiri de triburi şi uniuni de triburi. Mai mult chiar, după Pliniu cel Bătrân, *vandili* era numele unuia dintre cele cinci grupuri principale, afirmație ce ne permite să presupunem că ei se găseau în fruntea unor confederații de triburi, situație în care avem să-i mai găsim de-a lungul istoriei lor. Cercetătorii care se ocupă de perioada timpurie (preromană) a triburilor germanice sunt de acord că în spatele numelor de *vindili* se ascund triburi ce vor fi cunoscute mai târziu sub numele de vandali[12]. De altfel, cele mai vechi aşezări cu caracter pur germanic (cultura Przeworsk[13]) din zona Poloniei până în zona Carpaților se datează tot în această perioadă (începând din LaTéne C1)[14].

Dispunem şi de alte surse istorice, indirecte, care ne dau posibilitatea să presupunem că şi vandalii au avut propia tradiție istorică despre începuturile lor. Prin prisma istoriei *goților* aflăm o informație indirectă, din prima etapă a existenței vandalilor. Din unul dintre cântecele specifice goților, *prisca carmina* (unde glorificau acțiunile strămoşilor lor), aflăm prin intermediul lui Iordanes[15], despre o victorie a acestora împotriva vandalilor, după ce au acostat pe malurile sudice ale Mării Baltice, într-un loc numit *Gothiskandza*, de unde ulterior au plecat mai departe spre sud[16]. Vandalii apar şi în tradiția despre istoria timpurie a *langobarzilor*. Paul Diaconul descrie în detaliu luptele acestora împotriva vandalilor, imediat

[6] Tacit, Germania, 2, 2.

[7] Godłowski 1993, 65.

[8] *Harii*, *helveconae*, *manimi*, *helisii* şi *naharvali* (Tacit, Germania, 43, 3).

[9] Wolfram 1979, 27-32.

[10] Tacit, Germania, 43-44.

[11] Godłowski 1993, 66.

[12] Kolendo 2004, 53; Olędzki 1999, 50.

[13] Pentru prima dată termenul a fost folosit în 1931 de istoricul L. Niederle, referindu-se la materialele din epoca romană descoperite la nord de Carpați. În literatura poloneză a fost preluat de R. Jamka şi apoi de J. Kostrzewski, primul dintre ei considerând că sintagma de "cultura vandalică" era un termen impropriu folosit de cercetătorii germani şi polonezi (Kokowski 1994, 15-36).

[14] Błażejewski 2004, 439-454; Dąbrowska/Woźniak 2055, 87-102; Kokowski 2004, 78, 86; Woźniak 1994, 135-134. În prima sa fază (LaTéne C1) cultura Przeworsk cuprindea o zonă mai restrânsă: se învecina cu Pomerania la nord (doar o mică parte la vest de râul Vistula) districtul Slava în sud şi râurile Obra la est şi Oder la Vest (Lewczuk 1994, 98).

[15] Iordanes, Getica, 26.

[16] O analiză a tradiției migrării goților, prin prisma operei lui Iordanes, vezi la Kolendo 1986, 9-16.

https://biblioteca-digitala.ro

după ce au părăsit Scandinavia[17].

O informație geografică, legată de vandali, o avem de la Cassius Dio. Acesta, vorbind despre expediția lui Drusus ne informează că în anul 9 d. Hr. comandantul roman a atins Elba (*Albis*), care izvorea din „munții vandalilor"[18]. Însă, după Tacit, Elba izvorăşte din ținutul *hermundurilor*[19]. Această confuzie de la Cassius Dio a fost interpretată ca o realitate a romanilor, de unde izvorea Elba atinsă atunci de romani[20]. Acest fapt constituie o dovadă în plus că romanii au auzit de vandali încă de la sfîrşitul sec. I î. d. Hr.

O sursă indirectă, dar referitoare la această perioadă, o avem de la Iordanes. Acesta, povestind evenimente din timpul lui Constantin (306-337), ne dă informații şi despre istoria timpurie a vandalilor referindu-se la migrația lor de la „ținuturi oceanice" până la granițele Imperiului roman, migrație care a durat un an datorită faptului că spațiul parcurs a fost foarte întins[21]. În acest moment credem că se poate localiza momentul călătoriei (migrației) primelor grupe de vandali de la Marea Baltică până în zona Sileziei şi zona nordică a Carpaților.

Chiar dacă această înaintare a triburilor germanice, pe direcția nord-sud, s-a făcut lent, pe parcursul mai multor generații, credem că este posibil ca o parte din războinicii acestor triburi să fi ajuns, într-o primă fază, în zona Carpaților, unde, de altfel, au şi fost implicați în diferite conflicte militare[22]. Printre cele mai timpurii materiale arheologice de tip germanic la sud de Carpați se numără piese de armament şi echipament militar, specifice unei aristocrații războinice. Pe lângă fibule şi alte accesorii vestimentare apar însă şi forme ceramice germanice (databile în LaTéne C/D_1) ce pot sugera o prezență efectivă a unor luptători din mediul nordic în marile centre de putere celtice (cum este cazul în *oppidum*-ul de la Manching[23]).

Tacit şi Ptolemeu, doi autori importanți care descriu numeroase grupuri de germanici, nu vorbesc în mod direct de vandali, deşi Tacit le cunoaştea numele. S-a văzut că *vandili* apar în prima parte a lucrării lui Tacit, lipsind descrierea acestora în a doua parte a *Germaniei*. La Ptolemeu lista populațiilor germanice este mult mai mare şi mai detaliată, dar totuşi vandalii nu sunt menționați deloc. Această contradicție a fost rezolvată prin acceptarea că, pentru această perioadă (sec. I d. Hr.), conviețuiau într-o confederație de triburi, dar sub alt nume[24].

Lugii apar la Strabo, Tacit, Ptolemeu, Dio Cassius[25] şi Zosimus[26]. Conform acestor surse literare, s-a acceptat ideea că sub numele general de *lugii* sunt mai multe triburi germanice. La Tacit[27] apar ca „ligă a lugiilor"[28] - „*lugiorum nomen*". La Strabo îi întâlnim ca *lugier* – „poporul mare"[29]. Ptolemeu nominalizează 3 grupuri mari de lugii: *Lougioi Didunoi*, *Lougioi Omanoi* şi *Lougioi Bouroi*[30]. La Tacitus, *burii* apar ca un trib separat, aşa că este posibil ca ei să fi intrat în confederația lugiilor puțin mai târziu. Despre aceşti *buri*, presupuşi a fi *lugii bouroi*, ştim că au

[17] Vandalii împreună cu *ambrii* şi *asii* "au lovit pământurile vecinilor cu război". Datorită ajutorului dat de zeul Godan şi zeița Freia, langobarzii au câştigat o victorie finală asupra vandalilor (Paul Diaconul, Historia Longobardorum, I, 7).

[18] Cassius Dio, Istoria Romană, LV, 1, 3.

[19] Tacit, Germania, 41, 2.

[20] Kolendo 2004, 53-54.

[21] Iordanes, Getica, 113.

[22] Sunt de amintit aici doar câteva din episoadele militare consemnate de istoriografia antică: cele din perioada lui Marbod, Catualda, Vannius (vezi mai jos notele 33-39).

[23] Bockius, Łuczkiewicz 2004, 114, Fig. 22.

[24] Ahlquist 1972, 5-12; Kolendo 1999, 217-231; Lehr-Spiawiński 1948, 261-267; Reichert 1987, 487; Schönfeld 1927, 1715-1717.

[25] Dio Cassius, Istoria Romană, XLVII, 5.

[26] Zosimus, Historiae Nova, I, 67.

[27] Tacit, Germania, 43.

[28] Kolendo 1981, 70-71.

[29] Strabo, Geografia, VII, 1, 3.

[30] Ptolemeu, Geografia, II, 11, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

luat parte la războaiele dacice ale lui Traian[31], situație care i-ar plasa astfel foarte aproape de spațiul locuit de dacii din zona Tisei superioare sau undeva la zona periferică nordică sau vestică a ei[32].

Izvoarele scrise[33] dovedesc că *lugii* şi *gutoniii* în sec. I d. Hr. au fost implicați în evenimentele din teritoriul Dunării mijlocii. *Lugii* erau printre populațiile care la limita dintre cele două ere erau dependenți de regatul lui Marbod, conducătorul *marcomanilor*, lucru valabil şi pentru *butoni*, identificați cu *gutonii*[34] (=*goții*[35]). Cu ajutorul ultimilor, tânărul nobil marcoman Catualda, l-a îndepărtat pe la anul 19 d. Hr. pe Marbod[36]. Puțin după aceste evenimente, *lugii* au jucat un rol important în căderea regelui *quad* Vannius[37], eveniment plasat în jurul anului 50 d. Hr. Probabil la anul 92 d. Hr. se referă relatările lui Dio Cassius despre un conflict între *suebi* şi *lugi*[38]. Ultimii s-au adresat împăratului Domițian în vederea unui ajutor militar din partea acestuia, care, probabil, le-a acordat un contingent de cavalerie (100 călăreți)[39].

Conform surselor scrise (Strabo, Tacit, Ptolemeu, Cassius Dio), întreaga regiune a culturii Przeworsk era locuită de *lugii* (fig. 8/1). În lumina cercetărilor mai recente, caracterul său germanic este indubitabil chiar dacă unii autori subliniază şi componenta celtică[40], peste care, cu siguranță, s-a suprapus[41]. La începutul epocii romane imperiale această componentă La Tène a fost asimilată de cultura Przeworsk; de atunci, în ciuda numelui cu sonorități celtice, *lugii* au un caracter germanic[42]. Cele mai timpurii contacte ale celților cu purtătorii culturii Przeworsk au avut loc în zona nordică a Sileziei de Jos, în Polonia centrală şi Kujavia (fig. 7). Lipsesc în zona Sileziei, unde pentru LTB2/LTC1 se dezvoltă cultura LaTène celtică. De altfel, ceramica Przeworsk nu există în cele mai timpurii aşezări celtice din zona Poloniei Mici, la început de LTC1[43]. Analiza materialelor arată o primă prezență a reprezentanților culturii Przeworsk în etapa LTC1b, respectiv 175-165 î. d. Hr.[44].

[31] Dio Cassius, Istoria romană, LXVIII, 8. 1.

[32] Pentru determinarea zonei de aşezare a burilor, câteva izvoare ne sunt la îndemână. După Tacit (Germania, 43, 1) ei erau menționați în rândul din spate a populațiilor barbare de la nordul Dunării („ei au aceeaşi limbă şi mod de viață ca şi suebii"). Ptolemeu (Geografia, 2, 10) îi aşează pe buri lângă *lugii*, la vest de izvoarele râului Vistula. După Cassius Dio (Istoria romană, LXVIII, 8, 1) ei erau confederați ai dacilor în lupta împotriva lui Traian. La începutul războaielor marcomanice burii au luat parte împreună cu alte populații la atacul împotriva provinciei Dacia, iar mai târziu ei luptă cu romanii împotriva vecinilor qvazi (Cassius Dio, Istoria romană, LXXI, 18). În a treia parte a războiului, în timpul lui Commodus (180-192 d. Hr.), o campanie punitivă a avut loc împotriva burilor. Într-un final, burii apar în Tabula Peutingeriana între qvazi şi sarmați. Cu aceste ştiri şi cu materialul arheologic la dispoziție (necloncudent însă) s-a încercat în mai multe rânduri plasarea burilor. Cultura materială a părților nordice şi estice a culturii Púchov a fost influențată în timpul celor două secole d. Hr., nu de către germanicii din zona vestică, ci ea arată relații clare cu germanicii estici ai culturii Przeworsk. Modul de viață similar cu suebii, contacte cu dacii, accesibilitate la zona limesului, s-ar potrivi mai bine, după K. Pieta, în zona Slovaciei de sud-est (Pieta 1994, 255, cu bibliografia).

[33] Strabo, Geografia, VII, 1, 3.

[34] Amintiți atât de Plinius (Historia Naturalis IV, 14, 99) cât şi de Tacit (Germania, 44, 1).

[35] Wolfram 1979, 38; Godłowski 1986, 127-128, 132.

[36] Tacit, Annales, II, 62.

[37] Tacit, Annales, XII, 29.

[38] Godłowski 1993, 68.

[39] Dio Cassius, Istoria romană, LXVII, 5, 2.

[40] Vezi mai nou Kokowski 2004, 100-103, cu bibliografia.

[41] Într-o primă fază, dezvoltarea culturii Przeworsk este strâns legată de influențele culturale exercitate de triburile celtice din Moravia şi Silezia, influențe desfăşurate, spre nord, de-a lungul râului Oder (Lewczuk 1994, 98).

[42] Oędzki 1999, 43.

[43] Woźniak 1992, 15.

[44] Dąbrowska 1996, 128. Sincronizarea, într-o datare absolută, a celor două cercuri culturale, cu două cronologii diferite (La Tène celtic-cultura Przeworsk): sfârşitul etapei A_1 a epocii preromane (cultura

https://biblioteca-digitala.ro

Următoarea etapă, A_2, a fost definită în literatura de specialitate ca fiind „perioada de sânge" (*Blütezeit*) din cultura Przeworsk[45]. Are loc o creştere a numărului de aşezări, în acelaşi timp se înmulţesc considerabil şi descoperirile de arme[46]. Acum sunt cucerite o mare parte a teritoriilor din Silezia, Masovia şi teritoriul dintre Bug şi Wieprz.

Celţii au exercitat o foarte puternică influenţă asupra culturii materiale vandale din această perioadă (etapele A_1-A_3 a perioadei preromane – fig. 1)[47]. Acum apar în cultura Przeworsk numeroase podoabe de sticlă şi vase de bronz[48]. Începutul prelucrării ceramicii la roată şi apariţia anumitor motive ornamentale în ceramică sunt văzute ca un rezultat al acestor contacte[49], însă problema nu este pe deplin rezolvată[50]. De la celţi au preluat şi obiceiul de a depune arme şi unelte în morminte. Acestea erau îndoite înainte de a fi depuse, în special piesele de dimensiuni mai mari (săbii şi vârfurile de lance)[51], practică funerară ce va rămâne o caracteristică a mormintelor de tip Przeworsk.

În general, ca arme şi piese de echipament militar, aceste morminte conţin două vârfuri de lance (încadrabile tipului Kaczanowski I-V, IX[52] - fig. 1/56; 2/16-18; 3/24; 6/1-5), un umbo de scut (de obicei de tipul Zieling B2[53] şi E1[54] - fig. 1/26, 35-36, 54, 57; 2/19-21; 3/21-22), alături de mânerul acestuia – fig. 1/59; 2/24 (mai des este întâlnit este cel de tipul Zieling U2 – fig. 3/25, 26), uneori împreună cu cadrul metalic (banda exterioară); pinteni de tipul Ginalski A-C[55] (fig. 1/58; 2/11; 3/27-30; 5/4-5) şi, mai rar, spade[56] (de tipul Biborski I-III[57] - fig. 1/18, 52-53, 68; 2/12-13; 3/31; 6/9, sau tipul cu un singur tăiş şi lama dreaptă, Biborski A-C[58] – fig. 1/34; 2/14-15; 6/6-8). O prezenţă constantă în morminte sunt şi cataramele (fig. 1/62; 2/6-9; 3/13-15), fibulele, de mai multe tipuri[59], şi vasele ceramice (fig. 1/11-17, 27-33, 42-46, 48-49, 51, 61, 64-67; fig. 4), folosite atât ca urne cât şi ca recipiente pentru ofrande[60].

Przeworsk) coincide cu sfârşitul etapei LTC (respectiv 125/115 î. d. Hr.); sfârşitul etapei A2 cade la limita etapelor LTD1/LTD2 (mijlocul sec. I î. d. Hr.) (vezi şi Dąbrowska 1988).

[45] Dąbrowska 1996, 128.

[46] Godłowski 1978, 123-125.

[47] Bochnak 2004, 263-288; Bochnak 2007, 297-320. Pentru primele contacte dintre celţi şi germani, în special în părţile vestice şi sud-vestice ale culturii Przeworsk, vezi şi Bockius, Łuczkiewicz 2004, 111-134.

[48] Woźniak 1992, Fig. 1.

[49] Dąbrowska 1988, harta 15.

[50] Anumite influenţe în ceramică au putut exista, cel puţin pentru zona Poloniei Mici şi dinspre zona de existenţă a LaTène-ului dacic (Tisa superioară).

[51] Czarnecka 2004, 273.

[52] Kaczanowski 1995, 11-17, 210, fig. III-VI, fig. X/1-3, fig. XX.

[53] Zieling 1989, 45-59, fig. 3, 5- 6, fig. 4.

[54] Zieling 1989, 77-80, fig. 8, 1-2.

[55] Ginalski 1991, 60.

[56] Czarnecka 2004, 281.

[57] Biborski 1978, 57-70, fig. 1-4, 5-17. O prezentare generală a armamentului atribuit culturii Przeworsk din etapele A_1-A_3 (sau perioada preromană) vezi, mai nou, la Bochnak 2006, 95-118, cu bibliografia.

[58] Biborski 1978, 116-135, fig. 62-74.

[59] Cele mai des întâlnite sunt: fibule de tipul A 68 (fig. 2/1), fibulele cu ochi (fig. 2/4), fibulele trompetă, varianta 1 după Liana (fig. 2/3, fig. 5/3) – pentru etapa B_1 şi fibule-trompetă, varianta 2 după Liana (fig. 5/1-2), fibulele cu ochi, "de serie prusacă" (seria B după Jamka – fig. 2/5), fibule în formă de "S", fibule A. V, s. 11, A. V, s. 8 (fig. 3/1), A. 132 (fig. 3/7) şi A. II 38-43 – pentru etapa B_2. (Liana 1970, 490-491).

[60] Formele ceramice caracteristice acestei perioade sunt considerate vasele cu profilul uşor rotunjit şi buza evazată (fig. 4/2), cele cu gât distinct şi nervură la baza, vasele cu buza dreaptă şi diametrul maxim plasat în jumătatea superioară (fig. 4/1, 3, 5, 7), cupele ovoidale sau bolurile mici, uneori cu fund concav (fig. 4/6) – pentru B_1. Multe dintre aceste vase mai amintesc de unele tradiţii LaTène. Ceramica etapei B_2 se deosebeşte considerabil de cea din etapa precedentă. Nici o formă nu mai arată legături cu ultima etapă a perioadei preromane. Sunt vase biconice cu gura largă puţin evazată, cu un uşor profil rotunjit cu diametrul maxim plasat în jumătatea superioară, uneori cu tortiţe, plasate sub buză şi/sau picior inelar (fig. 4/12, 17, 20), vasele ovoidale sau cele în formă de "S" (în faza târzie a acestei etape – fig. 4/13, 18, 21). Toate aceste forme apar atât ca urne cât şi ca veselă de uz comun. De asemenea sunt caracteristice şi bolurile plate şi largi la gură

https://biblioteca-digitala.ro

Dovezi ale contactelor directe ale populațiilor germanice de la nord de Carpați cu zona Dunării mijlocii şi Tisa superioară nu lipsesc. Ca o dovadă arheologică a evenimentelor militare în care au fost implicați sunt considerate, printre altele, tezaurul de la Polaniec (teritoriul Vistulei superioare), sabia romană cu inscripție de la Wesliki (mormântul 20) şi două fibule Almgren 52-53 descoperite la Leśno[61]. Totodată la începutul sec. I d. Hr. este atestat, arheologic, în cultura Púchov, în aşezări şi fortificații, un „orizont de distrugere"[62], urmat apoi de o subțiere a locuirii şi o schimbare în cultura materială. S-au observat puternice influențe, în ceramică, ale culturii Przeworsk, interpretate ca posibile urmări ale unor invazii de populații din arealul nord-germanic în teritoriul mai sus amintit[63].

Tot acum sunt datate şi cele mai vechi morminte germanice în zonă, în sud-vestul Slovaciei (în etapa B_{1a} cu continuitate şi în B_{1b}: Sládkovičovo, Abrahám şi Kostolná pri Dunaji[64]). Descoperirea a numeroase monede romane, fibule (în special A. 68) şi vase de bronz în zona trecătorilor slovace (Hroznenkowska, Wlarska, Lyský, Zwadrońskas, dar în special Jablonkowska) arată şi o creştere a intensității legăturilor (comerciale sau de altă natură) în timpul anilor 40-70 d. Hr., în principalele căi de acces dinspre arealul triburilor germanice spre zona Dunării mijlocii şi Tisa superioară[65].

În secolul I d. Chr. se datează şi mormântul 1 de la Malaya Kopanya. Inventarul acestuia (umbo de scut, doi pinteni, un vârf şi călcâi de lance, un vârf de suliță (fig. 6/2, 4-5), fragmente dintr-un coif şi fragmente de zale) au fost interpretate ca una dintre cele mai timpurii prezențe Przeworsk din bazinul carpatic66. Alte descoperiri timpurii, bine documentate în zona Tisei superioare vin de la marele cimitir multicultural de la Zemplin şi, probabil, descoperirile de la Kvakovce, dintr-un mormânt de incinerație (o spadă damascinată (fig. 6/9), un vârf de lance şi unul de suliță încrustrate cu mici cerculeţe – fig. 6/1, 3)67. Mormântul 20 de la Zemplin68 conține doi pinteni (tipul C1 după Ginalski69 - fig. 5/4-5) şi o fibulă-trompetă (varianta 1 după Liana70 - fig. 5/3) . Morminte cu inventar identic, conținând acelaşi fel de pinteni şi fibule, sunt cunoscute din zona de răspândire a culturii Przeworsk71. Pe baza acestor descoperiri mormântul poate fi datat subfazei B1c (al treilea sfert a secolului I d. Hr.).

Există şi alte descoperiri, aparent izolate, cu caracter germanic (vandal), cu analogii sigure la nord de Carpați, databile în primului secol al erei noastre. Este vorba de un castron înalt, lucrat cu mâna din pastă fină neagră-cenuşie[72] descoperit într-un strat aparținînd aşezării fortificate din sec. I d. Hr. de la Moigrad – *Dealul Măgura* (fig. 5/6), care prin formă şi ornament are analogii în ceramica Przeworsk timpurie (de exemplu la Hindorf, districtul Holstein, în nordul Germaniei[73] - fig. 5/7). Umbo-ul de scut de tip germanic de la Crivadia[74] şi vasul castron de la Cholmok (situl II)[75] pot fi încadrate în această perioadă (B_1). Un fragment de spatha, dintr-un loc necunoscut (fig. 6/6), dar cu siguranță din sud-estul Transilvaniei, cele

(strachini), şi cupe (fig. 4/24/27), de obicei mai joase ca înălțime decât cele din B_1 (Liana 1970, 491, pl. V, 3, 17; pl. II 14, 21).

61 Godłowski 1993, 68-69.

62 Pieta 1982, 108, 162-165, 213.

63 Pieta 1982, 213, 216.

64 Kolnik 1971, 550-551.

65 Janowski 1999, 105; Janowski 2004, 637-638.

66 Kobal 1992-1993, 41, 51, fig. 10-11.

67 Lamiová-Schmiedlová 1992, 75-79, fig. 2; Lamiová-Schmiedlová, Mačala 1991, 133-144, pl. I-V.

68 Budinský-Kriča, Lamiová-Schmiedlová 1990, 249, pl. II, 24-27.

69 Ginalski 1991, 61.

70 Liana 1970, 490, pl. III, 8.

71 Olędzki 1999, 108, nota 2, cu bibliografia.

72 Macrea, Rusu 1960, fig. 11, 12; Stanciu 1995, 172.

73 Martens 1994, fig. 14, d.

74 Opreanu, Alicu 2004, 491-493, fig. 2/1; Bockius, Łuczkiewicy 2004, fig. 39.

75 Kobal 1993-1994, 44-45, fig. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

două piese (fragmentare) de la Râşnov-*Cetate*[76] (fig. 6/7-8) şi exemplarul de la Costeşti[77] au de asemenea analogii în mediul germanic timpuriu[78].

Puţin după această perioadă, în faza B_2, pot fi datate mormintele 23, 48 şi 50 de la Zemplin. Din inventarul mormântului 23[79] fac parte şi o fibulă din două bucăţi de tip Almgren 141, un umbo de tip Zieling B2c sau B2d (= Jahn 7A = Ilkær 3b), un pieptene de tip Thomas B I, un fragment dintr-o găleată de tip Eggers 40 precum şi pinteni cu spin masiv, adică piese caracteristice, după părerea lui K. Godłowski, fazei B_2[80]. Pieptenele însă, după cum a arătat A. Chmiedlowska, este mai des întâlnit în a doua jumătate a sec. II şi în prima jumătate a sec. III d. Hr[81]. Urna din acest mormânt a fost o oală lucrată cu mâna, lustruită, cu profil accentuat, care corespunde vaselor clasice ale culturii Przeworsk din faza B_2[82], dar care au continuat să fie folosite şi într-o perioadă mai târzie, până la începutul perioadei romane târzii[83]. Toate acestea permit datarea acestui mormânt pe la mijlocul sec. II d. Hr.

Mormântul 48[84] de la Zemplin este un mormânt de femeie şi cuprinde două fibule-trompetă, din fier (fig. 5/1-2), decorate cu argint (varianta 2 după Liana), piese considerate tipice pentru perioada romană timpurie[85]. Ele apar în secolul I d. Hr., devenind foarte răspândite la începutul secolului următor[86]. Mormintele 23[87] şi 50[88] conţin şi câte un umbo de tipul B2 după Zieling, forme, ce sunt de obicei datate până ce târziu în mijlocul sec. II d. Hr[89]. Aceeaşi datare a fost atribuită şi mormântului 38, cu o fibulă tubulară de tip Almgren 79[90]. Piesele de la Ardanovo – *Rokutni* şi Svaljava (spadă de tip III după Biborski, umbo tipul Zieling B2 şi pinteni de tipul 1 după Godłowski[91]) au fost datate şi ele la începutul etapei B_2[92].

După M. Olędzki, aceste slabe urme ale prezenţei purtătorilor culturii Przeworsk nu pot schimba faptul că, bazinul superior al Tisei, a rămas sub conducerea dacilor până la sfârşitul perioade romane timpurii[93]. Această afirmaţie este, însă, greu de susţinut prin prisma descoperirilor arheologice. Nu deţinem până acum date sigure în legătură cu vreo aşezare care să-şi prelungească existenţa din sec. I d. Hr. până în secolul următor. Mai mult chiar, sunt extrem de puţine vestigiile care să poată fi datate sigur în prima jumătate a sec. II d. Hr. (etapa B_2), în spaţiul nord-vestic al României. O excepţie o constituie, poate, situl de la Pericei – *strada Gout*, unde în relaţie de superpoziţie, s-au surprins două complexe, care, pe baza lipsei ceramicii ştampilate, unul dintre ele a fost datat în prima jumătate a sec. II d. Hr.[94]. Cele două fibule romane descoperite la Lazuri şi Acâş, databile până spre mijlocul sec. II d. Chr[95], pot însă să-şi prelungească existenţa până, cel puţin, la sfârşitul secolului.

[76] Costea 1974-1975, 279, fig. 3, 3-6.
[77] Glodariu, Iaroslavski 1979, 138, fig. 71, 4.
[78] Godłowski 1984, fig. 3, 14; Biborski 1978, fig. 74.
[79] Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990, 249, fig. III, 21-35, fig. IV.
[80] Godłowski 1984, fig. 4.
[81] Chmiedlowska 1971, 23-24, fig. 27.
[82] Liana 1970, 491.
[83] Godłowski 1977, 138-139.
[84] Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990, 251, pl. VI, 1-10.
[85] Liana 1970, 490, pl. III, 9, 13.
[86] Lamiová-Schmiedlová 1961, 19.
[87] Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990, 249, pl. III, 21-35, pl. IV.
[88] Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990, 251, pl. VI, 15-24.
[89] Zieling 1989, 45-59, fig. 3, 5- 6, fig. 4.
[90] Budinský-Krička, Lamiová-Schmiedlová 1990, 289.
[91] Kobal 1993-1994, 32-35, 43, fig. 1-5, fig. 12.
[92] Godłowski 1984, 337.
[93] Olędzki 1999, 108.
[94] Pop, Pripon, Csok 2004, 701.
[95] Stanciu 1995, 170.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest spaţiu, o schimbare radicală se produce la cumpăna dintre perioada romană imperială timpurie şi cea târzie, respectiv în timpul războaielor marcomanice (160-180 d. Hr.), când, sosirea vandalilor *hasdingi*, este însoţită de apariţia în zona Tisei superioare a unui bogat material Przevorsk. Totuşi, izvoarele literare nu vorbesc despre participarea *lugii*-lor la războaiele marcomanice, ci despre vandali. S-a presupus că, între timp, au apărut unele schimbări şi supremaţia lugiilor a fost substituită de hegemonia vandalilor[96]. Este foarte probabil ca acest lucru să se fi întâmplat în urma evenimentelor de la sfârşitul sec. I d. Hr. din zona Dunării Mijlocii (războaiele lui Domiţian), acţiuni militare în care au fos deseori implicaţi[97].

Comparând izvoarele scrise din sec. I – II d. Hr. cu harta arheologică (fig. 8/1-2), se poate observa cu uşurinţă că unitatea teritorială a *lugiilor*, se suprapune peste cea a răspândirii culturii Przeworsk[98]. În perioada romană timpurie, cultura Przeworsk numită "cultura vandalică" în lucrările mai timpurii, iar de unii autori "cultura venediană", ocupă aproape tot centrul Poloniei (Polonia Mare, Masovia cu Podlasia şi Kujawia) sudul ei (Polonia Mică) şi zona Sileziei, în special teritoriile la vest de Vistula (fig. 7). Vecinii în părţile vestice sunt triburile germanice ale *burgunzilor*[99] şi *silingilor*[100] (fig. 8/1). Zona estică a Vistulei mijlocii a fost luată în stăpânire la începutul perioadei romane târzii, de către cultura Wielbark (= *goţi*)[101].

După informaţiile furnizate de Plinius şi Tacit în secolul I d. Hr. goţii trăiau în nordul şi nord-estul Poloniei[102]. Ptolemeu precizează pe malul drept al Vistulei de Jos[103]. Ştim că, cu puţin înainte de 150 d. Hr., regele *Filimer* ar fi făcut o migraţie spre sud-est, peste mlaştinile Pripetului, spre direcţia stepei pontice[104]. Din punct de vedere arheologic se constată modificări majore culturale şi de habitat. La sfârşitul etapei B_2 şi la începutul C_1 dispare cultura Przeworsk din părţile ei nordice şi din teritoriile estice ale Vistulei mijlocii (Masovia, Podlasia şi Lublin). În aceste teritorii apar acum locuiri cu elemente materiale ale culturii Wielbark care se aşează aici şi se extind mai departe spre sud-est, până în Ucraina[105]. Acesta este momentul în care cultura Przeworsk se dezvoltă spre sud-est atingând bazinul Nistrului

[96] Kolendo 2004, 59.

[97] De la Strabo ştim că, la un moment dat, sarmaţii au ajuns chiar să prade unele teritorii romane din zona Dunării mijlocii (Geografia, VII, 1, 3). Lugii, probabil, s-au,opus acestor invazii, ca aliaţi ai romanilor. Succesul acţiunilor militare sarmatice s-a putut realiza doar prin înfrângerea sau neutralizarea forţelor armate ale lugiilor, eveniment militar nepăstrat nouă în izvoarele antice. Probabil cu această ocazie a avut loc căderea puterii lugiilor şi începutul hegemoniei triburilor germanice ale burilor şi/sau vandalilor asupra fostei coaliţii.

[98] Godłowski 1986, harta 1-2; Godłowski 1992, harta, 3-4; Godłowski 1992a, harta 3-4; Godłowski 1993, fig. 1,

[99] Kokowski 2004, 377-385, fig. 1. După Ptolemeu, ştim că, *burgunzii* se aflau la est de *semnoni* şi la nord de *lugii omanoi* (Ptolemeu, Geografia, II, 11, 8).

[100] Olędzki 1999, 46, fig. 1.

[101] Wołągiewicz 1986, 63-98. Cultura Wielbark cuprindea iniţial teritoriile de la nord şi nord-est de cultura Przeworsk, ocupând doar o mică parte din Pomerania, Warmia (Ermland) şi partea nordică din Polonia Mare (Olędzki 2002, 94). Înaintarea triburilor gotice a avut loc treptat. Primele incursiuni în teritoriul ocupat de cultura Przeworsk au loc în etapa B_{1c} (anii 60-80 ai sec. I d. Hr.), în zona nordică din Polonia Mare, în zona cursurilor inferioare ale râurilor Noteć şi Warta (Godłowski 1986, 126). Totuşi, nu există o limită geografică clară între aceste două culturi în teritoriile estice, de contact, şi apoi definitiv cucerite (sec. II d. Hr.) de către cei din cultura Wielbark. Aici apar elemente comune, mixte (Przeworsk-Wielbark) ce stau la baza unui nou cerc cultural: grupul Nidzica (Okulicz 1968, 32-39).

[102] Alături de *goţi*, teritoriul *rugiilor* şi a *lemoviilor* trebuie căutat în marele complex cultural Wielbark (Godłowski 1993, 65).

[103] Ptolemeu, Geografia, III, 5, 7-8.

[104] Musset 2002, 119.

[105] Godłowski 1984, 328-332; Godłowski 1986, 133-145; Godłowski 1992a, 64-66.

https://biblioteca-digitala.ro

şi al Tisei superioare[106] marcând astfel schimbări definitive în istoria politică şi etnică a teritoriilor barbare din zona Carpaților şi nu numai. S-a presupus că, cel puțin o parte din vandalii care ajung acum în bazinul carpatic, au fost dintre cei alungați din teritoriile nou cucerite de goți[107]. Orizontul ce coincide cu descoperirile databile acestei faze au fost definite de M. Olędzki ca *invaziv*[108], reprezentând generațiile noilor veniți din arealul culturii Przeworsk.

Se poate observa că, în izvoarele scrise, până la mijlocul sec. II d. Hr., numele vandalilor apare sub forma de *vandili* şi reprezintă un termen general pentru populațile est-germanice. În ciuda câtorva diferențe locale, periferice, întreg ansamblul ocupat de cultura Przeworsk este destul de omogen din punct de vedere cultural şi în acest spațiu nici un grup cultural nu poate fi distins până în faza târzie a perioadei romane.

Istoria timpurie a vandalilor se sprijină pe date nesigure, amestecate cu tradiții gotice, langobarde sau ale anglilor şi pe câteva date onomastice[109]. Cea mai mare parte trimit către Scandinavia, într-un context apropiat de cel al originilor goților. Istoria îi găseşte pentru întâia oară, pe vandali, pe malul sudic al Balticii: numele de *vandali* sau *vandili* desemnând atunci un vast grup de neamuri germanice. Prima lor prezență poate acoperi sudul Mării Baltice, cândva în sec. II î d. Hr., pentru ca începând cu secolul următor să-i găsim în Polonia, prima dată în nord, iar mai apoi în sud, unde au fost localizați, după sursele literare antice, *lugii*. Dezvoltarea culturii Przeworsk arată o preferință a înaintării acestora, într-o primă fază, spre Europa centrală (zona Moraviei şi Boemia), înspre zonele mai apropiate, de contact, cu lumea romană.

La granița dintre cele două perioade (timpurie şi târzie=perioada războaielor marcomanice) triburile odinioară cunoscute ca *lugii* apar pe scena istoriei sub numele de *vandali*. Apoi, acest nume, s-a restrîns apoi la două triburi: *silingii* şi *hasdingii*, cu existențe paralele şi, în cea mai mare parte, separate.

După cum bine arată sursele antice, scrise şi arheologice, identitatea dintre lugii şi vandali este dovedită şi de identitatea teritoriilor în care ele apar. Pe baza acestora, se poate spune că, răspândirea vandalilor, este aceeaşi cu a aşezărilor şi descoperirilor de tip Przeworsk. Începând cu sec. III d. Hr. se intensifică informațiile despre luptele vandalilor din zona Tisei împotriva Romei. La sfârşitul sec. IV d. Hr. (în jurul anului 375), cea mai mare parte dintre ei (împreună cu unii sarmați, alani, gepizi) părăsesc definitiv aceste teritorii, intrând într-o altă etapă, târzie şi ultima, a existenței lor.

[106] Godłowski 1970, 10. O analiză a tuturor mormintelor Przeworsk din arealul de răspândire în etapa B_2, arată o creştere a frecvenței mormintelor cu arme în cadrul acestei culturi precum şi a numărului de arme în morminte, în această perioadă (Kontny 2005, 215-232, diagrama 1 şi 3).

[107] Godłowski 1993, 73; Olędzki 2002, 95.

[108] Termen utilizat de autor într-un înțeles general (Olędzki 1999, 114).

[109] Vandalii puteau să-şi fi lăsat numele zonei *Vendel,* din Suedia, sau micuțului ținut *Vendsyssel*, ai căror locuitori se numesc încă *vendeluboer*, în extremul nord al Iutlandei (Musset 2002, 137; Pentru istoria preromană a regiunii Vendsyssel şi legătura acesteia cu cultura Przeworsk, vezi Martens 1994, 37-70.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

Ahlquist 1972	A. Ahlquist, *Notes on the Silesian Lugii*, Arctos 7, 1972, 5-12.
Biborski 1978	M. Biborski, *Miecze z okresu wplywów rzmskich na obszarze kultury przeworskiej*, MatArch 18, 1978, 53-165.
Błażejewski 2004	A. Błażejewski 2004, *Osadnictwo okresu lateńskiego i rzymskiego w Sudetach polskich w kontekécie sąsiedztwa Karpat*, în J. Gancarski (Red.), Okres lateński I rzymski w Karpatach polskich, Krosno, 2004, 439-454.
Bochnak 2004	T. Bochnak, *Rola Kultury puchowskiej I grupy tynieckiej w kształowaniu się modelu uzbrojenia kultury przeworskiej w fazie A_3 młodszego okresu przedrzymskiego*, în J. Gancarski (Red.), Okres lateński I rzymski w Karpatach polskich, Krosno, 2004, 263-288.
Bochnak 2006	T. Bochnak, *Un apercu general de l'armament de la culture de Przeworsk aux derniers siécles avant J.-C*, Istros XIII, 2006, 95-118.
Bochnak 2007	T. Bochnak, *Les couteaux "celtiques" avec manche muni d'un anneau de suspension dans la culture de Przeworsk*, Istros XIV, 2007, 297-320.
Bockius, Łuczkiewicz 2004	R. Bockius, P. Łuczkiewicz, *Kelten und Germanen im 2.-1. Jahrhundert vor Christus – Archäologische bausteine zu einer historischen frag*, Mainz, 2004.
Budinský-Krič a, Lamiová-Schmiedlová 1990	V. Budinský-Krič a, M. Lamiová-Schmiedlová, *A late 1st. Century B.C.-2nd century A.D. cemetery at Zemplín*, SlovArch 38/2, 1990, 245-344.
Chmiedlowska 1971	A. Chmiedlowska, *Grzebienie starożytne i sredniowieczne z ziem polskich*, Lódź, 1971.
Costea 1975	Fl. Costea, *Prezenţe romane în sud-estul Transilvaniei,* Sargeţia XI-XII, 1974-1975, 277-284.
Czarnecka 2004	K. Czarnecka, *Zum Totenritual der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur*, în A. Kokowski, C. Leiber (Hrsg.), Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, Lublin, 2004, 273-294.
Dąbrowska 1988	T. Dąbrowska, *Wczesne fazy kultury przeworskie*, Warszawa, 1988.
Dąbrowska 1996	T. Dąbrowska, *Frühe Stufen der Przeworsk-Kultur. Bemerkungen zu den Kontakten mit Südeuropa*, în Z. Woźniak (Red.), Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten in der Zeit um Christi Geburt). Materialien des Symposiums – Kraków 26. – 29. April 1995, Kraków 1996, 127-142.
Dąbrowska, Woźniak 2005	T. Dąbrowska, Z. Woźniak, *Problem genezy kultur przeworskiej i oksywskiej*. În P. Kaczanowski/M. Parczewski (Red.) Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków 19-21 listopada 2001, Kraków, 2005, 87-102.
Ginalski 1991	J. Ginalski, *Ostrogoi kablakowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologicza/Bügelsporen der Przeworsk-Kultur. Eine Typologische Klassifikation*, Przeglad Archeologiczny, 38, 1991, 53-84.
Glodariu, Iaroslavschi 1979	I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979.
Godłowski 1970	K. Godłowski, *The Chronolgy of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Kraków, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro

Godłowski 1978 — K. Godłowski, *Zu Besiedlungsveränderungen in Schlesien und den Nachbarräumen während der jüngeren vorrömischen Einsenzeit*, PraceArch 26, 107-132.

Godlowski 1984 — K. Godlowski, *„Superiores Barbari" und die Markomannenkriege im Lichte archäologischer Quellen*, SlovArch 32/2, 1984, 327-350.

Godłowski 1986 — K. Godłowski, *Gegenseitige Beziehungen zwischen der Wielbark und der Przeworsk-Kultur. Veränderungen ihrer Verbreitung und das Problem der Gotenwanderung. Peregrinatio Gothica I*, Lodz, 1986, 125-152.

Godłowski 1992 — K. Godłowski, *Die Przeworsk-Kultur. În: Beiträge zum der Germania das Tacit*, Teil II (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phill-Hist. Klasse, dritte Folge, Nr. 195), 1992, 9-90.

Godłowski 1992a — K. Godłowski, *Germanische Wanderungen im 3. Jh. V. Hr. – 6. Jh. N. Hr. und ihre Widerspiegelung in den historischen und archäologischen Quellen, Peregrinatio Gothica III*, Fredrikstad, 1992, 53-75.

Godłowski 1993 — K. Godłowski, *Die Barbaren nördlich der Westkarpaten und das Karpatenbecken-Einwanderungen, politische und militäriche Kontacte*, SpNov 9/1, 1993, 65-89.

Janowski 1999 — J. Janowski, *Rola przełęczy zachodniokarpackich po zachodniej stronie Tatr w późnym okresie przedrzymskim i w okresie wpływów rzymskich*, în S. Czopek/A. Kokowski (Red.), Na granicach antyczego świata – Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997, Rzeszów, 1999, 91-106.

Janowski 2004 — J. Janowski, *Rola przełęczy zachodniokarpackich po wschodniej stronie Tatr w późnm okresie przedrzymskim I okresie wpływów rzymskich*, în J. Gancarski (Red.) Okres lateński I rzymski w Karpatach polskich. Materiały z konferencji, Krosno, 2004, 637-638.

Kaczanowski 1995 — P. Kaczanowski, *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury Przeworskiej z okresu rzymskiego*, Kraków, 1995.

Kobal 1994 — J. V. Kobal, *Kultura przeworska na ukraine Zakarpackiej*, WiadArch 53, 1993 – 1994, 31-56.

Kokowski 1994 — A. Kokowski, *Problemy badania dziejów kultury przeworskiej*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji, Lublin, 1994, 15-36.

Kokowski 1999 — A. Kokowski, *Strefy kulturowe w młodszym okresie przedrzymskim i w okrsie rzymskim na łuku Karpat. Część I – od młodszego okresu przedrzmskiego do młodszego okresu rzymskiego*, în S. Czopek, A. Kokowski (Red.) Na granicach antyczego świata – Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997, Rzeszów, 1999, 25-44.

Kokowski 2004 — A. Kokowski, *Die Przeworsk-Kultur – ein Völkerverband zwischen 200 vor Chr. Und 375 nach Chr.*, în A. Kokowski/C. Leiber (Hrsg.), Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, Lublin, 2004, 77-184.

Kolendo 1981 — J. Kolendo, *Źródła pisane*, în J. Wielowiejski, W. Hensel (Red.)

https://biblioteca-digitala.ro

Prahistoria Ziem Polskich 5, Wrocław-Warszawa-Krakáow-Gdánsk, 1981, 9-17.

Kolendo 1986 — J. Kolendo, *Prisca carmina et la valeur da la tradition sur la migration dés Goths dans l'ouvrage de Jordanes, Peregrenatio Gothica*, (Polonia 1984/1985), ArchBaltica VII, 1986, 9-16.

Kolendo 1999 — J. Kolendo, *Lugiowie Burowie oraz Burowie. Przyczynek do interpretacji sytuacji politycznej i kulturowej Eu ropy barbarzyńskiej w końcu I wieku i w II wieku n. e. (Lugii and Buri. A contribution regarding the interpretation of the political and cultural situation in Barbarian Europe an the close of the 1st c. and in the 2nd c. AD). În: Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie środkowej, dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65 rocznicę urodzi*, Varşovia, 1999, 217-231.

Kolendo 2004 — J. Kolendo, *Die antiken Schriftquellen zur ältesten Geschichte der Vandalen*, în A. Kokowski, C. Leiber (Hrsg.), Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, Lublin, 2004, 49-76.

Kolnik 1971 — T. Kolnik, *Übersicht und Stand der Erforschung der römischer Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit*, SlovArch 19/2, 1971, 499-558.

Kotny 2005 — B. Kotny, *Time of war or well-being? Changes in weapon sets in the Przeworsk culture burials from the late stage of phase* B_2, în A. Kokowski (Red.) Europa barbarica. Ćwierć wieku archeologii w Masłomęczu, Lublin, 2005, 215-232.

Lamiová-Schmiedlová 1961 — M. Lamiová-Schmiedlová, *Spony z doby rímskej na Slovensku*, Študijné Zvesti Archeol. Úst. SAV. 5. Nitra,1961, 171-178.

Lamiová-Schmiedlová 1992 — M. Lamiová-Schmiedlová, *Chronologie der romischen Kaiserzeit in der Ostslowakei*, în Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènzeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet, Krakow – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 1992, 75-79.

Lehr-Spiawiński 1948 — T. Lehr-Spiawiński, *O starożytnych Lugiach*, Slávia Antiqua 1, 1948, 261-267.

Lewczuk 1994 — J. LEWCZUK, *Kultura Przeworska na środkowym nadodrzu w okresie lateńskim*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji, Lublin, 1994, 89-106.

Liana 197 — T. Liana, *Chronolgia wzglțdna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WiadArch 35/4, 1970, 429-491.

Macrea, Rusu 1960 — M. Macrea, M. Rusu, *Der Dakische friedhof von Porolissum und das Problem der Dakische bestattungsbröuche in der spätlatènezeit*, Dacia N. S. 4, 1960, 202-229.

Martens 1994 — J. Martens, *On the so-called Kraghede-group – The Preroman Iron Age in north Jutland and its connections with the Przeworsk culture*, în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji, Lublin, 1994, 37-70.

Musset 2002 — L. Musset, *Invaziile. I. Valurile germanice*, Bucureşti, 2002.

Okulicz 1968 — J. Okulicz, *Niektóre zagadnienie struktury osadnictwa z okresów późnolateńskiego i rzymskiego w północno-wschodniej Polsce*, Studia z dziejów osadnictwa 6, 1968, 32-39.

https://biblioteca-digitala.ro

Olędzki 1999	M. Olędzki, *Zu den Trägern der Przeworsk-Kultur aufgrund schriftlicher und archäologischer Quellen*, EAZ 40, 1999, 43-57.
Olędzki 2002	M. Olędzki, *The Przeworsk and Wiwlbark Cultures at the turn of the early and late Roman periods. The dynamics of settlement and cultural changes in the light of chronology*, His.-Arch. Coll 17, Minsk, 2002, 84-95.
Opreanu, Alicu 2004	C. H. Opreanu, D. Alicu, *Raporturi culturale între regatul dacic şi lumea germanică nordică în secolul I p. Ch.*, Fontes Historiae – Stvdia in honorem Demetrii Protase, Bistriţa-Năsăud, 2004, (491-497).
Pieta 1982	K. Pieta, Die Púchov – Kultur (Nitra 1982).
Pieta 1994	K. PIETA, *Mittel und Nordslowakei zur Zeit der Markomannenkriege. În: Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen*, Brno, 1994, 255.
Pop, Pripon, Csok 2004	H. Pop, E. Pripon, Z. Csok, *Dacians at the Nord-Western Frontier of Dacia 2nd Century A. D.*, în L. Ruscu, C. Ciongradi, R. Ardevan, Cr. Roman, Cr. Găzdac (Ed.), Orbis Antiqvvs. Studia in honorem Ioannis Pisonis, Cluj-Napoca, 2004, 687-703.
Reichert 1987	H. Reichert, *Lexicon der altgermanischen Namen, I. Thesaurus paleogermanicus 1*, Viena, 1987.
Schönfeld 1927	M. Schönfeld, *Quellen zu den Lugiern*, RE XIII, 1927, 1715-1717.
Wołągiewicz 1986	R. Wołągiewicz 1986, *Die Goten im Bereich der Wielbark-Kultur, Peregrenatio Gothica*, (Polonia 1984/1985), ArchBaltica VII, 1986, 63-96.
Wolfram 1979	H. Wolfram, *Die Geschichte der Goten*, München, 1979.
Woźniak 1992	Z. Woźniak 1992, *Zur Chronologie der Keltischen Siedlungsmaterialien aus Schlesien und Kleinpolen*, în Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènzeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet, Krakow – Karniowice 3.-7. Dezember 1990, Kraków, 1992, 9-19.
Woźniak 1994	Z. Woźniak, *Wczesna faza kultury przeworskiej na wyżynie Sandomierskiek,* în J. Gurby, A. Kokowski (Red.) Kultura Przeworska I. Materiały z konferencji, Lublin 1994, 127-146.
Zieling 1989	N. Zieling, *Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène – und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Oxford, 1989.

Marius ARDELEANU
Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
jud. Maramureş, România
e-mail: ardeleanumarius@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

The early history of the Vandals. Ancient literar sources and archaeological facts

(Abstract)

The first written information about the vandals are provided by Pliny the Elder (*Historia Naturalis*) and Tacit (*Germania*). In his book, Pliny the Elder, make a division of topographical nature, after which we can locate the vandals in the north, at the Baltic Sea coast (along with *Burgundians*, *Varines*, *Charines* and *Gutoni* (= *Goths*).

Tacit make a mythological division naming three large groups of Germans who coming directly from the god Mannus (*Istvaeones*, *Irminones*, and *Ingvaeones*). He also knew that the tribes of Marsi, Gambrivi, Suebs and Vandals pull of other gods. After roman historian behind Marcomanni and Quadi (north of the Middle Danube) lived four people: Marsigmi, Cotini, Osi and Boer. After them, to the north, there were more people, most of them in territory ruled by Lugii. After Lugii, behind, stayed Gutonii (Guoti - so Goths) and beyond them, at the sea coast, Rugi and Lemovii. East of them, at the same sea coast, we know the Aestii, which were identified with the Baltic tribes. Lugii occur at Dio Cassius, Zosimus, Strabo (lugier - "great people"), Tacit („lugiorum nomen") and Ptolemy (Lougioi Didunoi, Lougioi Omanoi and Lougioi Bouroi).

From one of the specific Goths-songs (*prisca carmina*) we know, through Iordanes, about a victory of goths against the Vandals after they accosted on the banks of the southern Baltic Sea, in a place called *Gothiskandza*, from where, later, they walked away south. Vandals appear also in tradition about early history of *Langobards*. Paul Deacon describes in detail the battles against Vandals, immediately after they left Scandinavia.

A geographic information, linked to the vandals, we know from Cassius Dio. This, speaking about campaign of Drusus, informs us that in 9 A. D. he reached Elba (*Albis*), which spring flow from the "Vandals mountains". But according to Tacit, Elbe springs are in the territory of *Hermunduri*. This confusion of Cassius Dio was interpreted as a reality of Romans, where was the spring of Elba reached by the Romans. This fact is also a evidence that the Romans had heard of vandals since the end of first century B.C.

Iordanes, saying events from the time of Constantine, gives us information about the history of early Vandals referring to their migration from the "ocean shores" down to Roman Empire's borders, migration which lasted one year because the territory was very vast. At this time we can locate the time of movment (migration) of the first group of vandals warriors from the Baltic Sea to the area of the north part of Carpathians (Silezia). In these parts, especially in the Middle Danube area, they were involved in various military conflicts. History has rezerved us the episodes from the time of Marbod, Catualda or Vannianus, but certainly have been other conflicts unknown to ancient writers.

According to written sources (Strabo, Tacit, Ptolemy, Dio Cassius), the entire region of Przeworsk culture was inhabited by lugii (fig. 8). In light of recent research, its Germanic aspect is undoubtedly even some authors points out the Celtic character, over which certainly overlapped (for some pieces of celtic influences see fig. 1). At the beginning of the Roman imperial period this component LaTène was assimilated by Przeworsk culture, then, despite the name with Celtic sonorities, lugii are of a Germanic character. Phase A2 was defined in the literature as "the blood period" (*Blütezeit*) of the Przeworsk culture (fig. 1, A-C). It is an increase in settlements, while the discovery of weapons are increasing too. Now they conquer large parts of the territories of Silesia, Masovia and the territory between the Bug and Wieprz (fig. 7).

The celts had a strong influence on materials culture of the Vandals (especially in stages A1-A3 of the preroman period). Now appearing in Przeworsk culture numerous glass jewelry and bronze vessels. The start of processing the wheel-ceramic and some ornamental grounds in ceramics are seen as a result of these contacts. From celts they took the habit of submitting weapons and tools in the graves. They were folded before

https://biblioteca-digitala.ro

being placed, in particular larger pieces (swords and spears), funerary practice that will remain a feature of the tomb from the Przeworsk culture.

Archaeological evidence of direct contacts of the Germanic peoples of northern Carpathians in the are of Middle Danube and Upper Tisza are considered, among other things, the hoard of Polaniec (Upper Vistula), Roman sword with the inscription from Wesliki (grave 20) and two fibule Almgren 52-53 found in Leśno. Also at the beginning of the first century A. D. is attested, in Púchov culture, in the settlements and fortifications, a "horizon of destruction", interpreted as a possible result of invasion by people from area of north-Germanic territory (Przeworsk). Now, in stage B_{1a}, are dated the oldest Germanic graves in the area in southwestern Slovakia (with continuity in B_{1b}: Sládkovičovo, Abraham and Kostolná pri Dunaj). In first century A. D. are dated also grave 1 of Malaya Kopanya (fig. 6/2, 4-5), the findings from Kvacovce (fig. 6/1, 3, 9) and the grave 20 from Zemplin (fig. 5/3-5).

There are also other discoveries, apparently isolated, with germanic caracter (Przeworsk), with analogies to the north of the Carpathians, which are assigned to the first century of our era. This is a tall bowl, worken by hand from fine black-gray, whose shape and ornament has analogues in early Przeworsk ceramics, discovered in a layer belonging of fortified settlement from first century A. D. from Moigrad – *Măgura Hill* (Sălaj county – fig. 5/6), the germanic umbo of a shield from the middle valley of Mures (datable in first century A. D.) and the bowl from Cholmok (site II). A sword from south-est of Transilvania (unknown place of discovery – fig. 6/6), another twoo fragments from Râşnov-*Cetate* (Braşov county – fig. 6/7-8) and Costeşti (Hunedoara county) have also analogies in the early Germanic findings.

Shortly after this period, in the B_2 phase, can be dated graves 23, 48 and 50 from Zemplin. Pieces from Ardanovo – *Rokutni* and Svaljava (sword type III after Biborski, umbo type Zieling B2 and spurs type 1 after Godłowski) were also dated at the beginning stage B_2.

Comparing written sources from first two centuries A. D. with archaeological map (fig. 8/2; 9), we can easily observe that the lugii's territory is overlap with the spread of Przeworsk culture (= vandals). On that basis, we can say that the spread of Vandals is the same as the settlements and the discovery of Przeworsk culture. Neighbors in the western parts of the Germanic tribes are *Burgundians* and *Sillings*. The east area of the Middle Vistula was taken in early late roman period (second half A. D.) by the Wielbark culture (= goths). This is the moment when the Przeworsk culture is spread southwest reaching the Upper Tisza basin, marking a new stage in the history of the Carpathian Basin.

https://biblioteca-digitala.ro

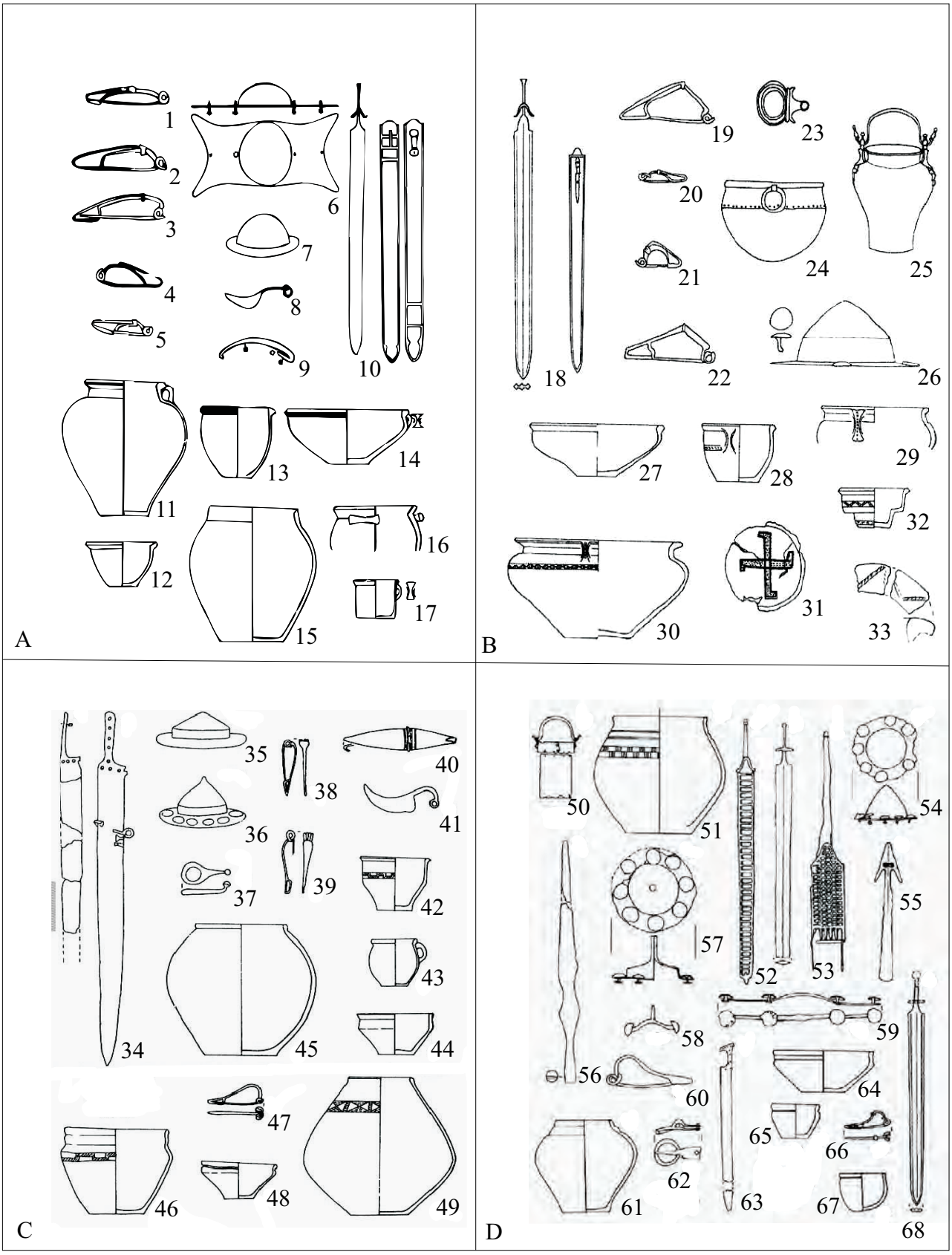

Fig. 1: Materiale tipice perioadei preromane. Etapele A1-A2 (A), A2 (B), A2-A3 (C) şi A3 (D) (după DĄBROWSKA 1988, fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro

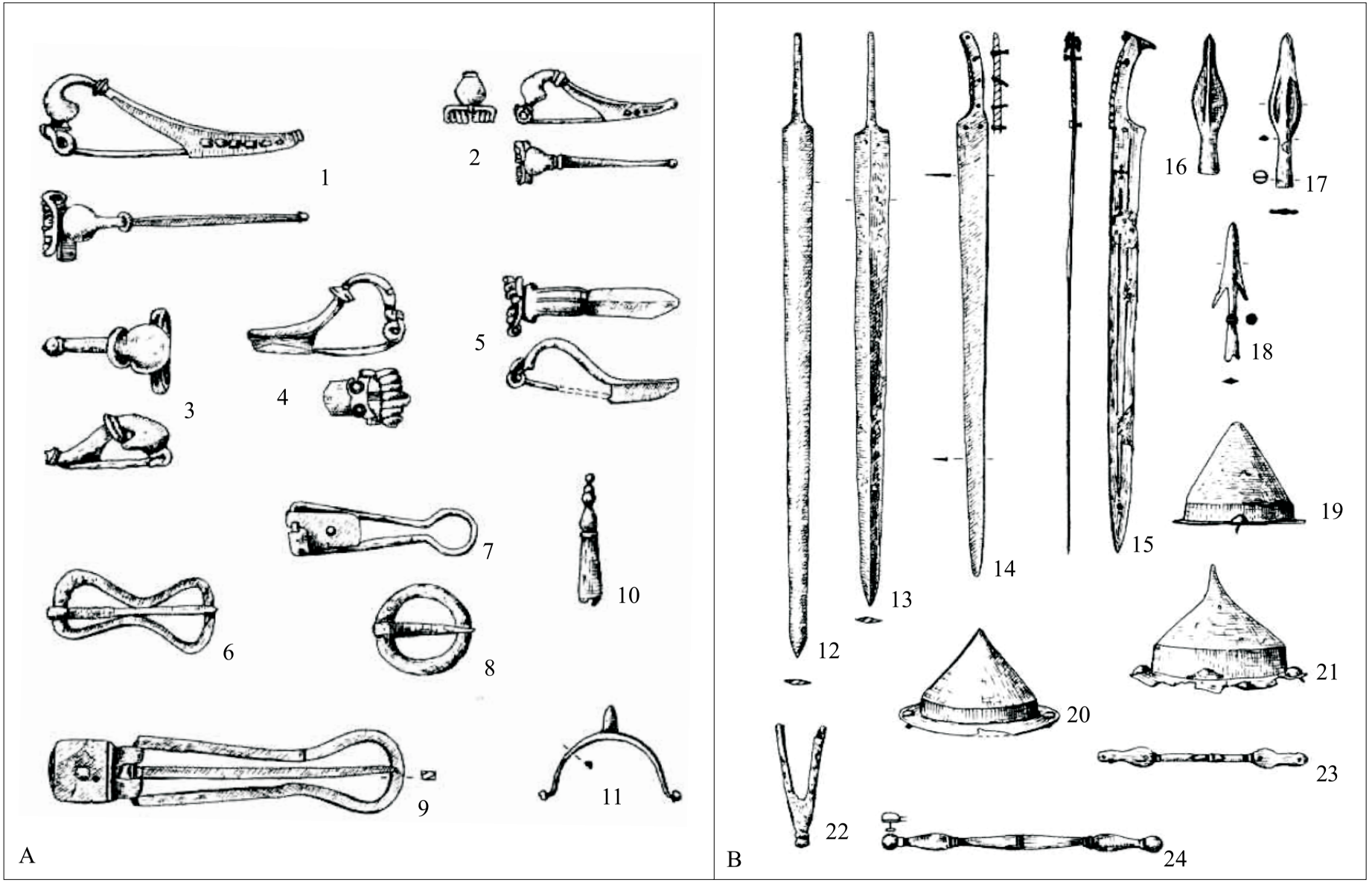

Fig. 2: Accesorii vestimentare (A) şi piese de armament (B) tipice pentru etapa B1 (după GODŁOWSKI 1993, fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro

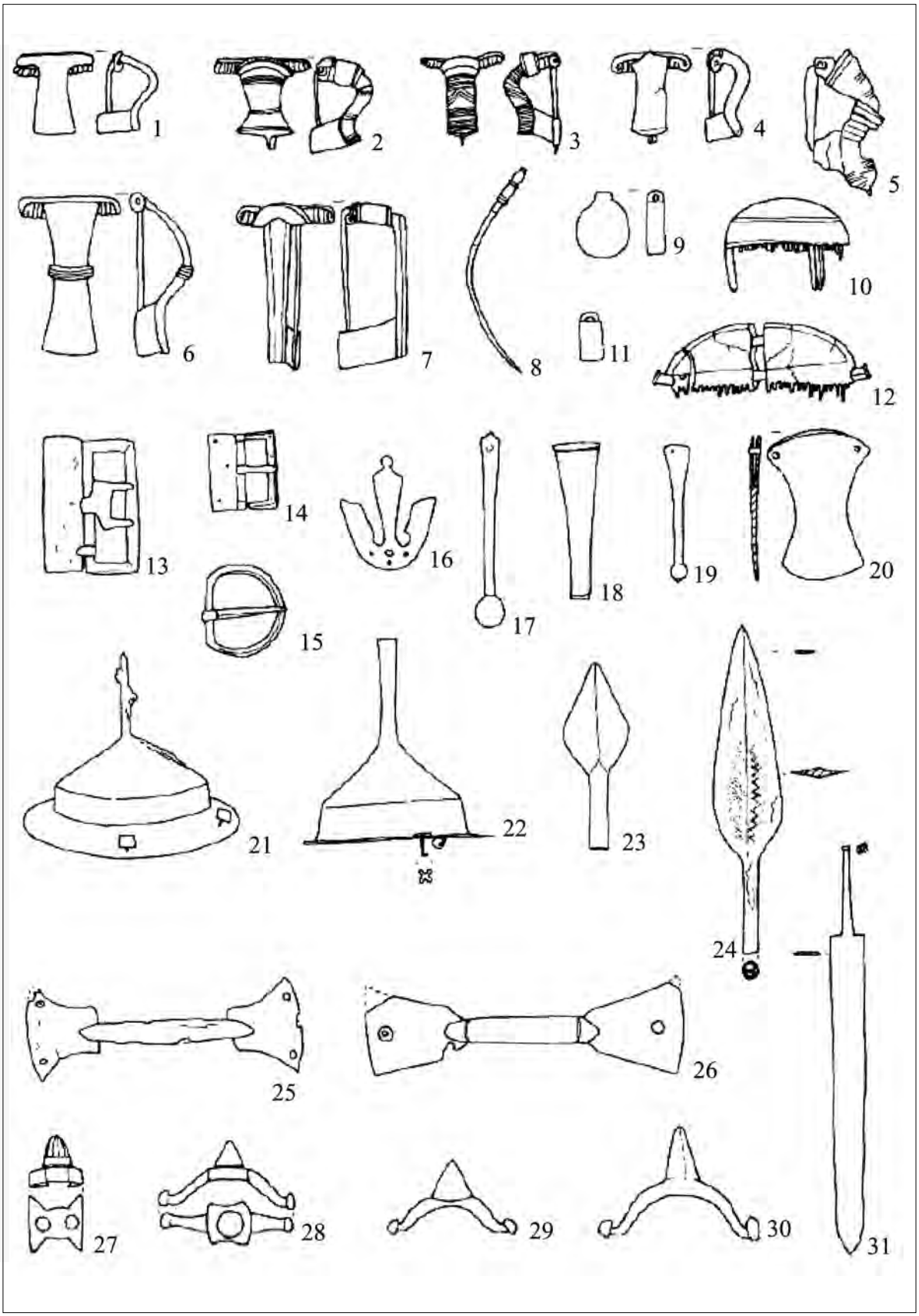

Fig. 3: Arme şi accesorii vestimentare tipice pentru perioada timpurie din etapa B2 (după GODŁOWSKI 1970, fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro

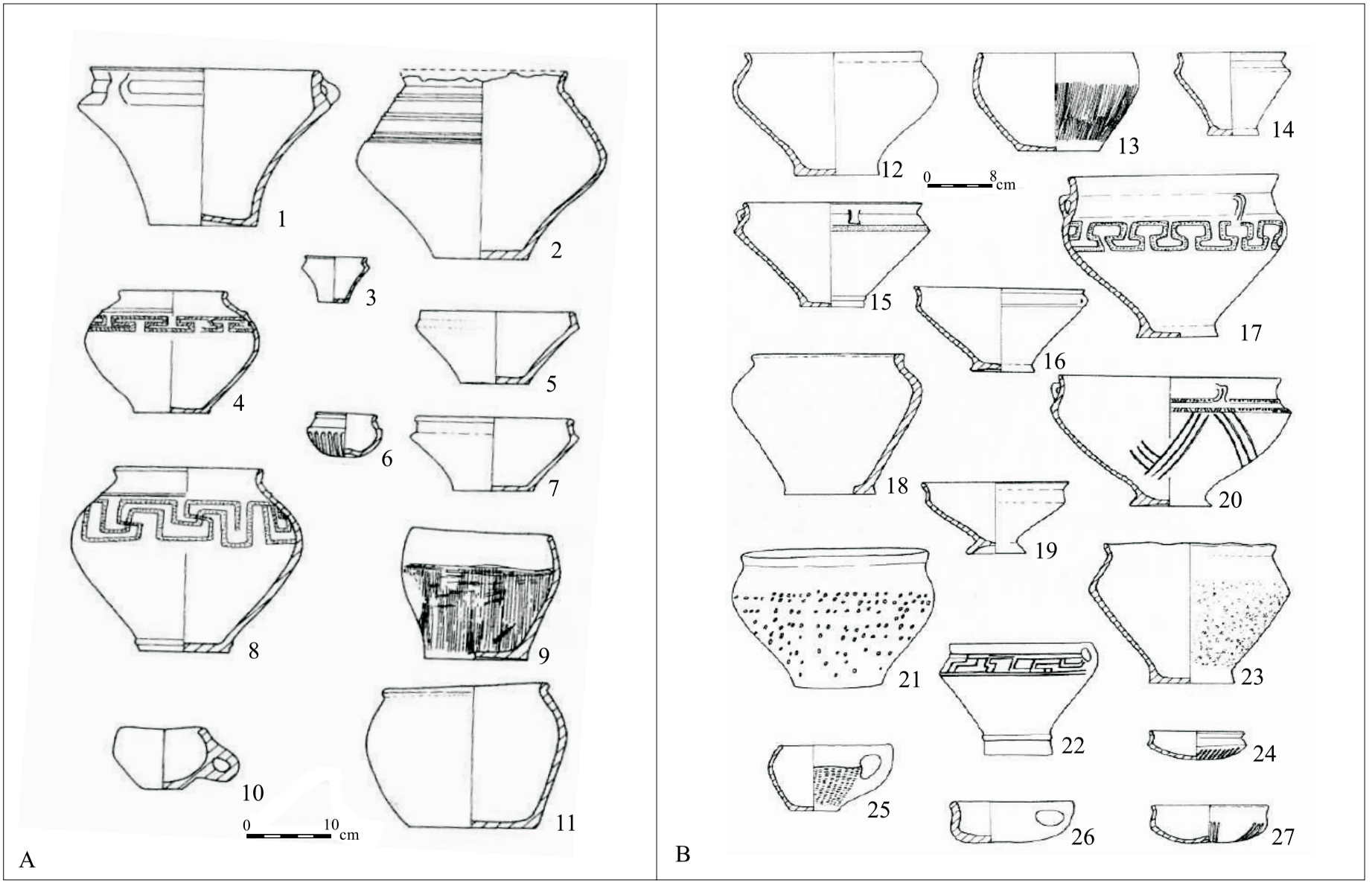

Fig. 4: Forme ceramice specifice culturii Przeworsk în etapa B1 (A - după KOKOWSKI 2004) şi B2 (B - GODŁOWSKI 1970).

https://biblioteca-digitala.ro

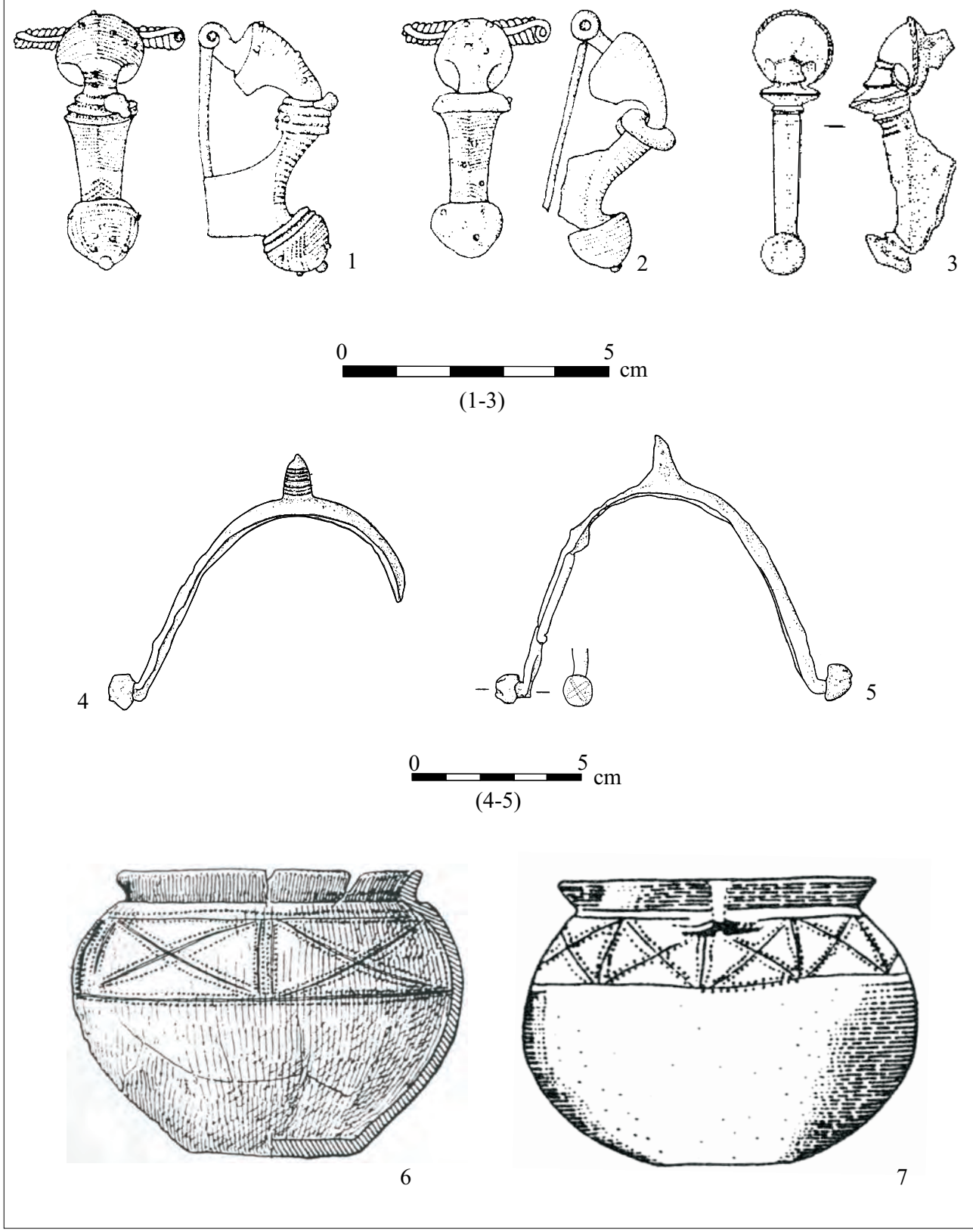

Fig. 5: Materiale din zona Tisei superioare atribuite culturii Przeworsk (1-6) şi unele analogii (7). 1-2 - M. 48, 3-5 - M. 20 Zemplin (după BUDINSKÝ-KRIČA/LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1990), 6 - Moigrad (după MACREA/RUSU 1960, fără scară), 7 - Hindorf (după MARTENS 1994, fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro

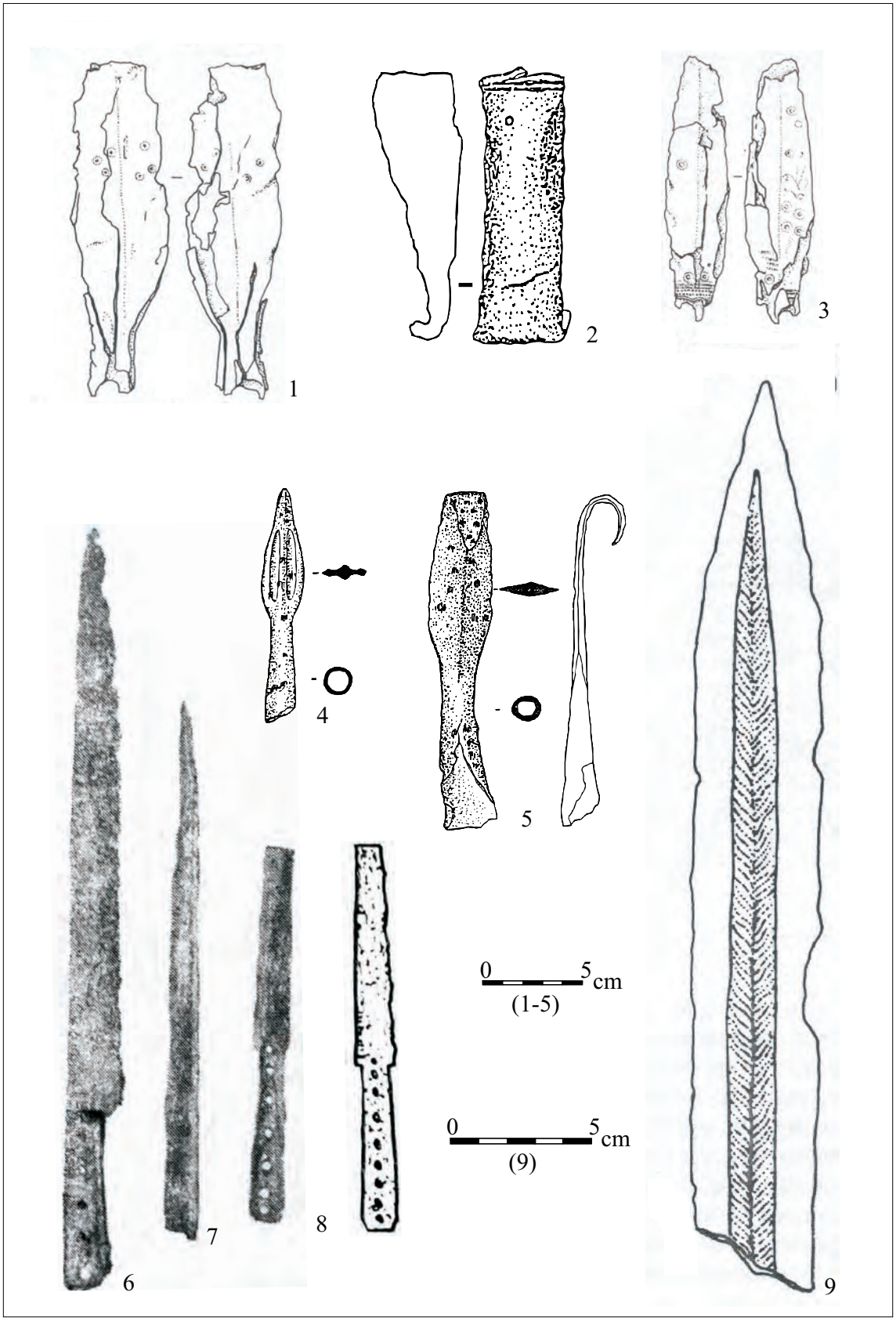

Fig. 6: Piese de armament aparţinând culturii Przeworsk din zona Tisei superioare (1-5, 9) şi spaţiul dacic intracarpatic (6-8). 1, 3, 9 - Kvacovce (după LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1992); 2, 4-5 - Malaya Kopanya - M. 1 (după KOBAL 1992-1993); 6 - Transilvania, *loc necunoscut* ; 7-8 Râşnov (6-8, după Costea 1974-1975, fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7: Harta cu principalele zone geografice ale Poloniei (după A. Kokowski/C. Leiber (Hrsg.), Die Vandalen – Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, Lublin 2004).

https://biblioteca-digitala.ro

1

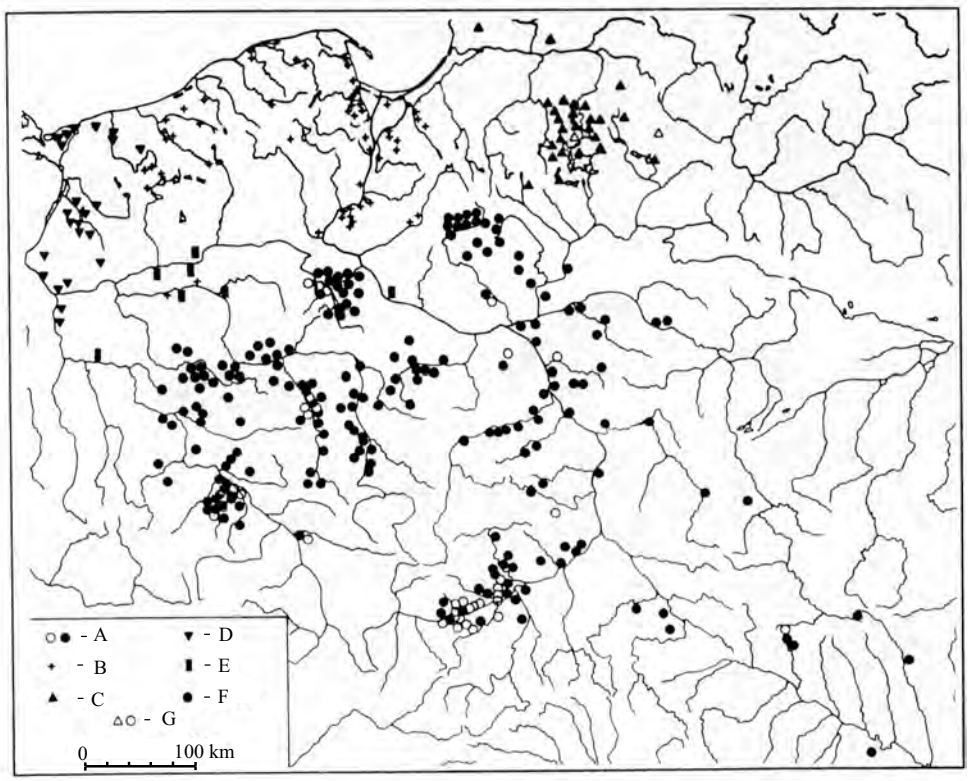

2

Fig. 8: 1 - Harta Europei Centrale după informațiile furnizate de Ptolemeu, Tacit şi Plinius cel Bătrân (după OLĘDZKI 1999); 2 - Harta cu descoperiririle din etapa B1 (aprox 0-80 d. Hr.) din Polonia şi teritoriile învecinate (A - cultura Przeworsk, B - cultura Wielbark, C - cultura triburilor vest-baltice, D - grupul Gustow şi Lebuser, E - descoperiri cu atribuire culturală nesigură, F - morminte şi descoperiri izolate, G - aşezări) (după GODŁOWSKI 1993).

https://biblioteca-digitala.ro

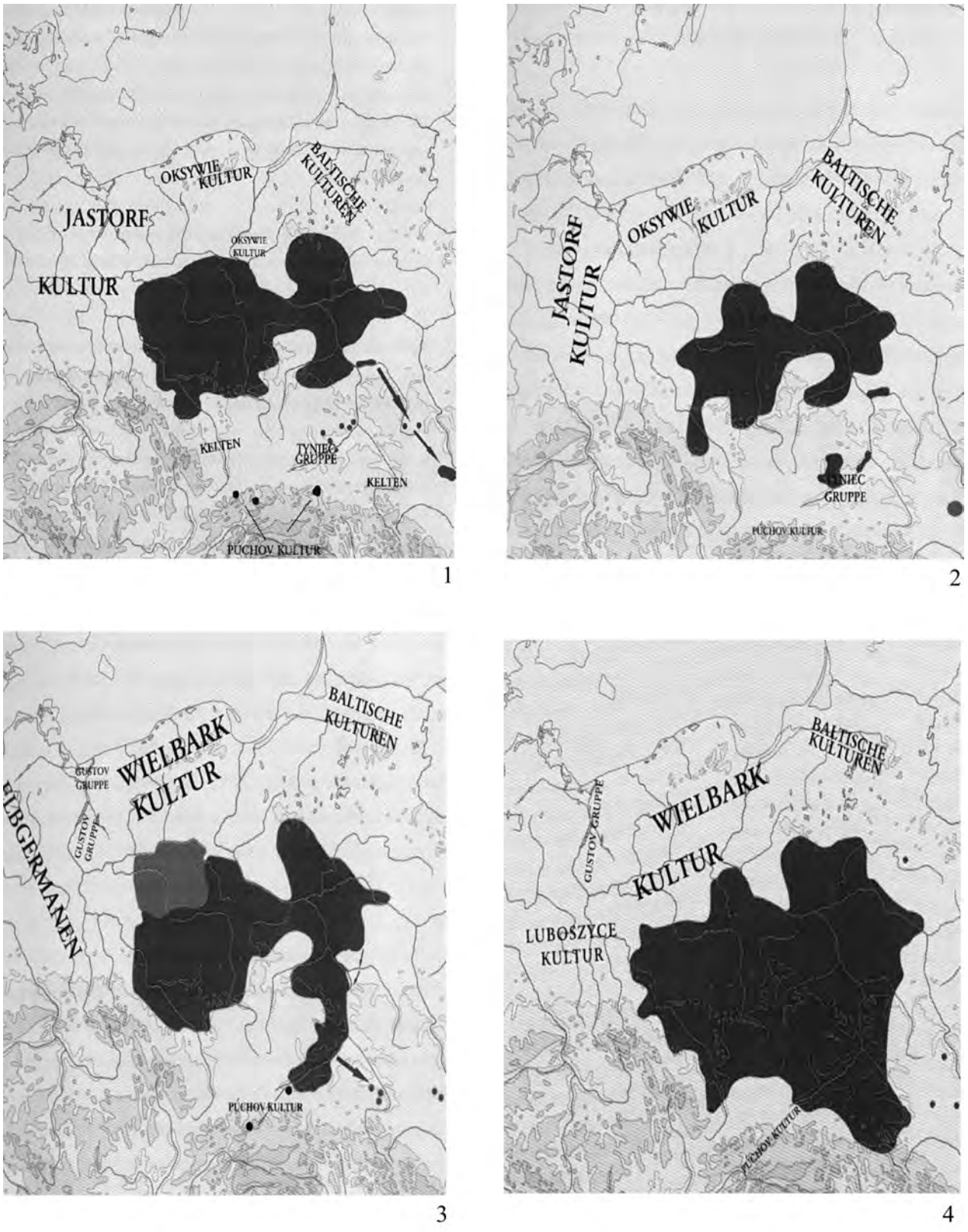

Fig. 9: Răspândirea culturii Przeworsk în etapele A1-A2 (1), A3 (2), B1 (3) şi B2 (4) (după Kokowski 2004).

https://biblioteca-digitala.ro

An unpublished fibula found in the area of Sic[1], County Cluj

ALPÁR DOBOS

VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU

Situated at approximately 10 km from the municipality of Gherla, County Cluj, the village named Sic (Pl. I/2) is known in the scholarship through a number of isolated finds. After a thorough investigation I. Ferenczi identified approximately 42 points with archaeological importance[2].

One of these points is the area of the *Seleci Valley*. I. Ferenczi writes the following about this place: "The "Gura Văii Seleci" (the mouth of the Seleci valley, Szelecsatorka) opens at 3 km SSE from the centre of the locality". "Seleci valley", 3 km long, is orientated towards Băgaciu, to NE surrounded by ridges of steep slopes without vegetation; on the SW side of the valley gentler forestry slops can be observed. From these, other five smaller valleys descend, dry and on the sides. The first and the second valley (with local idiom called pit) are called "Lower Toba" ("Toba de Jos") and "Upper Toba" ("Toba de Sus") (Alsó-, Felső- Toba). Towards SSW a 2-3 meter low terrace stretches in front of the opening of the "Lower Toba". The place is to be found at the last branch of the slop line, which starts with the "Tăietura Hill" (Irtványtető), which rises from the north above the village Băgaciu. In the ploughing of the terrace one can gather pottery shreds belonging to prehistory, roman period and the beginning of the prefeudal age."[3]

In the year 2005 a few pottery fragments and metal objects found in the Seleci valley area arrived in the deposit of the History Museum of Gherla. Unfortunately we do not have more information connected to the exact finding place or regarding the finding conditions; the only information available is that they were found in the ploughing at the point called "mouth of the Seleci Valley".

The object in discussion is a fragmentary fibula cast in bronze (Pl. I/1, II/18) out of which only the plate of the foot is kept, broken at the inferior part of the arch and of triangular shape in section. The plate of the foot has a pentagonal shape slightly curved and broken at the lower end. On the edges a margin of 2 mm is decorated with incision (*Tremolierstichdekor*). From the five specific circular protrusions only four have survived due to conservation circumstances. These are abridged by a circular incision. The brace is circular in section and it is joined on the posterior part of the fibula. Under the brace a central line of triangular section can be noticed as a result of the casting of the object.

The dimensions of the piece are: L. = 4,27 cm; W. = 1,37 cm; Th. = 0,1 cm.

[1] For making possible the study of the object in question we thank to Radu Zăgreanu from the Eastern Carpathians Museum in Sf. Gheorghe as well as to Andreea Pocol for drawing the piece.

[2] Rep. Arh Cluj 1992, 342-353.

[3] Rep. Arh Cluj 1992, 348-349: "La 3 km SSE de centrul localităţii se deschide „Gura Văii Seleci" (Szelecsatorka). „Valea Seleci", lungă de 3 km este orientată spre Băgaciu, este mărginită dinspre NE de nişte creste cu pante abrupte, actualmente pleşuveiate, latura de SV a văii are un versant cu pante mult mai dulci, împădurite. Din acestea coboară cinci văi mai mici, seci, laterale. Prima şi a doua vale (cu limbajul local groapă) se numesc „Toba de jos'' şi „Toba de sus'' (Felső-, Alsó-Toba). Faţă în faţă cu deschizătura „Tobei de jos'' se întinde o terasă joasă 2-3 m, în linii mari spre SSV. Locul se află la poalele ultimei ramificaţii a şirului de creste, care începe cu „ Dealul Tăietura'' (Irtványtető), ce se ridică dinspre N deasupra satului Băgaciu. În arăturile terasei se pot aduna fragmente de ceramică preistorică, din epoca stăpânirii romane şi de la începutul epocii prefeudale".

https://biblioteca-digitala.ro

From the typological point of view the piece belongs to the category of the Vyškov type fibulas (Table 1). As for the materials used for the production of these types of objects they can be divided into two main categories, those made of silver and those made of bronze. The analyzed piece belongs to the last category, which again can be separated into two variants. The first variant is characterized by pieces decorated with incisions at the extremities of the body of the object while the second variant is decorated with the *Kerbschnitt* technique[4].

The pieces made of silver originating mainly from southern Russia display from chronological and formal point of view the early type. The geographical spread of these types of fibula suggests that the form has taken shape in the area north of the Black Sea. The piece found at Regöly, in the middle Danube area, illustrates very well the fast and intense contacts that the two areas had with each other (Pl. III). Based on the decoration, chronological assertions can be made; also the "Maikop" piece can be dated earlier on the basis of its resemblance with the semi-disk fibulas specific to the D1 horizon – Phase Villafontana (370/380-400/410 AD)[5]. On the other hand an extra argument in favour for the intense contacts between the two areas is that the first piece of this kind found in the Carpathian Basin, at Regöly, can be dated to the D2a horizon – Phase Untersiebenbrunn/Hochfelden (400/410-420/430 AD) after V. Bierbauer[6]. According to the researcher R. Harhoiu[7], based on the decoration technique using precious stone inlay (*cabochon*) the piece belongs to the middle of the fifth century AD in the period D2/3 (430/440-460/470 AD).

The bronze pieces belonging to the first variant of the Vyškov type (decorated with incisions at the extremities of the body of the piece), category in which also the piece from Sic belongs to, originate in general from the lower and middle Danube region (Pl. III)[8]. Until recently there was no other well limited geographical area with a greater concentration of finds. Recent examinations show a similar area in the Someşul Mic region with already a number of three fibulas of this type (Pl. III). Unfortunately, in the majority of the cases, the finding circumstances are unknown. From out of four cases when these pieces are found in graves only two cases are known to us; the grave M4/1977 from *Argamum*[9] as well as the grave CX103APC found at Cluj-"Polus Center"[10]. The pieces were positioned in the upper part of the thorax, making a pair with another type of fibula[11]. We mention that all these pieces are parts of the female dress. The fact that the fibulas were found on the upper part of the thorax is specific to the costumes of Germanic populations, especially to their eastern branch[12]. From chronological point of view, the general opinion accepted by the scholars is that they date to the second third of the fifth century AD[13]. Unfortunately, in the present state of research other artefacts with which the fibulas were combined in closed contexts; in this case graves, do not permit a finer chronological assertion. The only observation of chronological matter[14], which we pose as a work hypothesis is that the grave from Roman is sensibly earlier judging from the presence of the fibula with semi-disk shaped head-plate[15] while the grave from *Argamum*

[4] Exception is the piece found at Dombovár, made of gilded silver, see Darnay 1901, 178.

[5] Bierbrauer 1991, 581-582, Abb. 4; Bierbauer 1992, 264, Abb. 1.

[6] Bierbauer 1991, 560-562, Abb. 4; Bierbauer 1992, 264-266, Abb. 1.

[7] Harhoiu 1994-1995, for the chronology of the early migration period see also Harhoiu 1990, 1998.

[8] See also Bierbrauer 2008, 125, Abb. 16; Tejral 2008, 260, Abb. 7.

[9] Mănucu Adameşteanu 1980, 314-315, Fig. 2.

[10] We thank to Dr. Sorin Cociş from the Institute of Archaeology and Art History of the Romanian Academy – Cluj-Napoca for his kindness to provide for us the documentation of the yet unpublished grave.

[11] The same phenomena can also be seen in the case of the grave from Roman, although the positioning of the pieces in unknown, see Dumitrescu 1934, 76-77.

[12] Nagy 2002, 369.

[13] Tejral 1974, 16; Bierbrauer 1989, 151; Harhoiu 1998, 100; Tejral 2002, 318; Tejral 2005, 120.

[14] We refer to the relative chronology of the finds without having an absolute dating.

[15] From the point of view of the shape, the piece can represent a transitional type between the fibula with the semi-disk shaped head-plate of Gothic pattern and the Bratei or Vyškov type judging by its protrusions

https://biblioteca-digitala.ro

would date slightly later, because of the presence of a second fibula decorated with incised spiral motives (in *Kerbschnitt* technique)[16].

The latest variant of the Vyškov type fibulas (variant II) is represented by the pieces decorated with the *Kerbschnitt* technique out of which until present day only five pieces are known. It is important to mention that all of these were found in the lower and middle Danube region and none was found north from the Black Sea (Pl. III), which indicates that these pieces are a result of a local evolution, the prototype being constructed by the pieces belonging to the first variant. We can accept that it is a combination between a more traditional form and a fashionable type of decoration specific to those times. When dating these fibulas, for the above mentioned reason, we can count on the *Kerbschnitt* type decoration that illustrates close connections with cast fibulas with semi-disk shaped head-plate bearing the same decoration (*Bügelfibeln mit tiefer Kerbschnitt*). These kinds of fibulas having mainly a decoration consisting of spiral motives[17] were dated by V. Bierbrauer especially to the D3 phase - Phase Domolospuszta/Bácsordas (450/460 – latest 480/490); the earliest pieces being dated to the transition period D2/3 - Phase Kiskunfélegyháza/Tiszalök (around and right after the middle of the fifth century AD)[18]. On the basis of the less symmetric decoration, the piece from Sadovsko Kale can be regarded as the latter being dated to the last quarter of the fifth century AD by V. Bierbrauer[19].

Taking into consideration the importance of the fibula from Sic in the Someşul Mic region we wish to draw the attention upon other artefacts from the same area, which although, can be dated easily before the usage time of the Vyškov fibula, are representative for the early phase of the migration period. One of these artefacts is a fitting of a belt, most probably found in Mintiul Gherlei[20], that pertains to the category of late Roman belt fittings, classified as type B determined by H. W. Böhme (*dreiteilige Kerbschnittgürtelgarnituren*)[21]. The majority of the objects of this type date to the last third of the fourth century AD[22] although in some cases the dating can be extended until the first quarter of the next century[23]. The

that can be felt on the plate and the foot of the object as well as the usage of the characteristic decoration of the later type fibulas (*Tremolierstichdekor*).

[16] Since we have not been able to see the piece in original and the quality of the representation does not allow observing some of the details, which concern especially the decoration we are bound to limit our work at a general level such as the spiral decoration on the plate of the fibula. Since analogies for this type of decoration are quite frequent in the Germanic sphere, spread on a relatively large geographical area, we will restrict our work to present only a few examples such as the Mistřin type dated to the second half of the fifth century AD, see Tejral 2002, 321-325, Abb. 7; the artifacts from *Sirmium* and Srpki Krstur, see Mrkobrad 1980, pl. XXXVI, 1, 3 or the pieces from Cluj-„Cordoş", M4, see Hica, Ferenczi 2006, Fig. 1/6 and Szolnok-Szanda, M114, see Bóna 2002, Taf. 44/114.3 discovered in the area under Gepidic reign.

[17] The fibula found at Dombovár does not have a decoration of spiral motives but the buckle found in the same grave is decorated in this way, see Darnay 1901, 179, Fig.2; Kiss 1984, 65, Abb. 4/3.

[18] Bierbrauer 1991, 572-581; Bierbrauer 1992, 270-274; in the area of the middle Danube (*Mitteldonauländische Phase 2*) a similar dating (450-470/480) for D3 phase was proposed also by J. Tejral, see Tejral 2005, 121-123; In the case of the finds from Romania classifiable in the early migration period, the reference to the central European chronology was made by R. Harhoiu, see Harhoiu 1990, 203, Abb. 14.a with the proposal to date the D3 phase between 450/460-480 AD; Harhoiu 1998, Taf. CLXXXVII with the propsal to date the D3 phase between 440/450-500 AD; Harhoiu, Baltag 2006, 375, Fig. 706 with the idea to date in the second period C phase the equivalent of D3 phase, this time dated to the time period between 450-500 AD.

[19] Bierbrauer 1989, 151; for a similar dating see also Uenze 1992, 160.

[20]Although in the scientific milieu Sic was known as the place of origin of the piece, based on the data, marked probably in the moment of discovery on the objects; lately, it was proven that the place of provenience is „Szamosújvár Némethi" today Mintiul Gherlei, see Opreanu 2003, 145-146. This presumption is validated also by the fact that in the initial publication „Szamosújvár Némethi" was mentioned as the place of provenience of the piece, see Hampel 1905, 54-55 (vol. II), Taf. 46 (vol. III).

[21] Böhme 1974, 57-58, Abb. 17.

[22] Böhme 1974, 83-84.

[23] Opreanu 2003, 146; In the case of the graves from *Pannonia*, J. Tejral classified these belt fittings decorated in the *Kerbschnitt* technique in the Csákvár phase dating them to the end of the fourth century and the first half of the fifth century AD, see Tejral 1999, 227-231.

https://biblioteca-digitala.ro

presence of such a piece outside the late Roman environment (D1 and D2 phases) was attributed to some barbaric groups, especially Germanics, that served probably in the Roman army, the closest area of such type being *Pannonia*[24].

To conclude the above said, one can presume the existence of an early horizon of finds with Germanic character dated to the D2-D3 phases, period which delineates more and more due to recent investigations[25]. In the light of new discoveries it seems that the Someşul Mic area and especially the boundaries close to the antique city of *Napoca* has known a more intense occupation in the early migration period than it was presumed until recently, a fact that gives an increased importance to this region. The objects discussed in the present study let us presume that the "inhabitance horizon" mentioned above is characterized through a series of intense connections at a cultural level with the middle Danube region. We cannot but hope that in the future monographic publications of recent research will provide further information for the understanding of historical as well as archaeological realities of the Someşul Mic region in the starting phase of the migration period.

CATALOGUE

Prototypes

1. **Crimea**, unknown place of discovery (Pl. II/3). *References*: Bierbrauer 1989, 152, nr. 7, 148, Abb. 2/9.
2. **„Kerč"**, unknown place of discovery (Pl. II/5). *References*: Werner 1960, 27, nr. 95, Taf. 21/95.
3. **„Maikop"**, unknown place of discovery (Pl. II/8). *References*: Werner 1960, 27, nr. 96 a, Taf. 21/96 a; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/6.
4. **„Maikop"**, unknown place of discovery (Pl. II/9). *References*: Werner 1960, 27, nr. 96 b, Taf. 21/96 b.
5. **Regöly**, grave (Pl. II/13). *References*: Mészáros 1970, 69, Fig. 4/1.
6. **Regöly**, grave (Pl. II/14). *References*: Mészáros 1970, 69, Fig. 4/2; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/11.
7. **Unknown place of discovery** (Pl. II/6). *References*: Werner 1960, 27, nr. 94 a, Taf. 21/94 a.
8. **Unknown place of discovery** (Pl. II/7). *References*: Werner 1960, 27, nr. 94 b, Taf. 21/94 b.
9. **Vajuga**, grave (Pl. II/20). *References*: Popovič 1987, 130, Abb. 10, Taf. 5/2; Bierbrauer 1989, 153, Abb. 3.
10. **Vajuga**, grave (Pl. II/21). *References*: Popovič 1987, 130, Abb. 10, Taf. 5/3; Bierbrauer 1989, 153, Abb. 3.

1st Variant

1. ***Argamum* (Jurilovca)**, grave (Pl. II/1). *References*: Mănucu Adameşteanu 1980, 314, Fig. 3; Bierbrauer 1989; 152, nr. 5, 148, Abb. 2/4.
2. ***Brigetio* (Szőny)**, unknown place of discovery (Pl. II/2). *References*: Kiss 1981, 193, Abb. 3/1; Bierbrauer 1989, 151, nr. 2, 148, Abb. 2/2.
3. **Cluj-„Polus Center**", grave. *References*: verbally information from PhD. Sorin Cociş.
4. **Cluj-„Polus Center"**, unknown place of discovery (Pl. II/12). *References*: Polus 2008, 38, Nr. 123; we would like to thank Mr. Szabolcs Nagy from the National History

[24] Opreanu 2003, 147.

[25] Beside the finds analyzed in the text we mention the existence of some artefacts dated to the middle of fifth century AD found at the Cluj-"Polus Center" site, for now unpublished, see Opreanu, Voişian, Bota 2007, 512 and for example Polus 2008, 38, Nr. 124.

https://biblioteca-digitala.ro

Museum of Transylvania Cluj-Napoca for his kindness regarding the actual study of the artefact.

5. **Hungary**, unknown place of discovery (Pl. II/19). *References*: Hampel 1905, 9 (vol. II), pl. 10/3 (vol. III); Bierbrauer 1989, 152, nr. 4, 148, Abb. 2/5.
6. **Roman**, grave (Pl. II/15). *References*: Dumitrescu 1934, Fig. 1/2; Bierbrauer 1989, 152, nr. 6, 148, Abb. 2/3; Harhoiu 1998, 186, Taf. LXXVI/A7.
7. **Sic**, unknown place of discovery (Pl. I/1, II/18).
8. **Steinbrunn**, unknown place of discovery. *References*: Bierbrauer 1989, 151-152, nr.3.
9. **Tornyópuszta**, stray find. *References*: Kisné Cseh, Prohászka 2003.
10. **Vyškov**, grave (Pl. II/22). *References*: Tejral 1974, 46, Abb. 5/1; Tejral 1982, 107, Fig. 40/1; Bierbrauer 1989, 151, nr. 1, 148, Abb. 2/1.

2nd Variant

1. **Dombovár**, grave (Pl. II/4). *References*: Darnay 1901, 179, Fig.2; Kiss 1984, 65, Abb. 4/3; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/7.
2. **Oradea**, unknown place of discovery (Pl. II/10). *References*: Hampel 1905, 695 (vol. II), Fig. 1; Harhoiu 1998, 182, Taf. C/4.
3. **Oradea**, unknown place of discovery (Pl. II/11). *References*: Hampel 1905, 695 (vol. II), Fig. 2; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/10; Harhoiu 1998, 182, Taf. C/5.
4. **Sadovsko Kale**, settlement (Pl. II/16). *References*: Welkov 1935, Taf. 18/1a; Uenze 1992, 524, Kat. Nr. SK 6, Taf. 5/7, 128, 129.
5. **Sadovsko Kale**, settlement (Pl. II/17). *References*: Welkov 1935, Taf. 18/1b; Bierbrauer 1989, 148, Abb. 2/8; Uenze 1992, 524, Kat. Nr. SK 5, Taf. 4/10, 127.

Abreviations

L. = length; W. = width; Th. = thickness.

https://biblioteca-digitala.ro

References

Bierbrauer 1989 — V. Bierbrauer, *Bronzene Bügelfibeln des 5. Jahrhunderts aus Südosteuropa*, JahresschriftHalle 72, 1989, 141-160.

Bierbrauer 1991 — V. Bierbrauer, *Das Frauengrab von Castelbolognese in der Romagna (Italien)*, JahrbRGZM 38, 2, 1991, 541-592.

Bierbrauer 1992 — V. Bierbrauer, *Historische Überlieferung und archäologischer Befund. Ostgermanische Einwanderer unter Odoaker und Theoderich nach Italien. Aussagemöglichkeiten und Grenzen der Archäologie*, in Problemen der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter, Kraków, 1992, 263-277.

Bierbrauer 2008 — V. Bierbrauer, *Ethnos und Mobilität im 5. Jahrhundert aus archäologischer Sicht: Vom Kaukasus bis nach Niederösterreich*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Abhandlungen, N. F., 131, München, 2008.

Böhme 1974 — H. W. Böhme, *Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts*, München, 1974.

Bóna 2002 — I. Bóna, *Szolnok-Szanda (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok)*, in I. Bóna – M. Nagy, Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet, I, Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1, Budapest, 2002, 197-237.

Darnay 1901 — K. Darnay, *Sümeghvidéki emlékek a régibb középkorból*, ArchÉrt 21, 1901, 176-182.

Dumitrescu 1934 — V. Dumitrescu, *Une tombe de l'époque des migrations des peuples, près de Roman (Moldavie)*, Revista Istorică Română 4, 1934, 76-81.

Hampel 1905 — J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunschweig, 1905.

Harhoiu 1990 — R. Harhoiu, *Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien*, Dacia N.S. 34, 1990, 169-208.

Harhoiu 1994-1995 — R. Harhoiu, *Über die steinverzierten Fibeln mit halbkreisförmiger Spiral- und rautenförmiger Fußplatte*, Dacia N.S. 38-39, 1994-1995 (1999), 185-216.

Harhoiu 1998 — R. Harhoiu, *Die Frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien, Archaeologia Romanica I*, Bucureşti, 1998.

Harhoiu, Baltag 2006 — R. Harhoiu, G. Baltag, *Sighişoara – Dealul Viilor. Monografie arheologică, vol. I*, Bistriţa – Cluj-Napoca, 2006.

Hica, Ferenczi 2006 — I. Hica, Ş. Ferenczi, *Morminte prefeudale inedite la Cluj-Napoca – Cartierul Cordoş*, in Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase, C. Gaiu, C. Găzdac (eds.), Bistriţa – Cluj-Napoca, 2006, 929-938.

Kisné Cseh, Prohászka 2003 — J. Kisné Cseh, P. Prohászka, *Vyškov típusú hunkori bronz lemezfibula Tornyópusztáról (Komárom-Esztergom megye)*, Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei, 10, 2003, 87-95.

Kiss 1981 — A. Kiss, *Funde aus dem 5-6. Jh. im Gebiet von Brigetio*, FolArch 32, 1981, 191-210.

Kiss 1984 — A. Kiss, *Über eine silbervergoldete gepidische Schnalle aus dem 5. Jahrhundert von Ungarn*, FolArch 35, 1984, 57-76.

Mănucu Adameşteanu 1980 — M. Mănucu Adameşteanu, *Un mormânt germanic din necropola cetăţii Argamum*, SCIVA 31, 2, 1980, 311-320.

Mészáros 1970 — G. Mészáros, *A regölyi korai népvándorláskori fejedelmi sír*, ArchÉrt 97, 1, 1970, 66-93.

https://biblioteca-digitala.ro

Mrkobrad 1980	D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Fontes Archaeologiae Iugoslaviae, III, Monografije 6, Beograd, 1980.
Nagy 2002	M. Nagy, *Die gepidischen Adlerschnallen und ihre Beziehungen*, BudRég 36, 2002, 363-392.
Opreanu 2003	C. H. Opreanu, *Transilvania la sfârşitul antichităţii şi în perioada migraţiilor. Schiţă de istorie culturală*, Cluj-Napoca, 2003.
Opreanu, Voişian, Bota 2007	C. H. Opreanu, V. Voişian, E. Bota, *Mormântul unui războinic din epoca migraţiilor descoperit la Cluj-Napoca – „Polus"*, in Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata, S. Nemeti, Fl. Fodorean, E. Nemeth, S. Cociş, I. Nemeti, M. Pîslaru (eds.), Cluj-Napoca, 2007, 510-519.
Polus 2008	Polus. *Istorie pierdută-Istorie regăsită* (Catalog de expoziţie), Cluj-Napoca, 2008.
Popovič 1987	V. Popovič, *Die süddanubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. Bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts*, in Die Völker Südosteuropas im 6. Bis 8. Jahrhundert, B. Hänsel (ed.), Südosteuropa Jahrbuch, 17, 1987, 95-139.
Rep.Arh. Cluj 1992	*Repertoriul arheologic al judeţului Cluj*, I. H. Crişan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler (eds.), Cluj-Napoca, 1992.
Tejral 1974	J. Tejral, *Völkerwanderungszeitliches Gräberfeld bei Vyškov (Mähren)*, Academia Praha, Praha, 1974.
Tejral 1982	J. Tejral, *Morava na sklonku antiky*, Monumenta Archaeologica XIX, Praha, 1982.
Tejral 1999	J. Tejral, *Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde*, in Germanen beiderseits des spätantiken Limes, T. Fisher, G. Precht, J. Tejral (eds.), Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno, 14, Köln – Brno, 1999, 217-292.
Tejral 2002	J. Tejral, *Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau*, in Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum, J. Tejral (ed.), Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 19, Brno, 2002, 313-358.
Tejral 2005	J. Tejral, *Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses*, in Die Langobarden. Herrschaft und Identität, W. Pohl, P. Erhart (eds.), Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, 9, Wien, 2005, 103-200.

Alpár Dobos
PhD Student Eötvös Loránd University, Budapest
Múzeum krt. 4/B.
1088 Budapest – Hungary
e-mail: alpardobos@yahoo.com.

Vlad-Andrei Lăzărescu
MA Student Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie şi Filosofie
Str. M. Kogălniceanu 1
400084 Cluj-Napoca – Romania
e-mail: lazarescu_vlad@yahoo.com.

https://biblioteca-digitala.ro

Table

Table 1. Vyškov type brooches.

Vyškov type		
Prototypes (Silver)	**1st Variant (Bronze)**	**2nd Variant (Bronze)**
1. Crimea	1. *Argamum* (Jurilovca)	1. Dombovár
2. „Kerč"	2. *Brigetio* (Ószőny)	2. Oradea
3. „Maikop"	3. Cluj-„Polus Center"	3. Sadovsko Kale
4. Regöly	4. Hungary	
5. Unknown place of discovery	5. Roman	
6. Vajuga	6. Sic	
	7. Steinbrunn	
	8. Tornyópuszta	
	9. Vyškov	

https://biblioteca-digitala.ro

O fibulă nepublicată descoperită în regiunea Sic, județul Cluj

(Rezumat)

Articolul de față tratează problema fibulelor de tip Vyškov pornind de la o descoperire izolată din împrejurimile localității Sic, jud. Cluj. Cu această ocazie sunt analizate artefactele similare identificate în zona Dunării mijlocii, fiind stabilite trei categorii: o primă categorie reprezentând prototipurile iar celelalte pentru variantele fibulelor de tip Vyškov.

Prima variantă cuprinde în general exemplare confecționate din bronz având marginile decorate cu incizii (*Tremolierstichdekor*). Această variantă este răspândită cu precădere în zona Dunării mijlocii şi inferioare şi poate fi încadrată din punct de vedere cronologic în a doua treime a secolului V p. Chr. Cea de-a doua variantă este compusă tot din exemplare realizate din bronz diferind însă maniera de ornamentare, respectiv tehnica *Kerbschnitt*. În momentul de față sunt cunoscute numai cinci astfel de artefacte concentrate în special în zona Dunării de mijloc. Pornind de la studiul tehnicii de ornamentare şi a răspândirii geografice, aceste fibule pot fi datate uşor mai târziu decât cele aparținând primei variante, respectiv la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului V p. Chr.

Importanța exemplarelor descoperite în zona Someşului Mic este dată şi de faptul că pentru prima oară se poate constata o concentrare atât de mare a unui asemenea tip de piese într-o zonă geografică relativ bine delimitată şi restrânsă. Cu toate acestea, cel mai important aspect este constituit de faptul că descoperirile de față evidențiază existența unui orizont timpuriu al vestigiilor de factură germanică încadrabile fazelor cronologice D2-D3. Cu atât mai mult, putem afirma că locuirea în acest areal este caracterizată prin footături culturale intense cu zona Dunării mijlocii.

https://biblioteca-digitala.ro

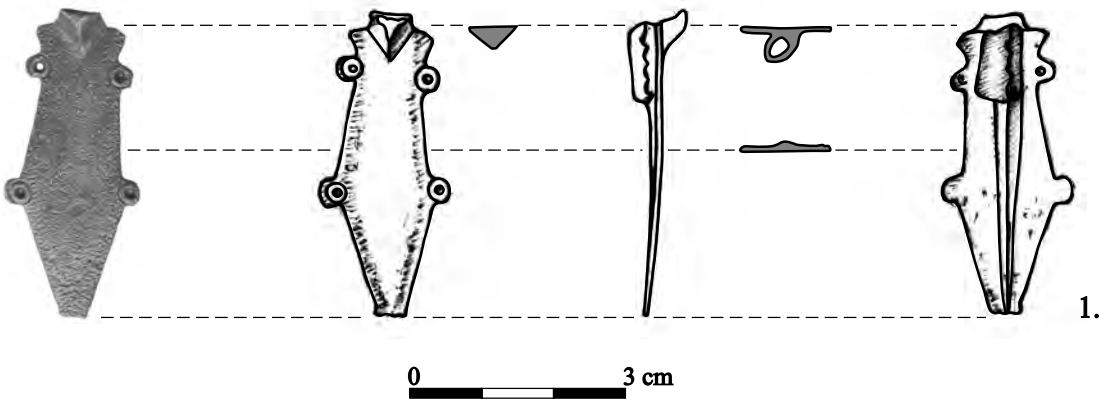

Plate I. 1. The Vyškov type brooch found at Sic, Cluj county; 2. Geographical positioning of the discovery from Sic (*after* **Rep.Arh. Cluj** 1992, 343, Fig. 205).

https://biblioteca-digitala.ro

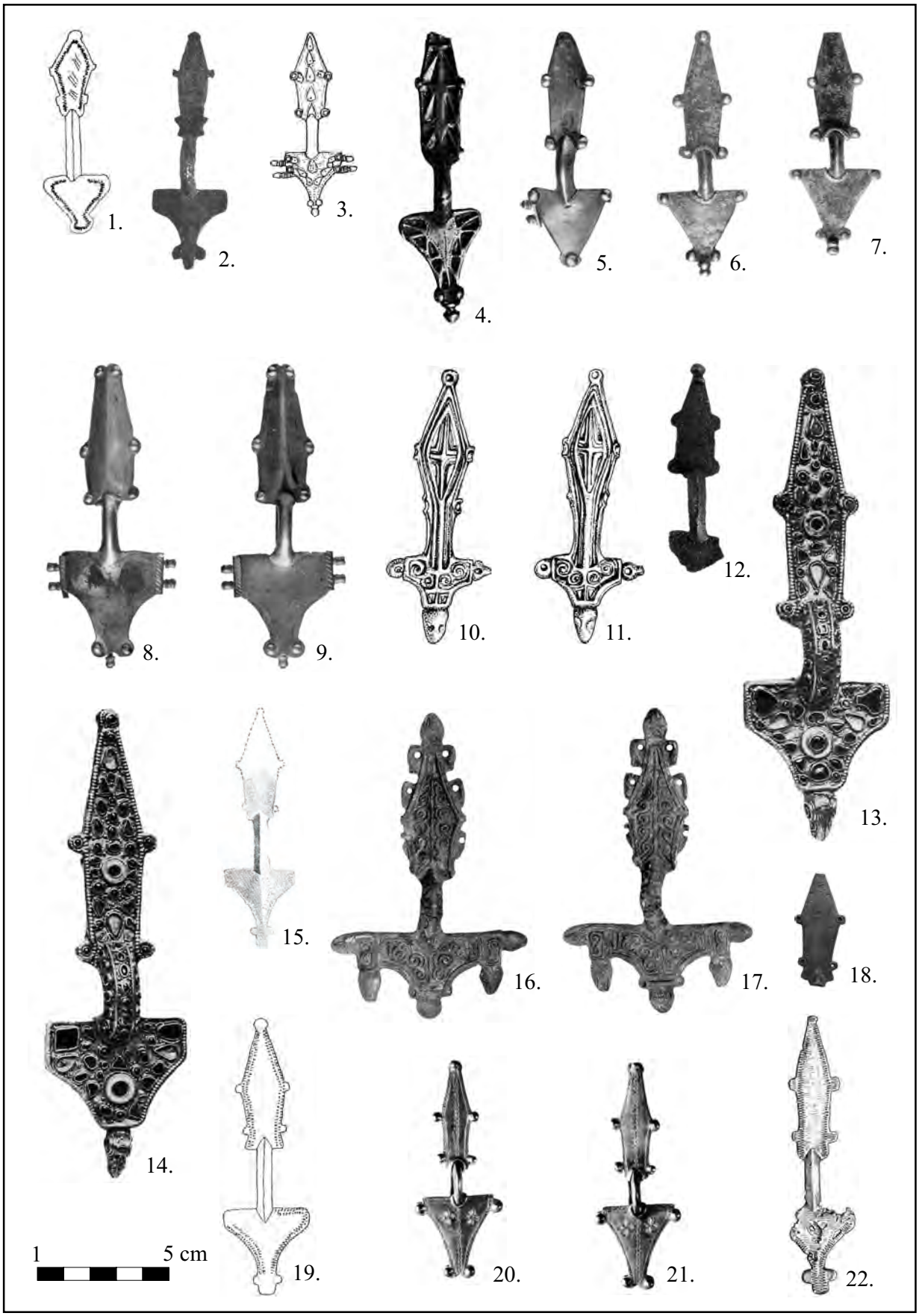

Plate II. 1. *Argamum,* 2. *Brigetio*, 3. Crimea, 4. Dombovár, 5. Kerč, 6-7. Unknown place of discovery, 8-9. Maikop, 10-11. Oradea, 12. Cluj-„Polus Center"(not to scale), 13-14. Regöly, 15. Roman, 16-17. Sadovko Kale, 18. Sic, 19. Hungary, 20-21. Vajuga, 22. Vyškov.

https://biblioteca-digitala.ro

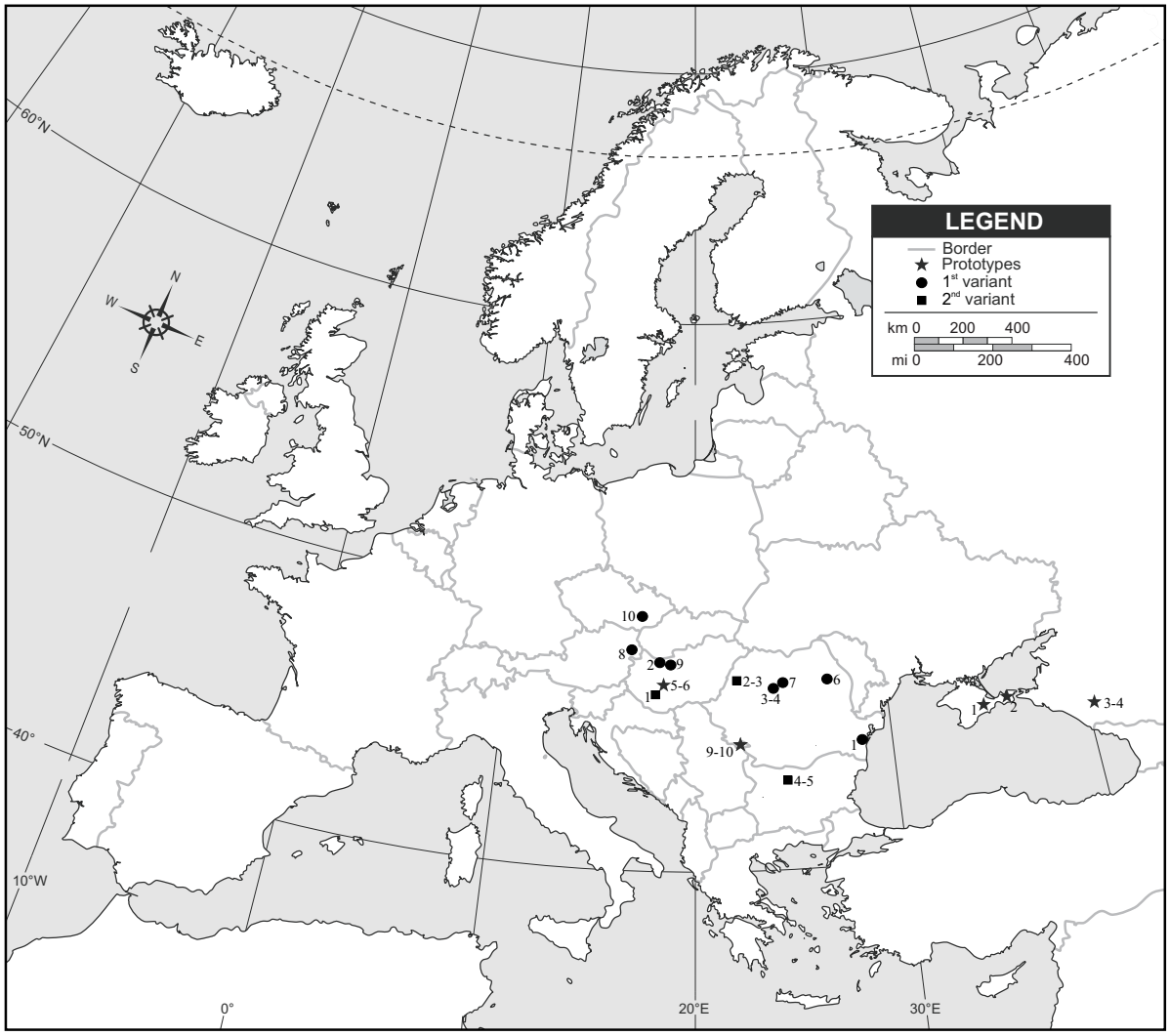

Plate III. Geographical distribution of the Vyškov type brooches (the numbers correspond to the ones from the Catalogue).

https://biblioteca-digitala.ro

Studiul materialului faunistic provenit din aşezarea de la Lazuri – Lubi Tag (judeţul Satu Mare)

SIMINA STANC

Comuna Lazuri se găseşte în apropierea oraşului Satu Mare, într-o zonă care aparţine Câmpiei someşene, la o altitudine medie de 115 m. Punctul Lubi-Tag este situat la 2 km de centrul comunei şi la circa 8 km de cursul inferior al râului Someş (Stanciu, 1999).

Materialul faunistic analizat a fost descoperit în cursul a trei campanii arheologice (derulate în anii 1995, 2001, 2002), prin cercetarea unor complexe care aparţin mai multor perioade istorice:

- complexele 42 (locuinţă), 46 (groapă), 50 (groapă), 53 (locuinţă) - de epocă romană
- complexul 51 (locuinţă) din a doua jumătate a secolului VI p.Cr.
- complexul 52 (locuinţă) din secolul VII timpuriu
- groapa 1, groapa 13, complexele 39 (probabil o pivniţă), 40 (locuinţă), 45 (groapă), 54 (groapă), groapa 233 - din secolul VIII p.Cr.

1. Epoca romană

Complexul 42. Din acest complex provin 183 resturi osoase şi dentare care au aparţinut numai mamiferelor, atât domestice, cât şi sălbatice: *Bos taurus* (26 resturi), *Equus caballus* (2 resturi), *Sus domesticus* (41 resturi), *Ovis/Capra* (11 resturi), *Cervus elaphus* (4 resturi) şi *Capreolus capreolus* (un rest) (tabelul 1); materialul este puternic fragmentat şi 98 resturi (fragmente de craniu, vertebre, oase lungi şi late, coaste) nu au fost identificate până la nivel de specie, 26 dintre ele fiind repartizate la grupa mamiferelor de talie mare, iar 72 resturi la cea a mamiferelor de talie mijlocie.

Numeroase oase au capetele roase, în timp ce oase cu urme de ardere sunt numai patru. Un metatars III epifizat distal, provenind de la cal, a fost transformat în patină; pe faţa dorsală este lustruit iar de pe cea ventrală au fost îndepărtate prin cioplire unele dintre asperităţile osului. Urme de patologie osoasă sunt prezente numai la nivelul unui condil mandibular de vită care indică o inflamaţie puternică a articulaţiei dentaro-scvamozale.

S-a estimat că resturile de *Bos taurus* au aparţinut la minimum doi indivizi, unul imatur, cu dentiţie de lapte (circa 6 luni) şi altul matur (2,5 – 4 ani). Nu s-au găsit oase ale scheletului postcefalic care să prezinte urme ale cartilajului de creştere, oase care ar fi provenit de la exemplare imature. Pentru *Equus caballus* s-au identificat numai două resturi, un dinte molar inferior de la un individ de peste 20 ani şi un metacarp III. Resturile de *Ovis/Capra* au aparţinut la doi indivizi, unul imatur (sub 10 luni) şi al doilea matur, sacrificat la 2-3 ani. Cele 41 de resturi de la *Sus domesticus* provin de la doi indivizi imaturi (mai mici de 12 -18 luni) şi trei indivizi maturi (2 ani, 2-3 ani şi 3-4 ani); două dintre exemplarele mature erau de sex mascul.

Dintre mamiferele sălbatice au fost identificate două specii: *Cervus elaphus* (patru piese atribuite unui individ matur) şi *Capreolus capreolus* (un fragment de coxal de la un individ matur). Pentru speciile identificate nu s-a putut estima talia la greabăn datorită lipsei oaselor lungi întregi. Datele metrice sunt puţine, pentru un coxal şi astragal de vită şi pentru un omoplat şi un dinte molar (M3) de porc (tabelul 2).

https://biblioteca-digitala.ro

Complexul 46. Particularitatea pe care o are această groapă este aceea că au fost găsite numeroase cranii de *Bos taurus*; în general, ele sunt fragmentate şi multe piese lipsesc, astfel că nu a fost posibilă reconstituirea lor; pentru unele dintre ele sunt prezente chiar fragmente mai mari.

Din primul craniu (descoperit la -135 cm) s-au putut identifica următoarele piese: în principal maxilarele pe care este prezentă întreaga serie dentară, stânca temporală, condil occipital, bazioccipital, fragmente de zigomatic, frontal, proces cornual. Cea mai mare parte dintre oase aparţin bazei neurocraniului şi apoi scheletului fălcii superioare, neexistând oase din falca inferioară. Nu s-au păstrat procese cornuale întregi care să ofere date asupra tipologiei craniului. Pe baza gradului de uzură a dentiţiei s-a estimat că exemplarul a fost sacrificat în intervalul 2,5-4 ani. Datele metrice înregistrate sunt următoarele: lungime serie dinţi jugali – 128 mm; lungime serie dinţi premolari – 73 mm; lungime serie dinţi molari – 78 mm; lungime dinte M3 – 28,2 mm.

De la un alt craniu de vită (aflat la adâncimea de -146 cm) s-au găsit mai puţine piese faţă de cazul precedent: maxilar stâng (cu al doilea şi al treilea molar prezenţi) şi fragment de frontal drept; craniul provine de la un exemplar sacrificat la peste 6 ani; lungimea dintelui M3 este 29 mm. Alături de aceste fragmente de craniu s-a mai găsit un fragment de cubitus drept de *Bos taurus*.

În segmentul vestic al complexului (la -131 cm) s-au găsit cinci oase de *Bos taurus*: mandibulă stângă cu toată seria dentară şi care provine de la un exemplar sacrificat la 4-6 ani; un fragment de neurocraniu, mai precis frontalele care poartă procesele cornuale (care sunt masive), şi care probabil a aparţinut unui individ mascul; fragment proximal de radius drept, epifiză proximală dreaptă de femur, falangă proximală. Aceste piese ar putea proveni de la acelaşi individ, deşi femurul şi radiusul sunt mai gracile în comparaţie cu craniul (care a aparţinut unui exemplar masiv). În afară de oasele de vită, s-a mai identificat şi un fragment de astragal de om (*Homo sapiens*). Datele metrice pentru piesele enumerate mai sus sunt: mandibulă - lungime serie dinţi jugali – 127,8 mm, lungime serie dinţi premolari – 44 mm, lungime serie dinţi molari – 81,5 mm; proces cornual – circumferinţă bază – 191 mm, diametru mare bază – 71 mm, diametru mic bază 50,2 mm; radius – lăţime epifiză proximală – 64,5 mm, lăţime articulară proximală – 61,3 mm; falanga proximală – lungime – 60,2 mm, lăţime epifiză proximală – 31 mm, lăţime distală – 29 mm.

În acelaşi complex, dar în segmentul estic, la diverse adâncimi (cuprinse între 114 cm şi 145 cm), au mai fost găsite şi alte oase de *Bos taurus*. Dintr-un alt neurocraniu, puternic fragmentat, au fost identificate oasele: frontale, maxilare (cu premolarul 4, al doilea şi al treilea molar stâng, al cărui grad de uzură indică o vârstă de 4-6 ani), temporale, malare, nazale; procesele cornuale au aspect gracil, indicând un craniu de tip brachiceros. Alte piese identificate sunt: mandibulă stângă (cu întreaga serie dentară, al treilea molar indicând că acest exemplar a fost sacrificat în intervalul de 4-6 ani), mandibulă dreaptă (cu dinţii de la al treilea premolar până la ultimul molar) – de la un exemplar adult, sacrificat la 4-6 ani, calcaneu, omoplat, coxal, metacarp întreg, două vertebre toracale, tibia (de la un exemplar mai tânăr de 48 luni) şi dinte molar inferior (M2 de la un exemplar imatur, sacrificat până la vârsta de 24 luni). Datele metrice pentru prima mandibulă sunt: lungime serie dinţi jugali – 117 mm, lungime serie dinţi molari – 75 mm, lungime serie dinţi premolari – 42 mm, lungime dinte M3 – 33 mm, respectiv pentru cea de a doua mandibulă: lungime serie dinţi jugali – 127 mm, lungime serie dinţi molari – 80 mm, lungime serie dinţi premolari – 47 mm, lungime dinte M3 – 31 mm. Datele metrice pentru procesul cornual sunt: circumferinţă bază – 144 mm, diametru mare bază – 46,7 mm, diametru mic bază – 34 mm.

Pieselor deja precizate li se mai adaugă şi următoarele (găsite la adâncime de -157 cm, în segmentul estic): neurocraniu fragmentat foarte tare (identificabile au fost frontal, occipital, temporal, malar, apofiză jugulară, maxilar stâng care purta şi dinţii molari) - care ar proveni de la un exemplar adult de vită (sacrificat la peste 6 ani), sacrum, humerus şi un dinte molar superior (M3 de la un individ bătrân, sacrificat la peste 6 ani) de vită, dinte jugal superior

https://biblioteca-digitala.ro

neerupt de *Equus caballus* şi dinte molar superior (M3) neerodat de la un ovicaprin. Pentru fragmentul de maxilar lungimea seriei dinţilor molari este 65 mm, iar a celui de-al treilea molar 25 mm.

Din această groapă a provenit material faunistic atribuit, în marea majoritate, speciei *Bos taurus* şi numai două piese de la alte mamifere (cal şi ovicaprine) (tabelul 1). Resturile de vită s-a estimat că ar proveni de la un număr minim de opt indivizi, unul imatur (de circa 24 luni) şi restul maturi (unul de 2,5-4 ani, trei de 4-6 ani, trei trecuţi de 6 ani). Pentru cal s-a estimat un individ imatur, iar pentru ovicaprine un exemplar de 2 ani.

Datele relativ la sexul indivizilor sacrificaţi şi talia lor sunt puţine din cauza lipsei oaselor lungi întregi. Pe baza datelor metrice ale metacarpianului de *Bos taurus*, care a aparţinut unui individ mascul (lungime maximă – 181 mm, lăţime epifiză proximală – 58,3 mm, lăţime epifiză distală – 60,2 mm, lăţime minimă diafiză – 35 mm), s-a estimat o talie la greabăn de 1131,25 mm.

Complexul 50. În acest complex a fost identificat un metacarp III întreg de la un exemplar adult de cal. Dorsal osul este lustruit datorită utilizării lui ca patină.

Complexul 53. Din acest complex provin 59 resturi osoase şi dentare, identificate ca aparţinând următoarelor specii de mamifere: *Bos taurus* (9 resturi), *Ovis/Capra* (6 resturi), *Sus domesticus* (3 resturi), *Equus caballus* (5 resturi), *Canis familiaris* (un rest), *Sus scrofa* (un rest) (tabelul 1); 34 resturi nu au fost determinate specific (23 aparţin mamiferelor de talie mare, 11 celor de talie mijlocie).

Tabelul 1. Repartiţia resturilor identificate în complexele de epocă romană, pe segmente scheletice.

Segment scheletic	C 42						C 46			C 50	C 53						**Total**
	Bt	Sd	O/C	Eq	Ce	Cc	Bt	O/C	Eq	Eq	Bt	Sd	O/C	Eq	Cf	Ss	
neurocraniu şi falca sup.	3	5	1				5					1	2	1			**18**
mandibula	3	2					3					2	2			1	**13**
dinţi izolaţi	6	18	1	1	2		2	1	1		1			3			**36**
omoplat	2	2	1		1		1				2			1			**10**
coxal	1	4				1	1										**6**
humerus	3	2	2		1		1				1				1		**11**
femur		1					1										**2**
radius							1										**1**
cubitus	1	1					1										**3**
tibia		1	1				1				1		1				**5**
peroneu		1															**1**
metapodale	2	2	3	1			1			1	4						**15**
tarsiene	2	1					1										**4**
falange	2		2				1										**5**
sacrum							1										**1**
vertebre							2						1				**3**
coaste	1	1															**2**
Total	**26**	**41**	**11**	**2**	**4**	**1**	**23**	**1**	**1**	**1**	**9**	**3**	**6**	**5**	**1**	**1**	**136**
	85						**25**			**1**	**25**						

Bt – *Bos taurus*, Sd – *Sus domesticus*, O/C – *Ovis/Capra*, Eq – *Equus caballus*, Cf – *Canis familiaris*, Ce – *Cervus elaphus*, Cc – *Capreolus capreolus*, Ss – *Sus scrofa*.

https://biblioteca-digitala.ro

Resturile de *Bos taurus* provin de la doi indivizi maturi, aspectul pieselor indicând proveniența lor de la un exemplar gracil şi altul masiv. Piesele identificate pentru *Equus caballus* au aparținut la doi indivizi maturi; se remarcă prezența unui craniu fragmentat puternic (în cel puțin 25 resturi), dintre care s-au identificat maxilar drept cu toată dentiția jugală (exemplarul a fost sacrificat în intervalul 10-15 ani), temporal, malar, occipital. De la ovicaprine provin numai şase resturi, care au aparținut unui individ de 3-4 ani; printre piesele identificate este un corn de capră şi este posibil ca şi celelalte fragmente să aparțină aceleiaşi specii. Pentru fragmentele de *Sus domesticus* s-a estimat că provin de la doi indivizi, unul sacrificat la circa 6 luni şi altul la 2 ani. De la câine (*Canis familiaris*) s-a identificat un fragment de humerus, care a aparținut unui exemplar matur.

Piesele din acest complex sunt fragmentate puternic şi nu au permis estimarea taliei la greabăn pentru niciuna dintre speciile identificate. Pentru câteva fragmente care au putut fi măsurate (maxilar şi omoplat de cal, dinte molar 3 de porc, tibia de vită, humerus de câine) datele metrice apar în tabelul 2.

Tabelul 2. Date osteometrice (în mm) pentru piese din complexele de epocă romană.

Complex	Specie	Piesa	Dimensiune
42	*Bos taurus*	coxal	Lg.cavitate acetabulară 54
42	*Bos taurus*	astragal	Lg.medială 57 Lg.laterală 52
42	*Sus domesticus*	omoplat	Lg.cap articular 40 Lg.gât 28,5
42	*Sus domesticus*	dinte molar M^3	Lg. 31; 31,3
53	*Equus caballus*	maxilar	Lg. serie dinți jugali 161,5 Lg.serie dinți premolari 88,5 Lg.serie dinți molari 74 Lg. dinte M^3 28 Lg. dinte M^2 23,5
53	*Equus caballus*	omoplat	Lg.cap articular 82 Lg.cavitate glenoidă 51,5 La.cavitate glenoidă 42,2
53	*Canis familiaris*	humerus	La.epifiză distală 27,8 La.articulară distală 18,5
53	*Bos taurus*	tibia	La.epifiză distală 63 Diam.ant/post. distal 43 La.minimă diafiză 38
53	*Sus domesticus*	dinte molar M_3	Lg. 34

Concluzii

Din complexele datate ca aparținând epocii romane au fost adunate 268 resturi osoase şi dentare provenind de la mamifere, iar 136 au fost identificate până la nivel de specie. Resturile identificate sunt de origine menajeră; celor 268 resturi şi se adaugă un fragment dintr-un os uman, care nu a fost luat în calculul frecvențelor speciilor identificate. Nu au fost identificate resturi de la peşti şi păsări. Speciile de mamifere identificate pe baza resturilor osoase sunt: *Bos taurus*, *Sus domesticus*, *Ovis/Capra*, *Equus caballus*, *Canis familiaris* dintre cele domestice şi *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, dintre cele sălbatice. Frecvența cea mai mare, atât ca număr de resturi identificate, dar şi ca indivizi estimați, o are vita, urmată de porc şi apoi de ovicaprine (tabelul 3). Inițial, s-a realizat o cuantificare (număr de resturi şi număr minim de indivizi) pentru fiecare complex în parte, după care, în final, estimarea numărului de indivizi a fost generală, pentru toate resturile provenite din complexele de epocă romană.

Erau preferate pentru sacrificare mai ales animalele adulte; pentru vită, dintre cei 10 indivizi doi erau imaturi (sacrificați la 6 luni, respectiv 24 luni) şi opt maturi (doi sacrificați la

https://biblioteca-digitala.ro

2,5-4 ani, trei la 4-6 ani şi trei peste 6 ani); pentru cal, dintre cei trei indivizi, unul era imatur şi doi maturi (unul sacrificat la 10-15 ani, altul la peste 20 ani); dintre cele şapte exemplare de porc, trei erau imature (unul sacrificat la 6 luni şi doi sub vârsta de 12-18 luni); dintre cei patru indivizi de ovicaprine, unul era imatur (sub 10 luni) şi trei maturi (sacrificaţi la 2 ani, 2-3 ani şi 3-4 ani).

Vitele exploatate aparţin tipului cu coarne brahiceros; în populaţia de bovine exista o mare variabilitate dimensională, existând atât indivizi gracili, cât şi indivizi masivi.

Oasele sunt puternic fragmentate, astfel că datele metrice obţinute sunt puţine, neputându-se face estimări ale taliei la greabăn pentru speciile identificate. Două dintre metapodalele de cal au servit ca patine, faţa lor dorsală fiind lustruită.

Şi pentru eşantionul de la Brâncoveneşti frecvenţa cea mai mare, ca număr de resturi şi indivizi estimaţi, o are vita, urmată de porc; faţă de eşantionul de la Lazuri-Lubi Tag, ponderea calului este mai însemnată, astfel încât cabalinele întrec ovicaprinele, ca număr de resturi identificate, dar ponderea numărului de indivizi este aceeaşi (Haimovici, 1986).

2. A doua jumătate a secolului VI p.Cr.

Din cuprinsul locuinţei 51 au fost adunate nouă fragmente osoase care provin de la următoarele specii: *Bos taurus*, *Sus domesticus* şi *Sus scrofa*.

De la *Bos taurus* a fost identificat un craniu fragmentar (58 fragmente de neurocraniu şi viscerocraniu) de la un exemplar adult, sacrificat la 3-4 ani. Vârsta a fost estimată pe baza dentiţiei de la nivelul maxilarelor. Datele metrice pentru aceste piese sunt: lungimea seriei dinţilor molari - 72 mm, lungimea celui de-al treilea molar – 25,5 mm şi lungimea seriei dinţilor jugali – 122,5 mm. Aceleiaşi specii i s-au mai atribuit şi două fragmente stângi de mandibulă, una de la un individ imatur (de circa 18 luni) şi cea de-a doua de la un individ matur; pentru cea de-a doua mandibulă lungimea seriei dinţilor premolari este 50,2 mm.

De la *Sus domesticus* s-a identificat un fragment de femur de la un individ sacrificat la mai puţin de 42 luni (distal prezintă urma cartilajului de creştere). Mistreţului i-au fost atribuite două piese: fragment de coxal, respectiv humerus.

Pe lângă aceste şase piese identificate specific mai există un fragment de coastă de la un mamifer de talie mijlocie şi două fragmente de os lung de la un mamifer de talie mare.

Deocamdată, numărul mic de resturi osteologice nu permite enunţarea unor concluzii, dar datele precizate mai sus se pot adăuga la cele existente în analizele arheozoologice anterioare pentru resturi faunistice din aceeaşi perioadă istorică, descoperite în acest sit. Din analizele existente reiese predominanţa ovicaprinelor, urmate de porcul domestic şi apoi de bovine, raportat la numărul minim de indivizi estimaţi; acestor trei specii li se mai adaugă: calul şi câinele, dintre mamiferele domestice, respectiv mistreţul, căpriorul şi iepurele dintre mamiferele sălbatice; o altă specie domestică identificată este găina (Stanciu, 1999). Pe baza materialului analizat de noi s-au estimat trei indivizi de vită (doi sacrificaţi la maturitate şi al treilea imatur) şi câte unul de porc domestic, respectiv mistreţ.

Situaţia este diferită pentru aşezarea de la Moreşti (secolul VI p.Cr.), unde au fost identificate următoarele specii de animale: *Bos taurus*, *Equus caballus*, *Ovis aries*, *Capra hircus*, *Sus domesticus*, *Canis familiaris* şi *Gallus domesticus*, dintre animalele domestice şi *Cervus elaphus*, dintre cele sălbatice. Aceste specii, în ordinea descrescătoare a ponderii lor se prezintă astfel: bovinele sunt dominante (reprezentând 49,2% din eşantion, ca număr de resturi identificate, respectiv 41% ca număr minim de indivizi estimaţi), urmate de cabaline (37,75% NR şi 30% NMI), ovicaprine (8,5 % NR şi 10,4% NMI), porcine (3,5% NR, 10,4% NMI) şi apoi de câine, găină şi cerb, a căror pondere, pentru fiecare în parte, nu depăşeşte 1% din totalul resturilor identificate (Haimovici, 1979).

Materialul faunistic analizat din locuinţe de secolele V-VI de la Alba Iulia a oferit o altă situaţie, sub aspectul ponderii principalelor specii de mamifere domestice crescute în această perioadă. Resturile osoase de la mamiferele domestice identificate provin de la 30 de indivizi, dominantă fiind specia *Bos taurus* (10 indivizi), urmată de *Ovis aries* şi *Capra hircus* (10 indivizi

https://biblioteca-digitala.ro

în total), *Sus domesticus* (8 indivizi), *Equus caballus* (1 individ), *Canis familiaris* (1 individ); alte specii identificate sunt *Gallus domesticus*, *Sus scrofa*, *Cervus elaphus* şi *Capreolus capreolus*, ponderea acestora din urmă fiind redusă (Haimovici, 1990).

3. Secolul VII p.Cr. timpuriu

Din jurul cuptorului din locuința de secol VII (complexul 52) au fost recoltate patru resturi osoase: un fragment de coastă de *Bos taurus*, un fragment diafizar dintr-o tibie de ovicaprin, o falangă proximală de *Bos taurus* şi un fragment de os lung de la un mamifer de talie mare. Datele metrice pentru falanga de vită sunt: lungime – 60 mm, lățime epifiză proximală – 27,3 mm, lățime epifiză distală – 25 mm.

4. Medieval timpuriu (secolul VIII p.Cr.)

- **Cuantificarea resturilor arheozoologice**

Materialul faunistic recoltat din complexele de secol VIII este reprezentat de oase şi dinți izolați şi însumează 886 piese. La aceste resturi de origine menajeră se adaugă alte 11 provenite de la micromamifere şi 140 de la un purcel (care probabil a murit şi a fost aruncat), acestea din urmă nefiind luate în calcul la estimarea proporțiilor diverselor grupe şi specii animale. Din totalul de 886 resturi numai 388 au fost identificate specific, iar restul de 498 a fost atribuit la două grupe generale de mamifere: de talie mare (205 resturi) şi de talie mijlocie (293 resturi). Resturile osoase sunt puternic fragmentate, ceea ce explică gradul scăzut de determinabilitate specifică al eşantionului - 44%, cât şi numărul mic de date osteometrice. Fragmentarea ridicată se datorează spargerii oaselor pentru a se extrage măduva şi mai puțin tranşării lor, astfel de urme fiind evidențiate numai pentru nouă dintre resturi; pe de altă parte, multe dintre piese au urme de arsură (51 dintre ele, unele chiar calcinate) sau au fost roase (73 resturi) de către câinii ce populau aşezarea.

Tabelul 3. Cuantificarea resturilor osteologice identificate în eşantioanele care provin din nivelele de secol VIII p.Cr. şi epocă romană.

Specie	Secol VIII p.Cr.				Epoca romană			
	NR	%	NMI	%	NR	%	NMI	%
Bos taurus	181	47,76	7	25,93	58	42,65	10	35,71
Sus domesticus	126 *	33,25	10	37,04	44	32,35	7	25
Ovis/Capra	53	13,98	5	18,52	18	13,24	4	14,29
Equus caballus	12	3,17	1	3,7	9	6,62	3	10,71
Canis familiaris	2	0,53	1	3,7	1	0,74	1	3,57
Total mamifere domestice	**374**	**98,69**	**24**	**88,89**	**130**	**95,6**	**25**	**89,29**
Cervus elaphus	1	0,26	1	3,7	4	2,94	1	3,57
Capreolus capreolus	1	0,26	1	3,7	1	0,74	1	3,57
Sus scrofa	3	0,79	1	3,7	1	0,74	1	3,57
Total mamifere sălbatice	**5**	**1,31**	**3**	**11,1**	**6**	**4,4**	**3**	**10,71**
Total mamifere	**379**	**100**	**27**	**100**	**136**	**100**	**28**	**100**
Gallus domesticus	5		1		-			
Păsări nedeterminate specific	4				-			
Total păsări	**9**				**-**			
Mamifere nedet. specific	498				132			
Total eşantion	**886**				**268**			

NR – număr resturi, NMI – număr minim indivizi estimați
* nu au fost luate în calcul cele 140 resturi de la purcelul al cărui schelet era întreg, deoarece specia ar fi fost supraestimată ca număr de resturi în raport cu celelalte specii.

https://biblioteca-digitala.ro

Piesele provin numai de la păsări şi mamifere (tabelul 3). Speciile de mamifere domestice identificate sunt *Bos taurus* (vita), *Sus domesticus* (porc), *Ovis/Capra* (ovicaprine), *Equus caballus* (cal), *Canis familiaris* (câine), iar cele de mamifere sălbatice sunt: *Cervus elaphus* (cerb), *Capreolus capreolus* (căprior), *Sus scrofa* (mistreţ). Ponderea resturilor de la mamiferele sălbatice identificate este foarte redusă în raport cu cea a mamiferelor domestice. Pentru grupul păsărilor, specia semnalată este *Gallus domesticus* (găina), alte patru piese nefiind atribuite vreunei specii.

Repartiţia resturilor identificate specific pe segmente scheletice este redată în tabelul 4. Se poate observa că pentru fiecare specie sunt prezente piese din toate regiunile scheletului.

- **Repartiţia materialului faunistic pe complexe arheologice**

Complexul 39: 208 resturi osoase şi dinţi repartizate astfel: 40 *Bos taurus*, 33 *Sus domesticus*, 17 *Ovis/Capra*, 3 *Equus caballus*, 1 *Sus scrofa*, 61 mamifer de talie mare, 53 mamifer de talie mijlocie
Complexul 40: 22 resturi: 3 *Bos taurus*, 6 *Equus caballus* (un fragment distal de radius şi cinci metacarpiene – toate piesele provenind de la acelaşi individ), 4 *Sus domesticus*, 1 *Gallus domesticus*, 6 mamifer de talie mijlocie, 2 mamifer de talie mare
Complexul 45: 247 resturi: 22 *Bos taurus*, 2 *Canis familiaris*, 1 *Equus caballus*, 29 *Sus domesticus*, 9 *Ovis/Capra*, 2 *Sus scrofa*, 57 mamifer de talie mare, 125 mamifer de talie mijlocie
Complexul 54: 107 resturi: 53 *Bos taurus*, 15 *Sus domesticus*, 2 *Ovis/Capra*, 1 *Equus caballus*, 29 mamifer de talie mare, 7 mamifer de talie mijlocie
Groapa 233: 25 resturi: 8 *Bos taurus*, 3 *Sus domesticus*, 2 *Ovis/Capra*, 2 *Gallus domesticus*, 6 mamifer de talie mare, 4 mamifer de talie mijlocie. În afară de aceste resturi au mai fost găsite 140 oase care au aparţinut unui purcel depus întreg, poate aruncat; toate oasele lungi sunt neepifizate şi provin de la un exemplar de 2-3 luni.
Groapa 1: 181 resturi: 36 *Bos taurus*, 27 *Sus domesticus*, 17 *Ovis/Capra*, 1 *Cervus elaphus*, 1 *Capreolus capreolus*, 1 *Gallus domesticus*, 27 mamifer mare, 71 mamifer mijlociu.
Groapa 13: 92 resturi: 19 *Bos taurus*, 15 *Sus domesticus*, 6 *Ovis/Capra*, 1 *Equus caballus*, 1 *Gallus domesticus*, 19 mamifer mare, 31 mamifer mijlociu.

- **Estimarea vârstei de sacrificare şi date osteometrice pentru speciile identificate**

Bos taurus

Vita are ponderea cea mai mare în eşantion, sub raportul numărului de resturi identificate, însă este întrecută de porc, raportat la numărul minim de indivizi estimaţi. Pe baza celor 181 resturi, reprezentate de fragmente osoase şi dinţi izolaţi s-a estimat un număr minim de şapte indivizi, dintre care şase maturi şi unul imatur. Numărul resturilor osoase pe care se observă urma cartilajului de creştere este foarte mic, de numai patru (femur, calcaneu, epifiză de metapod şi metatars), pe baza acestora estimându-se prezenţa unui individ sacrificat imatur, probabil înainte de vârsta de 2,5 ani; mai există două oase cu aspect poros, care ar putea fi atribuite aceluiaşi individ. Pe baza dentiţiei s-a estimat vârsta de pentru indivizii maturi: trei de 2,5-4 ani, unul de 4-6 ani şi doi având peste şase ani.

Oasele de vită prezente în eşantion sunt gracile, indicând animale de talie mică. Măsurători s-au realizat pentru puţine piese (tabelul 5), datorită gradului ridicat de fragmentare al resturilor. Estimarea taliei la greabăn pentru un individ castrat s-a făcut pe baza unui metatars, valoarea calculată fiind 1155,4 mm (folosind coeficientul lui Fock).

Unul dintre indivizii sacrificaţi avea artrită la membrele posterioare, semnele fiind evidente pe un fragment de centrotars.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul 5. Date osteometrice (în mm) pentru specia *Bos taurus*.

Piesa osoasă	Dimensiuni	Nr.	Valori
Serie dinți jugali sup.	Lg.molari Lg. dinte M^3	1 1	75 27
Dinte molar M_3 inf	Lg. La.	3 3	34; 30; 35,3 15; 13,7; 16
Centrotars	La. maximă	1	55,5
Metacarp	La.epifiză proximală La.minimă diafiză La.epifiză distală	1 1 1	54,3; - 29; - - ; 61
Metatars	La.epifiză proximală La.minimă diafiză La.epifiză distală Lg.maximă	2 1 1 1	46; 43,5 24,5; - 56,5; - 212; -
Calcaneu	Lg.maximă La.maximă	1 1	130 41
Radius	La.epifiză proximală La.articulară proximală	3 3	70; 68; 75 66; 62,5; 68
Tibia	La.epifiză distală Diametru ant/post.distal	3 3	52; 55; 54,5 37,5; 40; 41,3
Falanga 1	Lg. La.epifiză proximală La.epifiză distală	7 6 7	55,8; 55,8; 54; 55; 56,8; 57,1; 56 32; 29; 31,2; 25; 27; 24,2; - 30; 26; 29; 25; 26; 24; 23
Falanga 2	Lg. La.epifiză proximală La.epifiză distală	1 1 1	41,6 27,5 21,2
Omoplat	Lg.proximală Lg.cavitate glenoidă La.cavitate glenoidă	2 2 2	77; 68,5 62,5; 58 49,3; 44
Proces cornuar	Circumferință bază Lg.bază La.bază	1 1 1	174 62 45,3

Lg.- lungime; La. – lățime.

Sus domesticus

Această specie, ca pondere a numărului de resturi identificate, urmează bovinelor, însă le întrece ca număr minim de indivizi estimați (tabelul 3). Cele 126 resturi provenite de la porcul domestic au fost atribuite la 10 indivizi; prezența caninilor inferiori din eşantion indică cinci indivizi masculi.

Vârstele la care au fost sacrificați porcii sunt: 6 luni-două exemplare, 13-18 luni-un exemplar, 18-24 luni-un exemplar, 2-3 ani-două exemplare, 3-4 ani-un exemplar, peste 4 ani-două exemplare.

Fragmentarea ridicată a oaselor a permis realizarea a puține măsurători (tabelul 6) şi din cauza lipsei oaselor lungi întregi nu s-a estimat înălțimea la greabăn. Fragmentele de oase identificate sunt gracile, indicând indivizi de talie relativ mică.

https://biblioteca-digitala.ro

Tebelul 6. Date osteometrice (în mm) pentru specia *Sus domesticus*.

Piesa osoasă	Dimensiuni	Nr.	Valori	
omoplat	La. epifiză proximală	2	36	33
	La. gât	1	24,5	-
tibia	La. epifiză distală	2	27,7	27,8
	La.minimă gât	2	20	20,5
radius	La. epifiză proximală	1	27,5	
	La.minimă diafiză	1	17	
astragal	Lg.laterală	1	42,8	
	Lg.medială	1	39	
	La. distală	1	23,5	
dinte molar M_3	Lg.	2	31	28

Ovis/Capra

Fragmentarea ridicată a materialului osteologic nu a permis separarea celor două specii, oaia şi capra, motiv pentru care resturile au fost atribuite categoriei ovicaprine, excepție numai un astragal de oaie.

Nu erau preferate exemplarele foarte tinere, dar nici cele bătrâne pentru a fi sacrificate, aceste categorii nefiind evidențiate pe baza resturilor dentare (cum ar fi fragmentele de craniu cu dentiție de lapte sau dentiție cu suprafața ocluzală puternic erodată). Dintre cei cinci indivizi estimați, la vîrsta de 1,5-2 ani au fost sacrificați doi, la circa doi ani, alții doi şi în intervalul 2-3 ani unul singur. Dintre resturile aparținând scheletului postcefalic numai două au prezente urme ale cartilajului de creştere, o epifiză de tibie (ar proveni de la un individ mai mic de 2 ani) şi o vertebră cervicală (care ar putea proveni de la oricare dintre indivizii estimați mai sus).

Cu excepția unui astragal întreg, toate celelalte piese erau fragmentate; talia la greabăn, calculată pe baza astragalului de oaie este 65,3 cm. Date metrice s-au obținut pentru astragal şi alte trei fragmente de oase lungi (tabelul 7).

Tabelul 7. Date osteometrice (în mm) pentru ovicaprine.

Piesa osoasă	Dimensiuni	Valoare
femur	La.epifiză distală	39
humerus	La.epifiză distală La.articulară distală	29 25,2
metatars	La.epifiză proximală	21,2
astragal	Lg.laterală Lg.medială La.distală	28,8 26,8 18

Equus caballus

Această specie are o slabă reprezentare sub raportul numărului de resturi identificate, şi anume 12, pentru care s-a estimat că ar proveni de la un singur exemplar adult (tabelul 3). Nu există piese care să poarte urme ale cartilajului de creştere; un calcaneu are urme ale caninilor de carnivore şi alte două resturi sunt arse. Fragmentul distal stâng de radius este în conexiune anatomică cu cinci carpiene. Vârsta de sacrificare a exemplarului estimat nu este mai mică de patru ani, dar date mai precise nu se pot obține din lipsa resturilor de craniu care să poarte dinți. Talia la greabăn nu a fost estimată şi au fost măsurate numai fragmentul distal

https://biblioteca-digitala.ro

de radius (lățime epifiză distală – 80,3 mm; lățime articulară distală – 65 mm) şi un astragal (lungime – 58,7 mm; lățime – 62,8 mm).

Canis familiaris

Cele două piese (fragmente distale de humerus şi femur) provin de la un exemplar adult. Pentru humerus lățimea epifizei distale este 31 mm, iar lățimea suprafeței articulare – 21 mm. Lățimea epifizei distale a femurului este 25,5 mm.

Gallus domesticus

Dintre cele cinci oase de găină identificate, tarsometatarsul indică un exemplar femel, adult.

Mamiferele sălbatice sunt reprezentate prin trei specii: cerbul, căprioru şi mistrețul. Din totalul resturilor identificate pentru mamifere, cele sălbatice au o pondere foarte redusă, de 1,3%. Pentru fiecare dintre speciile prezente s-a estimat un număr minim de cîte un individ. Mistrețul a fost vânat la o vârstă mai mică de 7 ani. Cerbul şi mistrețul sunt specii care preferă pădurile bătrâne şi de mare întindere, în timp ce căprioru este o specie de lizieră.

Pentru astragalul de cerb datele osteometrice sunt următoarele: lungime laterală – 57,2 mm, lungime medială – 51,5 mm, lațime distală – 37,2 mm.

- **Evaluarea resurselor animale utilizate în economia alimentară**

Creşterea animalelor era o ocupație importantă în raport cu altele, cum sunt vânătoarea sau pescuitul. Şeptelul era dominat de bovine şi porcine, fără a se putea preciza care dintre cele două grupe ar fi mai importantă deorece bovinele sunt prezente printr-un număr mai ridicat de resturi, în timp ce porcinele domină prin numărul minim de indivizi estimați. Şi pentru alte eşantioane aparținând aceleiaşi perioade istorice s-a observat că bovinele sunt urmate de porcine ca pondere în grupul mamiferelor (Stanc, Bejenaru, 2003a). La Poiana (județul Suceava, aşezare de secole VIII-X) bovinele reprezintă 48,2% din totalul resturilor identificate pentru mamifere, iar porcinele 28%; ca număr minim de indivizi cele două grupe sunt foarte apropiate, şi anume 27% pentru bovine, respectiv 25,4% pentru porcine (Stanc, Bejenaru, 2003b). Din analiza eşantionului de la Udeşti reiese dominanța bovinelor ca număr de resturi identificate (55,8%), față de porcine (21%) însă, în ceea ce priveşte numărul minim de indivizi, cele două grupe sunt apropiate: 36,3% bovine şi 30,3% porcine (Haimovici, Cărpuş 1982). La Lozna Străteni, specia *Bos taurus* reprezintă 41,6% din totalul resturilor identificate pentru mamifere şi 30,6% ca număr minim de indivizi estimați, iar specia *Sus domesticus* 25,5% (NR) şi 31,5% (NMI) (Haimovici, 1986). La Bucov, ponderile celor două specii sunt: 50,18% (NR din totalul resturilor identificate pentru mamifere) şi 31,39% (NMI) pentru *Bos taurus* şi 22,86% (NR), respectiv 29,45% (NMI) pentru *Sus domesticus* (Haimovici, 1979). Ovicaprinele şi cabalinele au o reprezentare mai redusă. Ovicaprinele, în toate situațiile precizate mai sus se plasează pe cea de-a treia poziție, urmând bovinelor şi porcinelor. În schimb, în două aşezări din zona Banatului (Gornea – Căunița de Sus, secolul VIII şi Gornea – Zomonițe, secolele VIII-X) situația este diferită. Dominante (ca număr de resturi identificate) sunt bovinele, dar urmate de ovicaprine şi apoi porcine (El Susi, 1996).

La Sânicolau Român, pe baza resturilor osoase descoperite în cele trei locuințe aparținând secolelor VIII-X, s-ar contura o ordine puțin diferită sub raportul ponderii resturilor pentru speciile identificate. Mamiferele domestice crescute, în ordine descrescătoare a procentelor fragmentelor osoase ar fi bovinele, cabalinele, porcinele, ovicaprinele; ca număr de indivizi estimați, cabalinele sunt plasate însă pe ultimul loc, ele neavând o pondere prea însemnată față de celelalte mamifere domestice (Haimovici, 1989).

Din analizele arheozoologice care au mai fost realizate pentru eşantioane de la Lazuri – Lubi Tag, atât în aşezarea din secolele VI-VII cât şi în cea din secolele IX-X, a reieşit că pe primul loc se situează porcinele, fiind urmate de bovine, ovicaprine, galinacee şi cabaline; numărul oaselor provenite de la cabaline este mic în comparație cu celelalte specii (Cosma, Gudea, 2002).

https://biblioteca-digitala.ro

Analiza realizată de noi pentru materialul din aşezarea de secole VIII p. Cr. confirmă ceea ce s-a precizat şi pe baza materialelor faunistice studiate anterior (Cosma, Gudea, 2002), relativ la caracterele morfologice ale bovinelor identificate; este vorba de bovine de tip "brachiceros", cu o variabilitate dimensională destul de amplă, cu o înălţime la greabăn medie, cu caractere de primitivitate.

Pe baza datelor de ordin arheozoologic nu putem preciza dacă pescuitul era practicat de către locuitorii aşezării, deoarece nu au fost identificate resturi de peşti în eşantion; situarea aşezării destul de aproape de râul Someş ar putea indica însă că şi pescuitul se găsea printre ocupaţiile locuitorilor, deşi probabil avea o pondere redusă faţă de alte ocupaţii prin care se asigura aportul de proteină animală.

Concluzii

Resturile identificate în eşantionul de secol VIII p.Cr. au fost atribuite următoarelor specii de animale: *Bos taurus* (vita), *Sus domesticus* (porc), *Ovis/Capra* (ovicaprine), *Equus caballus* (cal), *Canis familiaris* (câine) – dintre mamiferele domestice, *Cervus elaphus* (cerb), *Capreolus capreolus* (căprior), *Sus scrofa* (mistreţ) – dintre mamiferele sălbatice. Pentru grupul păsărilor, specia semnalată este *Gallus domesticus* (găina). Şeptelul era dominat de bovine şi porcine. Frecvenţa ridicată a porcinelor, iar pe de altă parte prezenţa resturilor de la găină, sunt indicatori ai caracterului stabil pe care-l avea această aşezare. Creşterea animalelor era o ocupaţie importantă în raport cu altele, cum sunt vânătoarea sau pescuitul. Ponderea resturilor de la mamiferele sălbatice identificate este foarte redusă în raport cu cea a mamiferelor domestice.

Bovinele exploatate erau de talie mică, purtând coarne gracile (de tip brahiceros); sunt reprezentate de un tip primitiv de bovine, neameliorate, şi asemănătoare cu cele crescute în restul teritoriului în cea de-a doua parte a primului mileniu p.Cr. Pentru sacrificarea mamiferelor domestice se urmărea realizarea unei selecţii în funcţie de vârstă, lucru evident în cazul bovinelor, ovicaprinelor şi cabalinelor, fiind preferate exemplarele adulte, resturile care ar proveni de la indivizi imaturi fiind sporadice. În ceea ce priveşte porcinele nu se aplică această selecţie, evidenţiindu-se indivizi sacrificaţi începând de la câteva luni până la vârste ce depăşesc 4 ani.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

COSMA, GUDEA 2002 — C. Cosma, A. Gudea, *Habitat und Abitat und Gesellschaft im Western und Nordwestern Rumäniens in den 8-10 Jahrhunderten N.Chr.*, Cluj Napoca, 2002.

EL SUSI 1996 — Georgeta El Susi, *Vânători, pescari şi crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Cr. – I d. Cr.*, Timişoara, 1996.

HAIMOVICI 1979 — S. Haimovici, *Fauna din aşezările feudale timpurii (secolele VIII – X) de la Bucov – Ploieşti*, SCIVA 30, 2, 1979, 163 – 213.

HAIMOVICI 1979 — S. Haimovici, *Die Tierknochenfunde*, în Kurt Horedt – Grabungen in einer vor-und fruhgeschichtlichen Siedlung in Siebenburgen – Kriterion verlag, Bukarest, 1979, 211-221.

HAIMOVICI S 1986 — *S. Haimovici,* Studiul materialului faunistic din castrul roman, din sec.II-III e.n., de la Brâncoveneşti (jud. Mureş), *Crisia XVI, 1986, 297-301.*

HAIMOVICI 1986 — S. Haimovici, *Studiul resturilor paleofaunistice din aşezarea de la Lozna – Străteni datând din secolele VII – VIII e.n.*, Hierasus VI, 1986, 83 – 95.

HAIMOVICI 1989 — S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din aşezarea de la Sînicolau Român (jud. Bihor)*, Crisia XIX, 1989, 169-179.

HAIMOVICI 1990 — *S. Haimovici,* Studiul faunei din locuinţele prefeudale (secolele V-VI e.n.) descoperite la Alba Iulia*, Apulum XXVI, 1990, 335-346.*

HAIMOVICI, CĂRPUŞ 1982 — *S. Haimovici, L.Cărpuş,* Studiul paleofaunei din aşezarea prefeudală de la Udeşti (judeţul Suceava)*, Anuarul Muzeului judeţean Suceava IX, 1982, 497-504.*

STANC, BEJENARU 2003a — Simina Stanc, Lunimiţa Bejenaru, *Analiza comparată a unor eşantioane arheozoologice (judeţele Suceava şi Botoşani)*, Tyragetia XII, 2003, 80-84.

STANC, BEJENARU 2003b — Simina Stanc, Lunimiţa Bejenaru, *Archaeozoologic study of fauna remaines at the Poiana settlement (VIIIth-IXth centuries)*, StAntArchaeologica IX, 2003, 405-416.

STANCIU 1999 — I. Stanciu, *Aşezarea slavă timpurie de la Lazuri-„Lubi Tag", jud.Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuţii la cunoaşterea secolelor 6-7 în zona Tisei superioare*, StComSatu Mare XV-XVI, 1998-1999, 115 – 266.

Dr. Simina STANC
Universitatea Al. I. Cuza,
Facultatea de Biologie, Iaşi
e-mail: siminams@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul 4. Repartiția resturilor identificate în complexele de secol VIII p.Cr., pe segmente scheletice.

Segment scheletic	Complex 39					Complex 40				Complex 45						Complex 54				Groapa 233				Groapa 1						Groapa 13					Total
	Bt	Sd	O/C	Eq	Ss	Bt	Eq	Sd	Gd	Bt	Sd	O/C	Eq	Cf	Ss	Bt	Sd	O/C	Eq	Bt	Sd	O/C	Gd	Bt	Sd	O/C	Ce	Cc	Gd	Bt	Sd	O/C	Ec	Gd	
neurocraniu și falca sup.	2	4								2	3					6	5			1				3	9	1				3	7				**46**
mandibula	6	9								6	7					7	5			2	1			6	6					2	1	1			**59**
dinți izolați	12	10	9	1	1	1		1		6	17	1				10	2	2		1				5	5	6				4	4	2			**100**
omoplat	2	1	1													6	2							1	1					4	1				**19**
coxal	1	1	1							1														2	1	1		1		1	1				**11**
humerus	1	2	1					1	1					1		2							2	3	2	1					1				**18**
femur		1										1		1		1								2						1					**7**
radius	2		3	1			1			1		3				2						1		3	1	2						1			**21**
cubitus		1										1				2																			**4**
tibia	4	2						1		1	1	1				2	1		1		1			1		1						1			**18**
peroneu																					1														**1**
metapodale	7	1	2							3		1				2				1				4	1	3				3					**28**
carpiene							5					1								1				2											**9**
tarsiene	3									2			1			4				2		1		2	1		1						1		**18**
tarsometatars																													1					1	**2**
falange		1		1		1		1			1					6								2						1					**14**
sesamoid						1																													**1**
vertebre															2	3										2						1			**8**
Total	**40**	**33**	**17**	**3**	**1**	**3**	**6**	**4**	**1**	**22**	**29**	**9**	**1**	**2**	**2**	**53**	**15**	**2**	**1**	**8**	**3**	**2**	**2**	**36**	**27**	**17**	**1**	**1**	**1**	**19**	**15**	**6**	**1**	**1**	**384**

Bt – *Bos taurus*, Sd – *Sus domesticus*, O/C – *Ovis/Capra*, Eq – *Equus caballus*, Cf – *Canis familiaris*, Ss – *Sus scrofa*, Ce – *Cervus elaphus*, Cc – *Capreolus capreolus*, Gd – *Gallus domesticus*.

https://biblioteca-digitala.ro

L'étude archéozoologique des restes provenant de l'établissement de Lazuri – Lubi Tag (le département de Satu Mare)

(Résumé)

L'établissement de Lazuri-Lubi Tag est situé à la proximité de la ville Satu Mare. Les restes fauniques proviennent des plusieurs complexes, différemment datés du point de vue istorique: période romaine, des VI-ème, VII-ème et VIII-éme siècles de notre ère. L'étude est basée sur l'analyse biométrique du matériel osseux et l'analyse des fréquences des différentes espèces. En ce qui concerne les occupations des habitants de l'établissement, on constate que la chasse c'était d'une importance minore. L'élevage était une occupation importante. Du point de vue de la fréquence, la première place est occupée par les taurins (*Bos taurus*) et le porc (*Sus domesticus*), suivis par les ovicaprins (*Ovis aries*/*Capra hircus*) et le cheval (*Equus caballus*).

https://biblioteca-digitala.ro

Patină din metatars de *Equus caballus* - complex 42

Patină din metacarp de *Equus caballus* - complex 50

Metatars de *Bos taurus* Groapa 1

https://biblioteca-digitala.ro

Craniu de *Bos taurus* – complex 46

Mandibule de *Bos taurus* – complex 46

Craniu de *Bos taurus* - complex 46

Craniu de *Bos taurus* – complex 54

https://biblioteca-digitala.ro

Cahle descoperite la Casa Parohială Reformată din Baia Mare

RAUL CARDOŞ

Cercetările arheologice desfăşurate în anul 1989 la Parohia Reformată de pe strada Dacia din Baia Mare, au avut ca rezultat scoaterea la iveală a unui variat material arheologic. Cele mai vechi materiale datează din secolele XV – XVI, iar cele mai recente din secolele XIX – începutul secolului al XX-lea, însă marea majoritate se încadrează în perioada secolelor XVII – XIX.

Pe lângă numeroasele fragmente ceramice, oase de animale, creuzete de probă şi resturi de turnare, au apărut şi fragmente de cahle, despre care vom discuta în mod special în acest articol. Fragmentele de cahle descoperite aparţin următoarelor tipuri: cahle-oală, cahle-plăci şi piese speciale.

Cahle-oală

S-au descoperit doar fragmente de cahle-oală, niciuna întreagă sau măcar întregibilă. Sunt fragmente ce provin de la cahle-oală cu deschidere rectangulară, majoritatea fiind acoperite în interior cu smalţ verde şi lipsite de decor (pl. I/1). Există un singur fragment care avea în interior o nervură (s-a păstrat doar locul unde era această nervură) care marca începutul evazării părţii superioare a cahlei, parte superioară din care se păstrează doar o mică parte. S-au mai descoperit un număr destul de mare de fragmente de olane, însă acestea puteau aparţine atât unor cahle-oală cât şi unor cahle-plăci.

Cahlele-oală cu deschiderea rectangulară sunt foarte răspândite în epoca medievală, astfel de cahle-oală fiind semnalate în cadrul mai multor descoperiri. Fragmentele de cahle-oală descoperite la Parohia Reformată au analogii chiar pe plan local, cahle asemănătoare fiind descoperite la Casa Lendvay[1]. Alte analogii găsim la Vinţu de Jos[2], Alba Iulia[3], Cluj-Napoca[4] şi Zalău[5]. Astfel, fragmentele de cahle-oală de la Parohia Reformată se datează undeva la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea.

Cahle-plăci

O caracteristică comună a cahlelor-plăci descoperite la Parohia Reformată este aceea că toate aveau formă rectangulară, iar la cele mai multe dintre ele marginile sunt uşor înălţate. De asemenea pe unele fragmente se poate observa pe revers urmele de la presarea în tipare, iar sistemul de fixare nu se păstrează la cele mai multe fragmente sau se păstrează într-o mică măsură. O singură cahlă are piciorul scurt întreg, iar câteva cahle nu erau prevăzute cu niciun sistem de fixare, acesta existând probabil independent faţă de cahlă.

Cahlele-plăci vor fi prezentate în ceea ce urmează pe tipuri, în funcţie de motivele decorative ale acestora.

[1] Cardoş 2005, 355-356, pl. II/1.
[2] Marcu Istrate 2004, 61, pl. 152/50.
[3] Anghel 1967, 367, pl. II/4.
[4] Marcu Istrate 2004, 61, pl. 32/9, 11.
[5] Muscă 1992, 376, fig. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

1. Cahlă decorată cu Legenda Sfântului Gheorghe ecvestru.

Este vorba despre un fragment din dreapta jos a unei cahle plăci smălțuită cu smalț verde. Pe spate se păstrează doar o mică parte din sistemul de fixare, marginea cahlei este înălțată, având o lățime de aproximativ 1,2 cm.

Pe fragmentul păstrat se poate observa jumătatea superioară a balaurului, cu cele două picioare din față, capul este redat destul de simplist (pl. I/2). Se văd doar două dintre picioarele calului, probabil picioarele din față, astfel putem deduce faptul că acesta este aşezat spre dreapta, în acelaşi sens cu balaurul. De asemenea se observă în dreapta o parte din ceea ce era botul calului. Sulița este dispusă oblic şi este înfiptă în gura balaurului, străpungându-l. Nu ştim cum arăta restul piesei, dar este posibil să fie prezente şi celelalte elemente ale legendei: prințesa, regele, regina, cetatea. Dimensiunile celor două laturi păstrate sunt 12,4 cm lungime şi respectiv 9,8 cm lățime, iar înălțimea păstrată este de 5,4 cm.

Legenda Sfântului Gheorghe ucigând balaurul este o legendă răspândită în Transilvania în secolele XV-XVI[6]. O analogie apropiată pentru cahla de la Parohia Reformată este cahla-placă descoperită la Făgăraş[7] şi datată în secolele XV-XVI.

2. Cahlă decorată cu motive geometrice tip tapet.

S-a descoperit un singur fragment nesmălțuit, aversul acestuia fiind presărat cu mică. Este o cahlă-placă de tip tapet la care se păstrează piciorul scurt întreg (6,7 X 1 cm). Pe verso se observă urme de arsură, inclusiv pe o parte din exteriorul piciorului. Lungimea păstrată este de 20,2 cm iar lățimea de 12,2 cm.

Decorul constă în medalioane legate între ele prin noduri, ele fiind formate din segmente de cerc aşezate unul în continuarea celuilalt (pl. I/3). În câmpurile ce se crează între aceste segmente de cerc sunt redate caneluri şi probabil rozete foarte stilizate. Singura astfel de rozetă care se păstrează pe această piesă, se află într-o margine a cahlei şi este doar o jumătate de rozetă, cealaltă jumătate continuând pe cahla aflată în imediata vecinătate.

În ceea ce priveşte analogiile pentru această piesă, nu am găsit analogii perfecte. Sunt însă piese asemănătoare decorate cu medalioane legate prin noduri între ele, dar care sunt formate din segmente în acoladă. Astfel de exemplare se găsesc la Drăuşeni[8], Făgăraş[9], Vințu de Jos[10], fiind datate în secolul al XVII-lea, o datare ce este mai mult ca sigur valabilă şi în cazul de față.

3. Cahle decorate cu motive vegetale.

S-au descoperit mai multe tipuri de cahle-plăci ornamentate cu diferite motive vegetale.

a. Cahle de tip tapet decorate cu motivul copacului vieții.

Sunt trei fragmente de dimensiuni mici, smălțuite cu smalț verde. Dimensiunile păstrate sunt de 9,4 X 8,9 cm.

Cahlele sunt decorate cu segmente de cerc, care formează prin întretăierea lor arce în ogivă, iar în spațiile dintre acestea sunt reprezentări stilizate ale copacului vieții (pl. I/4). În câmpurile intermediare apare un alt motiv vegetal care are în mijloc un buton rotund.

[6] Marcu Istrate 2004, 87.
[7] Marcu Istrate 2004, 89, pl. 59/33.
[8] Marcu Istrate 2004, 114, pl. 52/A: 18.
[9] Iliescu, Puşcaşu 1970, 13, fig.8.
[10] Marcu Istrate 2004, 114, pl. 171/172A, B.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru fragmentele de cahle-plăci de tip tapet decorate cu copacul vieții, analogiile sunt numeroase, astfel amintim fragmentele de cahle-plăci descoperite tot la Baia Mare, la Casa Lendvay[11], Vinţu de Jos[12], Făgăraş[13], Mediaş[14]. Pe baza analogiilor existente, fragmentele de cahle-plăci descoperite la Parohia Reformată aparţin secolului al XVII-lea.

b. Cahle decorate cu frunze în formă de inimă.

S-au descoperit două fragmente de cahle care aparţin acestei categorii. Ambele sunt nesmălţuite şi nu păstrează pe revers sistemul de fixare.

Primul fragment are decorul încadrat de un chenar reliefat foarte apropiat de marginea cahlei, care este lată de 0,9 cm. Se păstrează doar o parte dintr-un colţ al cahlei, pe care este redată o tulpină din care se dezvoltă două frunte în formă de inimă, pe un fond acoperit cu mici proeminenţe circulare (pl. II/5). Dimensiunile păstrate sunt de 7,9 X 6,7 cm.

Al doilea fragment de cahlă este încadrat de două nervuri înguste, uşor reliefate, dintre care una este foarte apropiată de marginea cahlei, lată de aproximativ 0,7 cm. Este tot un colţ de cahlă-placă, pe care se observă o parte dintr-o tulpină şi o singură frunză în formă de inimă, dar de dimensiuni mai mari în comparaţie cu cele de pe celălalt fragment (pl. II/6). Dimensiunile păstrate sunt de 6,1 X 7,3 cm.

În cazul acestor fragmente de cahle decorate cu frunze în formă de inimă, cu siguranţă motivele decorative erau mai numeroase, acestea fiind probabil doar motive decorative auxiliare în colţurile cahlelor. Un exemplu în acest sens sunt cahlele asemănătoare cu primul fragment ce au fost descoperite la Casa Lendvay din Baia Mare[15], Cluj-Napoca[16], Alba Iulia[17]. Cu excepţia piesei de la Cluj-Napoca datată în secolele XVI-XVII, cele de la Baia Mare şi Alba Iulia sunt datate în secolul al XVII-lea, astfel încât şi fragmentele de cahle-plăci de la Parohia Reformată se datează în secolul al XVII-lea.

c. Fragment de cahlă-placă decorată cu rozetă.

Este vorba despre colţul unei cahle-plăci, acesta fiind smălţuit cu smalţ verde. Dimensiunile păstrate sunt de 10 X 8,7 cm. Piesa nu are sistem de fixare pe verso, se văd doar urmele de la presarea cu degetele în tipar. Decorul este încadrat de o nervură reliefată, iar apoi de un chenar reliefat. Marginea cahlei este înaltă, iar lăţimea ei este de aproximativ 1 cm.

Nu se păstrează pe fragment rozeta, doar o mică parte dintr-un medalion simplu care încadra rozeta, iar pe colţ, din medalion se dezvoltă un motiv vegetal stilizat ce sugerează copacul vieţii (pl. II/7). Între nervură şi chenar, cahla mai prezintă un element decorativ şi anume lujeri înfăşuraţi pe o baghetă.

Printre analogiile existente în cazul acestui fragment de cahlă-placă, amintim pe cele de la Casa Lendvay din Baia Mare[18], Făgăraş[19], Geoagiu-Băi[20], Sfântu Gheorghe[21]. Datarea pe baza acestor analogii a fragmentului de cahlă-placă de la Parohia Reformată este în secolul al XVI-lea.

d. Fragmente de cahle-plăci decorate cu diverse motive vegetale.

Sunt fragmente de mici dimensiuni care datorită acestui lucru nu pot fi încadrate într-o

[11] Cardoş 2005, 357, pl. IV/6.
[12] Marcu Istrate 2004, 113, pl. 169/167A-C.
[13] Marcu Istrate 2004, 113, pl. 80/228.
[14] Blăjan, Togan 1991, 694, fig. 8/2,4-6.
[15] Cardoş 2005, 357, pl. IV/7.
[16] Marcu Istrate 2004, 110, pl. 23/23.
[17] Rusu 1996, 146, fg. 9/3.
[18] Cardoş 2005, 357, pl. IV/8.
[19] Marcu Istrate 2004, 107, pl. 69/120, 122a, 123.
[20] Batariuc, Pescaru 1996, 393, fig. 8/1.
[21] Marcu Istrate 2004, 107, pl. 195/5.

https://biblioteca-digitala.ro

variantă anume. Ele făceau parte probabil dintr-o compoziție de ansamblu mai mare, fiind doar elemente auxiliare în cadrul acestora.

Unul dintre fragmente este acoperit cu smalț verde, pe ea putându-se observa doar o frunză, probabil o frunză de ferigă, iar lângă margine o nervură reliefată (pl. II/8). Un alt fragment de mici dimensiuni şi acoperit cu smalț verde, avea probabil o compoziție cu motive vegetale, încadrate de triunghiuri compuse dintr-o linie dublă (pl. II/9). Datarea largă a acestor fragmente mici este sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea.

Piese speciale

În această categorie intră diferite piese speciale cum sunt cahlele speciale pentru cornişă şi coronament. Acestea alcătuiau partea superioară a unei sobe.

1. *Cahlă specială pentru cornişă.*

Este un fragment de cahlă pentru cornişă smălțuit cu smalț verde la care nu se păstrează sistemul de fixare. Are dimensiunile păstrate de 10 X 8,3 cm. Cahla este împărțită în două registre. În registrul inferior apar motive vegetale de tipul frunzelor în formă de inimă, probabil care se dezvoltau din tulpini, totul pe un fond acoperit cu mici proeminențe circulare. Registrul superior este decorat cu frunze de acant stilizate (pl. III/10).

Astfel de cahle speciale pentru cornişă se mai cunosc tot de la Baia Mare, de la Casa Lendvay[22], fragmentele descoperite aici fiind identice. Mai mult ca sigur, atât fragmentul de la Parohia Reformată, cât şi cele de la Casa Lendvay au fost produse în acelaşi atelier de olărit, probabil pe plan local. Datarea pieselor trebuie să fie şi ea aceeaşi, adică secolul al XVII-lea.

2. *Cahle speciale pentru coronament cu partea superioară decupată în creneluri.*

Primul fragment este smălțuit cu smalț verde, foarte corodat. Dimensiunile păstrate sunt de 7,7 X 6,7 cm. Partea superioară este decupată în creneluri de formă rectangulară şi nu are sistem de fixare. Din cauza corodării nu putem distinge decorul, pe crenel se observă doar un crin stilizat (pl. III/11).

Al doilea fragment de cahlă specială pentru coronament are de asemenea partea superioară decupată în creneluri rectangulare şi este smălțuit cu smalț verde. Nu are sistem de fixare, iar crenelurile sunt decorate cu motive vegetal-geometrice (pl. III/12). Lungimea este de 16,8 cm iar lățimea de 5,1 cm.

Cahlele speciale pentru coronament cu partea superioară decupată sub formă de creneluri rectangulare, nu îşi găsesc analogii, aceasta şi datorită stării lor de păstrare (sunt fragmentate şi corodate). Ca formă astfel de cahle pentru coronament se întâlnesc şi în alte locuri, aici amintind doar pe cele descoperite la Făgăraş[23], Feldioara[24], Vințu de Jos[25] şi Oradea[26]. Aceste piese au datări cuprinse între secolele XV-XVII, dar mai ales în secolul al XVI-lea. În cazul pieselor descoperite la Parohia Reformată, încadrarea lor cronologică trebuie să fie undeva între sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea.

3. *Piese speciale pentru dirijarea fumurilor.*

Sunt două fragmente nesmălțuite de dimensiuni mari ale unor piese speciale care aparțineau probabil sistemului de dirijare al fumurilor, ele find fie fragmente de tubulatură,

[22] Cardoş 2005, 359, pl. VIII/19.
[23] Marcu Istrate 2004, 74, pl. 74/164.
[24] Marcu 1992, 33, fig. 23a.
[25] Marcu Istrate 2004, 74, pl. 147/A: 20.
[26] Marcu Istrate 2004, 74, pl. 99/B: 1,2.

https://biblioteca-digitala.ro

fie fragmente de coş de fum. Cel mai mare fragment are lungimea păstrată de 23,2 cm, iar lăţimea păstrată este de 13,3 cm (pl. III/13). Piesele se pare că aveau un diametru de aproximativ 28-30 cm. Ele sunt decorate cu şiruri de linii şi valuri incizate, iar la unul din fragmente se observă şi sistemul de îmbinare al pieselor între ele.

Nu se cunosc multe exemple de fragmente din tubulatura sobelor de cahle, astfel că sunt puţine analogii pentru fragmentele descoperite la Parohia Reformată. Astfel de fragmente s-au descoperit la Oradea[27], Teaca[28] şi Vinţu de Jos[29]. Încadrarea cronologică a acestor piese între secolele XV-XVII este valabilă şi în cazul pieselor de la Parohia Reformată.

Cahlele descoperite la Casa Lendvay, Parohia Reformată şi la Vulturul Negru din Baia Mare, ne indică un repertoriu bogat pe care olarii locali îl aveau la îndemână, precum şi nivelul economic şi de urbanizare al acestei aşezări de pe malul „Râului Doamnelor".

[27] Rusu şi colab. 2002, 126, pl. LXXXII/b.
[28] Marcu Istrate 2004, 78, pl. 140/B: 16.
[29] Marcu Istrate 2004, 78, pl. 171/175.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatură

Anghel 1967	Gheorghe Anghel, *O locuință din secolul al XVII-lea descoperită la Alba Iulia*, Apulum VI, 1967, 361-377.
Batariuc, Pescaru 1996	Paraschiva Victoria Batariuc, Eugen Pescaru, *Cahle descoperite la Germisara (Geoagiu-Băi, jud. Hunedoara)*, Sargetia XXVI, 1995-1996, 1, 391-417.
Blăjan, Togan 1991	Mihai Blăjan, George Togan, *Locuința medievală descoperită la Mediaş (jud. Sibiu)*, Sargetia XXI-XXIV, 1988-1991, 690-705.
Cardoş 2005	Raul Cardoş, *Cahle descoperite la Casa Lendvay din Baia Mare*, Marmatia 8/1, 2005, 355-373.
Iliescu, Puşcaşu 1970	Ana Iliescu, Voica Puşcaşu, *Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la cetatea Făgăraş*, BMI XXXIX, 4, 1970, 11-16.
Marcu 1992	Daniela Marcu, *Cahle săseşti din sec. XVI-XVII descoperite la Feldioara, jud. Braşov*, RMI LXI, 1, 1992, 27-39.
Marcu Istrate 2004	Daniela Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania şi Banat de la începuturi până la 1700*, Cluj Napoca, 2004.
Muscă 1992	Elena Muscă, *Cahle medievale în depozitele Muzeului Județean de Istorie şi Artă Zalău*, ActaMP XVI, 1992, 376-381.
Rusu 1996	Adrian Andrei Rusu, *Cahle din Transilvania (I)*, Ziridava XIX-XX, 1996, 143-162.
Rusu şi colab. 2002	Adrian Andrei Rusu (coord.), *Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Volumul I. Zona Palatului Episcopal*, Oradea 2002.

Raul CARDOŞ
Muzeul Județean de Istorie şi arheologie Maramureş
Baia Mare, Str. Monetăriei, nr.1-3
jud. Maramureş, România
e-mail: crdsraul@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Stove tiles discovered at the reformed parish house from Baia Mare

(Abstract)

During the archaeological excavations what took place in 1989 at the Reformed Parish House from Baia Mare, was discovered fragments of stove tiles and also others stuffs.

The stove tiles discovered here are divided in three categories: pot tiles with rectangular hole, rectangular panel stove tiles and special stove tiles. These categories of tiles are also divided in more types, sorted by decorative motifs: tiles decorated with the Legend of equestrian Saint George, tiles decorated with geometrical motifs, tiles decorated with vegetal motifs. The special stove tiles are divided in more types, concerning the position in the stoves: cornice stove tiles, stove tiles for crowning with the upper side cut into battlements and special pieces used for conducting the smoke.

The stove tiles from Reformed Parish House are dated between the XVth century and the XVIIth century.

https://biblioteca-digitala.ro

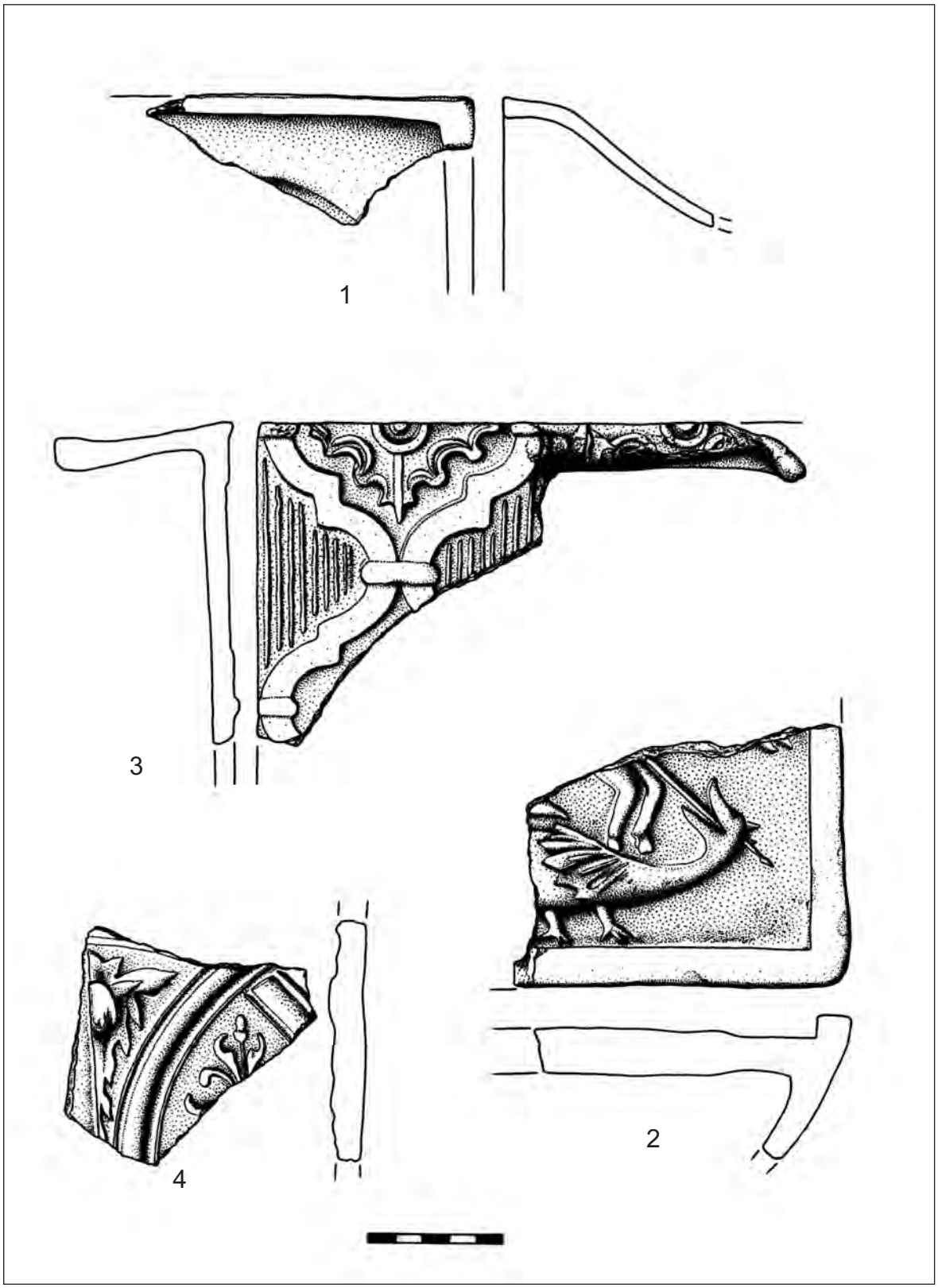

Pl. I. 1. Fragment de cahlă-oală rectangulară;
2. Fragment de cahlă-placă decorată cu Legenda Sfântului Gheorghe ecvestru;
3. Fragment de cahlă-placă decorată cu motive geometrice de tip tapet;
4. Fragment de cahlă-placă decorată cu motivul copacului vieții.
(desene de G. Moldovan)

https://biblioteca-digitala.ro

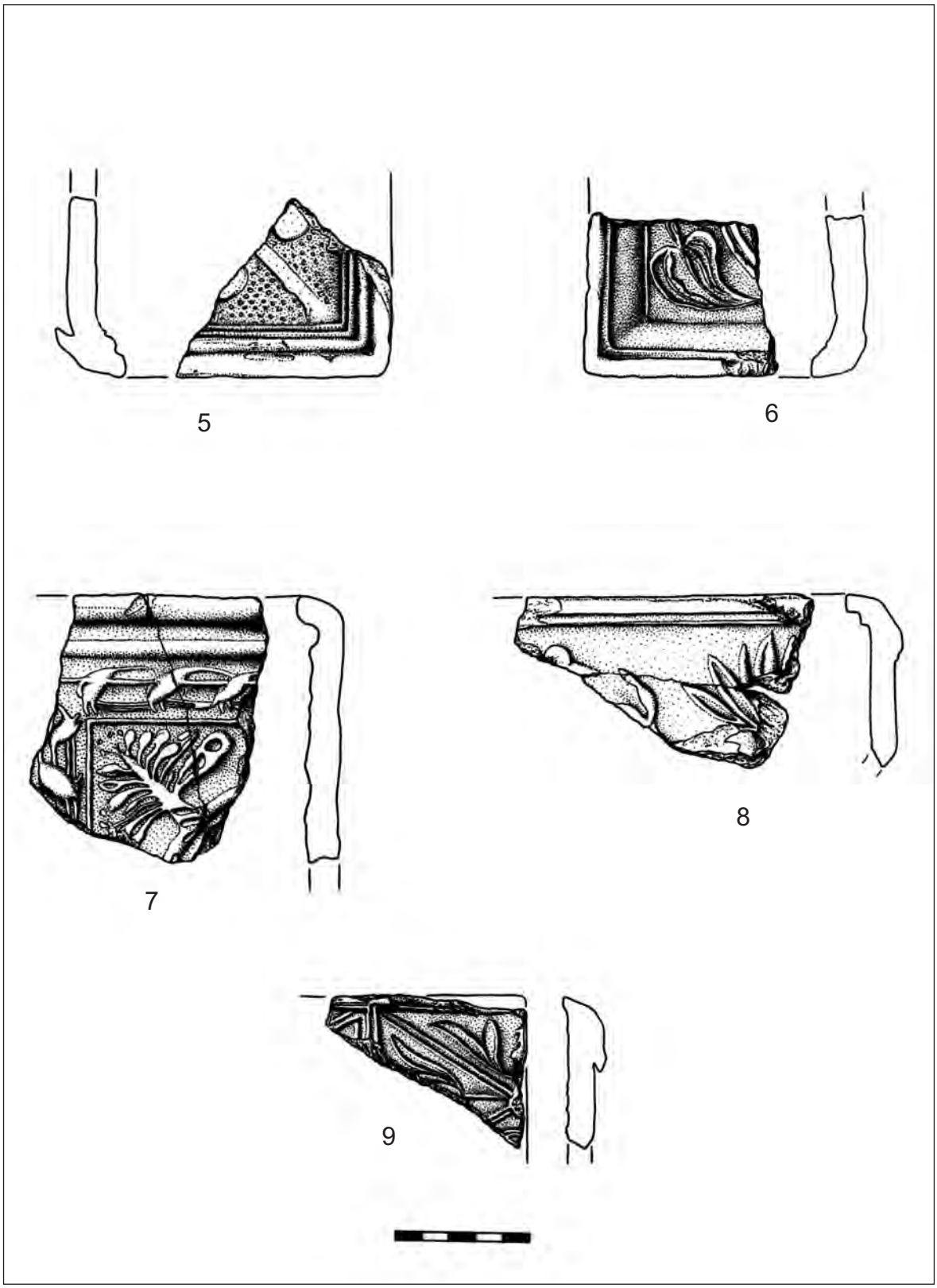

Pl. II. 5-6. Fragmente de cahle-plăci decorate cu frunze în formă de inimă;
7. Fragment de cahlă placă decorată cu rozetă;
8. Fragment de cahlă-placă decorată cu frunză de ferigă;
9. Fragment de cahlă-placă decorată cu motive vegetale, încadrate de triunghiuri compuse dintr-o linie dublă.

(desene de G. Moldovan)

https://biblioteca-digitala.ro

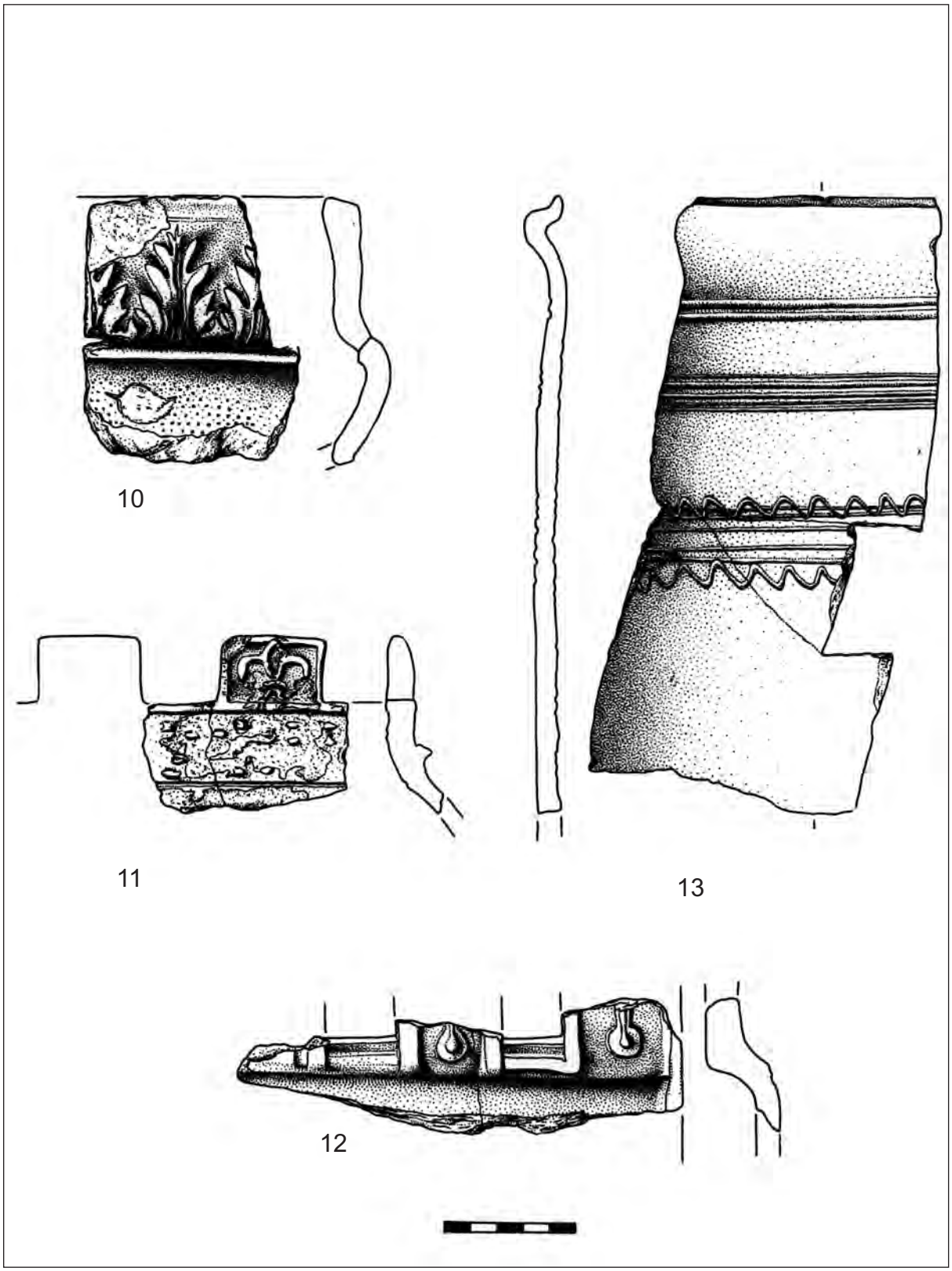

Pl. III. 10. Fragment de cahlă pentru cornişă decorată cu motive vegetale;
11-12. Fragmente de cahle-speciale pentru coronament cu partea superioară decupată sub formă de creneluri;
13. Fragment de piesă specială pentru dirijarea fumurilor.

(desene de G. Moldovan)

https://biblioteca-digitala.ro

Recenzii

Reviews

Besprehungen

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Martin Kuna, Nad'a Profantová et al., Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách/The onset of the Early Middle Ages in Bohemia. Archaeological research at a large settlement site of the Prague-type culture at Roztoky, Archeologický Ústav AV ČR Praha (Praha 2005), 358 p. (text, inclusiv 110 figuri), 343 figuri (planşe) în volum şi o hartă a siturilor aparţinând culturii Praga din Boemia, un CD anexat[1].

IOAN STANCIU

Este o lucrare de proporţii, deşi nu impresionează atât prin volum, cât datorită felului în care lucrarea a fost concepută, propunându-şi să exploateze integral şi interdisciplinar diversitatea informaţiilor obţinute în urma săpăturilor, explicându-se pe această cale şi structura complexă a colectivului. Autorii principali sunt Martin Kuna şi Nad'a Profantová (Institutul de Arheologie al Academiei Cehe de Ştiinţe, Praga), care semnează segmentele lucrării referitoare la poziţia aşezării şi caracterul sitului, istoricul cercetării, prezentarea succintă a locuirilor anterioare (din neolitic, până în epoca migraţiilor, cu descoperiri în bună parte deja publicate), analiza complexelor arheologice, documentaţia săpăturii pe suport electronic (M. Kuna), analiza inventarului arheologic, cronologia aşezării şi contextul său istoric (N. Profantová), încercarea de a reconstitui structurile economice şi sociale (M. Kuna, N. Profantová), o scurtă sinteză asupra principalelor rezultate şi a problematicii (M. Kuna, N. Profantová). O examinare de ansamblu a locuirii slave timpurii din Boemia susţin N. Profantová, M. Kuna, D. Moravec şi L. Haišmanová.

Celelalte capitole ori subcapitole se datorează colaborării dintre doi sau mai mulţi autori, majoritatea specialişti în anumite domenii ştiinţifice, praghezi sau din alte centre, ale căror demersuri complementare nu pot fi decât binevenite în raport cu cercetarea arheologică propriu-zisă: integrarea aşezării în peisajul regiunii (M. Gojda, M. Kuna, J. Sádlo), o reconstituire geobotanică a mediului din zona aşezării (J. Sádlo, M. Gojda), analize ceramologice (M. Bartuška, V. Hanykýř, M. Maryška, M. Novotná) şi ale lemnului prelucrat (P. Vařeka), metalografice (R. Pleiner), petrografice (B. Šreinová) şi ale materialului osteologic (L. Peške). Alte contribuţii se ocupă de circulaţia monetară din sec. VI-VII în Boemia şi Moravia (J. Militký) sau de poziţionarea aşezării de la Roztoky în contextul căilor de circulaţie medievale timpurii din zonă (R. Květ).

Aşezarea de la Roztoky (districtul Praga-Vest, pe malul râului Vltava/Moldova), unul dintre cele mai importante situri cunoscute din lumea slavă timpurie, era semnalată încă de la sfârşitul sec. XIX, urmând apoi, între anii 1980-1989 cercetarea arheologică preventivă, organizată de către P. Sankot, M. Kuna şi M. Gojda. A fost investigată o suprafaţă de 3,36 ha, fiind descoperite 122 locuinţe (doar 34 cu plan recuperat integral), evident decalate cronologic (sunt determinate trei faze), dar suprafaţa sitului a fost estimată la cca. 20 ha, respectiv cel puţin 500 de construcţii, cifră care, deşi credibilă, este oarecum surprinzătoare prin mărimea sa.

Sunt locuinţe parţial adâncite în sol, de formă rectangulară în plan (de cele mai multe ori aproape pătrată), cu o singură încăpere şi cuptoare de piatră amenajate într-un colţ. Este indicat faptul că pe parcursul epocii medievale timpurii acest tip de locuinţă este comun unei

[1] CD-ul conţine un album foto (după diapozitive), adică fotografii ale sitului, din timpul săpăturii şi după, imagini ale complexelor arheologice, inclusiv reconstituirea unei locuinţe, imagini ale materialelor recoltate, apoi ale complexelor arheologice asociate inventarului şi o bază de date (lista complexelor arheologice cercetate, liste de materiale, cu descriere, înregistrarea principalelor caracteristici ale locuinţelor medievale timpurii, pe baza cărora a fost operată analiza corespondenţială).

https://biblioteca-digitala.ro

bune părți din Europa Centrală, Estică şi Sud-Estică. Deşi, ca poziție de principiu, M. Kuna este destul de sceptic în ceea ce priveşte posibilitatea de a descifra semnificația etnică a culturilor arheologice, acceptă interpretarea obişnuită, adică legătura dintre acest tip de locuință şi celelalte vestigii caracteristice culturii Praga cu slavii timpurii, aflați în expansiune. Se face trimitere la rolul important al locuinței în culturile arhaice, ea asigurând includerea rituală şi simbolică a omului în lumea înconjurătoare, funcție descifrabilă arheologic prin repetiția în diverse situri a unor elemente constructive sau ale organizării interne. Concluziile ori observațiile de ordin general sunt sprijinite de obişnuita analiza a parametrilor care definesc aceste construcții: suprafață, adâncime, orientare, instalația pentru foc, elemente constructive, intrarea, dispunerea gropilor de stâlpi, structura spațiului interior. Este interesantă discuția despre abandonarea, respectiv depunerea unor artefacte în locuințele părăsite, autorul considerând că puteau să fi existat ambele situații, cea din urmă fiind sugerată de concentrarea vaselor descoperite în jurul cuptorului, de multe ori fiind găsită doar jumătatea inferioară a acestora. În acelaşi text, sunt demne de atenție analizele şi observațiile despre volumul gropilor, frecvența şi compoziția inventarului, discuția pe marginea procesului de fragmentare a ceramicii.

Comparația dintre caracteristicile locuințelor şi etapele cronologice determinate pe baza ceramicii, în ideea de a fi conturate eventuale tendințe în timp, nu indică rezultate categorice. Orientarea construcțiilor şi poziționarea cuptoarelor în interiorul lor nu sunt elemente cu valoare cronologică, la fel adâncimea lor. Este constatat faptul că locuințele foarte mici (suprafață sub 7,5 m^2) apar doar în faza timpurie, dar am putea să ne întrebăm dacă nu cumva situația este întâmplătoare. Nici analiza corespondențială a principalelor atribute ale locuințelor nu susține observații prea clare, respectiv o clasificare tipologică mai strânsă, aspectul construcțiilor fiind relativ omogen. Majoritatea caracteristicilor principale se regăsesc în faza timpurie a locuirii, de aceea, se crede, în perioada de început era mai strâns păstrată legătura cu o anumită tradiție. Una dintre cele mai interesante observații formulate în urma examinării relației la orizontală între locuințe se referă la posibilitatea ca aşezarea să fi fost întemeiată de grupuri distincte, sosite din locuri diferite. Față de alte aşezări contemporane, un aspect aparte al aşezării de la Roztoky este dat de prezența mai numeroasă a gropilor de provizii (silozuri pentru cereale), situație posibil datorată şansei de a fi fost cercetată aici o suprafață mai mare.

Situație repetată cel puțin în mediul de specialitate ceh şi slovac, bibliogafia românească a perioadei, mai veche ori recentă, este parțial utilizată, cu atât mai mult cu cât există cercetări care au dus la cunoaşterea unor aşezări cu un mare număr de complexe. Autorilor par să le fie cunoscute doar aşezările de la Dulceanca, fiind omise monografiile siturilor de la Botoşana[2], Davideni[3] sau Gropşani[4].

Desigur, analiza inventarului constituie una dintre părțile de greutate ale volumului (N. Profantová). Situație comună aşezărilor şi cimitirelor din această perioadă, majoritatea categorică a materialului recoltat din complexe este alcătuită din ceramică, în total 1835 piese supuse analizei, dintre care 39 vase întregi sau întregibile (la care, eventual, ar mai putea fi adăugate alte 4-5 exemplare). Este de înțeles că, în ansamblu, ceramica a fost modelată cu mâna, doar în unele cazuri poate fi sesizată ajustarea la roată. Este o constatare interesantă, opusă interpretării care a fost susținută în raport cu olăria contemporană din Slovacia, aşadar un teritoriu imediat învecinat, în legătură cu care se presupune că utilizarea roții cu turație lentă începe deja pe parcursul celei de-a doua jumătăți a sec. VI, cel tîrziu spre sfârşitul veacului, observație care a fost utilizată de G. Fusek ca indicator cronologic pentru

[2] Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. (Aşezarea de la Botoşana-Suceava)*, Institutul de Istorie şi Arheologie "A.D. Xenopol" Iaşi, Biblioteca de arheologie XLVI, Iaşi, 1984.

[3] I. Mitrea, *Comunități săteşti la est de Carpați în epoca migrațiilor: aşezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra-Neamț, 2001.

[4] Gh. Popilian, M. Nica, *Gropşani. Monografie arheologică*, BiblThracologica 24, Bucureşti, 1998;

https://biblioteca-digitala.ro

determinarea etapelor pe parcursul cărora locuirea a evoluat acolo[5]. Un lot destul de mare al materialului a fost supus unor analize fizice şi chimice, în urma acestora fiind de remarcat observaţiile că ceramica de la Roztoky se caracterizează printr-o mare variabilitate a compoziţiei pastei şi că rezultatele analizelor tehnologice nu corespund în totalitate categoriilor tipologice ori evaluărilor macroscopice. Spre deosebire de ceea ce se ştia, cum se remarcă în text, realmente este surprinzător rezultatul estimării temperaturii la care vasele au fost arse, aşa cum sugerează analizele, adică între 960-1000ºC.

Analiza tipologică a vaselor a fost sprijinită în primul rând pe exemplarele întregi sau întregibile, care, în ultimă instanţă, reprezintă 30% din totalul celor cunoscute în Boemia. În esenţă, pentru clasificări a fost utilizat modelul de bază elaborat de I. P. Rusanova şi îmbunătăţit de M. Parczewski (se fac puţine trimiteri la analizele şi tipologia, mai complicată, propusă de G. Fusek), adică se operează cu următorii parametri ai vasului şi proporţii rezultate din comparaţia acestora: înălţimea maximă, înălţimea până la linia diametrului maxim şi a marginii (gurii), diametrul gurii, al gâtului, diametrul maxim şi al fundului, gradul de înclinare al marginii. Rezultatul raportului dintre înălţimea totală şi diametrul maxim separă oalele de castroane sau alte forme mai scunde. Oalele sunt clasificate relativ simplu, în 5 tipuri, în funcţie de mărimea lor şi alte criterii formale, în aşezarea de la Roztoky cel mai răspândit fiind tipul 1, adică recipiente de mărime mijlocie, cu gura cilindrică. Cum s-a arătat deja, au fost separate castroanele, grupate în două tipuri, de asemenea în funcţie de volumul lor, apoi „bolurile" şi tăviţele, ultimele două categorii slab reprezentate. Fragmentele din partea superioară a vaselor, în cazul cărora este păstrată şi marginea (buza), sunt clasificate separat, urmându-se acelaşi „model Parczewski", după care sunt operate şi determinările pentru formele timpurii (margine scundă, profil mai simplu), respectiv târzii (margine mai înaltă, profil mai complicat). De asemenea, au fost descrise şi clasificate fundurile, după schema propusă de J. Zeman şi M. Parczewski.

Decorul ceramicii este analizat separat, fiind determinate trei modalităţi de ornamentare, anume prin utilizarea unui singur obiect (ascuţit), a pieptenului şi prin ştampilare; în ansamblul ceramicii, cea decorată este puţină. Din punctul de vedere al autorilor, dar şi al nostru, este importantă şi semnificativă apariţia decorului ştampilat, despre care se presupune că a fost împrumutat din mediul germanic al vremii şi că datează mai timpuriu, în fazele I şi II. Este o opinie larg răspândită astăzi aceea că decorul de pe ceramica lucrată cu mâna a fost preluat de pe cea modelată la roată, produsă în centre apropiate lumii slave timpurii.

Cele mai vechi complexe sunt considerate acelea care conţin exclusiv ceramică lucrată cu mâna, cu forme analoage mediului culturii Praga, margini considerate timpurii, nedecorată sau cu motive considerate mai vechi (ştampilate); majoritatea complexelor au fost atribuite acestei faze din evoluţia aşezării (I). Mai recente sunt cele care se caracterizează prin proporţia mare a olăriei decorată cu pieptenele (faza III), observaţie susţinută şi prin compoziţia materialului recoltat din complexe aflate în relaţie de superpoziţie, cu astfel de situaţii mai frecvent constatate în arealul sudic al aşezării. Deşi unele dintre complexe nu sunt sigur încadrabile etapei a II-a, inventarul ceramic corespunzător este definit prin prezenţa redusă a fragmentelor decorate. În cronologie absolută, faza a treia ar trebui încadrată primei jumătăţi a sec. 7 sau primelor două treimi ale veacului. Deşi nu se înţelege foarte clar, pentru faza a II-a se are în vedere a doua jumătate sau partea finală a sec. VI şi începutul sec. VII.

În general, în aşezările de acest fel alte categorii ale materialului, în afara ceramicii, apar sporadic. Datorită numărului mare de complexe investigate, la Rostoky varietatea şi intensitatea prezenţei unor astfel de artefacte este ceva mai mare. Astfel, „ceramicii tehnice" îi sunt încadrate două linguri de lut pentru turnat metalul topit şi fusaiolele modelate din lut

[5] G. Fusek, *Zur Chronologie der frühslawischen Periode in der Slowakei*, în *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènzeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der früh geschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet, Kraków-Karniowicze 3.-7. Dezember 1990*, Kraków, 1992, p. 294; Idem, *Slovensko vo včasnoslovanskom období*, Nitra, 1994, p. 306.

https://biblioteca-digitala.ro

ars. A fost găsit un singur exemplar dintr-o „pâinişoară de lut", piese cărora li se acordă o semnificaţie simbolică (interesant, provine dintr-un complex datat în ultima fază). Marea majoritate a pieselor de fier provin din locuinţe, dintre ele mai interesantă fiind o limbă de curea, cu analogii în mediul merovingian. Nici obiectele de bronz nu sunt numeroase, de remarcat fiind doi cercei (dificil de încadrat, datorită lipsei pandantivului, probabil cu analogii în lumea avară) şi, mai ales, o cataramă simplă, pentru care au fost găsite analogii într-un mormânt de la Altenerding, datat ultima oară spre anul 600. Pe parcursul primei jumătăţi a sec. VII este datată şi o piesă de garnitură confecţionată din argint, probabil originară din mediul avar. Sunt destul de numeroşi pieptenii de os, un exemplar cu două rânduri de dinţi şi plăcuţele mânerului decorate, apoi fragmente din alte 5 piese cu un singur rând de dinţi şi mânerul triunghiular. Pentru decorul de pe exemplarul cu două rânduri de dinţi cea mai bună analogie a fost găsită într-un mormânt germanic datat în sec. V târziu şi primul sfert al sec. VI, deşi, se arată, comparaţii pot fi făcute şi cu ornamentul unui pieptene de la Igołomia, datat în sec. VII-VIII. Despre pieptenii cu un singur rând de dinţi şi mâner triunghiular se consideră că apar în mediul slav timpuriu doar în spaţiul de contact cu langobarzii, de aceea ei aparţin intervalului dintre data sosirii slavilor şi plecarea langobarzilor în 568. Posibil să fie aşa în cazul fostului teritoriu cehoslovac, dar în Transilvania un astfel de pieptene (are capetele profilate) apare în locuinţa 19 din aşezarea Bratei 1, care este puţin probabil să dateze dinaintea anului 568[6], piesa ilustrând aici contactele cu gepizii, supravieţuitori în interiorul Khaganatului avar timpuriu.

Primele mărgele (de sticlă) din mediul slav timpuriu boemian au fost găsite tocmai în aşezarea în discuţie, comparate fiind cu exemplare din perioada avară timpurie şi ca atare datate între 568 – 610/640. Nu poate fi decât interesantă descoperirea unei bucăţi de chihlimbar, probabil un semifabricat, utilizat pentru producerea mărgelelor sau a unor amulete. Apariţia este cu atât mai interesantă, cu cât pe parcursul sec. VI-VIII chihlimbarul a pătruns rar în Europa Centrală, o descoperire similară în mediu slav timpuriu fiind cunoscută doar din aşezarea de la Bachórz (Polonia). Prezenţa chihlimbarului în aşezarea de la Rostoky este explicată prin intermediul relaţiilor cu resturile de populaţie germanică sau a contactelor cu regiunea actualei Bavarii.

Nu înţelegem de ce se afirmă că râşniţele manuale rotative sunt o descoperire tehnologică a epocii slave timpurii, atâta vreme cât ele au fost cunoscute cu multă vreme înainte. Majoritatea pieselor au fost găsite în gropile de provizii, dar, uneori, au fost reutilizate în construcţia cuptorului din locuinţă.

Una dintre principalele probleme pentru care sunt căutate soluţii (N. Profantová) este aceea referitoare la data când cei dintâi slavi îşi fac apariţia în teritoriul ceh. Mai recent, din perspectiva puţinelor precizări care apar în sursele literare, D. Třeštík avea în vedere anii 530/535. Dovedinu-se circumspectă din punctul de vedere al datelor arheologice, autoarea crede că este posibilă intervenţia slavilor în Boemia, dinspre nord şi nord-est, înaintea mijlocului sec. VI, dar informaţiile de până acum nu pot fi înţelese ca un argument categoric. Pe bună dreptate, consideră că deja amintitul pieptene cu un singur rând de dinţi şi mâner triunghiular nu indică în mod obligatoriu o dată ante 567. Rămâne în discuţia mai vechea opinie a lui K. Godłowski, după care populaţia germanică a ajuns în Boemia pe parcursul primei jumătăţi a sec. VI, iar în Moravia până la 568, date care, indirect, ar indica şi momentul de început al colonizării slave în aceste teritorii. Totuşi, deşi vestigii arheologice care să indice prezenţa elitei germanice din acea vreme sunt cunoscute din sudul Moraviei, în partea sa nord-estică şi în Boemia au fost înregistrate doar sporadic.

Cunoştinţele ce stau acum la dispoziţie nu susţin nici opinia după care slavii ar fi ajuns în Moravia şi Boemia odată cu avarii, cei dintâi, purtători ai culturii (tipului ceramic) Praga, sosind acolo independent. În scurt timp au început să fie exercitate impulsuri culturale din

[6] L. Bârzu, *La station n° 1 de Bratei, dép. de Sibiu (IVe - VIIe siècles), avec une expertise de Maria Bulai-Ştirbu*, Dacia N.S. 38-39, 1994-1995 (1997), fig. 17/6.

https://biblioteca-digitala.ro

spaţiul danubian, pe măsură ce noi grupuri de slavi şi-au făcut apariţia. Se presupune că un al doilea val slav putea să intervină în situaţia de criză apărută după moartea khaganului Baian (se are în vedere anul 602), în termeni arheologici fiind vorba despre faza II de la Roztoky (răscrucea dintre sec. VI/VII).

Nu insistăm asupra calculelor, analizelor şi explicaţiilor referitoare la mărimea comunităţii (comunităţilor) care au locuit în timp la Roztoky şi arealul economic exploatat, consideraţiilor referitoare la relaţiile dintre casă şi familie, funcţiile multiple ale locuinţei, spaţii cu destinaţie economică, structura aşezării, practicarea agriculturii şi a comerţului, deducţii despre structura socială ş. a. (M. Kuna, N. Profantová). Rezultatele sunt cât se poate de interesante, iar susţinerea acestor discuţii indică încă o dată reuşita autorilor de a fi exploatat la maximum informaţiile rezultate în urma cercetării arheologice.

Ultimul capitol al lucrării (III) include prezentarea rezultatelor diverselor analize de specialitate, analiza circulaţiei monetare din Boemia şi Moravia pe parcursul sec. VI-VII, sprijinită de un catalog complet al descoperirilor, apoi o discuţie asupra poziţionării aşezării de la Roztoky în legătură cu căile de comunicaţii medievale timpurii din regiune. Partea finală a textului cuprinde bibliografia, o listă a diapozitivelor prezentate pe CD şi un rezumat consistent, tradus în limba engleză de A. Millar.

În legătură cu partea complementară textului, ilustraţia, este de remarcat calitatea sa foarte bună: desene ale complexelor cercetate şi ale materialului, fotografii alb-negru, 32 planşe color şi numeroase figuri în text (tabele, diagrame, desene).

Volumul aduce o contribuţie de cea mai mare importanţă la cunoaşterea perioadei secolelor VI-VII în Europa Centrală. Abordarea din perspectivă pluridisciplinară a sumei datelor obţinute în urma cercetării arheologice îi sporeşte valoarea. El ilustrează şansele oferite de o amplă cercetare arheologică preventivă (astfel de demersuri devin din ce în ce mai frecvente şi în România), în acelaşi timp constituie un model pentru strădania de a fi prelucrate exhaustiv rezultatele obţinute.

Dr. Ioan STANCIU
Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca
str. C. Daicoviciu nr.2
40020 Cluj-Napoca
e-mail: istanciu2001@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Andrzej Kola, *Archeologia Zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie* (The archaeology of the crime. Polish officers in the cemetery of NKVD victims in Charkov), Toruń, 2005, Uniwersytet Mikołaja Kopernika and Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa; 448 pages, 240 figures, 3 tables, Paperback, ISBN 83-231-1899-X.

ALEXANDRU DRAGOMAN

Andrzej Kola's book is a good example for an "archaeology of the 'terrible 20th century', to use Laurent Olivier' phrase (2002: 138). The volume refers to a traumatic, long debated event in the history of World War II, namely the fate of the Polish officers captured in 1939 by the Soviets, following the agreement between Stalin and Hitler (known as the Ribbentrop-Molotov pact) regarding the occupation and division of Poland.

The reconstruction of the events starting from the reports of some prisoners, but especially from the Soviet archive documents, made available by the early '90s, is presented in the first chapter of the book. On the 17th of September 1939 the Soviet army invaded eastern Poland and captured as war prisoners 250,000 soldiers and officers. Three of the founded prisoner camps were specially designed for the officers: Starobielsk / Starobilsk / Starobelsk (Voroszilovgrad / Vorošilovgrad district), Kozielsk / Kozelsk (Smolensk district) and Ostaszkov / Ostaškov (Kalinin district). In March 1940, due to the suggestion of Lavrentij Berija (people's commissar for internal affairs), the members of the Politbureau of the Communist Party of the Soviet Union – Iosif Stalin, Kliment Vorošilov, Vjačeslav Molotov and Anastas Mikojan – decide that the prisoners interned in the three camps (but not only) should be executed. From April to May 1940, the Polish officers were deported to the places of execution. From that moment on, the correspondence between the prisoners and their families broke off; the concerned families' appeals to the Soviet authorities are met with the answer that the internment camps were dismantled and the fate of the prisoners remains unknown. Meanwhile, the NKVD destroyed both the confiscated personal documents (letters, postcards, telegrams, photographs, negatives), and the official documents of the camps (prisoner records, alphabetical lists, person indices, the diary with the correspondence received) in order to wipe out any trace of the victims. The first information on the fate of the prisoners appeared in 1943, when the Germans discovered the mass graves at Katyń/Katyn. In spite of the attempt by the Soviet authorities to blame the Germans for the massacre, upon the invitation on the behalf of the latter, the exhumations conducted by an international commission led to the conclusion that the victims had been brought from the Kozielsk camp and executed by the NKVD in the spring of 1940. By the early '90s, as access to the Soviet archives was no longer denied, the place of the execution of the prisoners from the other two camps became a certainty: those interned at Starobielsk had been sent to Charkov/Charkiv, and those interned at Ostaszkov to Miednoje/Mednoe.

The first archaeological excavations meant to check these places began in the summer of 1991 (Chapter 2). In both cases, they identified graves of the victims of Stalinist cleansings from the 1938-1941 time span, including mass grave with Polish officers. In the presumed NKVD cemetery at Charkov, following some of the 49 drillings conducted two mass graves were fully spotted (the remains of 161 people were exhumed from them), as well as at least two neighbouring mass graves (the remains of other six people were exhumed). The artefacts found proved beyond any doubt that those buried there were Polish prisoners from the camp of Starobielsk. At the same time, other two mass graves with Soviet civilians were spotted. Once identified, the Polish took official steps towards conducting a full research into the

https://biblioteca-digitala.ro

cemeteries at Katyń, Charkov and Miednoje, as they were keen on getting full information on (1) the victims' places of burial, and (2) the circumstances of the massacre; however, the priorities were commemorating those killed and burying them in a proper manner. Following these endeavours, in 1994 the Polish government signed two agreements: one with the government of the Russian Federation and another with that of the Ukraine. Consequently, between 1994 and 1995 the Polish archaeologists conducted excavations at Katyń and Miednoje, and between 1994 and 1996 at Charkov – the latter being the subject of Kola's book. Part of the investigations at Charkov included a map of the region that had to be researched, then thousands of drillings were conducted in order to spot the graves, followed by sondages, and during the second campaign the exhumations began. In all 75 mass graves were identified, 15 of which contained remains of the Polish officers.

The results of the exhumations (Chapter 3) showed that in the 15 mass graves 4302 people were buried, two of which were women, and the rest men. The figure exceeds by 500 people the number of war prisoners interned in the camp at Starobielsk and sent to Charkov, which means that also military brought from other camps were executed there. The mass graves were identified as belonging to the Poles on the basis of the thousands of the uncovered artefacts: the pieces of military equipment (coats, uniforms, belts, caps, four-cornered caps with eagle emblem, officer and field military boots, flasks, canteens), decorations, épaulettes, identification plates, personal belongings (toilet utensils, object of religious cult, watches, Polish banknotes and coins, cigarette-cases and holders, games sets), personal documents (notes in calendars). The identity of some of the victims could be found out due to the mess kettles engraved with the names or initials of their owners. Equally important are the notes in the diaries as they contain the names of other comrades. The dating was performed on the basis of the cigarette boxes and cigarette holders inscribed with "Starobielsk", often along with "1939-1940" or "date–month–1940" – the moment of the departure from Starobielsk, as well as on the basis of the Soviet newspapers found on some of the victims, the dates of the issues ceasing with April 1940. According to the skulls analyses, most victims were shot in the head from behind. A part of the officers were executed in the cemetery itself, as proven by the fact that in some of the mass graves many cartridges of various types were found, especially for Soviet made weapons. Some of the bodies had their hands tied at the back. More often than not, the bodies of those shot were laid in layers. Based on the entire information acquired, including the archived one, a reconstruction of the order in which the bodies were dropped in some of the graves was performed: the bodies of the first victims were brought by car and dropped into the mass grave 17/1994 and probably simultaneously into the mass graves 7/1994 and 28/1995, while the victims of the last deportations in May 1940 were dropped into the mass grave 30/1995.

Besides the 15 mass graves of the Polish officers, the archaeological excavations identified also 60 mass graves with remains of the victims from the local population, mostly civilians. These include 2241 people, of which at least 26 are women. The first victims could have comprised also Poles, as shown by the presence in a grave of a spoon inscribed in the Polish language – "Sanatorium in Izdebna". The artefacts include especially fragments of Soviet made rubber boots, fragments of cups bearing inscriptions in Russian language, and, rarely, toilet objects. Objects used by the murderers were also found: mass grave 4/1994 contained an iron hook for dragging the bodies and a spade used to dig the pits. It is worth mentioning the almost total lack of textile fragments in comparison with the graves of the Polish militaries. Almost all the mass graves contained many revolvers cartridges, pistols or machine gun of various types, which shows that the victims were executed in the cemetery itself, a fact confirmed by one of the mass graves in which evidence was found that they were shot directly in the pit: Nagan bullets were excavated in the bed rock. The civilians were executed in the same manner as the Polish officers – in the head from behind – proving a methodical uniform system of killing the victims, practised by the NKVD.

https://biblioteca-digitala.ro

According to the anthropological analysis, among the killed Polish officers there are not only young people (20-30 years old) or middle-aged (35-45 years old), but also many older people (over 55 years old), often with signs of pathological diseases. As regards the civilian victims, most are adults (35-45 years old) or those who had reached the upper limit of maturity (45-55 years old).

Except for the mass graves, in the cemetery at Charkov the archaeological excavations also identified the wooden enclosing of the former NKVD cemetery, "The Black Road" along which the bodies used to be brought (in the case of those executed somewhere else) or those who would be shot (in the case of those executed in the cemetery), as well as the remains of a wooden building, in which an iron bed was preserved, used by the NKVD guards who watched the cemetery on a permanent basis. The role of the road and building has been determined on the basis of the report of an eye witness to the massacre, a guard of the NKVD prison in Charkov and very likely a participant in the executions.

Chapter 4 refers to the interventions that affected the cemetery after the events of the spring of 1940, while in chapter 5 the archaeological excavations at Charkov are discussed in the context of other places where victims of the Stalinist regime are buried. Following the excavations (Epilogue), on the 17th of June 2000, the new cemetery dedicated to the murdered Polish and built on the place of the former NKVD cemetery was inaugurated in the presence of the representatives of the Polish and Ukrainean states, representatives of the Churches and of the victims' families.

The work contains a bulky documentation. The presentation of each of the stages of the research is accompanied by plans and photographs. For example, in the case of the mass graves belonging to the Polish officers, next to a detailed description, plans and profiles of the pits are illustrated (however, in a few situations it was not possible), colour photographs of excavation details and colour photographs of the artefacts found in them.

Undoubtedly, the archaeological excavations at Charkov by Kola's team completed the image offered by the archive documentation not only by the fact that they brought information on the place where the victims were buried, the circumstances of the executions, and the identities of some of the dead or the presence of other victims besides the Polish militaries. The excavations developed another image, that of the materiality of suffering, an image hard to develop in historical texts. The families of the officers shot at Charkov have finally learned the whole nightmare story of those who disappeared and were able to bury their dead properly. However, the most important thing consists in the fact that Kola's work allows the reader to empathize with the victims. The objects uncovered, such as the cigarette cases, cigarette holders, chess or domino pieces, the small crosses or icons, letters, postcards, journals, brings one closer to the people interned in the camp at Starobielsk, to their life there, as well as to the life left behind, at their homes. When they left the camp they carried the objects with them, as they did not suspect that they would never need them any more, that no letter would ever reach home, that they go directly to death. I think that the objects' power of evocation is also proven by the fact that over 6,000 artefacts in a good state of preservation were sent to Poland, conserved and then donated to the Katyń Museum in Warsaw. The bodies with their hands tied at the back or the cartridges found in the pits evoke the horror of the last moments before death much more movingly than any other abstract historical text. What felt the Polish militaries and Soviet civilians while waiting for their turn to be shot? What felt the Soviet civilians as they saw the grave pit already dug? What felt the victims' families waiting for a sign from their loved ones, when no letter ever came again? For how long can someone keep hope alive? The authors of the massacre should not be forgotten either. How can one, in a landscape of crime and death, rest quietly on the bed in the wooden building and/or carry a weapon, pull the trigger tens, or, why not, hundreds of time in order to put an end to the lives of other people? How can one dig with a spade a pit where he would bury the bodies of those killed by his NKVD comrades or even by himself, drag the bodies into the pit with an iron hook, and how can all that seem something "normal", a "task", just a

https://biblioteca-digitala.ro

"job"? How can one simply return to the family after "work", as if nothing ever happened? It seems that in the name of an ideology it might be very easy. The book does not answer these questions, but it is important that it provides the opportunity for them to be formulated. From that point of view, citing one of Olivier's phrases again (2002: 138), Kola's work is also an "archaeology of ideology", of the sets of ideas that turn people into murderers.

Last but not least, I mention that the archaeological excavations at Charkov are not a singular example, as similar endeavours have been initiated also in other countries in eastern Europe, like Lithuania (e.g. Jankauskas *et al*. 2005), Latvia (e.g. Zemītis 2005), or Romania (e.g. Petrov 2007; Petrov and Budeancă 2007), in order to discover the places where the victims of communist repression were buried and the circumstances in which they died.

At the end of these lines, I recommend to the reader not only Kola's book, but also the movie *Katyń*, directed by Andrzej Wajda and premiered on 17th of September 2007, the anniversary of the Soviet invasion of Poland in 1939: the movie focuses not on the massacre itself, but on the drama of the victims' families who are loyally waiting, hoping that their beloved ones are still alive and that someday they will return home.

https://biblioteca-digitala.ro

References

Jankauskas *et al*. 2005 — R. Jankauskas, A. Barkus, V. Urbanavièius, A. Garmus, "*Forensic archaeology in Lithuania: the Tuskulënai mass grave*", *Acta Medica Lituanica* 12 (1): 70-74.

Olivier 2002 — L. Olivier, "*An archaeology of the 'Terrible 20th century': An archaeology of ideology?*", *Cambridge Archaeological Journal* 12 (1): 138-140.

Petrov 2007 — Gh. Petrov, *Raport privind deshumarea osemintelor lui Tira Geza din cimitirul greco-catolic din Satu Mare*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_satu_mare_oct2007.pdf (consulted: 17.09.2008).

Petrov, Budeancă 2007 — Gh. Petrov, C. Budeancă, *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmăsău, com. Spermezeu, şi pe Dealul Şasa-Poieni (jud. Bistriţa-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (consulted: 17.09.2008).

Zemītis 2005 — G. Zemītis, "*Archaeology of terror*", *Latvian Experience in Terror Archeology*, Conference Tallinn on 20 and 21 October 2005, http://vip.latnet.lv/lpra/zemitis.htm (consulted: 17.09.2008).

Alexandru DRAGOMAN
Vasile Pârvan Institute of Archaeology of the Romanian Academy
11 Henri Coandă Str.
Sector 1, Bucharest
e-mail: al_dragoman@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

ActaArchCarpathica	Acta Archaeologica Carpathica, Kraków
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
ArchAus	Archaeologia Austriaca, Wien
ArchBaltica	Archaeologia Baltica,
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BiblMarmatia	Bibliotheca Marmatia, Baia Mare
BiblMusApulensis	Bibliotheca Musei Apulensis, Alba Iulia
BiblMusNapocensis	Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca
BiblMuzBistrița	Biblioteca Muzeului Bistrița, Bistrița
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica, Bucureşti
BiblThracologica	Bibliotheca Thracologica, Bucureşti
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti
BudRég	Budapesti Régiségei, Budapest
CercArh	Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti
CronCercArh	Cronica cercetărilor arheologice
CultCivDunărea de Jos	Cultură şi Civilizație la Dunărea de Jos, Călăraşi
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; N. S.: Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucureşti
EAZ	Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift, Berlin
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
ÉvkSzolnok-Doboka	A Szolnok-Doboka megyei Irodalmi, Történelmi és Etnographiai Társulat Évkönyve, Dées
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
InvArchRoumanie	Inventaria Archaeologica
JahrbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JahresschriftHalle	Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgheschichte, Halle
JAMÉvk	A Nyíregyházi Josa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
KözlDebrecen	Közlemények a Debreceni M. Kir. Tisza István – Tudomány – Egyetem Régészeti Intézetéből, Debrecen
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien
MarbStudien	Marburger Studien
MatArch	Materialy Archeologiczne, Kraków
Materiale	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
PAS	Prähistorische Archaeologie in Südosteuropa, Berlin
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München, Stuttgart
PraceArch	PraceA - Prace archeologiczne, Kraków
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin
RE	Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
RevBistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RMI	Revista Monumentelor Istorice, Bucureşti
SCIV (A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SCM	Studii şi Cercetări Maramureşene, Baia Mare
SlovArch	Slovenská Archeológia, Nitra
SpNov	Specimina nova dissertationum ex Instituto historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio nominatae
StAntArchaeologica	Studia Antiqua et Arcaeologica, Iaşi
StComSatu Mare	Studii şi Comunicări Satu Mare, Satu Mare
SympThrac	Symposia Thracologica
UPA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie
WiadArch	Wiadomości Archeologiczne, Warszawa

https://biblioteca-digitala.ro

Tipar: CROMATICA PRESS
Baia Mare, str. Mihai Eminescu nr. 34
Tel./fax: 0262-216304
E-mail: cromaticapress@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro